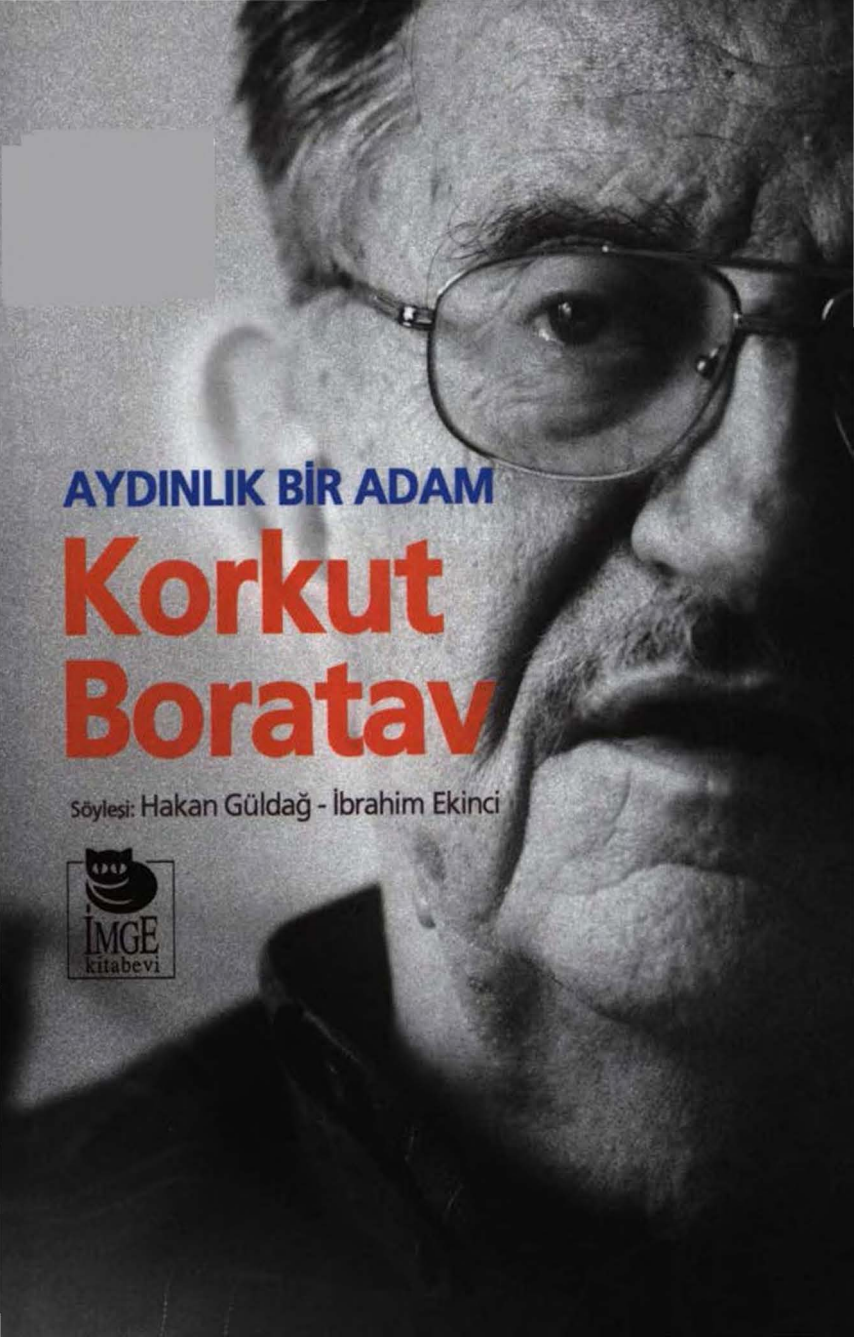

AYDINLIK BİR ADAM

Korkut Boratav

Söylesi: Hakan Güldağ - İbrahim Ekinci

İMGE kitabevi

Hakan Güldağ ve İbrahim Ekinci, İstanbul'da yaşıyor. İkisi de gazetecilik yapıyor.

İmge Kitabevi Yayınları

Ankara / Kızılay
Konur Sokak No: 17
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 29 87
E-Posta: imge@imge.com.tr

İstanbul / Taksim
İstiklal Cad. Zambak Sok. No: 2/4
Tel: (212) 249 34 79
Faks: (212) 249 35 79
E-Posta: imge@imge.com.tr

Genel Dağıtım

Ankara / Kızılay
Konur Sokak No: 43/A
Tel: (312) 417 50 95 - 417 50 96
Faks: (312) 425 65 32
E-Posta: imge@imge.com.tr

İstanbul / Cağaloğlu
Ankara Caddesi No: 45/A
Tel: (212) 527 40 57
Faks: (212) 527 41 45
E-Posta: imge@imge.com.tr

Aydınlık Bir Adam

Korkut Boratav

Söyleşi

Hakan Güldağ • İbrahim Ekinci

İMGE kitabevi

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 978-975-533-648-0

© İmge Kitabevi Yayınları, Korkut Boratav, Hakan Güldağ, İbrahim Ekinci, 2010

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Nisan 2010

Kapak
Duysal Yaşar

Düzelti
Ayten Koçal

Dizgi
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Mithatpaşa Cad. No: 62/4 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 418 70 93-94 • Faks: 418 10 46
www.pelinofset.com.tr

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10-11 • Faks: (312) 425 29 87
İnternet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

İçindekiler

Bu Kitap Hakkında 7

"İyi Gidiyorsun Korkut, Devam Et!" 17
Prof. Dr. Bilsay Kuruç

Prof. Dr. Korkut Boratav İçin 29
Prof. Dr. Oktar Türel

Korkut Boratav Anlatıyor 39

Hoca Korkut Boratav 365

Dizin 369

Bu Kitap Hakkında

Bu, Hoca Korkut Boratav'la bir söyleşi kitabı. (İzninizle, burada kendisinden "Hoca Korkut Boratav" olarak söz edeceğiz. Bu aydınlık adama, "Hoca" hitabını, Türkiye'nin siyasal coğrafyasındaki ayrıştırıcı anlamına aldırmadan, büyük emeğini takdir ve saygı için seçiyoruz.) Söyleşide Hoca'nın hayat hikâyesiyle görüşleri yan yana, iç içe aktı.

"Neden Korkut Boratav?" diye bir soru akla gelirse... Şu kadar ki Korkut Boratav, siyasal tarihimizin derinliğini besleyen önemli damarlardan birinin en önemli temsilcisi. Kişisel hikâyesinin birçok şeyi aydınlatan, hatırlatan tarafları var.

Boratav çok önemli bir iktisatçı. Ama onu bu kadarı tanımlamıyor. O aynı zamanda bir düşün adamı. İşte bugün "açılım" tartışmalarının konusu olan Kürt sorununa ilişkin de ilginç fikirleri, analizleri var.

Türkiye neden bir türlü sağlıklı bir demokrasiye ulaşamadı? Nasıl oldu da bilimin, medeniyetin peşinden

gitmek üzere kurulan 80 yıllık cumhuriyet, cemaatlerin, tarikatların saldırılarıyla böyle perişan edilebildi?

Türkiye'nin "sol" partileri, nasıl oldu da halka, halkçılığa bu kadar yabancılaşabildi?

İlerinin geriyle, solun sağla, özgürlükçülüğün totaliterizmle karıştığı bu postmodern çağda, kendi tarihini doğru inşa etmek isteyen biri nerede durmalıdır? Hoca Korkut Boratav, ömrünce bunlara da kafa yoran bir isim. Şöyle dedi söyleşinin bir yerinde:

"Elim kalem tuttukça bu menfur saldırılara karşı çıkacağım."

Boratav, bütün solcu aydınların kaderini paylaştı doğal olarak. Sürüldü, işsiz kaldı, ihbar edildi... Ama bilge bir adam. Kendisine kişisel olarak kötülük edenlerin adlarını anarken bile sorumluluklarını azaltmaya dikkat ettiğini hissettik.

Hoca Korkut Boratav neler anlattı?

Hikâyenin başlıkları şöyle:

- Babam Pertev Naili'yi "Nazi aleyhtarı, komünist sempatizanı" diye Reşat Şemsettin'e ihbar ediyorlar.

- Maarif Vekili'ne kafa tutan telgraf.

- Pertev Naili, Zeki Velidi'yi savundu, sürgün oldu. Zeki Velidi, Pertev Naili'nin aleyhindeki kampanyayı destekledi.

- Reşat Şemsettin, "Pertev Naili nedamet getirsin, buraya getireyim" diyor.

- Behice Boran, Niyazi Berkes ve babamın çıkardığı *Yurt ve Dünya* dergisi, demokrasi tarihimizin parlak belgelerinden biridir.

- CHP'de Saracoğlu ve çevresindeki "Anadolucu"lar pro-Nazi eğilimliydiler, partide bir de küçük burjuva radikalizmini temsil eden aydınlanmacılar vardı.

- Varlık vergisi vurgun aracı olarak kullanıldı, ırkçı ölçütler öne çıktı.

- Şiddetli sol düşmanlığı savaş sonunda gerçek bir çoğulcu rejime geçişi önledi.

- İsmet Paşa iki akım arasında ilkeli bir tavır geliştiremedi, solun tasfiyesine sessiz kaldı.

- Bayar ve Köprülü, CHP'nin baskısıyla Boran ve Aybar'ın *Görüşler* dergisine yazı vermekten vazgeçti.

- Milli Eğitim'den Hasan Âli Yücel'in ayrılmasını, sicilli faşist Şemsettin Sirer'in bakan olmasını İsmet Paşa'ya borçluyuz. İtalyan faşizmi sempatizanı Recep Peker'in başbakanlığını da...

- CHP, o tarihten Ecevit dönemine kadar halkla bağlantıları bakımından DP'nin gerisine düştü.

- 1940-1950'lerin solcularıyla selam sabah kesilirdi, lanetli görülürlerdi.

- CHP hükümeti, babamları, üniversite organlarına görevden aldırtamayınca kanun değişikliği yaparak "açık memur" statüsü getirerek görevden aldı.

- Almanya'nın Bielefeld kentindeki "üniversite tasfiyeleri" konulu toplantıya ben 12 Eylül tasfiyelerini, babam daha önceki tasfiyeleri temsilen katıldık.

- Behice Hanım'ın "açık memur"luğuna, Kore Savaşı'na karşı çıkan derneği kurduğu için, Niyazi Berkes'in de "yabancıyla evlendiği" için son verildi, yarım maaşları da kesildi.

- Neoliberal arkadaşlara göre, "Türk demokrasisinin altın çağı" sayılan 1950'lerin başında, benim arkadaşımı Nâzım şiiri okudu diye içeri attılar.

- Cahit Külebi, yıllar sonra, bana gerici hocaların baskısıyla düşük not vermek zorunda kaldığını, bundan eziklik duyduğunu söyledi.

- Arkadaşım Tintin, derste hocayla Sovyetler'i tartışınca, teneffüste sivil polis yanımızda bitiverdi.

- *Kapital*'i çeviren Alaattin Bilgi'yle buluşur, kitap değiş tokuş ederdik.

- Oğuz Atay'la *Pazar Postası* çevresinde tanıştık.

- Dedemin tahvilini bozdurup Çiğdem'in bilet parasını tamamladım. Büyük aşka izin zor çıktı.

- Karaosmanoğlu'nun Erim hükümetinde bakan olmasını hoş görmedik ama sonradan dostluğumuz tazelendi.

- O gösteride vardık, Baykal'ın Menderes'in yakasına yapıştığını görmedik.

- Baykal, "Benden daha bilgisiz olanın yönetmesi onuruma dokunuyor," dedi.

- Orhan Acıpayamlı, eşim Çiğdem'e, "Derslerinde komünizm aleyhtarı konuşmazsan, burada barınamazsın," demiş.

- Atatürk devrimlerinin gerçekleştiği dönemin aynı zamanda yüksek hızda büyüme dönemi olması, tutucu muhalefetin kitle tabanı kazanmasını sınırladı.

- Kemalist rejim, 1930 sonrası çok doğru bir iktisat politikasına yöneldi, bu politika ekonomiyi büyük buhranın etkilerinden korudu.

- Küçük burjuva radikalizminin izleri Mustafa Kemal'de vardır. İnönü de tutucu bünyesine karşın bu izleri gösterir.

- Kemalist devrimlerin tamamlanmamış, eksik kalmış bir demokratik devrimin kazanımlarını taşıdığını düşünüyorum.

- CHP de Demokrat Parti üzerinde olağanüstü bir baskı uyguladı.

- Demokrasiye geçerken, "ilk günah" işlendi, Türkiye bu günahın maliyetini hâlâ ödüyor.

- Devletçiliğin sınırını eskiden "kamu yararı" belirlerdi, sonradan bu "özel sektörün yapamadığı işler" olarak çizildi, İsmet Paşa bu değişime teslim oldu.

- Savaş yıllarının Nazi sempatizanı CHP kanadı, savaş sonrasında kolayca antikomünizme geçti, Sovyetler'in Türkiye ile ilgili istekleri bu geçişi kolaylaştırdı.

- Attila İlhan'ın Batı klasiklerini Türkçeye taşıma çabalarını "kültür emperyalizmi" olarak değerlendirmesi ağır bir hata.

- 1961 Anayasası cumhuriyet tarihimizin en demokratik anayasasıdır.

- 27 Mayıs'tan sonra muhtemelen muhbirlerin, bir kısmı asılsız ihbarları sonucu bazı öğretim üyeleri fakülteden uzaklaştırıldı, 147'ler olayı oldu.

- Yön Bildirisi sosyalist değildir.

- Baykal, "Sosyalizmin Türkiye'yi kalkınmaya götüreceğini ispatlarsanız, sosyalist olurum," dedi.

- Cadı kazanını kaynatan Aydın Yalçın'dır, bunu muhbircilik noktasına kadar taşıdı.

- Sadun Aren'in siyaseti soldu ama iktisatçı olarak sol değildi.

- Üniversitede "kürsü" olgusu kayboldu, eskiden çok önemliydi.

- Rockefeller bursunun prestijini abartmışım, Maurice Dobb'la çalışmadan önce, Sraffa mülakata aldı.

- Kaddafi'nin çadırından izlediği tuhaf konferans.

- Fakültenin salonlarında makineli tüfek sesleri... Gelir dağılımı hesaplıyoruz.

- Bedri Gürsoy'un tatsız sürprizi.

- Sakıncalı olduğumu anlayınca beni Mamak'a sürdüler. Sakıncalı olmamın nedeni Yön Bildirisi'ne imza.

- Bizim komutan devrimci çıktı. Solcu askerler sakınmadan konuşuyordu. Subaylar Doğan Avcıoğlu okuyordu.

- Muzaffer Erdost, "Korkut Boratav, devrimci harekete sızmış truva atıdır," diye yazdı.

- 12 Mart öncesi şiddet, soldan çok karanlık gizli güçler, derin devletin kullandığı ajanlar ve faşistler tarafından başlatıldı.

- Mümtaz Soysal yargılanıyor, savcı Baki Tuğ... Askeri yargıç her duruşmada Mümtaz'a yağ çekiyor, yine her duruşmada tahliye talebini reddediyordu. Dava hukuk komedisine döndü.

- Erdoğan Teziç'in davasına yanlışlıkla benim MİT dosyam gönderiliyor... Dosyada, "Basın Yayın'da daktilo çalarak Mahir Çayan'a vermiştir," yazıyor.

- Mahir daktiloyu iade etmiş.

- Aziz Köklü, kürsü başkam olmamı engellemek için, fakültenin sağ kanat asistanlarından Necdet Serin'in kürsüye transferini sağladı.

- Marksist bilinen Kutlay Ebiri'nin neoliberal yazısı Dünya Bankası'na giriş dilekçesi gibi yorumlandı.

- CHP'nin halktan yana bir programla aldığı destek DP geleneğinden gelen partilerin önüne geçti.

- Ülkücüler okula kavga etmek için gelmeye kalkınca dekan Cevat Geray onları bir odaya alır, bitap düşürünceye kadar uzun konuşur, çocuklar helak olur çıkar giderdi.

- Mustafa Kuseyri olayında polisin söyledikleri beni şüpheye düşürdü.

- İmzasız bir mektupla, tez jürisinde yer aldığımız Süleyman Gedik'ten rüşvet aldığımız iddia ediliyor. Bu ihbar mektubunu Beşir Hamitoğulları'nın yazdığı rivayet edilir ama tam bilmiyorum.

- Doğramacı'ya telgraf: Sizinle gurur duymuyoruz! Telgrafçıların tamamı atılıyor üniversiteden. Atılmayan tek kişi Ahmet Taner Kışlalı. O da rahatsız oluyor bundan.

- İçimizde çok sayıda gönüllü işbirlikçi varmış. Bizim solcuların bir bölümü hemen dönek oldu, Güneri Akalın, Yahya Tezel, Mehmet Gönlübol...

- Geçmiş olsun diyen, telefon eden yok, sağcı bildiğimiz Orhan Turkay bizimle ilişkiyi sürdürdü.

- Üniversiteden atılınca Dost Kitabevi'nin sahibi Erdal Akalın finanse etti, *Yapıt* dergisini çıkardık.

- Bizden sonra okuldan atılan öğrencimle imza gününde karşılaştım, çok sarsıldım...

- Tam Zimbabve'de iş buldum, Aydınlar Dilekçesi davası başladı.

- Arabanın içinde kaldık, üstümüze kurşun yağıyor.

- Ecevit'in destek talebine, IMF programına uyma şartı getirdiler.

- Borç krizi, IMF'nin elini güçlendirdi.

- İşveren örgütleri askeri rejimi destekledi.

- Profesörlüğümü Kenan Evren imzalamadı. Annem telgraf çekmiş Evren'e: Bizim aile ile uğraşmaktan ne zaman vazgeçeceksiniz?

- Profesör müyüm, belli değil.

- Zimbabve'de deri eşya satan tipik Türk. "Selamünaleyküm" dedim, Zimbabve'nin Türk esnafı İsmail az daha taburesinden düşüyordu.

- Yunanlılarla tavla turnuvası. Zimbabve'nin hırsızına bile müteşekkir ayrıldım.

- Hasan Cemal aradı, Zimbabve anılarım yazdım. Ufuk Güldemir'in ırkçı yaklaşımı üzerine yazılarımı çektim. Hasan Cemal yanlış mektup gönderdi.

- Davayı kazandık, birikmiş maaşlarımla ev aldım. Geçmiş olsun demeyenler, "Vayyy Korkutçum, hoş geldin," diyor.

- 12 Eylül'ün teşhiri tarihçileri bekliyor.

- Erdal İnönü, SHP Genel Başkanı olarak, ANAP'ın neoliberalizmine alternatif politikalar arayışındaydı.

- SHP yönetimi ve İnönü halk muhalefetinin sözcülüğünü üstlenmede tereddütlü davrandı.

- Dünya Bankası'nın özelleştirme sürecini başlatan raporunu paçavraya çevirdik ama bir yanıt gelmedi.

- Elim kalem tuttukça bu menfur saldırılara karşı çıkacağım.

- AKP'nin gelişini sevinçle değil ama adeta "oh olsun" duygusuyla karşıladım.

- Baykal'ın yapamadığı fırsatçılığı AKP yapıyor. Baykal'ın mayası halk sınıflarına açılmaya müsait değil. AKP devrimci hareketlerin geleneklerini taban örgütlenmesinde tekrarlayarak kazandı.

- Türkiye'de sessiz bir karşı devrim gerçekleşiyor.

- Demokrasi az veya çok oy almak meselesi değil, cemaate, tarikata dayalı demokrasi olmaz.

- AKP'nin temsil ettiği akımın tasfiye edilmesi lazım, yöntem ne olursa olsun... Askeri darbeyi bir seçenek olarak söylemiyorum.

- DTP, Kürt hareketinin aydınlanma geleneğine en yakın olan, sola açık bir akımı temsil ediyor. DTP, Ortadoğu'nun en ilerici Kürt akımıdır.

Söyleşinin nasıl kotarıldığına ilişkin bir iki şeyi de ilave ederek, bu bahsi bitirelim.

Hoca Korkut Boratav'la bu söyleşi, aslında devamını getirmek üzere birçok değerli isimle söyleşi planının ilkiydi. Hâlâ da öyledir. Ancak bunu yapıp yapamayacağımızı zaman gösterecek ve yine zaman belirleyecek.

Bu çalışmanın kısa bir hikâyesini vermek gerekirse...

Dileğimizi kendisine ilettiğimizde, buna prensip olarak sıcak yaklaştı. Yalnız, biz kimiz, ona bir bakmak istediğini hatırlıyoruz. Bir süre sonra, "Tamam çocuklar, yapalım," dedi.

Söyleşiyi İstanbul'a geldiğinde (Hoca Ankara'da oturuyor) oğlu Sinan'ın Maslak'taki evinde gerçekleştirdik. Eşi Çiğdem Hanım da (kendisine geçmiş olsun dileklerimizi iletiyoruz, şu sıralar hasta!) katıldı. Bize kurabiyeler, çaylar ikram etti. Zaman zaman Hoca'nın unuttuğu tarihleri, olayları hatırlattı, söyleşiye katıldı.

Son görüşme Ankara'da oldu. Hoca'nın oturduğu evde değil de çalışma mekânı olarak kullandığı başka bir evde. Hoca biraları, çerezi getirmişti. Hem söyleştik, hem biralarımızı yudumladık. Çiğdem Hanım'ın rahatsızlığından söz etti. Söyleşi sırasında birkaç kez Çiğdem Hanım'ın telefonlarına cevap verdi. Bize, "Beni çağırıyor. 'Hani elmamı yedirecektin,' diyor. Evde var birileri ama benim yedirmemi istiyor," dedi. Telefonda Çiğdem Hanım'a, aşağı yukarı şöyle dediğini hatırlıyoruz:

- Tamam Çiğdem, tamam canım, çocuklar gelmiş bak İstanbul'dan. Onlarla az oturayım, hemen geleceğim. Ben soyar, yediririm.

Yarım asrı arkasında bırakmış (1959 yılında evlendiler) yaşlı çiftler arasındaki böyle derin muhabbet her zaman çok etkileyicidir. Oradan ayrıldıktan sonra aramızda bundan söz ettik.

Bu görüşme Hoca'yla son görüşmemiz oldu ama söyleşiyi mail üzerinden sürdürdük. Hoca yeni sorularımıza yanıtlar verdi. Haziran-Temmuz 2009 itibariyle "Tamamdır," dedik. Aslında elimizdeki malzemenin iki-üç katı büyüklüğünde bir metin için gidilebilecek yol vardı. Fakat Hoca'yı çok yormak istemedik. Yine bu ve bizim çalışma koşullarımız nedeniyle söyleşi normalden daha uzun zaman aldı.

Eşine ve Hoca Korkut Boratav'a uzun ömürler dileriz.

"İyi Gidiyorsun Korkut, Devam Et!"

Prof. Dr. Bilsay Kuruç

Bilsay Kuruç ile Boratav
İktisat Çevirileri kitabı üzerinde çalışıyorlar (1963).

Kardeşim Korkut

Bu yazıyı yazmak benim için çok zor; çünkü Korkut'un bunu okurken ne kadar sıkılacağını, utanacağını biliyorum. Bir yandan memnun olur gizli gizli ama esas olarak da sıkılır, utanır.

Benim için de zor, çünkü Korkut (Boratav) benim kardeşim gibidir. Ve insan kardeş gibi yakınına, hele böyle hayatta çok başarılı olmuş, sürekli kendini geliş-

tirmiş yakınına, "Yahu, sen ne muazzam adamsın," filan demez. Dese dese benim gibi: "Tamam oğlum, iyi yapıyorsun, iyi gidiyor," falan der. Onun için, pohpohlamam imkânsız. Fakat pohpohlamazsam, bu kez de bazı şeyleri esirgemek problemi çıkar ki, Korkut'a haksızlık olur.

İki arada bir derede bir yazı bu anlayacağınız.

İki kere ikinin kaç ettiğini arayanlar

Ankara ortamına ben İstanbul'dan geldim. İki sene askerlik yaptım, sonra da Siyasal Bilgiler'e girdim, bir "dışarılıklı" olarak. Orada, ilk "dışarılıklı" adam olduğu için mi, yoksa hepimizin bildiği özelliklerden mi veya ikisi birden mi, önce gözüme çarpan Korkut oldu ve Korkut ile buluşmamızın bir belgesi, Celal Göle'nin çok güzel düzenlediği SBF koridorlarında var: İkimizin Orhan Türkay tarafından çekilmiş bir fotoğrafı. Korkut'la ikimiz de yeni asistanız, ben daha yeniyim herhalde. Bir şeye bakıyoruz, Korkut parmağını uzatmış. O fotoğrafı görünce Sadun Bey (Aren); "Bunlar iki kere ikinin kaç olduğunu bulmaya çalışıyorlar," demişti.

O tarihten başlayan bir kardeşliğimiz var. Şu manada: Mesela, ben hastalanırım yerimden kımıldayamayacak şekilde, Korkut beni alır hastaneye götürür, doktora teslim eder. Bir daha hastalanırım, yine o götürür; yolda otomobilin lastiği patlar, lastik değiştirilir, tekrar gideriz.

Böyle şeyler, normal hayatımızda olağan şeylerdir. Bütün bunları, sanki bir tiyatro sahnesini başka insanlarla, kendilerinden birçok şeyler öğrendiğimiz insanlarla paylaşmışız gibi, 1960'lı yıllardan başlayarak, yani Türkiye'nin şimdi bize istisnai gibi görünen ferahlama, rahatlama, özgürleşme ortamında birlikte yaşadık. Bir-

çok şeyi birlikte paylaştık, o fakültede; Korkut'un kürsü hocası Bedri Bey, Aziz Bey, bugün aramızda olmayan Sadun Bey, Mehmet Selik ve diğerleriyle...

Olgun insan olgunlaşır mı?

O tiyatro sahnesi hep devam etti ve o sahne devam ederken, bana Korkut'un kişiliği hep olgunlaştı gibi gelir. Ama şöyle bir soru da aklıma takılır: "Yahu, bu adam zaten olgun bir adam değil miydi?" Korkut, benim tanıdığım anda da, gençken de olgun bir adamdı, fakat gitgide daha da olgunlaştı, tuhaf bir şey!.. Herkesin bu fakülte çatısı altında, üniversite çatısı altında, Türkiye'nin o dönemindeki konjonktürün içinden geçerken -belki yaşadıklarıyla- derece derece olgunlaşması sürecinde, daha da olgunlaştı. Ve artık ne düzeye vardığını anlatmama gerek yok.

"Artık yazamayacaksın"

Aynı tiyatro sahnesi içinden geçerken de, bir sosyal bilimcinin Türkiye'ye özgü -ama başka yerlerde de rastlanan- "zorluklar"ı içinden geçti. Bu "zorluklar" bugün bize zorluk gibi görünen, görünebilecek olan çok basit şeylerden başlar. Mesela, Korkutlar'da akşam yemek yenir, yemek masası toplanır, ondan sonra Korkut kitaplarını çıkarır, yemek masasının üzerinde, bildiğimiz o araştırmaları yazar. Bu bize, bugünün teknik olanakları içinde zorluk gibi görünür; o kadar ki, hep o yemek masasında yazar. Okulda bütün gün o güzel ortamda çalışırız, fakat akşam o gider, sofra toplandıktan sonra masada yazar. Hatta uzun süre sonra -güzel bir eve geçtikleri ve o ayrı

bir odaya kavuştuğu zaman- dedim ki: "Oğlum, sen bir daha bir şey yazamayacaksın, çünkü artık yemek masasında çalışmak yok." O dönemde çok şey üretmiştir.

Türkiye'de sosyal bilimcinin sınavı: Sadakat

Şaka olanın yanında, "zorluklar"ın ciddi olanı tabii başkaydı. Türkiye'de sosyal bilimci "Sen değişecek misin, değişmeyecek misin?" diye bir sınava mahkûm edildi. Bu, başından beri vardı. "Sen birtakım şeylere inanan bir adamsın, araştırdıkların, okudukların sonunda, bir şeylere inandığını söylüyorsun ama bak önemli değişmeler oluyor, hatta zorla değiştiriyoruz insanı, insanların aklını. Sen değişecek misin, değişmeyecek misin?" sınavları oldu.

Korkut'un ille "değişmeyeceğim" gibi bir saplantısını hiç gözlemedim. Yani onun tavrı, "Ben bir şeye inanıyorum, bu değişmez arkadaş," değildir. Onun ki, doğru olarak inandığı, düşündüğü, sınadığı şeylerden ayrılmamaktır. Kendine olan güvenine, kendine olan bilgisine zamanla bir sadakatin oluşmasıdır. Kendi düşüncesine bir sadakatin oluşması ve o sadakatten ayrılmamaktır. Olgunlaşmasıyla iç içe olan bir tutarlılığı ve bir düşünce sadakatidir.

Korkut'un, ciddi çalışmaya dayanmayan hiçbir görüşü olmadı. Her görüşünün mutlaka arkasında ciddi çalışması vardır. Onun için, ciddi çalışmayla beslenen bir düşünce sadakati. Onu korumak, onu geliştirmek... Zaman içinde özenle geliştirilen bir kimliğin başka türlüsü de mümkün mü bilmiyorum? Bir düşünceye yobazca sarılmak değil ama mutlaka düşüncesini olgunlaştırarak geliştirmek.

Boratavlar'ın kaderi

Bilim adamı olarak kaderi, babasıyla aynı kaderi paylaşmak oldu. Babası, tanıyarak hep saygı duyduğumuz, gurur duyduğumuz bir insan. Geçmişinde yaşadıklarını, üniversiteden uzaklaştırılmasını biliyoruz. Bunun aynısını, önce 1970'lerin başlarında, -yani 12 Mart darbesinden sonraki ortamda- ama daha ciddi olarak 1980'lerde 1402 ile Korkut yaşadı.

12 Mart 1971'den sonra üniversitelerin üzerinde de büyük baskılar oldu. Fakültemizin dekanı o zaman Mümtaz Soysal idi. Mümtaz Soysal bir gün Anayasa dersi verirken, Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan gelen birileri tarafından dersin sonunda alındı, götürüldü ve Mümtaz'ı o tarihten sonra iki yıl filan göremedik. Neden? Çünkü tutuklu kaldı, mahkûm edildi ve ancak afla, sanıyorum 1974 affıyla çıkabildi. Ve bunu Siyasal Bilgiler Fakültesi üzerinde -ki Siyasal Bilgiler Fakültesi bütün sosyal bilimciler için adeta bir simge olmuştu- sembolik bir terör eylemi olarak yaptılar.

Aslında bu, bir prova idi, çünkü bunun daha fazlasını 1980'lerde görecektik.

"Bana bir fotoğrafını ver"

1970'lerde, fakülteye askeri baskınlar oluyor, bazılarının odası basılıyor, "Ne kitapları var?" diye, kitaplar alınıp gidiliyor. Fakültemizden başka hocalar da -Bahri Bey (Savcı), Muammer Bey (Aksoy) gibi- aynı şekilde tutuklanıyor, bazı arkadaşlarımız sıkıyönetime götürülüyor; böyle bir ortamdı.

Bir ara yurtdışına gitmiştim doçentlik tezi yazmak için; dönüp Ankara'ya geldiğimde Korkutlar'da kalırken dedim ki: "Yahu, sen bana bir fotoğrafını ver de, ne olur ne olmaz, seni de götürürlerse, bari yabancı gazetelerde 'Bu ünlü iktisatçıdır,' filan diye yayınlanabilsin."

Korkut, böyle bir ortamda, bir yandan da çalışmaktadır.

Bunun daha fazlası, 1980'lerde koyu karanlık bir sıkıyönetim rejiminde, üniversiteler üzerinde, gene sembolik olarak öncelikle Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 1402 uygulamasıyla yapıldı. İlk ekipte Tuncer Bulutay var bildiğim kadarıyla. Her gün iki tane sarı zarf geliyor Fakülte'ye ve herkes de Rus Ruleti gibi, kime çıkacak diye konuşuyor. Derken Korkut'a da çıktı bir gün... O gün üçüncü sınıflara Korkut, 'İktisadi Planlama' dersi veriyordu. Geldi dedi ki: "Bana zarf geldi, fakat bir saat sonra dersim var, o dersi sen verir misin?"

Adam gidiyor, fakat görevini yapması lazım. Kendimi Korkut'un yerine koymaya çalışarak, o gün o dersi verdim.

AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Sosyalist Planlamada Gelişmeler

Akademik çalışmaları üzerinde çok şey söylemeye gerek yoktur, herkes bilir ve hakkını teslim eder. Ama iki tanesi bana daha yakın geldiği için onlar üzerinde kısaca durmak isterim: İlki *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*'dir. Çok önemli bir kitaptır. Türkiye, 1960'larda Marksist düşüncenin de bir aydınlanma projesi getirdiği bir ülke oldu ve hepimiz -farklı oranlarda- Marksist düşüncenin, Marksist analizin ne getirdiğini, neleri uyandıracağını,

neleri sorgulamak gerektiğini, bununla hangi aletleri kullanabileceğimizi derece derece öğrenmek için birbirimizle konuşur bir haldeydik. Korkut, bu işi en çok ciddiye alanların ve kendisine bu meslekten ötürü görev düştüğünü düşünenlerin bence başında gelmiştir. O kitap, bunun kanıtıdır.

Korkut, 1960'ların ikinci yarısında -Cambridge dönüşü filan olmalı- Cebeci'de bir sinema veya düğün salonu gibi bir yerde, "sosyalist planlama" meselesinin ne olduğunu, işin teorik boyutlarını ele alan çok derli toplu bir sunuş yapmıştı. O kitabın bir özeti idi aşağı yukarı. Doçentlik tezi olan bu çalışma, gelir dağılımı çalışmasından sonra, gerçekten çok ciddi bir çalışmadır.

O toplantıyı hatırlıyorum. Sosyalist planlama üzerine 1970'lerin başlarında, sohbetlerimizin olduğunu da hatırlıyorum. Ben de Oslo'da, Leif Johanssen ile çalışma şansı bulmuştum, o da bu konuda zirvelerden biriydi. Ve baktım ki Korkut, gerçekten sosyalist planlamanın sorunlarını kapsamlı bir şekilde ve bu alanın içinde hiçbir parçasını ihmal etmeden, yanlış ağırlık merkezleri oluşturmadan inceleyen, özgün bir eser yapmış. Ve üstelik, bunu, böyle bir planlama deneyimini yaşamamış bir ülkenin iktisatçısı olarak yapmış.

Neden böyle söylüyorum? Bu konuda sosyalist planlama üzerine, belki gençler okumamışlardır ama iktisatçı arkadaşlarımız, bilirler; birkaç ciddi iktisat kitabı vardır. Mesela, bunlardan birini veren Macar Janos Kornai'dır. Macaristan'da eski rejim varken yazdıklarında, daha çok yatırım meselesini ele almış ve yatırımın o sosyalist rejimlerde çok abartılı bir şekilde yapıldığını, bir aşırı yatırım yapıldığını ağırlık merkezi yapmıştır. Kendi deneyimi belki bu olduğu için. Ama rejimden

sonra Janos Kornai'yi Harvard'da görüyoruz ve verdiği eserde, eski yazdıkları yerine, eski rejimin bugünkü gözle acı eleştirileri var. Yani çok değerli bir adam ama bir başvuru kaynağı olmaktan ne yazık ki çıkıyor.

Bugün unutulmuş gibi görünen Polonyalı iktisatçı -herkes paylaşır mı bilmiyorum- Keynes kadar önemli olan Kalecki, sosyalist planlama üzerine çok ilginç şeyler yazmıştır. O da kendi gözüyle, daha çok bu aşırı yatırım veya yanlış yatırım meselesinin, işçilerin sosyalizmde bir işçi sınıfı oluşturarak demokratik katılım ve demokratik denetimiyle ancak düzelebilecek bir mesele olduğunu, yatırımın, yani kaynakları böyle serbestçe, savurganlıkla kullanarak yatırım yapmaktan doğacak olan maliyetlerin ancak bu şekilde denetlenerek çözülebileceğini esas olarak söylemiş bir insandır. Ama bu meseleyi Kalecki'nin kaleminden, düşüncesinden daha fazla yakalayamadık.

Daha önce öbür tarafa göçmüş bir iktisatçı, Oskar Lange, gene bir Polonyalı. O da, Pür Teorisi, yani genel denge meselesi üzerinde tartışmaları. Artık Lange'nin taraftarı olmadığı için Lange'nin tezini daha fazla geliştirmesinin mümkün olup olamayacağını bilmiyoruz.

Korkut kitabında bunları, bu tür meraklarımızı giderecek her şeyi adeta orada sezerek ortaya koymuştur. Fakat Türkiye'deki planlama, yöntem ve kapsam bakımından 1960'lardan sonra kanımca fazla gelişmedi. Gelişmeyen bir şey kendini korumaya yönelir ve planlamanın o yöntemi kullananlar tarafından bir korumaya alınmış ve gelişme şansı da ne yazık ki bulamamıştır. Yani içinde iken tartıştığımız şeyler de galiba biraz bunu gösterdi. Ve 1970'lerin başlangıcından itibaren gelişen konjonktürde; planlamanın Türkiye'de yeni bir plat-

formda oluşabilmesi, yeni bir platformda gelişebilmesi, kendine yeni yöntemler bulabilmesi, Korkut gibi bir kaynağın ışığından yararlanabilmesi mümkün olmadı ve planlama, böyle bir platformun yaratılamamasıyla, sanıyorum iddiasını yavaş yavaş kaybetmeye başladı. Yöntem ve kurumsal değişiklik ihtiyacı ve yeni kadrolar bakımından -dilim varmıyor ama- kısırlaştı ve yavanlaştı.

Buna, planlama üzerindeki dış müdahaleleri de katarsak -dış müdahaleler, hem planlama dışından hem de ülke dışındandı- çok başka bir ortamda -sosyalist planlama gibi zengin araçlarla çalışmış olan Korkut'un- çok başka bir platformda yapabileceği bir katkıdan -başka birçok şeylerden yoksun kaldığı gibi- Türkiye, bundan da yoksun kaldı. Ve sanıyorum esas olarak birikimin, yani yatırımlar ve tasarruflar meselesinin planlama kararları dışına kaymasıyla, 1980'den sonra iş, Türkiye'nin ekseni ile başka bir tarafa doğru kaymış oldu ve bugünün dünyasından bu işler çok uzakta kaldı.

Onun için, genç arkadaşlarımız Korkut'u tanımak için, güzel gazete yazılarını, son araştırmalarını, Türkiye ekonomisinin cari açığı vb. gibi bugünkü sorunları üzerine yazılarını okumakla yetinirlerse eksik kalırlar diye düşünüyorum. Gençlere Korkut'un eski eserlerinden özellikle *Planlama*'yı öncelikle tavsiye ederim. Çünkü planlama, bugünün Türkiye'sinde artık ne niyetle kullanılırsa olabilecek bir kavram gibi, bir terim gibi. Kavram da demeyelim, içi boşalmış bir nitelik taşıyor. Kavram da demeyelim, çünkü üzerinde düşünce üretecek tek kimse görünmüyor. İçinde düşüncesi olmayan şeye kavram dememiz zor.

Tabii, gerçekçi olarak dünya ve Türkiye -bunu şikâyet makamından söylemiyorum- başka bir eksene kaydı.

Bugün biliyoruz ki, sosyalist planlamayı uygulamış, faydasını görmüş ve onun acı sorunlarını yaşamış ülkeler de onu bırakmış ve unutmuş durumdalar. Ama başka ülkelerin ve bizim planlamaya günün birinde bir temel iktisat yöntemi olarak bakacağımız bir ortama hiç gelmeyeceğimizi de düşünmemek lazım. Ola ki, günün birinde böyle bir ortama yaklaşmak ve o zaman sorunları demagojiyle değil, ama mutlaka ciddi çalışmayla değerlendirmek kaçınılmaz olur. Türkiye öyle bir ortama yeniden gelirse, bilimselliği ön plana almamanın günahı ve maliyeti mutlaka çok büyük olur.

Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm

Bu başka eksene kaymış olan Türkiye'de, Korkut'un ikinci olarak üzerinde durmayı düşündüğüm, durum tespiti yapan çalışması, *Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*'dür. Bu, galiba 1990-1991 diye hatırlıyorum. Arada işte *Tarımsal Yapılar, Türkiye İktisat Tarihi* ve diğer çalışmalar var tabii ama, *Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm,* bana öyle geliyor ki -Korkut ile konuşmadık bunu- Korkut'un hem gene çok başarılı bir çalışması -analitik ve 1990'da Türkiye ekonomisinin nereye doğru uzanabileceğini gösteren bir fotoğraf- hem de yeniden dönüp -çünkü buna büyük ihtiyacımız var- birçok yönüyle yeniden ele alma ihtiyacını duyacağını tahmin ettiğim bir çalışma. Türkiye kapitalizminin -özellikle yatırım meselesi üzerinde durduğum için- yabancı sermaye gelsin yatırım yapsın, yabancı sermaye gelsin iş yaratsın tavrı, bize öncelikle bu kapitalizmi tanımamız zorunluluğunu veriyor ve bu kapitalizmi bize en iyi anlatacak adam da, bu genç (!) yaşında Korkut'tur. Şaka değil, hakikat bu!

Onun için, bundan sonra Türkiye kapitalizmini tanımadan, Türkiye kapitalizmine angaje olan iktisatçı meslektaşlarımızı televizyonlarda ve medyada o kadar çok dinledik ki, Türkiye kapitalizmini bize anlatacak olan ve bu işi de en iyi şekilde yapacağından emin olduğumuz birinin yapması için ona diyoruz ki: Haydi bakalım, gene görev başına. Mademki sen bu görevi çok iyi yaptığını 15 sene önce gösterdin, haydi tekrar buradan devam et!

"O Muazzam Adam"a

Korkut'un önemli bir özelliğini, başka meslektaşlarımızın birçoğundan önde gelen bir özelliğini de vurgulayarak bitireyim. Bu da iktisatçılığın, esas olarak sosyal bilimciliğin bir usta-çırak ilişkisi olduğunu en iyi şekilde gösteren insanlardan biri olmasıdır. Bunu hepimiz iyi yapıyor değiliz. Ama Korkut bütün meslek yaşamı boyunca buna özel bir özen gösterdi.

Yani mutlaka çırak yetiştirmek, mutlaka öğrenciye ders vermekten öte asistanlarını bulmak, onları tezleri üzerinde çalıştırmak, onların en iyi şeyleri yapması için çaba göstermek, onların tezlerini okumak, onların tezlerinin peşine düşmek, ondan sonra izini sürmek ve burada olduğu sürece sürekli olarak yaptığı, fakat burada olmadığı zaman da -ben hatırlıyorum- devamlı olarak merak ettiği bir şeydi. Bu, ayrılamayacağı bir şeydir. Tıpkı, SBF'den, bu çatının altından ayrılamayacak olması gibi.

Korkut, sadece Mülkiye'den ibaret bir insan değildir. Belki birçoğumuz kendimizi Mülkiye'den ibaret saymakla yetinebiliriz, memnun olabiliriz ama Korkut

dünya ölçüsünde bir adamdır. Bunun için, "aman meşhur olayım" filan gibi bir çaba göstermiş de değildir. Onu çizgisi, dünya ölçüsüne getirmiştir.

Bilirim şimdi bu sözlerden de sıkılır ama yıllarca beraberken o samimiyet, o kardeşlik, o hayhuy içinde edemediğim bir sözü yazıya geçiriyorum ve o "muazzam adam"a, Çiğdem ile çocuklarla ve torunlarla, sağlıkla, mutlulukla -ailece- birlikte olma dileklerimizi iletiyorum: "İyi gidiyorsun oğlum, devam et!"

Prof. Dr. Korkut Boratav İçin

Prof. Dr. Oktar Türel
ODTÜ İktisat Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Korkut Boratav'ın öğretim üyesi, araştırmacı ve bilim insanı olarak sahip bulunduğu olumlu ve yüksek vasıfları sayıp dökmek, Türkiye'deki "malumu ilam"dan öteye geçemez. Ben bu notta Prof. Boratav'ın söz konusu yüksek vasıflarına duyduğum saygıyı tekrarlamanın yanında, onunla mesleki ilişki ve çalışma arkadaşlığı içinde bulunduğum yıllarda edindiğim izlenim ve bilgileri de okurlarla paylaşmak istiyorum.

Prof. Boratav sadece benim kuşağımın sosyal bilimcileri ve iktisatçıları için değil, eğitimini 1960'lı, 1970'li ve 1980'li yıllarda tamamlamış olan akademisyenler ve meslek adamlarının çoğu için bir öğretmen, meslektaşımız Prof. Ergun Türkcan'ın bir deyimini çalarak söyleyeyim, bir "başöğretmen"dir. Bugün akademik hayatta ya da akademi dışındaki meslek hayatında çalışan sosyal

bilim eğitimi görmüş kişilerin fikir dağarcığında Prof. Boratav'dan ve onun yapıtlarından öğrenilmiş veya esinlenmiş bilgi, varsayım ya da çıkarsama bulmamak mümkün değildir. Bu saptamam, sadece onun analiz yöntemlerini ve hayat felsefesini paylaşanlar için değil, mesleki çalışmalarını farklı yörüngelerde sürdürenler, hatta bazen ona çok yakışıksız sözcüklerle sataşanlar için de geçerlidir. Tekrar söylemem gerekirse, Prof. Boratav, Türkiye'nin bugün yaşayan iktisatçılar ailesindeki herkesin öğretmeni olmuştur ve eminim ki daha uzun yıllar öğretmeni olmaya devam edecektir.

Prof. Boratav'ın akademik çevreye katıldığı 1960 yılından günümüze kadar süren araştırma ve yayın faaliyetleri başlıca üç dönemde ele alınabilir: 1960-1983; 1983-2005 ve 2005 sonrası. 1983, Prof. Boratav'ın bir süre SBF'den ayrılmak zorunda bırakıldığı yıldır. 2005 ise, dersliklerde "icra" edilen biçimiyle eğiticiliğinin son yılı sayılabilir.

Meslek hayatının birinci döneminde Prof. Boratav'ın ilgilerini dört ana temaya yönelttiği görülüyor:

(i) Türkiye iktisat tarihi araştırmaları: İlk baskısı 1982'de gerçekleştirilen ve daha sonra birçok kez yeniden basılan *Türkiye'de Devletçilik* (100 Soruda Dizisi, İstanbul: Gerçek Yayınevi, İmge Kitabevi Yayınları, 2006) bu ilginin en güzel ürünlerinden biridir. Prof. Boratav, Türkiye iktisat tarihi araştırmalarına 1980'lerin sonlarına doğru yeniden dönecektir (bkz. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1988, İmge Kitabevi Yayınları, 2003).

(ii) Dünya sosyalist sisteminin 1960'lı ve 1970'li yıllarındaki evrimi: *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* (Ankara: SBF Yayınları, 1973) söz konusu evrimin en ilginç öğelerini kavrayan ve Türkiye'deki okurlara tanıtan önemli bir eserdir.

(iii) Kapitalist ekonomik düzende tarımsal yapıların dönüşümü: 1980 tarihli *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* (Ankara: SBF Yayınları) daha sonra güncellenerek ve gözden geçirilerek en son 2004'te yeniden basılmıştır (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları).

(iv) Gelir bölüşümü araştırmaları: Bu bağlamda *Gelir Dağılımı: Kapitalist Sistemde, Sosyalist Sistemde, Türkiye'de* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969) ve *İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları: Seçme Yazılar* (İstanbul: Belge Yayınları, 1983) kayda değer. Prof. Boratav'ın gelir bölüşümünü sadece ulusal sınırlar içindeki bir sorun olarak algılamadığı, uluslararası kapitalist ilişkiler bütünü içinde incelediği bu vesile ile hatırlanmalıdır (bkz. *Uluslararası Sömürü ve Türkiye* [Ankara: YSE İş Sendikası Temel Eğitim Dizisi, 1979]).

Bu dönemin sonunda Türkiye'nin yaşadığı 1978-79 ekonomik krizi ve sonrasındaki yeniden yapılanma çabalarının Prof. Boratav'ı yakından ilgilendirdiği görülüyor. Prof. Boratav orta dönemli krizlerin ve onları izleyen istikrarlandırma/yeniden yapılandırma politikalarının kapsamlı bir analizini 1983-2005 döneminde yapacaktır.

1983'te Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın kararı ile SBF'den uzaklaştırılmasının uzun meslek yıllarını bu kurumda geçirmiş Prof. Boratav'da ciddi bir duygusal travma yarattığı kuşkusuzdur. Ancak 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun üniversitelerimize 1983'te yansıyan uygulamaları Prof. Boratav gibi bu kararlara doğrudan muhatap olanlar kadar, belki onlardan daha çok, Türkiye'deki bilim hayatını hırpaladı ve örseledi. 1983'de SBF'deki görevinden uzaklaştırılması, Prof. Boratav'ın önüne yeni ve zengin bir araştırma gündemi açtı ve buna ek olarak uluslararası akademik çevre ile birlikte çalışmak ve bu çevre ile etkileşim içinde bulunmak için önemli fırsatlar getirdi. Kendisinin Zimbabwe'ye gidişiyle başlayan uluslararası araştırma ağlarına etkili bir biçimde katılma süreci, Prof. Boratav'ı yapısal uyum ve istikrarlandırma programlarının doğası üzerindeki çalışmalara yöneltti.

Bir yerde açıkça anlaşıldı ve Prof. Boratav'ın çalışmalarıyla pekişti ki, bu programlar, aslında ekonomik sorunları çözme yöntemleri olmanın çok ötesinde, bizatihi kendileri sorun yaratan şeylerdir. Prof. Boratav'ın ilişkide bulunduğu, çoğunluğu yapısalcı görüşte olan seçkin bir uluslararası iktisatçılar çevresi ve bu çevrenin çalışmalarını koordine etmekte merkezi bir rol üstlenen Prof. Lance Taylor'un eserleriyle Prof. Boratav'ın eserleri yan yana getirildiğinde, bu iki küme arasındaki ortak çizgiler ve etkileşim çok daha iyi anlaşılabilir.

Zimbabwe'ye gidişi sonrasındaki yıllarda Prof. Boratav'ın iktisat ve toplumbilim yazınına katkıları incelendiğinde, bunların başlıca dört alana yöneldiği ortaya çıkıyor. Bunlardan ilki, bölüşüm ilişkilerinin incelenmesindeki yöntem açılımlarıdır. Söz konusu açılımların en

yetkin örneği, 1990'da yayımlanmış bir derlemedeki "Yapısal Uyumda Sınıflar-arası ve Sınıf-içi Bölüşüm İlişkileri: 1980'lerde Türkiye" başlıklı makaledir ("Inter-Class and Intra-Class Relations of Distribution under Structural Adjustment: Turkey in the 1980s", T. Arıcanlı ve D. Rodrik (der.), *The Political Economy of Turkey: Debt, Adjustment and Sustainability* içinde, London: Macmillan). Bu öncü ve değerli makale, bölüşüm ilişkilerinin incelenmesinde bugün dahi son derece yararlı olan bir taksonomi önermekte ve bu ilişkilerin değerlendirilmesi için analitik öncüller ve nicel göstergeler belirlemektedir.

Prof. Boratav'ın 1980'ler ve sonrasındaki ikinci ilgi alanı, yapısal uyum "cendere"sine düşmüş gelişmekte olan ülkelerde izlenebilecek ücret çevrimlerinin verimlilik, büyüme ve istihdamla ilintili, analitik bir çerçeveye yerleştirilmesidir. Prof. Boratav'ın ücret çevrimleri konusundaki bir kısım konferans katkıları ve yazıları 1980'lerde sunulmuş veya yayımlanmış olmakla birlikte, UNCTAD için hazırlanan ve bazı bölümlerine benim ve Prof. Nurhan Yentürk'ün (İTÜ) de katkıda bulunduğumuz "Uyum, Bölüşüm ve Birikim" başlıklı ve Mayıs 1996 tarihli araştırma raporu bu bağlamda özellikle kayda değer (İngilizce başlığı "Adjustment, Distribution and Growth", tek.).

Üçüncü önemli çalışma alanı, 1990'lı yıllar Türkiye'sinde toplumsal sınıf yapılarındaki ve özellikle emekçi sınıf profilindeki değişmelerle ilgilidir. Bu çalışmalar son derece önemlidir; çünkü yapısal uyum ve istikrarlandırma politikaları, sadece birtakım ekonomik büyüklükleri etkilemekle kalmamakta, emekçi sınıfın niteliği üzerinde köklü dönüşümlere de yol açmaktadır. 1990'lı yıllarda

Türkiye'deki emekçi sınıfların geçirmiş olduğu dönüşümün tahlili açısından Prof. Boratav'ın 1990'lı yılların başında vermiş olduğu iki ürün, kendi alanındaki en önemli katkılar arasında sayılmak gerekir. Bunları ilki, Prof. Bahattin Akşit (ODTÜ) ve Prof. Bilsay Kuruç'un (SBF) da katılımı ile hazırlanan "Yapısal Uyum'un Siyasal İktisadı: Türkiye Örneği" başlıklı ve 1993 tarihli araştırma raporudur (IDRC / Türk Sosyal Bilimler Derneği, tek.). İkincisi ise, *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri* adıyla yayınlanan kitabıdır (İstanbul: Tarih Vakfı/Yurt Yayınları, 1995, İmge Kitabevi Yayınları, 2004).

Dördüncü ilgi alanı yapısal uyum ve istikrarlandırma yazınıdır. Bu alandaki erken ve önemli ürünlerinden biri, 1987'de Birleşmiş Milletler'in bir yan kuruluşu olan Dünya Kalkınma İktisadı Araştırmaları Enstitüsü (İngilizce kısaltımı ile WIDER) için hazırladığı *Turkey* başlıklı monografidir (WIDER'in Stabilization and Adjustment Policies and Programmes Dizisi, No. 5, Helsinki). Anılan monografi WIDER'in öncülüğünde o yıla kadar yazılmış ülke araştırmalarının en seçkin örneklerinden biridir. Bunu izleyen ikinci bir önemli çalışması ise Kasım 1988'de Harare'deki bir konferansta sunduğu bildiridir ("Notes Towards a Balance Sheet of a Decade's Experience with Orthodox Stabilization and Structural Adjustment", Paper No. 13, Conference on Southern Africa - Economic Experiences since Independence). Bu bildirinin Türkçesi de sonradan yayımlanmıştır ("İstikrar ve Yapısal Uyum Politikalarının Bir Bilançosuna Doğru", *Cahit Talas'a Armağan* içinde, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara: Maya Matbaacılık, 1990). Her iki çalışma da 1980'li yıllarda yapısal uyum ve istikrarlandırma üzerine öğrendiklerimizin müstesna ve özlü anla-

tımları olarak hâlâ ilgiyle okunmaya değer önemli yazılardır. Bu konuda 1990'lı yıllara ilişkin bilgileri de içerebilecek olan son ürünlerinden biri, Prof. Erinç Yeldan (Bilkent Ü.) ve Prof. Ahmet Haşim Köse (SBF) ile birlikte kaleme aldığı, bölüşümü ve sosyal politikaları aşağı yukarı 20 yıllık bir perspektifte ele alan çalışmasıdır ("Globalization, Distribution and Social Policy", L. Taylor (der.), *External Liberalization, Economic Performance and Social Policy* içinde, Oxford: Oxford University Press, 2001). Bu makale 1980'li ve 1990'lı yılların tümünü özlü olarak okumak ve algılamak isteyen genç meslektaşlarımızın vazgeçilmez okuma parçasıdır. Sonuncu olmayacağını bildiğimiz yakın tarihli bir önemli katkısı ise Dr. Yılmaz Akyüz ile birlikte kaleme aldığı ve tasarım yanlışlıkları nedeniyle Türkiye ekonomisini 2001-2002 bunalım yıllarına sürükleyen IMF istikrar ve yapısal dönüşüm paketinin yakıcı bir eleştirisinin sergilendiği makaledir ("The Making of the Turkish Financial Crisis", *World Development*, 31 (9), 2003).

Okurlarımız, benim Prof. Boratav'ın kitapları kadar (belki kitaplarından çok) önemli bulduğum makale, rapor ve konferans katkılarını vurguladığımı fark etmişlerdir. Kanımca, bu türden yazılar Prof. Boratav'ın bilim hayatına yaptığı öncü ve özgün katkıları en iyi simgeleyen yazılardır. Kitapları ise bu öncü ve özgün katkıları akademik çevre dışında kalan daha geniş bir okur topluluğuna aktarma işlevi görmüştür ve görmektedir.

Sözünü ettiğim dört ilgi alanı dışında Prof. Boratav, Türkiye'nin çok önemli sorunlarına parmak basan başka ürünler de vermiştir. Bunlar arasında, sanayileşme ve KİT'lerle ilgili çalışmalarını zikredebiliriz (bkz. *Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler* (editör,

E. Türkcan ile birlikte, İstanbul: Tarih Vakfı/Yurt Yayınları, 1993; *Türk KİT Sisteminin İktisadi Değerlendirmesi* (Y. Kepenek, E. Taymaz, T. Bali, N. İ. Ertuğrul ve M. Candan ile birlikte, KİGEM Araştırma Raporu, 1998).

Bu gözlemlere ek olarak, Prof. Boratav ile 1988-97 döneminde gerçekleşen araştırma işbirliklerinden neler öğrendiğimi kısaca özetleyebilirim: (1) Dakiklik. Prof. Boratav, "Bu yazı veya proje, şu tarihte, şu gün, şu biçimde bitecek" dedi mi, bu artık dünya yıkılsa bile böyle olacak demektir. Tabii benim gibi proje bitirme takvimlerine uymakta her zaman büyük sıkıntılar çeken meslek insanları için böylesine bir dakiklik, bazı zamanlarda ıstırap konusu olmuştur. (2) Bölüşümde cömertlik. Eğer Prof. Boratav ile bir araştırma içinde yer alıyorsanız, bu araştırma "herkesten yeteneğine göre, herkese eşitçe" ilkesine göre yapılacak demektir. Yani araştırmaya herkes kendi entelektüel yeteneği ölçüsünde katkıda bulunur; ama araştırma ürünlerinin itibarı herkesçe eşit olarak paylaşılır. Tabii bu, araştırmaların örgütlenmesinde düşünülebilecek en eşitsiz bir düzenlemedir; çünkü çalışmanın ardındaki yürütücü güç ve araştırma emeğinin çoğunu sağlayan kişi, tahmin edileceği gibi Prof. Boratav'dır. Mesleki hayatının birçok yılını bölüşüm üzerine çalışmalarla geçirmiş bir kişinin kendi meslek pratiğinde böyle bir bölüşüm kalıbını benimsemesi şaşırtıcı değildir. (3) Düşünme ve üretme hızı. Prof. Boratav ile çalışan kişi, her zaman kendisinin bir uzun mesafe koşucusu, Prof. Boratav'ın da bir "sprinter" olduğunu kabul etmek ve "sprinter"e yetişmek amacı ile "vites artırmak", açıkçası zorlanmak durumundadır.

2005 sonrasında Prof. Boratav'ın ilgisi, dünya ekonomisinin neoliberal anlayış doğrultusunda yeniden ya-

pılanması ve bu yapılanmanın hem "çevre" ülkelerde, hem de "metropol"de yol açtığı ekonomik ve toplumsal yıkımlara odaklanmış görünmektedir. Aslında *Yeni Dünya Düzeni Nereye?* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000, 2. baskı: 2004), *Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı* (E. A. Tonak, O. Türel, C. Somel, T. Şengül ve H. Arslan ile birlikte, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000, 2. baskı: 2004), yukarıda değindiğim "The Making of the Financial Crisis..." başlıklı ortak makalesi bu odaklanmanın habercileri idi. Bu eserlere ek olarak Prof. Boratav, Bağımsız Sosyal Bilimciler Grubu'nun 2005-2009'da ürettiği geniş kapsamlı yıllık raporlara önemli katkılar yapmıştır. Son yıllarda Sol Haber Portalı'ndaki haftalık yazıları ile toplumu bilgilendirme çabalarını da sürdürmektedir. Bütün bu yazı ve katkılar Prof. Boratav'ın çalışma enerjisinden ve üretkenliğinden hiçbir şey yitirmediğinin kanıtları sayılmalıdır. Eğiticilik eylemi ise artık farklı platformlarda devam ediyor.

Yazımı bitirirken, önümüzdeki günlerde Prof. Boratav'dan sürekli olarak değişen bir araştırma gündemine yeni katkılar beklediğimizi ifade etmek istiyorum. Meslektaşımız Dr. Ergin Yıldızoğlu'nun deyimi ile (özellikle 1999-2001 İstikrar Programı sonrasında) bütün "bağışıklık sistemleri" tahrip edilen, uluslararası para sermayesinin güdümü, yönlendirmesi ve sömürüsü altında orta dönemde bir krizden bir başka krize sürüklenen Türkiye'de düşünen, yazan ve toplumsal araştırmalara katılan insanların herhalde Prof. Boratav'ın fikri önderliğinden ve bilgeliğinden edineceği çok şey var.

Prof. Boratav'a, hayat arkadaşı Çiğdem Boratav'a, çocuklarına ve torunlarına uzun, verimli, mutlu ve sağlıklı yıllar diliyorum.

Babam Pertev Naili Boratav'ı, "Nazi aleyhtarı, komünist sempatizanı" diye Reşat Şemsettin'e ihbar ediyorlar

İsterseniz önce, babanız Pertev Naili Boratav'dan biraz söz edelim...

Alman Nazizminin yıldızlaştığı dönem... Burslu öğrenciler, Milli Eğitim Bakanlığı burslusu olarak gidiyor. Babam da gidiyor. Hititoloji inceleyecek. Gerçi o sırada, hatta daha önce üniversite öğrenciliği ve asistanlığı sırasında daha çok folklorla, halkbilimiyle ilgilenmiş. Bir süre Fuat Köprülü'nün asistanlığını yapmış. Bursunun konusu Hititoloji.

Oraya gittikten sonra diğer burslu öğrencilerle arasında bir ayrım oluşuyor. Çünkü çoğunluk Nazi sempatizanı. Orada Maarif Vekâleti Talebe Müfettişi, Reşat Şemsettin Sirer'dir. Daha sonraki yıllarda babamların üniversiteden tasfiye edilmesinde önemli rolü olmuştu. Ayrıca Köy Enstitüleri'nin yıkılmasını, yani CHP'nin 2. Dünya Savaşı sonunda eğitim politikalarında Hasan Âli Yücel çizgisinden köşeli bir şekilde sapmasını temsil eden bir adamdır.

Öğrencilerden bir bölümü, eski arkadaşları Ziya Karamuk, Mevdut Mansuroğlu, Şükrü Güllüoğlu ve Fazıl Yınal, babamı "Nazi aleyhtarı" ve "komünist sempatizanı" diye bir dilekçeyle Reşat Şemsettin'e ihbar ediyorlar. Babamın bursu kesiliyor, Türkiye'ye dönüyor ve Ankara'ya yerleşiyor. Bu yerleşmenin nedeni Siyasal Bilgiler'de (Mülkiye'de) bir kütüphane memurluğu bulması. Fakat kısa bir süre sonra, Yüksek Öğretim Umum Müdürü olan Cevat Dursunoğlu babamı yeniden folklora dönmeye teşvik ediyor ve sanırım 1938'de mesleki özellikleri de dikkate alınarak Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ne, o zamanın yöntemleri içinde doçent olarak atanıyor.

Biz Ankara'ya böylece geldik. Burada o yıllardaki tek parti rejiminin siyasi atmosferinin çelişkili bir özelliği de ortaya çıkıyor. Bir yandan, anti-Nazi tavırları, hatta komünizm sempatizanlığı iddiaları sonunda Reşat Şemsettin'in inisiyatifiyle bursu kesilen, öte yandan Dursunoğlu'nun yol göstermesiyle üniversiteye doçent olarak atanan aynı kişidir.

Babamın daha da eski bir "muhalefet sabıkası" vardır. 1932'de ünlü ve resmi "Türk tarih tezi"ni tartışan Türk Tarih Kongresi'nde (babam o zaman Darülfünun,

Edebiyat Fakültesi'nde Fuat Köprülü'nün asistanıdır) hocalardan Zeki Velidi Togan -ki kendisi Rusya kökenli, Sovyet rejimi altında Başkurdistan Özerk Bölgesi'nin bir süre cumhurbaşkanlığını yapmış, Türkçü, belli ölçülerde Turancı bir zat- Türk tarih tezini bilimsel ölçütlere göre eleştirir. Bir sonraki oturumda Maarif Vekili Reşit Galip kürsüye gelip, "Esefle ifade edeyim ki Zeki Velidi Bey'in Darülfünun'da talebesi olmadığıma çok şükrediyorum," der.

Maarif vekiline kafa tutan telgrafla Pertev Naili Zeki Velidi'yi savundu, sürgün oldu. Zeki Velidi, Pertev Naili'nin aleyhindeki kampanyayı destekledi

Ertesi gün babam ve üç arkadaşı Maarif Vekâleti'ne bir telgraf çekiyorlar. Diğerleri, Nihal Atsız, Enver Necati (ve daha sonra Sabahattin Ali ile mektuplaşmaları yayımlanacak olan) Ayşe İlhan'dır. Telgrafta, "Bizler Zeki Velidi'nin talebesi olmakla iftihar ediyoruz," derler.

Nasıl karşılıyor bunu Reşit Galip?

Bir süre sonra Fuat Köprülü üç asistanı çağırmış ve "Artık Darülfünun'da barınamazsınız. Öğretmenlik için müracaat dilekçelerinizi hazırlayın," demiş.

Dilekçeleri verirler. Babam Konya'ya, Nihal Atsız Edirne'ye edebiyat öğretmeni olarak tayin edilirler. Ötekilere o tarihte ne yapıldı bilmiyorum. Yalnız Ayşe İlhan'ı çok sonraları Milli Kütüphane'de uzman olarak çalıştığı zaman tanıdım. Enver Necati ise yıllar sonra babam Fransa'ya göçtüğünde orada idi ve sanırım Fran-

sa'da öldü. İlginçtir ki, çok sonraları ırkçı-Turancı hareketlerle yakın ilişki kuran Zeki Velidi, Tarih Kongresi'nde kendisiyle dayanışma gösteren Pertev Naili'nin aleyhindeki kampanyaya katkı yapmıştır.

Babam Konya lisesine edebiyat öğretmeni olarak atandıktan sonra, o sıralarda orada öğretmenlik yapan annemle tanışırlar. Ve o tanışıklık evliliğe ve benim doğumuma da vesile olur. Birkaç yıl önce, Zeki Velidi Togan'ın oğlu iktisat profesörü Sübidey Togan'la bir araya gelmiştik. Ben kendisine, "Şu anda burada olmamı, hatta varlığımı babana borçluyum," dedim. Sübidey şaşırdı, ne söyleyeceğini bilemedi. Bunun üzerine protesto telgrafı olayını aktardım.

İleride anlatırım. Babamın bu iki sabıkasına, bir üçüncüsü de 1949-1950 yılında üniversiteden "solcu öğretim üyelerinin tasfiyesi" operasyonu sonunda uzaklaştırılmasına yol açan olaylar eklenir.

Bu anlattıklarıma ilişkin bir Türkiye demokrasi tarihi yorumu yapayım. Birincisi, babam ve arkadaşları üniversiteden uzaklaştırılıyorlar, ama genç Cumhuriyet bu insanların katkılarından kendisini mahrum etmek istemiyor. Öğretmenliğe yönlendiriyor.

Ardından, "komünist sempatizanı" suçlamasıyla yurtdışı bursu kesiliyor, ancak çok geçmeden üniversiteye doçent olarak atanıyor. En son sabıkası sonunda üniversiteden uzaklaştırılıyor, ama (ayrıntılara ileride gireriz) "açık memur" statüsüyle, yarım maaş alarak ve iki yılı bir yıl sayılmak üzere emekliliği işleyerek... Yani Cumhuriyet'in bu yıllarında baskı, muhbirlik, tasfiye var, ama bir yandan da belli bir gözetme olgusu var.

Çok sonraları 12 Eylül döneminde bu kez üniversiteden ben sıkıyönetim komutanının emri gereği uzak-

laştırıldım, 1402 sayılı yasa çerçevesinde, "kamu hizmeti yapamaz" kısıtı ile ve emeklilik haklarım dondurulmuş olarak... Yani Cumhuriyet rejiminin muhaliflere tavrı adım adım gaddarlaşmış. O tarihlerde annem Fransa'dan Kenan Evren'e bir telgraf çekmiş: "Yeter artık, bizim aileyle uğraştığınız," türü bir ifadeyle... Ben hiç hoşlanmadım ama bunu da bu arada anlatmış olayım.

Reşat Şemsettin, "Pertev Naili nedamet getirsin, buraya getireyim," diyor

Hayrünnisa ve Pertev Boratav'ın nikâhı, Konya 1934

Babanız Almanya'dan Türkiye'ye döndüğünde anneniz Hayrünnisa Boratav nerede?

Babam Almanya'dan dönmeden önce annem de burs alarak Almanca öğretmeni olmak için Almanya'ya gidiyor. Beni İstanbul'da babamın babası ve annesiyle yani

dedem ve babaannemle bıraktılar. Döndüklerinde ben üç yaş civarındaydım. Annem İstanbul Üniversitesi'nde Almanca öğretmenliğine imkân verecek sertifika veya programa devam etti. Kendisinin anlattığına göre babamın Türkiye'ye dönmesinden sonra Reşat Şemsettin annemi çağırmış. "Biliyorsun Pertev komünisttir. Nedamet gösterdiğini, benim haklı olduğumu, bu işlerden vazgeçtiğini söylesin, ben onu yine buraya getiririm," demiş. Annem de reddetmiş ve kendi bursu bitinceye kadar Almanya'da kalmış.

Arkada Çiğdem, Korkut, Müeyyet Amca, eşi Meliha.
Önde Oluş, Sıdıka Hanım, Ferhat (Müeyyet ve Meliha'nın oğlu) (1964)

Peki çocukluk günlerinize, o yıllara ilişkin ne var aklınızda, nasıl bir fotoğraf canlanıyor?

2-3 yaşımda ufak tefek anılarım var İstanbul'la ilgili. Bunlardan birisi gariptir. Ben dedemle babaannemin yanında 3 yaşına kadar, biraz da el bebek gül bebek büyütüldüğüm için ve biraz da şımarıklığımdan olacak, emzik emmeye devam etmişim. Hatırlıyorum, Fatih'teki evin zemin katında yemek yiyoruz. Annem gelmiş, sofradayız. Ben emzik emiyorum. Annem birden ağzımdan alarak, "Bu emzik artık bitti," deyip, pencereden dışarı atıyor. Ve ben dehşet içinde kalıyorum. Sonradan anlatılan bir olay mı, benim belleğimde hakikaten yerleşmiş mi, hatırlıyorum yani...

Ama fotoğraf olarak aklınızda...

Evet, fotoğraf olarak var o. İkincisi annem ve ben babaannem Sıdıka Hanım ve dedem kaymakam emeklisi Naili Bey'in Fatih'te Tetümmeler Sokak'taki evlerinde kalıyoruz. Sabahları annem üniversiteye giderken beni babamın teyzesi Zehra Hanım'ın evine bırakırdı. Ana tramvay yolunu geçtikten sonra Laleli tarafında Zehra Teyze'nin oturduğu bir ev vardı. Böyle bahçe içerisinde, eski usul bir ev. Anlaşılan ev bahçeli olduğu için biraz da bana eğlence olsun diye bırakılıyorum. Annem öğlen veya akşam dönüşünde de beni oradan alırdı.

Bir sabah geç kalmış olacak ki, beni bahçe kapısından içeri, evin kapısına ulaşmadan bıraktı. Bahçeden geçtikten sonra tahta kapısı olan bir ev var belleğimde. Kapıyı çaldım. İçerden tanımadığım ve boğuk bir ses duyduğumu hatırlıyorum: "Kim o?" diye.

Zehra Teyze'nin sesi değil, yabancı bir ses. Bu beni dehşete sürükledi. Dönmeye karar verdim. Yine 3 - 3,5 yaş civarında, belki 4 yaş civarında olmam lazım. Her gün kat ettiğim yolu geri döndüm. Tramvay yolunu geçtim. Fatih'e, işte o arka tarafa, pazarın kurulduğu sokaktaki evime kazaya uğramadan geldim.

4 yaşında o kadar yol gidiyorsunuz!..

Evet. Babaannem evdeydi, kulakları az işitir biraz, annem sabahleyin muhtemelen ona haber vermeden çıkmış. O da sanmış ki annem bu sabah beni götürmekten vazgeçmiş, evde bırakmış. "Seni götürmedi mi annen?" dedi. Ben de hiç sesimi çıkarmadım, oynamaya devam ettim. Annem öğlen vakti, Zehra Teyze'ye (babamın teyzesi) gidip, "Korkut'u ver," diyor.

"Ne Korkut'u, gelmedi ki," deyince, bunlar panik halinde Fatih'teki eve doğru koşmaya başlıyorlar. Zehra Teyze topaldı, kalça çıkığı varmış... O zamanın İstanbul'u, çocuk kayıp da olsa, taksiye binip gitmek diye bir seçenek yok. "Çocuk kayıp" diye 15 - 20 dakikalık, belki yarım saatlik yolu koşarak gidiyorlar. Ben de evde oynuyorum. Annem beni görünce, aldı beni ve Zehra Teyze'ye yetişmek ve iyi haberi vermek için geriye doğru koşturdu. Hâlâ hatırladığım küçük bir manifatura dükkânının önünde karşılaştık. Beni görünce Zehra Hanım düştü bayıldı. Bunlar İstanbul'dan çocukluk anılarım.

Babaanneniz ve dedeniz nereli?

Bizim aile, hem dede hem babaanne tarafı İbradılıdır. İbradı Akseki'ye bağlı ufak bir belde, eski adıyla na-

hiyedir. Osmanlı döneminde kadı, kaymakam, yönetici yetiştiren bir belde. Aile çevrelerinde dolaşan bir rivayete göre Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında (galiba Oruç Ali adlı) kumandanlarından birine tımar olarak verilmiş, aile de Oruç Ali sülalesinden gelmiştir. Bizim ailenin, özellikle babaannemin tarafında yer yer Osmanlı asalet özentisi vardır.

Mesela Şair Eşref'in, tam mısralarını hatırlamıyorum.

"İbradı'da yangın çıkmış,
Konaklar yanmış,
Halkın canı yanacak
Kadıların rüşveti yükselecek," diye bir taşlaması varmış.

Yani Osmanlı bürokrasisinin sicilinin asaletten ziyade rüşvet ve pisliğe bulaşmış olması da mümkündür. Ben bu asalet duygusunu paylaşmıyorum, ama ailenin içinde, aile ağacını XVI. yüzyıla kadar götüren meraklılar vardır. Bu baba tarafım.

Anne tarafım Bulgaristan muhaciri. Onlar meşhur 93 Harbi sırasında erkekleri öldürülerek İzmir'e gelmişler. 93 Harbi'nden sonra muhacirlerin bir kısmı döndü ama bizimkiler geri dönmemiş. Kadınlardan oluşan bir topluluk ayakta durmaya çalışmışlar. Yani onlar muhacir bir ailenin, bir de erkeksiz olmanın yükünü taşımışlar.

Neresinden Bulgaristan'ın?

Dupniçe denen bir yer. Ben karın Çiğdem'le anne tarafından akrabayız. Çiğdem'in erkek kardeşi Oktay, "Kadınlarımız" başlıklı bir aile tarihi çıkarttı, kitaplaştırdı. O kitapta kadınların göç hikâyesini ve sonrasını da anlatıyor.

Arkada Pertev, Hayrünnisa. Önde ortada Çiğdem ve Korkut'un ortak anneannesi Muhsine, yanında üçüncü kocası Tevfik Bey, diğerleri, Çiğdem'in anne, baba, babaannesi
(İzmir Fuarı, 1940 dolayları)

Bu İbradı, doğru mu anımsıyorum, bilmiyorum. Araf Astık diye bir ağacı olan...

Aile rivayetine göre orada bir çınar ağacına asılan bizim paşa atalardan biri imiş. Bu, sizin söylediğinizle ayrı bir şey olabilir.

Ben maalesef çok meraklı olmadığım için İbradı'ya gidemedim. Aileden gidenler var. Üstelik Antalya Kemer'de evimiz var. Yolu biraz uzatarak, Konya ve Alanya üzerinden giderek İbradı'dan geçmek mümkün. Güzel de bir yer olduğu söyleniyor. Bir iki yıl önce Fransa'ya yerleşmiş olan kardeşim Murat'ın oğlu David İdris, yarım yamalak Türkçesiyle tek başına İbradı'ya gitmiş. Oradakilere kendini tanıtmış. Nüfus memuru hemen aile sicilini çıkarmış. Bizim oğlanı benimsemişler. Hatta

babamın (yani David İdris'in dedesinin) eskiden anlattığına göre orada "Habeş'in bağı" diye bir bağı varmış ve sadece dede tarafımızın mülkü olması gerekli imiş. Demle babaannem de bir taraftan akraba, ama asıl İbradı asaleti iddiasında olan taraf babaannemin anne tarafı, dedemin baba tarafıyla kan bağı yok.

İşte "Habeş'in bağı" dedemin baba tarafına ait olduğu için, babam anneme, "Hayrünnisa, benim gerçek kökenim Habeş olmalı," diye takılır, annem ise (herhalde sonradan sahiplenmek istediği asalet iddiası zayıflayacak diye) sinirlenirdi. İşte David İdris, İbradı'da iken "Habeş'in bağı"nı sormuş. Önce, "Bu oğlan miras mı iddia edecek?" endişesiyle "Yok öyle şey," demişler. Sonra da (herhalde David'in öyle bir niyeti olmadığını anlayınca) "Ha, senin söylediğin Haşmet'in bağı olmalı," diye bağlık bir yere götürmüşler.

Sonra Ankara var. Çocukluğunuzun bir kısmı da orada...

Benim çocukluk anılarımın Ankara kanadına gelebiliriz. Babam öğretim üyesi oluyor. Annem de o sırada herhalde öğretmenlik sertifikasını alarak önce Ankara Kız Lisesi'ne, sonra da Devlet Konservatuvarı'na Almanca öğretmeni olarak tayin ediliyor.

Bu sırada siz kaç yaşındasınız?

İşte ben diyelim ki 4 yaşındayım herhalde. Biz Ankara'da Hamamönü'nde Erzurum Sokak'ta 12 No.da bugün hâlâ var olan Yeşil Apartman'ın, üçüncü katında oturduk. Yeşil Apartman diye bilinirdi. Orada niye hâlâ

duruyor? Çünkü Hacettepe Üniversitesi parti parti satın veya devraldı o mahalleyi. Sokağın bir ucunda bir öğrenci yurdu yaptılar. Bizim sokağın Kurtuluş'a açılan alt kısmı eski bir Ankara mahallesidir. Sit alanı oldu. Sokağı sit alanı yapınca alttaki hakiki Ankara evleriyle bizim yukarıdaki iki eski apartman da sit alanına girdi. Hacettepe Üniversitesi bizim Yeşil Apartman'ı satın almış.

Hamamönü'ndeki ev.
Resimdeki David'in babası Murat Boratav orada doğdu.

Geçenlerde kardeşim Murat, Ankara'da bizi ziyaret etti. Erzurum Sokak'a gittik. Bizim Yeşil Apartman'ın eski boyası, taşları, tüm özellikleri korunarak yenilendiğini ve Hacettepe personeli (galiba şoförleri) için lojman olarak kullanıldığını gördük. Mütevazı bir apartmandır. Mesela kaloriferi yoktur. Soba ile ısınırdık.

Biz o apartmanda otururken, savaş yılları. Yan tarafımızda Hacettepe Mahallesi vardır. Hacettepe belalı bir mahalledir. Kabadayıları çıkar Ankara'nın. O taraftan uzak dururuz. Üstelik bizim sokağın aşağı mahallesi dediğimiz Kurtuluş tarafındaki kısmı ile bizim apartman ve yanındaki büyük apartmanın sakinleri arasında sosyolojik fark vardır. Bizim apartmanlarda daha çok memurlar oturur. Aşağı mahallede ise eski Ankaralılar oturur, orası da biraz belalıdır. Aşağı mahalleyle Hacettepe memur çocukları için biraz riskli bölgeler. Bizim mahallenin çocuklarının dayanışması sınırlıdır. Aşağı mahalleli çocuklara fazla bulaşmayacaksın, tahrik etmeyeceksin. Asıl Hacettepe denen kısma, yani bugün üniversitenin olduğu kısma hiç gitmemek daha uygundur. Samanpazarı ile Dörtyol'u birleştiren caddenin karşı tarafı Ulucanlar'dır.

Bizim sokağın tam karşısında benim gittiğim ilkokul vardı. Bir ara İnönü İlkokulu'ydu, sonra Mithat Paşa oldu. Bizim apartmanların karşı tarafında da Evkaf Evleri adını taşıyan lojmanlar vardı. Orada da memur aileler otururdu. Evkaf Evleri yıkıldı. Oraya bugün Doğumevi diye bilinen hastane yapıldı. Dolayısıyla bugün bizim mahallenin bir yanı Doğumevi, öbür yanı sit alanıdır. Eski Ankara semtleri buralar. Yenişehir'den ayrıdır. Yenişehir Ankara'nın gözde bölgesidir orası. Mesela babamın yakın dostlarından Niyazi Berkes, Yenişehir'de otururdu. Onların hayat tarzı bizim algılamamıza göre daha modern görünürdü.

Sıradan bir çocukluk geçirdim. Bizim çocukluğumuzda, gençliğimizde zaten Ankara'nın içinde taksi, otobüs kullanılmazdı. Mesela Hamamönü'nden Yenişehir'e Niyazi Berkesler'e ziyarete yürüyerek giderdik. Sa-

vaş yıllarıydı. Benim eski cüzdanımda hâlâ vesikalarla ilgili damgalar, mühürler vardır. İşte ilkokulu Erzurum Sokak'ın tam karşısındaki İnönü İlkokulu'nda okuduk, bitirdik. Sekiz yaş civarında difteri ve paratifo geçirdim. Bulaşıcı hastalık olduğu için ev girişine sarı kâğıt yapıştırıldı. Savaş yılları, yokluk koşulları. Sanırım paratifoda doktorlar önce, 'zafiyet' teşhisi koyarak bol gıda, özellikle pirzola gibi proteinli yiyecek önermişler. Daha sonra Almanya'dan mülteci olarak gelen, Numune Hastanesi'nde çalışan, ancak tek başına özel hasta muayene etmesine izin verilmeyen Dr. Eckstein iki Türk hekimi ile birlikte eve geldi. Paratifo teşhisi koydu. Bağırsak delinmesi riskine karşı katı gıdayı, örneğin pirzolayı yasakladı.

Riskli bir hastalık o zaman için...

Herhalde öleceğimi düşünmüş olacak ki, tam o günlerde doğan kardeşimi, hasta yattığım odanın kapısından annem bana gösterdi. "Korkut, bak bir kardeşin oldu. Ne isim koyalım?" diye sordu. Ben de o günlerde resimli bir çocuk dergisinden okuduğum Murat Reis'in maceralarından etkilenmiş olduğum için, "Murat olsun," dedim. Sene 1943, aylardan mayıs. Kardeşimin adı Murat oldu. Bu korkunç yokluk ve savaş yıllarında çocuk yapmaları da ayrı bir tuhaflık.

Yalnız hayal-meyal hatırladığım kadarıyla annem daha önce bir düşük (belki de kürtaj) yapmıştı. İlkokul sonrasında Murat babamın yanına Fransa'ya gitti. Orada "Murat" isminden de pek memnun kaldı. Zira "Murat", aynı zamanda bir Fransız soyadıdır. Napolyon'un generallerinden birinin soyadı Murat idi. 1950'li yılların ün-

lü bir kuyumcusunun adı da Murat'tı. Böylece Murat'ın ismi Fransa'da yadırganmadı. Ama onu Fransa'da karısı, çocukları hep "Müra" olarak telaffuz ettiler.

Behice Boran, Niyazi Berkes ve babam Pertev Naili Boratav'ın çıkardığı *Yurt ve Dünya* dergisi, demokrasi tarihimizin parlak belgelerinden biridir

Pertev Naili Bey ne yapıyor o yıllarda?

Savaş yılları babamın Türkiye'deki meslek hayatının parlak zamanı. Babam, Behice Boran, Niyazi Berkes, *Yurt ve Dünya* dergisini çıkarıyorlar. Bu dergi savaş yıllarında Nazi eğilimli akımlara karşı duran bir aydınlanma odağı gibidir. Koleksiyonunu bir yerde bulur bakarsanız, Türk demokrasi tarihinin parlak belgelerinden biriyle karşılaşacaksınız. Nazi Almanya'sının Türkiye sınırlarına dayandığı ve "yenilmez" görüntüde bir güç olarak tüm Avrupa'ya hâkim olduğu, Sovyet ordularını Moskova, Leningrad kapılarına, Kafkaslar'a kadar gerilettiği, CHP iktidarında (özellikle Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun kimliğinde) Nazi Almanya sempatizanlığının ağır bastığı yıllarda bir avuç solcu aydın kişi, anti-Nazi tavırda bir dergiyi, *Yurt ve Dünya*'yı çıkardılar.

Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar* başlıklı kitabında o dönemin anılarını yazdı. O yılların iktidar çevrelerindeki Nazi sempatizanlığım teşhir etti. Yakında kaybettiğimiz Attila İlhan da bana göre yer yer aşırı bir İnönü karşıtlığına savrularak bu olguyu değerlendirir. Hem Berkes hem İlhan'ın İnönü karşıtlığı aşırı olabilir, ancak saptadıkları temel olguyu reddetmek mümkün değildir.

CHP'de Saracoğlu ve çevresindeki "Anadolucular" pro-Nazi eğilimliydiler, partide bir de küçük burjuva radikalizmini temsil eden aydınlanmacılar vardı.
Varlık vergisi vurgun aracı olarak kullanıldı, ırkçı ölçütler öne çıktı

O yılların CHP'sini nasıl analiz ediyorsunuz?

Savaş yıllarında bürokraside, siyasi çevrelerde savaşın kaderi 1944'te belli oluncaya kadar anti-Sovyetik ve pro-Nazi eğilimler ağır basıyordu. Saracoğlu'nun çevresi dışında CHP'nin "Anadolucu" olarak adlandırılan sağ kanadı bu tavrı simgelemiştir.

Buna karşılık Halk Partisi'nde benim değerlendirmeme göre küçük burjuva radikalizmini temsil eden gerçekten aydınlanmacı, demokrat kimlikli eski usul Kemalizm tutkunu insanlar da vardı. Köy Enstitüleri'nde, Milli Eğitim Bakanlığı'nda Batı kültürünün hümanist ürünlerini Türkiye'ye taşıyan tercüme faaliyetlerinde, toprak reformu girişiminde bu unsurların etkileri belirleyicidir.

Örneğin, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, uygulayıcının niyetine göre büyük toprak mülkiyetini tasfiye edecek özellikler taşıyor. Ters uygulanmasına rağmen, hatta bir büyük vurgun aracı olarak kullanılmasına rağmen, potansiyel olarak radikal bir servet vergisi yasalaşıyor. Varlık Vergisi... Ancak uygulamada ırkçı ölçütler öne çıkıyor, gayrimüslimler hedefleniyor. CHP yakını olan bürokrasiyle iç içe girmiş unsurların zenginleşmesine vesile oluşturuyor...

Şiddetli sol düşmanlığı savaş sonunda gerçek bir çoğulcu rejime geçişi önledi. İsmet Paşa iki akım arasında ilkeli bir tavır geliştiremedi, solun tasfiyesine sessiz kaldı

CHP kodamanlarını zengin ediyor...

Özel mülkiyeti tasfiye edecek özellikler taşıyor, ancak kanunun metni darbenin Müslüman burjuvaziye vurulmasına da imkân veriyor. Uygulama ayrımcı. Başka türlü uygulansaydı, savaşın finansmanı, Türkiye'de varlıklı sınıflara yüklenerek sağlanacaktı.

Bu karışık ortamda savaşın sonu geliyor. Fakat savaş yıllarının faşizan öğeleri, Türkiye'nin Amerika yörüngesinde çok partili rejime dönüştürülmesinin de aktörleri haline geliyor. Savaşta da antikomünist ve antisosyalist idiler. Şimdi Amerika'nın kuyruğu altına girerek aynı çizgiyi uyguluyorlar. Şiddetli sol düşmanlığı, savaş sonunda gerçekten plüralist bir çok partili rejime geçişi de önlüyor.

İsmet Paşa'nın asıl suçu, bence, bu iki akım arasında ilkeli bir tavır oluşturmamak, hangisi güçlüyse veya dış konjonktür neyi telkin ediyorsa ona meyletmek, ağırlığını koymamak olmuştur. 1944'te ırkçılık-Turancılıkla mücadele bayrağını açmış, ancak Şükrü Saracoğlu'nu da başbakanlığa o getirmiştir. Savaş sonunda da antikomünist mücadele furyasına ve siyasette, fikir hayatında, üniversitelerde gerçekleştirilen solu tasfiye hareketine CHP'nin öncülük etmesine o da, en azından sessiz kalarak katkı yapmıştır.

Bayar ve Köprülü, CHP'nin baskısıyla Boran ve Aybar'ın *Görüşler* dergisine yazı vermekten vazgeçiyorlar

Demokrat Parti'nin sahneye çıktığı yıllar...

Demokrat Parti'nin sosyalist solla muhabbeti vardı bir süre. Behice Boran ve Aybar'ın girişimiyle çıkan *Görüşler* dergisinin ilk sayısında Celal Bayar, belki Fuat Köprülü gibi birkaç DP'li lider yazı vaadinde bulunuyorlar. CHP öyle bir yükleniyor ki, bunlar, "Yazı vaadinde bulunmadık, bizler de antikomünistiz," mahiyetinde bir açıklama yapmak zorunda kalıyorlar.

O dönemin özelliği budur. Kaçırılmış olan demokratikleşme fırsatının hayata dönüşmesi için dış siyasette tarafsızlığın da sürdürülmesi gerekiyordu. Tarafsızlığını sürdürmesinin nesnel koşulları var mıydı? Yani Sovyet talepleri ne derecede bir bahane olarak kullanıldı? Ne derecede gerçek bir tehditti? Şu anda bunu değerlendirme imkânım yok. Ama "Tek seçenek, izlenen yoldu," demek mümkün değildir.

Mesela eski Kadrocular doğru dürüst bir savaş sonu ekonomi planı hazırladılar. Korumacı, sanayileşmeci, devletçi çizginin sürdürülmesini öngörüyordu. Fakat bu program Marshall yardımı çerçevesinde gelen Amerikan heyetlerinin çabalarıyla rafa kaldırıldı. Onun yerine altyapı yatırımlarına, tarıma traktör girmesine, özel teşebbüse öncelik veren bir çizgi egemen oldu. Önce CHP, sonra da DP'nin yönelişlerini belirledi. Bütün bunlar aynı hikâyenin parçalarıdır.

Milli Eğitim'den Hasan Âli Yücel'in ayrılmasını, sicilli faşist Şemsettin Sirer'in bakan olmasını İsmet Paşa'ya borçluyuz. İtalyan faşizmi sempatizanı Peker'in başbakanlığını da... CHP, o tarihten Ecevit dönemine kadar halkla bağlantıları bakımından DP'nin gerisine düştü

Siz İsmet Paşa'yı genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?

İsmet Paşa'nın rolüne gelince, İnönü bir oraya gider, bir buraya gider. Zaman zaman Kemalist yönelişleri desteklemiştir. Ama savaşın bitimiyle beraber mesela Hasan Âli Yücel'in ayrılmasını ve sicilli bir faşist olan Şemsettin Sirer'in Milli Eğitim Bakanı olmasını o sağlamıştır.

DP'yle Meclis içi mücadele bayrağını önce başbakanlığa getirdiği Recep Peker'e vermiştir. Peker, Kemalizm'i faşizme yaklaştıran bir yorumun temsilcisidir. İtalyan faşizminin sempatizanıdır. Sonraki başbakan Şemsettin Günaltay, Türkiye'de bu Diyanet İşleri çerçevesinde oluşan din-devlet ilişkilerinin bugünkü zihniyetinin temsilcisi olan bir adamdır.

O tarihten, 1970'li ve Ecevit'li yıllara kadar, CHP halk sınıflarıyla bağlantıları bakımından DP geleneğinin gerisinde kalmıştır. Bu olgu, yani "kasketliler DP'de, şapkalılar CHP'de" görüntüsü nedeniyle İdris Küçükömer, "DP sol, CHP sağ partidir," yorumunu yapabilmiştir.

Bana göre, Türkiye demokrasi tarihinin ağır bir ilk günahıdır Türkiye'de parlamenter rejime solu, sosyalist akımları siyaset, sendikacılık ve fikir hayatından tasfiye ederek girmek. Bu, Türkiye'de sınıf tabanlı bir halk muhalefetinin siyasete yansıması önünde büyük bir engel

oluşturdu ve 1960'lı yıllara kadar sol hareketlerin baskıcı bir ortamla karşı karşıya kalmasına yol açtı.

Tekrar hikâyeye dönersek, Pertev Naili Bey ve arkadaşları* Yurt ve Dünya'*yı çıkarıyorlar...

Yurt ve Dünya Türkiye'ye hâkim olmak isteyen faşizan çizgiye karşı direnen bir aydınlanma odağı gibiydi.

Babanız var, Niyazi Berkes ve Behice Boran var...

Niyazi Berkes'in yakınlarda ölen eski eşi Mediha Berkes var. Başka isimler var. Muzaffer Şerif Başoğlu var, üniversite dışından Adnan Cemgil, Muvaffak Şeref, Hüseyin Avni Şanda var. Arada bir Saffet Korkut, Orhan Burian, Nusret Hızır var. *Yurt ve Dünya* dergisi Türk fikir ve yayın tarihinin övüneceği bir sayfadır.

Siz* Yurt ve Dünya *çevresindekilerle, o zaman ilkokul çağındasınız, çok sık karşılaşıyor muydunuz?

Bir kere o yıllarda üniversite öğrencileri içinde de bölünme oluyor. 1944-1945'ten itibaren Ankara Üniversitesi öğrencileri içinde bir sol-sağ ayrımı oluyor. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ayrımın odak noktalarından biri. Bu fakülte, bizimkilerin de katkısıyla solcu öğrencilerin daha çok toplandığı bir odak oluyor. Dil Tarih'te sağcılar da var. Hukuk öğrencilerinde sağcı akım güçlü. Babamlar da öğrencilerle rahat ve samimi ilişkiler kuran insanlardı.

Dolayısıyla ben o dönem babamın öğrencilerinin bir bölümünü tanıdım. Bunların bazıları, sonraki yıllarda

çeşitli tutuklamalarda amcalarımla birlikte içeri girençıkan, ben yetişkin olduktan sonra da solcu, sosyalist, komünist kimlikleriyle "ağabey", "abla" olarak tanıdığım, saygı duyduğum, dünya ve Türkiye hakkındaki görüşlerinden etkilendiğim kişiler oldu. Demin söylediğim isimlerle de hep aile ilişkilerimiz oldu. Behice Hanım'ı, Niyazi Berkes'i aile olarak tanırdık. Sabahattin Ali, babamın sevdiği arkadaşlarından biriydi. Onunla da çok yakın görüşürdü. Ama Sabahattin Ali sabit biri değildi. Gezer tozardı. Bir ara konservatuvarda öğretmenlik yaptı.

Aşağı yukarı 10 yaşlarındaydınız değil mi?

Evet. 10 yaş civarındaydım.

O gerginliği hissediyor muydunuz?

O gerginliği hissediyordum. Mesela hiç unutamadığım bir olay, bizim sokağın üst kısmındaki caddeden (İnönü Caddesi'nden) muhtemelen Hukuk ve belki de Tıp fakültelerinden -çünkü sağcı öğrencilerin oralarda kümelendiği söylenirdi- gelen kalabalık bir öğrenci kitlesinin "Kahrolsun komünistler" sloganlarıyla geçtiğini, belki de babamın Dil-Tarih'teki konferansını basmaya giden bu kalabalığın annemde yarattığı tedirginliği hatırlıyorum. Bu öğrenci olayları Dil Tarih Dekanı Şevket Aziz Kansu'nun öğrencilerin baskısıyla istifa dilekçesini imzaladığı olaylardır.

Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan yayınlanan *Üniversitede Cadı Kazanı* başlığı altında çıkan kitapta, babamın Berkes ve Boran'la birlikte yargılandığı mahke-

mede 1950'de okuduğu savunmada bu olaylar yer alıyor. Ayrıca kitaba Mete Çetik'in yazdığı önsöz bu olayların tarihçesini ayrıntısıyla anlatıyor. Benim şimdi hafızadan onları tekrarlamam uygun değil. Orada bu tür bilgiler var. Ama ben izlenim olarak anlatayım. Bu tedirginliği yaşadık.

O sırada CHP'nin yönetimi de sağcılara geçiyor. Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ayrılıyor. Babamın Almanya'da bursunun kesilmesine katkı yapan Reşat Şemsettin (Sirer) geçiyor. Hasan Âli Yücel ile babamın saygıya dayanan bir dostluğu var. Babamın lisede öğretmeni olmuş. Fakat tam o sırada ben ilkokulu bitirdim. Herhalde 1946 senesinde. Bir sene Türkiye Eğitim Derneği'nin kolej diye adlandırılan ortaokuluna gittim. Orada bir yıl okuduktan sonra beni Kayseri'deki Talas Amerikan Okulu'na yolladılar. Yani babamın üniversiteden uzaklaştırılma süreci boyunca ben yatılı olarak Talas'ta okuyordum. Çok pahalı olmayan, mütevazı, çok meşakkatli bir okul. Orada 4 yıl öğrencilik yaptım ve o sırada babamın olaylarının yansımaları oraya da geliyordu.

Babaannemin, "Hanım sen de hep komünist doğurmuşsun," diyen nöbetçi subaya, "Sen halt etmişsin, ben hep aslan yavruları doğurdum," dediği anlatılır

Sizi nasıl etkiledi?

Ben orada öğrenciyken babam üniversiteden uzaklaştırıldı. Amerikalı öğretmenlerimizden bu olayları bilen, fark edenler vardı. Bir miktar da bana o yüzden belki sempatiyle bakıyorlardı. Öğrencilerden de duyan-

lar vardı. Üst sınıftan Adanalı bir öğrencinin gelip benim kulaklarımın dibine "komünizm, faşizm" diye fısıldadığını biliyorum. 14-15 yaşındaki o çağda çocukların komünizm, faşizm hakkında bilgileri olması mümkün değil, ama demek ki bir yerden duymuşlar.

Mesela benim iki amcam, 1943'te yargılandılar. Ali'nin babası Müeyyet onlardan birisi. Müeyyet Boratav bu yıl anılarını *Sakıncalı Doktor, Yirminci Yüzyıldan Anılar* (İmge Kitabevi Yayınları, 2006) başlığı altında yayımladı. Öbürü de onun küçük kardeşi Can Amca'mdır. Her ikisi de İstanbul Üniversitesi'nde son sınıf tıp öğrencileri iken tutuklanıyorlar. İleri Gençlik Derneği davasına girip yargılanıyorlar. TKP ile bağlantılı antifaşist bir dernekti. Can Amca'm hüküm yiyor. Hükmü tamamlanıyor. O arada diplomayı almış, doktor olmuş. Askere gidiyor ve er çıkıyor. Zara'da er olarak askerlik yapıyor. Beni Talas'ta er üniformasıyla o arada ziyarete geldi. Sonra bana Türk hocalardan biri sordu. "Kim bu?" "Amcam," dedim. "Nedir işi gücü?" dedi. "Doktor," dedim. "Doktor nasıl erlik yapar?" dedi. Ben tabii açıklayamadım yani. Zaten er olmasının mekanizmasını da bilmiyorum. Ama biliyorum ki siyasi suçlarla ve hüküm yemesiyle ilgili bir şey. İşte bu tür yansımalar oluyor...

Savaş yıllarında, daha önce, amcamlar İstanbul'da Harbiye'de tutukluyken, bir yaz günü ben dedemlerde kalıyorum. Beni evde yalnız bırakamadıkları için olsa gerek, dedem ve babaannemle birlikte amcamları hapishane ziyaretine gittiğimizi de hatırlıyorum. Emekli kaymakam Naili Bey, beyaz sakalı, kravatı ile komünizm suçlamasından sanık iki oğlunu karısı Sıdıka Hanım'la birlikte, yanlarında torunları, Harbiye Askeri Cezaevi'nde

ziyaret ediyorlar. O gün değil, ama daha sonraki bir ziyarette, nöbetçi subayın Sıdıka Hanım'a, "Hanım, sen de durup durup hep komünist doğurmuşsun," diye laf attığı, babaannemin de, "Sen halt etmişsin, ben hep aslan yavruları doğurdum," diye cevap verdiği anlatılır.

Talas'ta öğrencilik yıllarında yaz ayları annem-babamla buluştukça ailenin ekonomik güçlükler içine yavaş yavaş sürüklenmekte olduğunu anlıyordum. Çünkü babamın bir müddet sonra öğretim üyeliği son buldu ve bazı ek işler yapmaya başladı. Amerika'da Stanford Üniversitesi'nin Türkiye arşivinin oluşmasına katkı yaptı. Yani arşiv malzemesi toplayıp, oraya gönderiyor. Geçimini böyle sağlıyor. Annemin öğretmenliği devam ediyor. Fakat o da benzeri baskılarla karşı karşıya kalıyor.

1940-1950'lerin solcularıyla selam sabah kesilirdi, lanetli görülürlerdi

O dönemin solu, solculuğu ile siz 1970'li yılları da yakından biliyorsunuz, karşılaştırsanız, nasıl benzerlikler, farklılıklar var?

Şunu söylemek istiyorum. 1980'li, yahut 1970'li yılların, yani 12 Mart, 12 Eylül döneminin solculuğu gibi değil o zaman. O zaman bir ayıp taşıyorsun. Halbuki sonraki dönemdeki solcularının aileleri, herkese "Başımıza bir felaket geldi, çocuklarımız tutuklandı, hüküm yedi, ama yanlış bir şey yapmadılar, göğsümüzü gerebiliyoruz," diyebilirlerdi. 1940-50'de ise kamuoyu bunları lanetli insanlar, neredeyse vatan hainleri olarak görüyor. İktidar, muhalefet, basın kimse onları tutmuyor. Solculuk, hele hele komünizm suçlaması, herkesin lanetlediği

bir şey. Babamların dostlarının bir bölümü ilişkilerini kestiler. Annem, yolda eski dostlarla karşılaşılınca, çoğu kez görmezlikten geldiklerini, karşı kaldırıma geçildiğini anlatırdı. Akrabaların içinde dahi ilişki kesenler olmuştu.

Babamın ve ailenin çektiği sıkıntıların günlük yansımalarından bir müddet uzak durdum. Çünkü bazı yaz aylarında beni İzmir'e annemin anne bir, baba ayrı yarım kız kardeşi, yani gelecekte karım olacak olan Çiğdem'in annesinin (Halide Teyze'min) evine bıraktıkları olurdu. Yahut İstanbul'a dedemlere giderdik. Tabii bu fırtınalı ortamdan biraz uzaklaşırdık. Birincisi bu. İkincisi ise ben yatılı okuyorum. Dolayısıyla o olayların tam içinde değilim.

CHP hükümeti, babamları, üniversite organlarına görevden aldırtamayınca kanun değişikliği yapıp "açık memur" statüsü getirerek görevden aldı

Babanızın görevden alınması olayı nasıl oldu?

Ben Talas'ta okurken, 1948'de babam, Behice Boran ve Niyazi Berkes'le birlikte üniversiteden uzaklaştırıldı. Bu süreç, Mete Çetik'in incelemesinde uzun uzadıya anlatılır. CHP'li Reşat Şemsettin'in Milli Eğitim Bakanlığı, üniversite organlarından üç solcu öğretim üyesinin görevden alınma kararını çıkarttıramadı. Garip bir şekilde 1946 tarihli Üniversiteler Kanunu'nun üniversitelere tanıdığı özerkliği, en azından Üniversiteler Arası Kurul babamlara ilişkin olarak sahiplendi ve bakanlığın başvurusunu reddetti. Bunun üzerine uzun sürecek (ve ilgili

öğretim üyelerinin görevi kötüye kullandıkları suçlaması içeren) bir ceza davası açıldı. Daha sonra beraatla sonuçlanacak olan bu davanın sonunu beklemeden CHP hükümeti 1948'in bütçe kanununda, bu üç öğretim üyesinin kadrolarını lağv etti ve her üçü de "açık memur" statüsüne geçtiler. Bunun sonunda babam terfi etmeyen, yarım maaş alan, yani hizmeti olmayan, kadrosu olmayan bir memur pozisyonuna giriyor. Emekliliği, iki yılı bir yıla sayılarak işliyor. O tarihte babamın emekliliğine on yıl kalmış. Yirmi yıl sonra emekli olabildi. Dolayısıyla ekonomik bakımdan aç kalacak bir durumda değiliz.

"Ünü büyük Pertev Hoca/Dil Tarih'ten çıkmam diyor"

Babanız Pertev Naili Boratav'ın kişiliği, siyasi tavrı, baba olarak tavrı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Babamın bilim insanı olarak değerlendirmesini yapmak bana düşmez. Üniversiteden tasfiyesine giden olaylar hakkında biraz önce söylediklerimin ayrıntılı öyküsü Mete Çetik'in *Üniversitede Cadı Kazanı*'na yazdığı önsözde var. Ben daha öznel bir şeyler söyleyeyim. Bir kere babamın çok yumuşak bir kişiliği vardı. Sinirlenip sesini yükselttiğini, kavga ettiğini, bana elini kaldırdığını, hatta azarladığını hiç hatırlamam. Dünyayla barışık bir insan olduğunu başkaları da söylemiştir.

Bu özelliklerine rağmen, üniversiteden tasfiyesine giden olaylar sırasında taş gibi sağlam basmıştır. Benim de hatırladığım bir gün, babamın Dil Tarih'te bir konferansı var. Ancak sağcı öğrenciler konferans salonunun ön sıralarını doldurmuşlar, saldırgan sloganlar atarak

olay çıkarmaya çalışıyorlar. Bir linç girişiminden ürken arkadaşları, babama konferansa gelmemesini söylüyorlar, annem, "Vazgeç," diyor, babam ise sükünetle evde hazırlıklarını tamamlıyor, gidip konuşmakta kararlı. Galiba, son dakikada dekanlık konferansın resmen iptal edildiğini kararlaştırdığı için konferans salonuna girmekten vazgeçiyor. O tarihlerde babamın ilkeli, sağlam duruşu, solcu Dil Tarih öğrencileri tarafından türküleştirilmiş. 'Tuna Nehri' türküsünün sonuna, "Ünü büyük Pertev Hoca/Dil Tarih'ten çıkmam diyor" mısraları eklenerek... (İşin tuhafı, 27 Mayıs'a giden öğrenci gösterileri sırasında da, yine Tuna Nehri türküsünün melodisi, "Kahrolası diktatörler/Bu dünya size kalır mı?" diyerek söylenirdi.)

Almanya'nın Bielefeld kentindeki "Üniversite Tasfiyeleri" konulu toplantıya ben 12 Eylül tasfiyelerini, babam daha önceki tasfiyeleri temsilen katıldık.
Behice Hanım'ın "açık memur"luğuna, Kore Savaşı'na karşı çıkan derneği kurduğu için, Niyazi Berkes'in de "yabancıyla evlendiği" için son verildi, yarım maaşları da kesildi

1980'li yılların sonlarına doğru, Almanya'nın Bielefeld kentinde Almanya'daki bir grup Türk, "Üniversite Tasfiyeleri" konulu bir toplantı düzenledi. 12 Eylül tasfiyelerinin mağdurlarıyla birlikte ben de çağrıldım. Daha önceki dönemin mağdurlarını temsilen babamı da davet ettiler. Ben Türkiye'den, babam Paris'ten geldi, orada buluştuk. Son oturumlardan birine birlikte katıldık. Sunuşlardan sonra soru-cevap faslına geçildi. Ken-

disi de 12 Eylül mağdurlarından olan Mete Tunçay, aynı zamanda Türkiye'de sol hareketler üzerinde çalışan bir kişi olduğu için, üstelik biraz da dedikoduyu seven bir arkadaş olarak, "Sizinle Behice Hanım ve Berkes arasında, dünya görüşü, sol siyaset vesaire bakımından ne gibi anlaşmazlıklar, farklılıklar vardı?" anlamına gelecek bir soru yöneltti.

Tasfiyeden önce Behice Hanım'ın *Adımlar* dergisi girişimini, tasfiye sonrasında aktif siyasete yönelmesini, babamın bunların dışında niçin kaldığını merak ediyor. Geçimsiz, kavgacı bir insan olarak bilinen Berkes'le ilişkilerini merak ediyor filan... Babam bu soruya, biraz tebessüm ederek, "Biz üç ayrı insandık. Elbette birbirimizden farklılıklarımız olacaktı. Bundan daha tabii ne olabilir?" diye cevap verdi.

Mete'nin merak ettiği hususlara ben de biraz değinebilirim. Üçlünün en politize olanı, elbette Behice Hanım'dı. O yıllarda TKP üyesi olup olmadığı üzerinde rivayet muhteliftir. Muhtemelen Amerika'da doktora yaparken, o yıllarda çok prestijli ve etkili olan Amerikalı komünist ve Marksist çevrelerle ilişkileri olmuştur. Tasfiyeden sonra Kore Savaşı'na Türkiye'nin katılmasını protesto eden Barışseverler Derneği'nin kurucularındandır. O yüzden hapis cezası yer ve "açık memur" statüsü son bulur.

Berkes ise babam gibi bilimsel çalışmalarını sürdürmekte kararlıdır. Kanada'da McGill Üniversitesi'ne gider. Daha sonra Türkiye'de Köy Enstitüleri üzerinde bir kitap yazacak olan Fay Kirby ile evlenince, "yabancıyla evlilik" yasağı nedeniyle onun da açık memur maaşı kesilir.

Üniversite ile ilişkileri kesildikten sonra da görüşmeleri sürdü mü?

Babamla ölünceye kadar yakın ilişkileri sürdü. Hep yazıştılar. Birkaç kere üçüncü karısıyla birlikte Fransa'ya gelip tatili birlikte geçirdiler.

Babamın solculuğuna gelince, siyasi ve örgütsel bağlantılar dışında onu en geniş anlamıyla bir sosyalizm sempatizanı olarak nitelendirebiliriz. Sabahattin Ali ile çok yakın arkadaştı. 1930'lu yıllarda Sabahattin Ali, Nihal Atsız ve babam yakın arkadaşlar. Babamın bana sonra anlattığı ve teybe kaydettiğim bir anısına göre, Nihal Atsız, Nâzım Hikmet'in "İki Serseri" şiirini hatırlatan ve babama hitap eden bir nazire yazar. Babam şiiri, sonra Sabahattin'in Nâzım'a götürdüğünü de söylüyor. Şiir de şöyle:

"Üç serseri var, biri sen, biri ben, biri Sabahattin denen deli"
"Sen dalları bulutlara ulaşmak isteyen bir ağaç"
"Ben kendimi buğday ambarında sanan bir aç"
"Sabahattin Ali denen deli, her önüne gelen ekmeğe bulanan bir bulamaç."

Babamın daha sonra sola kaymasında Sabahattin Ali'nin katkısı olduğunu düşünüyorum. Fransa'ya gittikten sonra babama göre daha politize, sol siyasete daha angaje bir kişi olan Abidin Dino ile dostlukları oldu. Nâzım'ın her Paris'e gelişinde görüştüler. Bunun dışında Paris'teki Türk ressamlarla, örneğin Avni Arbaş, Alantar ile ve keza Türkiye'den aydınlarla hep yakın ilişkileri olmuştur. Fransız Komünist Partisi'ni beğendiğini, partinin gazetesi *L'Humanite*'yi her gün değilse bile izledi-

ğini, bu gazetenin yıllık şenliğini izlediğini biliyorum. Fransa'da CNRS'te araştırıcı olarak iş bulmasında eski dostu Bazin rol oynamıştır.

Fransa'da neler yapıyor, nasıl geçiniyorlar?

İlk yılları güçlükle geçer. Dünya işleri konusunda son derecede pratik, becerikli bir insan olan annem Paris'e taşındıktan sonra hayatları değişir. Banka kredileriyle Paris'in kenar semtlerinden biri olan Ivry'de küçük bir daire alırlar. Daha sonra da Cote d'Azure'de, Monaco'ya komşu bir beldede, Cap d'Ail'de yazlık bir stüdyo edinirler. Fakat hayat tarzları hep mütevazıdır. Adeta Paris'e gelmeden sürdürdükleri hayat tarzını Paris'e de taşımışlardır. Örneğin hiçbir zaman otomobil sahibi olmaya heveslenmediler. Paris'in merkezinde Rue St. Jacques'taki evlerinden Ivry'deki daireye parti parti metroyla taşınırlar. Önceki ev mobilyalı olduğu için ağır eşya yoktur, ama kap-kacak dahil her şeyi metroyla taşıdılar. Taksiye, güneydeki yazlıklarına gidecekleri zaman dışında kural olarak binmezler. Kendi yağlarıyla kavrulmayı bir hayat ilkesi edinmişlerdir. Evlenip çoluk-çocuğa karıştıktan sonra bile kardeşim Murat'a gidecekleri zaman, "Bizi otomobilinle al, evine götür" demezler. Metroyla, trenle kendi kendilerine giderler. Babamla ilgili olarak söyleyeceklerim şimdilik bu kadar.

Gelelim Talas'ı bitirdiğiniz zamana. Okul hayatınız nereye yöneldi?

Ben Talas'ı bitirdiğim sene 1950 senesiydi. Babam henüz yurtdışında da iş bulamamıştı. Ev, aile aç kalmıyor ama Talas'taki sınıf arkadaşlarımın çoğu (Talas sa-

dece ortaokuldu. Lise kısmı Tarsus'taydı onun) Tarsus'a gitti, fakat bir kısmı da Robert Kolej'e, yani İstanbul'a gittiler. Babamlar, ekonomik bakımdan benim koleji sürdürmeme imkân bulamadılar.

Ben bundan biraz üzüntü duydum. Yani arkadaşlarımdan ayrılacağım ve sıradan bir tahsile gideceğim. Bunu söylememin sebebi şu: Talas'taki yatılı hayat meşakkatliydi. Kışı çok soğuk olan, sobalarla ısınan, yatakhanesi okuldan uzak, karın üstünde 15-20 dakikada yürüyerek gittiğimiz, okulun kümesinden yumurta çalmaktan büyük keyif duyduğumuz, yatakhanedeki dolaplarımızda Ankara'dan getirdiğimiz kurabiyeleri fare pislikleri temizleyerek yediğimiz bir okul. Hatta tatil sonunda trenle Kayseri'ye geliriz. Kayseri'den de 10 km'lik mesafe vardır. 5-6 öğrenci bir taksi tutar çıkarız Talas'a. Bir sömestr tatili sonunda Talas'a giderken taksi karlı rampayı çıkamadı. Akşam karanlığında 13, 14, 15 yaşlarında 5-6 öğrenci orada taksiden indik. Karanlıkta karda yürüyerek yatakhaneye gitmek zorunda kaldık. Parmaklarımızın donduğunu hissettik. Bavullarımızı taşıyamadık. Yolda bıraktık. Ertesi gün topladık.

Öte yandan doğayla iç içeyiz, kış aylarında uydurma kayaklarla kış sporları yapıyoruz. Hafta sonları cezalı değilsek Kayseri'ye kendi başımıza gidebiliyoruz. Ayrıca iyi bir eğitim veriliyor. Bizim standart Türk sistemine göre Amerikan eğitim sisteminin üstünlükleri var. Sınıflar 20-25 kişilik. Öğrencilere tartışma imkânı, araştırma imkânı verirlerdi. Bireysel hoca-öğrenci ilişkileri gelişkin olurdu. Böyle güçlükler içinde, ama dediğim gibi belli bir özgürlük ortamında iyi bir eğitim alıyoruz. Yani meşakkatli de olsa, bir özgürlük havası içinde ortaokulu bitirdim. Bu renkli öğrencilikten ne olduğunu

bilmediğim devlet liselerine geçme fikrinin pek hoşuma gittiğini söyleyemem.

Peki hocam, o dönemdeki arkadaşlarınızdan, hâlâ arkadaşlığınızın sürdüğü ya da daha sonra ilişkileriniz olduğu kimler var?

Daha sonra çoğunluk lisede beraber okuduğu için daha yakın ilişkileri onlar sürdürdüler. Ama benim 3-4 tane hâlâ görüştüğüm eski arkadaşım vardır. Mesela Mete Akyol, Engin Ünsal benim sınıf arkadaşlarımdır. Ara sıra görüşürüz. Karamustafaoğlu vardır. Hukuk Fakültesi profesörü, benden bir sınıf yüksek. Ama Talas arkadaşlarımla çok sıkı ilişkiler sürdüremedim. Çünkü öğrenim süreci başka bir mecraya girdi. Ayrıca lise arkadaşlıklarının sürmesi daha doğaldır.

Çalışkan bir öğrenci miydiniz?

Çalışkan bir öğrenciydim. Sınıf ikincisi oldum. Birincisi Heinrich (biz Hanri derdik) adında bir Alman çocuktu. Savaş sonu yıllarında Talas'ta bir Alman çocuğu niye okusun? Herhalde bir Yahudi çocuğudur. Ruhi Su'nun oğlu Güngör de sınıf arkadaşımdır. Ama o babasından boşanmış olan annesiyle kalıyordu.

İstanbul'dan annesinin evinden gelir giderdi. Babası o sıralarda hapis. Yani sakıncalı babalar nedeniyle kader arkadaşıyız. Okulu bitirdim. Beni Ankara'da bir liseye verecekler, fakat Talas o sırada ortaöğretimde devlet liseleriyle eşdeğer değil. Dolayısıyla ortaokulu bitirme sınavlarına gireceğim. Çiğdem'in babası Saim Eğilmez, İzmir-Karataş Ortaokulu'nda matematik öğretmeni. O

bana "Bizim okulda sınava gireceksin," dedi. Fakat disiplinli ve iyi bir öğretmendir. Matematik kitapları vardır. Bir de çok düzgün bir adamdır. Yani "Hadi girmiş gibi yap, seni idare ederiz," gibi bir kayırma yok. Benim gerçekten imtihandan geçmem lazım. Yaz boyunca beni eziyetle çalıştırdı. Dokuz yıl sonra damadı oldum, bana sınavları hatırlatırdı. Sınavlardan geçtik, ama bir derste, kimya sınavında pik demir diyecekmişim pik, pik, pik diyormuşum. Ölünceye kadar takılırdı bana. "Bir türlü o "pik" lafının arkasını getiremedin," diye takılırdı. Böylece ben Ankara Gazi Lisesi'ne girdim. Hiç unutmam Talas'taki o seçkin öğrenci ortamından Gazi Lisesi'ne...

Ankara'da TED Koleji dışında seçkin okul yoktu. Koleje gitmiyorsanız Ankara'da Gazi veya Atatürk Lisesi gibi devlet lisesine gideceksiniz... Aslında o tarihlerde devlet liseleri tüm sosyal grupları harmanlayan bir eğitim ortamı oluştururlardı. Bu durumu sonradan algıladım. Mesela İsmet Paşa'nın çocuklarından Erdal İnönü de galiba bizim liseden geçmiş. Son CHP hükümetinin bakan çocuklarının biri de bizim sınıftaydı.

Fakat başlangıçtaki izlenimlerim böyle değildi. İlk günü 70 kişilik bir sınıfa girdim. Sınıfın büyük bir kısmı bana hafif it-kopuk görünüşlü gibi geldi. Biraz da Talas'ta dört yıl parlak öğrenci olmaktan bıkmış olabilirim. Gittim, arka sıralardan birine oturdum. "Sen nereden geldin?" falan dediler. "Ben şuradan geldim," dedim. "İngilizce biliyor musun?" diye... Böyle sınıfın haytalarından Servet diye biri vardı. Galiba sonradan polis oldu. O çocukla beraber tam 4 yılımız geçti. İngilizce sınavlarında ona ve diğerlerine kopya vermek göreviyle yükümlüydüm.

O dönemden arkadaşlıklarınız nasıl?

Bir önümdeki sırada daha sonra kitapçı-yayıncı olan (Toplum Yayınevi'ni yöneten) Remzi İnanç oturuyor. Arkadaşlığım hâlâ sürer. Diyarbakırlıdır. Ankara'da Zafer Çarşısı'nda solcu aydınların toplanma mekânı olan kitap dükkânı vardı. Uyanık, ilerici bir arkadaştır. Biz bununla bir derste konuştuk, gülüştük. Rahmi Baba namında bir edebiyat hocası var. Rahmi Baba birden bire "Kalkın ayağa, ne gülüyorsunuz? Gelin buraya!" dedi. Geldik önüne, birdenbire ikimizin suratında da birer tokat patladı. "Çıkın dışarı!" dedi. Dışarı çıktık. Fakat Remzi şok içinde. Diyarbakırlı, onuruna düşkün bir insan. Ben de kolejden gelmişim, böyle bir muamele kabul edilemez Amerikan okullarında.

Biz, "Bu hakareti nasıl sineye çekeceğiz, şikâyet edelim," dedik. Başmuavine gittik. Herifin bizi dövmediği kaldı. "Terbiyesizler, gidin haddinizi bilin, utanmazlar!" diye kovaladı. Biz, "Ne yapalım, nasıl intikamımızı alacağız?" diye sorular içinde kıvranarak koridorda dolaşıyoruz. Teneffüs olur olmaz sınıf arkadaşlarımız etrafımızı aldılar. "Siz tamamen köşeyi döndünüz. Edebiyattan kırık not yok. Rahmi Baba tokatladığı herkese sonra ne olursa olsun beş verir. Âdeti budur," dediler. Beş benim için iyi bir not değil. Ben kolejden gelmişim, sınıf birincisi, ikincisi olmuşum. Bizimkiler beşi avantaj olarak görüyorlar. Hakikaten ben sonra kompozisyon derslerinde özenli, dikkatli, kaliteli metinler yazmaya çalışıyorum. Sadece beş veriyor bana.

Şu anda yakın arkadaşım olan, lise bir sınıfında önden üçüncü sırada oturan Yaşar Kızıltuğ'u ilk girdiğim gün profilden gördüm. Yaşını başını almış bir görüntü-

sü var. Hatta, bu koca adamın lise birde ne işi var diye düşündüğümü hatırlıyorum. Yaşar da bir yıl önce Atatürk Lisesi'ndeymiş ve bir Nâzım şiiri okumuş bir yerde yüksek sesle. O yüzden tutuklanmış, hapse atılmış. Üç ay kadar hapiste kalmış, hapiste TKP davasından tutuklu Ahmet Arif'le koğuş paylaşmış. Ve sonra beraat etmiş. Gelmiş Gazi Lisesi'ne.

Neoliberal arkadaşlara göre "Türk demokrasisinin altın çağı" sayılan 1950'lerin başında, bizim Yaşar'ı, Nâzım şiiri okudu diye içeri atmışlardı

Sene mi kaybetmiş?

Bir sene kaybetmiş. O dönemin siyasi-kültürel ortamını hatırlatmak için anlatıyorum 1950-1951 ders yılının başındayız. Yani bizim neoliberal dostlarımıza göre Türkiye demokrasinin altın çağını yaşıyor, ama bizim Yaşar, Nâzım'ın şiirini okumaktan suçlanarak hapse giriyor. Attila İlhan'ın da daha önceki yıllardan benzer bir deneyimi vardır.

Gazi Lisesi'ndeki ilk izlenimlerim, bir haytalar cemaati içine düşmüşüm gibi geldi. Benim Gazi'deki hayatıma gelince, iyi öğrenci olmaktan bıkmışım, sınıfın ayak takımı ile serseriliğe düşmeden başıboş hayat tarzını tercih ettim. Sınıfta kalmadan kahvehane, kâğıt oyunları, bilardo kültürüm gelişti. Sadece bir sene bütünlemeye kaldım. Kalmadan geçtim. Fakat çok parlak notlarla da bitirmedim liseyi. Öte yandan, kalabalık sınıflara rağmen, zaman içinde öğrencilerde çok zengin bir çeşitlilik olduğunu ve bize iyi bir eğitim verildiğini de fark ettim. Bir yandan okul dışı hayatı zengin tutuyorum, bir yan-

dan da babamın da etkisiyle edebiyat merakımı geliştiriyorum. İngilizceyi köreltmedim. Yabancı yayınları da okuyordum.

Nasıl yabancı yayınlar var o zaman, kitap mı?

Ben Gazi'de liseye başladıktan bir süre sonra babam Fransa'da CNRS'te iş buldu ve Paris'e gitti. Ben annemle kalıyorum, Hamamönü'ndeki evde. Annem de Devlet Konservatuvarı'nda Almanca öğretmenliğinden emekliliğini tamamlamadı henüz. Emekli olunca o da gitmeye hazırlanıyor. Kardeşim benden sekiz yaş küçük, Murat. O da kalıyor bizde. O ilkokula gidiyor, ben lisedeyim.

UNESCO kuponları diye bir sistem vardı. Türk Lirası karşılığında bu kuponları postaneden alıyorsunuz. Onları yayınevine, kitapçıya yolluyorsunuz. Onlar da kuponun döviz karşılığına göre sipariş ettiğiniz yayını size postalıyor.

Dolayısıyla bu şekilde solcu kültürüm gelişmeye başladı. Cep harçlığımdan artırdığım veya evden bu amaçla alabildiğim parayla Amerikan ve İngiliz sol dergilere abone oluyorum. Kitap getiriyorum. Okulda da edebiyata meraklı insanlar birbirini buluyor. Yahut solcu insanlar, sosyalist eğilimli insanlar birbirini buluyor. Mesela Orhan Veli'yi sevmek solculuğun bir ölçütüdür. O zaman Nâzım'dan pek söz edilmiyor. Gazi'de edebiyata meraklı, demin sözünü ettiğim arkadaşım Yaşar Kızıltuğ gibi insanlarla birlikte küçük bir grup oluşturduk. Bunlarla hâlâ yakın dostluğumuz sürer. Biri de sonradan bacanağım olan Yusuf Selvi'dir. Kendini solcu gören ve gizliden bulabildiği kadarıyla Nâzım'm şiirlerini el yazısı olarak birbirine dağıtan üç beş kişiyiz. Ama bunda

çok dikkatli olmak lazım, bu metinler yakalanırsa çeşitli problemler getirebilir.

Okuldan atılmak gibi mi?

Evet. Bir araya sık sık geliyoruz. Zevkle Hergele Meydanı'nda sevdiğimiz kahvelere gidip kâğıt da oynarız. Hacı Bayram'a yakın bir bilardo salonunda bilardo oynarız. Yaşımız belli sınırı aştıktan sonra sigara da içeriz. Lise sonlarında Samanpazarı'ndaki şaraphanelere gidip iki üç tek şarap attığımız 5-6 kişilik bir arkadaş grubu oluşturduk. Bugünkü kuşaklara demokrasinin altın çağı olarak tanıtılan o baskıcı yılların geleneği öyledir. Sol cemaat böyle birbirini dirsek temasıyla tanır. Filancayı da alabilir miyiz, alamaz mıyız, muhbirlik yapar mı tartışmaları olur. Yani o ortamın koşulları yüzünden, siyasi hiçbir eylem olmadığı halde insanlar adeta bir hücre perspektifiyle bir araya gelir.

Kendimize yakın hocalarla daha yakın ilişkiler kurarız. Hemen şunu söyleyeyim. Rahmi Baba ile ilk baştaki talihsiz deneyimime rağmen iyi bir okul. Çok iyi, düzeyli hocalarımız vardı. Yunus Kâzım Köni, Enver Behnan Şapolyo, Cahit Külebi öğretmenlerimiz oldu. Çok iyi matematik, tarih, fizik, coğrafya öğretmenleri vardı. Bugünkü liselerde bu düzeye ulaşılamadığını biliyorum.

Öte yandan kalabalık sınıflarda hocalar pek hatır gönül dinlenmez. Hoca kötü muamele de yapar. Ağzını da bozar. Dayak çok fazla olmadı, ama arada bir olduğunu duyarız, biliriz. Rahmi Baba'dan yediğim tokadın dışında başıma bir iş gelmedi. Öte yandan disiplin kuramayan, kalabalık sınıfları yönetmekte zayıf kalan ho-

calar çok güç durumda kalabilirlerdi. Ben "sınıfın çakalları" ile ilişkiyi hiç kesmedim yani, onlara kopyalarım da verirdim. İstiklal Marşı törenine girmeden hemen camdan atlayıp kahveye gittiğimiz de olurdu. Bir yandan annem sıkıntıda tabii, babam dışarıda iş bulmuş, kardeşim Murat ilkokulu bitirirken ben de liseyi bitiriyorum...

Cahit Külebi yıllar sonra, bana gerici hocaların baskısıyla 5 vermek zorunda kaldığını, bundan eziklik duyduğunu söyledi

Biraz kardeşinizden bahseder misiniz?

Murat benden sekiz yaş küçük. Ben Talas'ta okurken o Ankara'da okul öncesi çağda. Babamın Dil Tarih'teki solcu öğrencilerinin maskotu. Konuşkan, sevimli, sarışına çalan güzel, cin gibi bir velet. Profesör Nusret Hızır'ın karısı Neriman Hızır'ın yönettiği, Ankara Radyosu'nun çocuk programlarına katılıyor.

Annemi de o sırada konservatuvardan bizim liseye tayin ettiler. Annem Ankara'ya ilk gelişlerinde Ankara Kız Lisesi'ne girip sonradan konservatuvara geçmişti. Konservatuvarın müdürü Orhan Şaik Gökyay'dı. Orhan Şaik Gökyay babamın eski arkadaşlarından. Babamın eski arkadaşlarından ama o da sağcı, Turancı Nihal Atsız'ın yakını. Dediğim gibi, bu eski arkadaşlıkları bir yere kadar sürdü ama bir noktadan sonra da koptu. O bir kötülük yapmadı ama babamla olan ilişkileri koptu. Hatta o dönemlerde Türkçü-solcu çatışmalarında, örneğin Nihal Atsız - Sabahattin Ali davalarında, babamların

üniversiteden atılmasına da giden süreçte sağcı cenahta pozisyon aldı.

Annemi Cahit Külebi'nin konservatuvar müdürlüğü sırasında Gazi Lisesi'ne tayin ettiler. Annemin kanaatine göre bu tayinin arkasında Cahit Külebi'nin, müdürlük görevinden uzaklaştırılmak ihtimaline karşı Demokrat Parti'ye yaranmak amacı yatmakta imiş. Külebi, sonraki yıllarda ilerici bir şair olarak ün yapmıştır. Şimdi 1954-1955 ders yılında lise sona geldiğimizde tüm liselerde uygulanan Fransızların meşhur bakalorya sınavının bir benzerine giriyoruz. O zaman ben edebiyat, tarih gibi sosyal alanlarda iyi bir talebeydim, iddialıydım... Hatta konservatuvar müdürü olarak annemin uzaklaşmasına yol açan Cahit Külebi de sonradan konservatuvardan uzaklaştırılıp bizim liseye öğretmen olarak atandı ve bitirme sınavına geldi.

Geldiği zaman siz son sınıfta mıydınız?

Son sınıftayım. Külebi benim öğretmenim olmadı da edebiyat sınav jürisine girdi. Tevfik Fikret'le Mehmet Akif'in mukayesesine dayalı bir soru sordular. Ben de çok iddialı bir sınav kâğıdı yazdım. Yani edebiyat dergilerine geçebilecek kıvamda olduğunu düşündüğüm bir deneme yazdım. Ve bana bunlar 5 verdi. Ben o zamanlar bunu, annemin değerlendirmelerine de bakarak Cahit Külebi'nin kötü niyetine yordum. Yıllar sonra ben Siyasal'da doçentim. Dekan Cevat Geray, o da Kemalist, ilerici bir arkadaştır. O tarihlerde ilerici, Atatürkçü Türk şairlerinden biri kimliğiyle, Cahit Külebi'yi sohbete çağırmışlar. Herhalde Cevat çağırmış olacak ki ben de de-

kan odasına girdim. Benim Külebi'den hesap sorma diye bir niyetim yok. Kendisi beni görüp selamlaştıktan sonra, her zamanki ağlamaklı, gözü yaşlı üslubunu biraz da abartarak, "Sayın Boratav, size karşı bu kadar yıl sonra duyduğum bir ezikliği ve suçluluk duygusunu ifade etmek isterim," diye başladı ve lise bitirme sınavında benim yazdığım kompozisyon sorusuna diğer gerici hocaların baskısıyla kendisi de teslim olarak nasıl 5 vermek mecburiyetinde kaldığını, yıllardır bunun ezikliğini ve sıkıntısını niçin hissettiğini anlattı. Ben de, "Cahit Bey bırakın bunları, geçelim," dedim.

Ne zaman bu olay, kaç yıllarında?

Muhtemelen 1979 yılıdır. 12 Eylül'den öncedir. Birkaç kere daha duymuşumdur, Tevfik Fikret'le Mehmet Akif'in mukayesesi sol-sağ ayrımını ortaya koyan turnusol kâğıdı gibi bir sorudur bu. Ve bu soruyu sormaları da "Şu solcuları, sağcıları bir ayıralım," diye kasıtlı sorulmuş olabilir. Dolayısıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nın kötü niyetinden kaynaklanıyor. Jüri de bu kötü niyete not verirken alet oluyor. Ben de bunu tahmin ediyorum, ama o yıllarda artık ilke sahibi bir genç olarak görüşlerimi saklamanın anlamı da yok diye, hem yiğitlikten hem de bu adam anneme haksızlık yapmış olabilir, ama sonra aynı şey kendi başına da geldi, o da müdürlükten alındı, bizim liseye gelip, karşımıza çıkıyor. Görüşlerimi düzgün yazmamda sakınca da yoktur diye de düşünmüş olabilirim.

Tintin, derste hocayla Sovyetler'i tartışınca teneffüste sivil polis yanımızda bitiverdi

Bir ön eleme gibi yani?

Bir ayıralım sağcıları solcuları diye olabilir. Tabii lise öğrencileri böyle ayrıştırılsa, pratikte ne kadar fişlenecekler, onu da bilemem. Ama şunu söyleyeyim bizim o yıllardaki ruh halimiz bir hayli paranoyaktır. Bizler, o yılları solcu kimlikleriyle yaşamış insanlar, Demokrat Parti dönemini bir baskı dönemi olarak biliriz. O çarktan geçen yani 1946, 1947-1959 yılları arasında Türkiye'de solda olan herkes bu görüştedir.

Attila İlhan bunu savaş yıllarına da taşır, tabii haklıdır. O yıllarda işin eziyetini görmüş insan, biz bunu 1950-1960 arasında yaşadık. Solculuğu, ilericiliği saklamak bir marifettir. Mehmet Akif, Tevfik Fikret sınavında da olduğu gibi... İçimizde "Kim polis ajanıdır, kim muhbirdir?" psikozu daima vardır.

Bir yıl öteye gidip bir solculuk anekdotu da anlatayım. Hukuk Fakültesi'nin birinci yılında benim lisedeki solcu grubumdan bir arkadaşımla aynı sınıfa girdik. Lakabı Tintin, ismini vermeyeyim. Solcu bir aileden geliyor. Ağabeyi TKP davasından yargılanan gruptan, kendisi de biraz patavatsız bir arkadaştır. Yani ihtiyatlı değildir, dilini tutma özelliği yoktur. İktisat dersindeyiz. Hoca, ders verirken sosyalizm aleyhinde yahut Sovyetler Birliği'ni kötüleyen bir şeyler söyledi. Kalabalık, 3 bin öğrencisi olan bir sınıf, ama sınıfta 500 civarında öğrenci var. Biz Tintin'le ayrı yerlerde oturuyoruz. Birdenbire elini kaldırdı arka sıralardan. Soru soracak. Hoca "Buyurun," diye söz verdi. Tintin de,

- Hocam Sovyetler Birliği'nin ekonomik bakımdan çok iyi durumda olduğunu ve kalkınmayı başardıklarını da biliyoruz, diye başlayarak Sovyetler'in ekonomik başarılarıyla ilgili bir iki gözlem yaptı.

Hocamız Mahmut Koloğlu da çelebi, beyefendi görünüşlü bir adamdır. Cevap verdi ve dedi ki:

- Beyefendi, o zaman sizi bir uçağa bindirip Moskova üzerinden aşağıya paraşütle atsak ve bu söylediklerinizin doğru olup olmadığını bizzat görseniz...

Sınıftan şiddetli, biraz da "gırgırlık" tonu taşıyan bir alkış koptu. Dersin sonunda ben kendini afişe eden bu arkadaştan kaçmaya çalışıyorum. Çünkü o gelip bana "Nasıl, iyi sordum değil mi?" diye övgü bekliyor, ben de "Ulan benden uzak dur. Beni afişe etme bari," telaşı içindeyim. Arkadaşımız sınıfın arkasında bana doğru geliyor. Ben de koridora doğru çıkmaya çalışıyorum ve sivil polis olduğunu tahmin ettiğimiz iki kişi de bunun üzerine gidiyor. Amaçları konuşmayı devam ettirip istihbarat raporlarını tamamlasınlar... Bu sivil polislerden biri arkadaşımla benim aramda bir yerde tabancasını düşürdü. Çaktırmamaya çalışarak aldı, beline sokuşturdu. Bu arada maalesef bizimki beni yakaladı. İki polis, bizim arkadaş ve ben, soruların değerlendirmesini yapmaya devam etmek mecburiyetinde kaldık. Sene 1955 veya 1956. Ortam böyleydi. Onun için bu yılların demokrasi olduğu iddiası bize palavra gelir.

Lise yıllarına son vermeden önce, bir anekdota geçeyim. Lise son sınıfta, değerli arkadaşlar da vardır. Bir yığın hayta da vardır. Mesela biraz disiplini zayıf olan kadın öğretmenlere sözle cinsel tacize yaklaşan şeyler yapılır. Annem okula tayin olmuş, ama ben hiç renk

vermiyorum yani, böyle annemle aynı okulda öğretmen çocuğu olduğumu bu hayta grubuna söylemenin hiç anlamı yok. Bir akşam, annem,

- Yarın sizin sınıfa mütalaaya geleceğim, dedi.

Mütalaa da boş geçen ders. Öğrenciler sokağa taşmasınlar, bahçede gürültü yapmasınlar diye bir öğretmen başlarında durur.

- Anne yapma Allah aşkına, git başka sınıfa gir, dedim.

- Ne demek? Niyeymiş? dedi.

- Bizim sınıf serseri dolu. Allah aşkına beni zor durumda bırakma, dedim.

- Bana böyle şey sökmez, dedi.

Otoriter öğretmen. Şimdi mütalaa saati geliyor. Teneffüste ben kürsüye çıktım. Sınıftaki haytalara,

- Sevgili arkadaşlar. Sizden bir ricam var. Benim annem buraya öğretmen olarak geldi. Önümüzdeki mütalaaya bizim sınıfa gelecek. Allah aşkına edepli durun, dedim. Tabii it-kopuk meşreplilerle aramızda belli bir arkadaşlık hukuku da var; it kopukluğun da belli bir sınırı var. Geldi annem, sınıf mum gibi, hiç ses seda yok. Akşam bana diyor ki:
- Gördün mü talebeler disiplinli hocayı nasıl fark ediyorlar.

Tabii renk vermedim.

Şimdi gelelim lise sonuna. Ben sosyal bilimlere ilgiliyim. Yani sosyoloji, iktisat, hukuk falan... Böyle bir şeye yöneleceğim anlaşılıyor. Ve daha çok tercihim Ankara'da sosyal bilimlerde. Dil Tarih gündem dışı çünkü Dil Tarih o büyük yıkım ve tasfiyeden geçmiş. (Dil Tarih'te, Boratav kimliğinin yol açtığı eziyetleri orada öğrenci ve asistan olarak karım Çiğdem çekmiştir birkaç yıl sonra.)

Benim seçeneklerim Siyasal Bilgiler'le Hukuk arasındaydı. Çünkü İstanbul'da İktisat Fakültesi var. Ama benim Ankara'da okumam lazım. İkinci sorun şu: O yıl babam Fransa'da, annem henüz emekli olmamış. Daha çok yazları annem Fransa'ya gidiyor. Çünkü babamda ülkeye giriş çıkışta problem olacağı endişesi var. Türkiye'ye tekrar girmeye ve halkbilimi derlemelerini ülkede sürdürmeyi 1960'tan epey sonraya erteledi. Haklıydı, zira mesela annem bir yıl pasaport alamadı ve o sene ben Paris'e gittim.

Şimdi çocuklardan birini Fransa'da okutalım diye düşünüyorlar. Ben veya kardeşim Murat için geleceğimizi belirleyecek bir dönemeç söz konusu. Aynı yıl o ilkokulu bitirdi, ben liseyi... Sonunda Murat'ı, yani benim biraderi babamın yanına almaya, ortaöğrenimini Fransa'da başlatmaya karar verdiler. Ben de pek umursamadım. Keşke üniversiteyi Fransa'da ben okusaydım diye bir hayıflanmaya hiç yönelmedim.

Kardeşinizin Fransa'daki öyküsü ne oldu?

Murat ilkokulu bitirdiği yaz, Fransa'ya gelir gelmez bir Marksist filozof olan Lefebvre'in ormanlık bir yöredeki evine koyuvermişler onu. Babam yok. Galiba, Lefebvre'in Murat'la yaşıt çocukları var. Amaçları o koşullarda Fransızcayı sökmesi olsa gerek... Bu ve Fransa'ya o yaşta gidiş, bizim Murat'a bir şok mu oluyor nedir, daha sonra bizim oğlan karakter değişikliğine uğradı. Çocukluk yaşlarında iki kardeşten maskot gibi canlı, hareketli, dışa dönük olanı Murat, daha çok içe kapalı, kitap kurdu özellik taşıyan ben idim. Şimdi karşılaşsak, kimliklerimiz tersine dönmüş gibi görünür. Korkut daha dışa

dönük, lafazan, Murat suskun, içe dönük kimliklerde algılanır.

Yani Murat, belki de Fransa'da bir kültür şokundan geçti. Bir veya iki yıl sonra annem de emekli olarak Paris'e yerleşti. Murat, Fransa'daki ilk yıllarında mütevazı koşulları anne ve babasıyla paylaştı. Liseyi yatılı okudu. Üniversiteyi Paris'te bitirdi. Fizik diploması aldı. Sonra akademik mesleğe geçti. Ben 1959'da Çiğdem'le evlendikten iki yıl sonra bizi Ankara'da ziyarete geldi. Sonra, uzun yıllar askerlik yoklamalarını yapamadığı için gelmekten çekindi.

Murat, Korkut Boratav ve eşleri, Beypazarı 2008

Fizik profesörü oldu. Nükleer fizikçi oldu, sonra astrofiziğe yöneldi. 1960'lı yılların sonunda Jacqueline ile evlendi. İki çocukları oldu. Biri David İdris, diğeri Sarah. Türkçesi, annesi-babasıyla günlük konuşma dili düzeyinde kaldı. Giderek tipik bir Fransız özellikleri ta-

şımaya başladı. Daha sonraları Fransa'da yaptığı askerlik hizmeti (ki bunu Cezayir'de öğretmenlikle yapmıştı) Türkiye'de askerlik muafiyeti getirdiği için T.C. pasaportunu yeniledi. Türkiye'ye birkaç kere geldi, kısa, uzun tatiller yaptı.

İki üç yılda bir karşılaşırız. Günlük konuları Türkçe konuşuruz. Ben Fransızca bilirim, ama tüm aydın Fransızlar gibi Murat da Fransızca konusunda mükemmeliyetçi olduğu için, benim hatalı Fransızcamı dinlemeye pek tahammül edemeyeceğini tahmin ederim ve bu nedenle ciddi, siyasi, felsefi, edebi konuları İngilizce konuşuruz. Tipik bir ılımlı-sol Fransız aydınıdır. İki çocuğundan biri David İdris ona göre daha Türkleşmiştir. Belki de birkaç yıldır yazmakta olduğu Türkiye temalı bir romanı bugünlerde tamamlayacaktır. Murat ise bugünlerde kolon kanseri tedavisi görüyor.

Üniversite seçiminiz nasıl yaptınız?

Ana seçenek Siyasal Bilgiler ile Hukuk arasında. Babam o sırada rahmetli Muammer Aksoy'la yazışmış. Hemşerisi, galiba uzaktan akrabalıkları var. Aksoy da İbradılı idi. "Muammer, ne diyorsun, Hukuk'la Siyasal arasında nasıl tercih yapsın?" diye sormuş. Aksoy da iki fakültede hocalık yapıyor. "Fark yok, dersler aşağı yukarı aynıdır," demiş. Zaten birini bitirenin öbüründen eşdeğer diploması da oluyordu o sıralarda. Dolayısıyla Hukuk ve Mülkiye arasında tarafsız kaldık. Hatta o yaz, annem pasaport alamadığı için Fransa'ya gidemedi, ben gittim. Dönüşte her şeye rağmen Siyasal'ın sınavlarına başvurmuştum. Fakat ilk günü ilk sınava boş kâğıt verdim. Sınavsız öğrenci alan Hukuk Fakültesi'ne yazıldım.

Böylece benim 4 yıllık hukuk maceram başladı üniversite aşaması olarak.

Kapital'i çeviren Alaattin Bilgi'yle buluşur, kitap değiş tokuş ederdik

O sırada aklınızdan avukat ya da savcı olmak geçiyor muydu?

Hayır. Ben sosyal bilime geçmeye kararlıydım. İktisat şart değil. İktisada geçmeye sonra karar verdim. Ama sosyal bilim alanında akademik mesleğe geçeceğim. O tarihlerde kendimi yavaş yavaş Marksizm'e verdim. Marksist yapıtları İngilizce avantajıyla okuyarak Marksizm'in yeşerdiği sosyal bilim alanlarından birine geçmek istiyorum. Hukukçu olarak değil, ama hukuk eğitiminin içinde yer alan sosyal bilim alanlarından birine; işte hukuk sosyolojisi var, iktisat var, hukuk felsefesi var. Yani böyle bir arayış içindeyim. Kafamda Siyasal Bilgiler yok.

Üniversitede öğrencilik yıllarımda yazarlığa başladım. Ankara'nın aydın, sol çevrelerinden arkadaşlar, dostlar edindim. Bunlardan bir tanesi Alaattin Bilgi'dir. Daha sonra *Kapital*'i çeviren arkadaşımızdır. O enteresan bir insandır. Kitap tutkunudur. İngilizcesi çok iyidir. Ankaralıdır. Hacı Bayram'daki evinde buluşurduk. Kitap haznesi bana göre çok daha geniştir. Oturur konuşurduk, tartışırdık, kitap alışverişi yapardık. Ben, *Yeni Ufuklar*'a A. Korkut imzasıyla toplumsal gerçekçilik, sosyalist realizm üzerine bir yazı yazdım. Galiba *Yücel* dergisine Kemal Tahir'in *Sağırdere* romanının bir eleştirisini yazdım. Bu eleştiriyi amcamların arkadaşı, İleri

Gençlik Derneği sanıklarından, sonraki yıllarda yakın dostum Fethi Naci'nin (Naci Kalpakçıoğlu'nun) beğendiğini ve galiba bunu bir yazısında belirttiğini hatırlıyorum. A. Korkut imzasıyla yazdığım yazı biraz katıca bir sosyalizan sanat anlayışını yansıtıyordu belki. O günkü yazı yok elimde, bulamadım.

Yaşar Nabi, *Varlık*'ta bir saldırı yaptı o yazıya. "Sanat için sanat - toplum için sanat" kavgalarına taşıdı eleştirisini galiba. Tam hatırlayamıyorum. Sovyetler Birliği'nde Stalin'in gözden düştüğü tarih 1956. Ancak Zhdanov'un katı sosyalist realizm anlayışı hâlâ egemen olabilir. *Yeni Ufuklar* yazısını bu arada yazmış ve resmi Sovyet sanat anlayışının etkisinde kalmış olabilirim. Veya olmayabilirim. Çünkü Sovyet kaynaklarından ziyade Batılı sol, Marksist kaynaklara ulaşıyorduk o yıllarda.

Ürkerdik Sovyet kaynakları edinmekten. Sanatın toplumsal bir işlevi olduğunu ve toplumsal işlevin de toplumu değiştirme mücadelesinin bir parçası olduğunu savunan bir yazı olduğunu tahmin ediyorum.

Oğuz Atay'la *Pazar Postası* çevresinde tanıştık

O yıllarda Ankara'da sanat çevreleriyle de ilişkim vardı. Ailemin sol bağlantıları sayesinde İstanbul'daki eski TKP'lilerle, yahut eski tüfeklerle görüşüyorum. O ilişkilerin de beslediği sola, sosyalizme, Marksizm'e dönük bir fikir canlılığı içindeyim.

1960'tan önce Ankara'da haftalık *Pazar Postası* dergisi çıkmaya başladı. Cemal Sait Barlas'ın sahipliği altında. Ama enteresan bir dergidir o. Başına Muzaffer Erdost geldi. Dergiye solcu arkadaşlar girdiler. Mesela daha sonra Marksist yapıtlar yayımlayan Süleyman Ege

oradaydı. Cemal Süreya'nın katkısı vardı. *Pazar Postası* sanat, edebiyat, kültür, toplum, siyaset alanlarında yazılar içeriyor. İkinci Yeni şiir akımının ilk ürünlerinden veya ilk savunularından bazıları orada yayımlandı. Ben orada A. Korkut ve Mustafa Karataş imzalı, daha çok siyasetle, toplumla, dünyanın haliyle ilgili yazılar yazdım. Bunlar dünyada ve Türkiye'de olup bitenleri, benim izlediğim yayınlardaki solcuların merceğinden gören ve aktaran, bilgi veren, kendi açımdan yorum yapan yazılar. Bir de John dos Passos'un USA adlı ünlü roman üçlüsünden bir kesimi çevirip orada yayımladım.

Pazar Postası Ankara'da çıkarken sonraları romancı olarak ün yapan ve genç yaşta yitirdiğimiz Oğuz Atay, Ankara'da yedek subaylığını yaparken bizim sol çevreye girdi. Bizlerin etkisiyle, ancak bizi de aşarak bir hayli militan, neredeyse fanatik bir sosyalist kimlik kazandı. El yazısıyla yazdığı "Ne Yapmalı" başlıklı bir denemeyi ben İstanbul'daki eski tüfeklere taşıdım. O metin, ilginç, özgün yaklaşımıyla eski solcuları etkiledi. Oğuz'u onlarla tanıştırdım. Yanlış hatırlamıyorsam bir sosyalistin izlemesi gereken hayat tarzıyla ilgili görüşleriyle de etkili oldu.

Pazar Postası, 27 Mayıs'tan sonra İstanbul'a taşındı. Ben derginin İstanbul ayağına katılmadım. Turhan Tükel derginin genel yayın yönetmeni olacak, Oğuz da mutfağa katılacaktı. Oğuz ve İstanbul'daki solcu çevre *Pazar Postası*'na 27 Mayıs'ı izleyen ortamda sosyalizmi kamuoyuna tanıtacak, sol görüşlere saygınlık kazandıracak önemli bir yayın organı olarak umut bağlıyorlardı. Ancak benim fazla izleyemediğim fikir ayrılıkları, belki de yakışıksız olaylar nedeniyle Oğuz ve giderek diğer solcular bu girişimden koptular.

Oğuz'un Turhan Tükel'le çatıştığını ve büyük bir hayal kırıklığı ile önce dergiden, sonra da sosyalizmden koptuğunu duyduk. *Tutunamayanlar* romanında bu dönemin izleri vardır. İTÜ'de akademik mesleğe geçti ve romancılığa başladı. Ben, sonraları Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde asistanken Oğuz bir kere bana uğradı. Kolunun altında *Tutunamayanlar*'ın teksirli bir kopyası vardı. Bana verdi. Okudum, ama yayından önce görüşlerimi ona aktarma fırsatı bulamadım. Bir daha da Oğuz'u göremedim.

Sizin üniversite maceranıza dönersek tekrar...

Sosyal bilimler ailesi içinden iktisada geçmeme yol açan bir etkenden söz edeceğim bu arada. O sırada *Forum* dergisi çıkıyor. *Forum* dergisi, Aydın Yalçın'ın çıkardığı bir dergi. Demokrat Parti'ye muhalefet ediyor ama Aydın Yalçın'ın esas kimliği anti-Marksizm ekseni üzerine oturan bir liberalizmdir. Yalçın 1956'da, Genel Teori'nin 20. yıldönümü bahanesiyle Keynes üzerine bir yazı yazdı ve Keynes vesilesiyle Marx'a saldırdı.

O sırada benim dünyada olan bitenlerden, siyasetten sol perspektifle edindiğim bir hammadde var fakat iktisat bu tabanın belirleyici öğelerinden biri değil. İktisatta Marksizm ile fazla alışverişim yok o sırada. Aydın Yalçın'ın Marx'a yönelttiği saldırı beni çok rahatsız etti. Fakat bir iki hafta sonra Fransa'da doktorasını yapmakta olan Sencer Divitçioğlu'ndan bir cevap geldi *Forum*'a. Sencer, Aydın Yalçın'ı eleştirerek Marx'ı çok ikna edici ve düzeyli bir yazı ile savundu.

Bu bana hem moral verdi, hem de "iktisadi konularda ortamı Aydın Yalçın gibilerine bırakmamak, Divit-

çioğlu'na omuz vermek" gibi bir motivasyonla iktisada yönelmeme neden oldu. Birkaç yıl öncesi Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin iki yılda bir organize ettiği kongrelerden birindeki kapanış panelinde, bana Sencer'le birlikte oturma fırsatı verildi. Bunları panelde Sencer'e söyledim. O tartışmayı pek fazla hatırlamadı, ama tabii ki hoşuna gitti.

2006'da Ankara'da yine Türk Sosyal Bilimler Derneği, bu kez Genel Teori'nin 70. yıldönümü vesilesiyle bir sempozyum düzenledi. Aydın Yalçın ve Divitçioğlu'nun Keynes-Marx yazılarını kapanış oturumunda yaptığım sunuşta tekrar inceledim ve tartıştım. Sencer'in katkısının, bugün bile önem taşıyan özgün, değerli öğeler taşıdığını bir kez daha fark ettim ve bunu dinleyicilere aktardım.

İktisat asistanlığı sınavına "Almanca bilme" şartı getirdiler

Sizin iktisada geçişiniz nasıl oldu?

İktisada geçmeye karar verdim. Biraz önce sözünü ettiğim, "Moskova'dan uçakla seni atalım," diyen hoca, Mahmut Koloğlu iktisat kürsüsünün başında. Ben de iyi bir talebeyim. Ancak Koloğlu ile değil, hukuk sosyolojisi kürsü başkanı Hamide Topçuoğlu ile çok yakın ilişkim var. Hukuk sosyolojinden bir seminer ödevi yapmıştım. Geçenlerde seminer metnini buldum. Karl Wittfogel'in, üretim biçimlerini incelerken Asyatik despotizm, hidrolik toplum terimleri altında geliştirdiği tezi inceliyorum. Asya tipi despotik toplum aslında Marx'ta da olan bir yaklaşımdır. Buna göre Asyatik toplumlarda devletin güçlü olması despotizm yaratır. Devlet niye güçlüdür?

Çünkü sulama kanallarını elinde tutar. İşte Wittfogel, Çin'i, Mısır'ı, Mezopotamya'yı, Güney Amerika'daki beyaz istilası öncesi uygarlıkları filan göstererek tezini geliştiriyor. Topçuoğlu bana bu konuyu ödev olarak verdi. Ve ciddi, düzeyli bir bilimsel sunuş yaptım. Oradaki kürsünün o tarihteki asistanları öğrenci olarak yazdığım o çalışmayı hâlâ hatırlarlar.

Fakat iktisat hocası Mahmut Koloğlu ile muhabbet kuramadık. Niye? Çünkü 1958-1959'da Boratav soyadının yarattığı çağrışımlar, yani babamların başına gelenlerden sonra 10 yıl geçmiş. 27 Mayıs öncesinin baskıcı, karanlık ortamı devam ediyor. Solcu eğilimleri olan bir talebe, Pertev Naili Boratav'ın oğlu, pek makbul değil.

Ama ben buna rağmen, asistanlık kürsüsüne sınav açılacaktı, girmeye karar verdim. Sınava başvuru yaptım. Hiç şüphe yok, kazanacağım sınavı. O zaman üniversite öğrencilerinde yabancı dil bilgisi çok istisnaidir. Yabancı dille bile tek başına avantaj sağlıyorsun. Bir de iyi talebeyim. Sınav, işletme iktisadı alanında. Çalıştım, kazanacağımı tahmin ediyorum. Resmi bir yazı geldi. Dekanlıktan mı, yoksa Mahmut Koloğlu imzasıyla mı, hatırlayamıyorum. Diyor ki: "İşletme iktisadı asistanlığı sınavına girmeniz için Almanca bilmeniz şarttır." Sınava girmem böylece önlendi.

Yıllar sonra Mahmut Koloğlu doçentlik kolokyumuna jüri olarak girdi.

Nasıl davrandı?

Girdi ve çok iltifatkâr davrandı. Yani Cahit Külebi olayını adeta hatırlatacak iltifatlar. Doçentlik sınavında

sıkıştırmaları mümkündür. Zaten her zaman bir yerinden adayın açığının yakalanması mümkündür. Yani Koloğlu hakkında kötü şeyler söylemek istemiyorum ama Türkiye'de iktisadın gelişimine damgasını vurmuş bir isim değildir. Kötü niyetli tavır izlese, beni hırpalayabilirdi. İltifatkâr davrandı ve onun da imzasını taşıyan bir tutanakla iktisat doçenti oldum. Dolayısıyla mezun olduğum yılda, 1959'da hukuktan mezun olduğumda bu fakültedeki akademik beklentilerim son bulmuş. Ne yapacağıma ilişkin pek karar veremiyorum.

Daha Hukuk'u bitirmeden 1959 Mart'ında Çiğdem'le evlendim. Biz Çiğdem'le yarı teyze çocuklarıyız ve belli bir dönemeçten sonra birbirimizi sevdik, 1956'da ailelerimizden bağımsız, onların haberleri olmadan evlenmeye karar verdik. Çiğdem o sırada İzmir Amerikan Koleji'nde yardımcı hocalık yapıyor. Başlangıçta o kadar iyi talebe değilmiş, ama sonunda başarılı talebeler arasına girdiği için mezuniyetten hemen sonra İngiltere'ye bir kursa yollayıp bir yıllığına yardımcı öğretmen olarak çalıştırıyorlar. Kolej onu Amerika'ya burslu olarak üniversite eğitimine yollayacak. Sonra muhtemelen öğretmen olarak geri alacaklar. Biz de evlenmeye karar verdik. Fakat ben daha talebeyim. İleride evleniriz diye Çiğdem uçtu gitti Amerika'ya. Nişanlandık, hatta bir helvanın içine nişan yüzüğü koyup yolladım oraya.

Ondan sonra mı nişan oldu?

Evet. Aramızda evlenmeye karar verdik. Ailelerimiz karşı çıktı. Komünizme ya da solculuğa karşı bir insan değil kayınpederim Saim Eğilmez. Ama çok tedirgin. O dönemin kötü koşullarında, Pertev Naili Boratav'ın ba-

canağı olduğu için ona da polis arada bir bulaşmış, tedirginliği var. Bu yüzden evliliğimize karşı, ayrıca, eğitimi yarım bırakacak evlilik fikrine herkes karşı.

Benim anneme çok benzer Çiğdem. Karakter olarak dominanttır. Annem de babamla ortak hayatlarındaki dominant ilişkilerinin büyük oğlunda tekrarlanmasını herhalde istemedi. Benzer kutuplar birbirlerini iterler ya, neyse...

Biz aileye danışmadan kendi kararımızı verdik, Çiğdem gitti. Orada bir yıl bir kolejde okudu. İyi de okudu. Bursu devam edecekti. Ben o sırada üniversite 3'teyim. Çiğdem'e "Sen dön, orada kalırsan bu iş biter," diye yazdım. Aile tabii kalmasını, Amerika'da eğitime devam etmesini istiyor. Annem o sırada emekli olup Fransa'ya taşındı. Ben de yalnız kaldım. Biraz önce sözünü ettiğim arkadaşım Tintin'in ilişkilerinin etkisiyle bir paravan nakliyat şirketinin Ankara bürosunda, galiba 250 lira aylıkla 8 ay kadar çalıştım. Yani o sene 3. sınıftayken para biriktirdim, Çiğdem'in dönüş parasını sağlamak için. Evlenirsek ikimizin de işi yok. Çiğdem okuyacak, ben üniversiteyi bitireceğim. Çiğdem de tatil aylarında Amerika'da garsonluk yaparak bahşişlerden para biriktiriyor. Türkiye'de klasik plak kıtlığı var. Biriktirdiği paranın bir bölümüyle bir meraklısına plak yolluyor. Onun karşılığında Türk lirası alıyor. Bu da Türkiye'de bizi geçindirecek bir kaynak oluyor.

Dedemin tahvilini bozdurup bilet parasını tamamladım

Ben de bilet parası için çalışıyorum. Toparladım, bileti de galiba 2000 liraya satın aldım, yolladım. Fakat he-

men sonra 1957 yılı devalüasyonu oldu. Dolar 2.80'den 5.70 liraya çıktı. KLM şirketinden bilet almış, Amerika'ya yollamıştım. KLM uyarı yollamış Çiğdem'e. "Bilet farkını yollamazsanız biletiniz geçersizdir," diye. Al bakalım başına belayı. Bilet yollanmış, ben haklı olduğumu sanıyorum. Çünkü KLM'nin bilet parasını eski kurdan transfer etmiş olması lazım. İstanbul'da bir arkadaşımla dava açtık. Fakat sonunda kaybettik o davayı. Zaten davanın sonucunu bekleyemeyiz. Param bitti. Annem yok, ben gittim babamın eski daktilosunu sattım. Bir eski yüzük buldum, altın yüzük olduğunu sanıyorum, onu da kuyumcuya götürdüm, para vermediler. Yalnız Boratav Ailesi'nin üst kuşağı bizi tutuyor. Bir kere amcamlar tutuyor. Babam aslında tarafsız, ama o tarihlerde bana bir mektup yazdı. Öğrenimimiz bitinceye kadar bu işten vazgeçmemi tavsiye etti.

Yıllar sonra Çiğdem babama, "Enişte, dedi. Sen o zamanlar Korkut'a böyle bir mektup yazmıştın ben de çok kırılmıştım. Niye yazdın?" Babam da, "Hayrünnisa istemiştir de ondan yazmışımdır," dedi.

Babaannem Sıdıka Hanım bizi destekliyor. Ortak anneannemiz Muhsine Hanım destekliyor. Ancak bu destekler hep manevi destekler. Yalnız babaannemin desteğinden pratik bir sonuç çıktı. O sıralarda sağ olan dedemin, yani Naili Bey'in adına yazılmış bir tahvili, "Şunu bozdur da kullan," diye bana verdiler. Nama yazılı bir tahvil. Dedem de işte 85 yaşlarında bir insan, beraber onunla Ziraat Bankası'na gittik. O da kuzu kuzu tahvilini bozdurdu, bana verdi parasını. Ben bunları üst üste koyarak bilet farkını sağladım.

Büyük aşka izin çıkıyor

Nasıl geçiniyorsunuz?

Ben babamın açık maaşını alıyorum. Bana Ankara'da geçinmem için bu imkânı verdiler. Onunla yaşıyorum. Aile dostlarından birinin, Kamer Abla'nın Bahçelievler'deki evine pansiyoner olarak geçtim.

Çiğdem'i 1958 yılında Türkiye'ye getirdim. Havaalanında karşıladım, dedemin, babaannemin, amcamların oturduğu Fatih'teki eve getirdim. Çiğdem'in anne ve babasının haberi yok. Hatta pasaportunu havaalanında unutmuş. Pasaportu polis alıp İzmir'e yollamış. Çiğdem'i Amerika'da biliyorlar, fakat pasaport İzmir'e gidiyor! Tam bir facia, büyük bir şok, fakat durumu öğrendikten sonra ve sonunda sineye çektiler. Yani bu kadar kararlı, büyük aşkın karşısında duramayacaklarına kani oldular. Ve sonunda evlenmemize izin verdiler.

Ama evlenmeden önce Çiğdem Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'nde sosyal antropoloji kürsüsüne kayıt oldu. Çünkü o alanda biraz çalışmıştı Amerika'da. Ben hukuku bitirmeye çalışıyorum. Bir senem kaldı. Ayrı evlerde kalıyorduk evlenmeden önce. Çiğdem, benim bir kız arkadaşımın Kızılay'daki dairesinde, ben de aile yakınımızın Bahçelievler'deki evinde pansiyoner kalıyoruz. Sonunda 1959'da ben hâlâ fakülteyi bitirmemişken evlenmeye karar verdik. Annemin, yeni biten bir kooperatifte bir dairesi vardı Aşağı Ayrancı'da; hâlâ da bizim evimiz o. Şimdi ben çalışma mekânı olarak kullanıyorum. Oraya taşınmaya karar verdik. Büyükler de onay verdi.

Eve birlikte taşındıktan bir müddet sonra Mart 1959'da Yeni Mahalle'de nikâh salonunda nikâh kıydık. Evlenmemizden iki gün önce ortak büyüğümüz anneannemiz Muhsine Hanım vefat etti. O bizim evlenmemizi çok istiyordu. Ama göremedi. Aile yakınları, arkadaşlarımız var, 21 kişi. *Pazar Postası* yazarlığı sırasında dost olduğumuz Muzaffer Erdost'un olduğunu hatırlıyorum. Babamın eski asistanı İlhan Başgöz önce bizi bir fotoğrafçıya, sonra da aile mensuplarıyla birlikte yemeğe götürdü.

İlhan Ağabey babamların üniversiteden uzaklaştırılmasından sonra asistanlıktan ayrılmıştı. Daha sonra TKP davasında yargılandı. Bir süre öğretmenlik yaptı. Sonra Amerika'ya gitti. Orada halkbilimi alanında öğretim üyesi, profesör oldu. Emekli oldu, geldi. Şimdi Van Üniversitesi'nde öğretim üyesi. Babamın geleneğini geliştirerek sürdüren değerli bir halkbilimcidir.

Yaşam koşullarınız nasıl?

Evimize kira vermiyoruz ama eşya yok. Bir yatak, bir masa ve dört iskemleden oluşan bir eve girdik. Evin içinde kaba inşaatın, badanaların kalıntıları var. Biz temizlemeye kalktık. Dışarıdan kapıcılar bakıyor, "Dur bakalım bunlar bizi ne zaman çağıracak," diye bekliyorlar. Gerçekten beceremedik, toz toprak içinde kaldık. Milli Kütüphaneciler Sitesi'nin yoksul aileleri olarak oturduk. Hatta hiç unutmam, balkona tel dolap koymuştuk. Buzdolabı olmadığı için yemekleri onun içinde tutuyoruz. Karşıda oturan biri geldi. "Manzara iyi olmuyor, tel dolabı balkonda tutmayın," dedi. Ben de, "Bir

buzdolabı alırsanız içeri taşırız yemekleri," diye tersledim. 48 dairelik bir sitede 12-13 daire boştu. İşte böyle.

Çiğdem, Dil-Tarih'te tahsilini sürdürüyor. Birkaç ay sonra ben Hukuk'u bitirdim. Önce söylediğim nedenlerle Hukuk'ta öğretim üyeliği tıkandığı için avukatlık stajı yapmaya başladım. Avukatlık stajını da yine rahmetli sevgili büyüğümüz, babamın da dostu, babamın büyük çalkantılı olayları sırasında Hukuk Fakültesi'nin az sayıdaki solcu öğrencilerden biri olan Niyazi Ağırnaslı'nın yanında yaptım. Sonraki yıllar onun İşçi Partisi içinde önemli rolleri vardır. İşçi Partisi'nin TBMM'deki ilk temsilcisidir. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden İşçi Partisi'ne geçerek senatörlük yaptı. İşçi Partisi'nin parlamentoda temsilini sağladı. Niyazi Ağabey, daha sonra TİP'in içinde Aybar karşıtı muhalefeti başlatanlardan biridir. Sanırım, Macaristan'ı ziyarete ettiğinde Komünist Partisi yetkilileriyle görüştüğü için (o sırada TİP'e yönelik "komünistlik" suçlamalarına karşı çok duyarlı olan) Aybar'ın girişimiyle disiplin kuruluna verilmişti. İşte 1959-1960 yıllarında, onun yanında avukatlık stajımı tamamladım. Sonraki yıllarda ilişkilerimizi, çok sık olmamakla birlikte sürdürdük. Niyazi Ağabey'le en son karşılaşmam, 1984'te Kızılay civarında oldu. O sırada Aydınlar Dilekçesi olarak bilinen metni imzalanmak üzere dolaştıranlardan biri de bendim. Üzerimde dilekçe metni var. Niyazi Ağabey'den imzalamasını istedim. Tereddütsüz imzasını verdi.

Staj ücreti var mıydı?

Yok. Dediğim gibi babamın açık maaşını alıyorum. Çiğdem'in biriktirdiği para bütçemize ekleniyor. 1959'un

yaz aylarında daha önce de söylediğim motivasyonların da katkısıyla iktisada yöneldim. Hangi bağlantıyla ilişki kurduğumu kestiremiyorum. Ama Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin genç asistanlarından ve parlak iktisatçı olarak bilinen Atilla Karaosmanoğlu ile 1959 yazında İzmir'de, sanırım Karşıyaka'da buluştum. Bu bağlantıya kimin yol açtığını hatırlamıyorum. Atilla'ya, "İktisada yönelmek istiyorum. Siyasi Bilgiler Fakültesi'nde iktisatta doktora programı açılıyor. Oraya girmek istiyorum. Ama iktisat formasyonum yetersiz, nasıl pekiştireyim?" diye sordum. O da bana "Mademki İngilizce problemin yok, Paul Samuelson'un *Economics* başlıklı bir iktisada giriş kitabı var. Bu kitabı baştan aşağı oku," dedi.

Karaosmanoğlu'nun Erim hükümetinde bakan olmasını hoş görmedik ama sonradan dostluğumuz tazelendi

Atilla Karaosmanoğlu daha sonra Dünya Bankası Başkan Yardımcısı oldu, değil mi?

Evet, ben Siyasal'da doktoraya başladıktan sonra, ancak asistan olmamdan daha önce 27 Mayıs gerçekleşti. Atilla fakülteden izin alıp DPT'nin kuruluşuna katkı yaptı, ilk İktisadi Planlama Dairesi Başkanı oldu. Sanırım İnönü hükümetinde başbakan yardımcılığı yapan Ekrem Alican'la fikir ayrılığına düştükleri için DPT'nin tüm kurucu kadrosuyla birlikte görevden ayrıldı. Siyasal'a dönmedi. Türk-İş'e danışmanlık yaptı. Bir süre bağımsız çalıştı. Sonra OECD'ye, Paris'e, sonra da Dünya Bankası'na gitti. Dünya Bankası'nda üst düzeydeki üç başkan yardımcısından biri oldu. Yani daha sonra Ke-

mal Derviş'in geleceği mevkinin bir kademe üstünde görev aldı. Çok yakın ilişkilerimiz olmadı, ama hep görüştük.

12 Mart rejimi sırasında Karaosmanoğlu Amerika'dan çağrıldı, maalesef Erim hükümetinde reformcu başbakan yardımcısı olarak görev üstlendi. TV yayıncılığı henüz yeni. Başbakanlık Köşkü'nün bahçesinde Erim'le birlikte sohbet ederek yürürken çekilmiş bir TV programını hatırlıyorum. Hemen eklemek gerekiyor. O tarihte Dünya Bankası, henüz neoliberalizme değil, kalkınma politikalarına daha fazla angajedir. Yapısal dönüşüm programlarından çok, kalkınmaya dönük projelere destek veriyor. Yani Atilla'nın Dünya Bankası sicili, Erim hükümetinde piyasacı değil, planlamacı bir imaj vermesine engel değildi. Ne var ki, Sadi Koçaş'ın ağır baskılara ve kan dökülmesine yol açan "balyoz hareketi" sonrasında reform kabinesinden 12 bakanla birlikte istifa etti, ama o tarihte Siyasal Bilgiler'de bizzat tanık olduğumuz baskı ve şiddet yöntemlerini yaşamış ve öğrencilerimiz, meslektaşlarımız firarda veya hapiste olan kişiler olarak onu hoş göremedik. İstifasından kısa bir süre sonra Kızılay'da karşılaştık. Konuşmak, sohbet etmek için hamle yaptı, ben soğuk bir selamla geçiştirdim.

Daha sonra, dostluğumuz tazelendi diyebilirim. Özal'ın başbakanlığı sırasında DPT, İzmir'de 1922'deki ünlü İktisat Kongresi'ni takliden bir İktisat Kongresi daha düzenledi. Oraya beni ve Atilla'yı davet etmişler. Farklı oturumlarda konuştuk. O, artık neoliberal modeli tüm Üçüncü Dünya'ya ve bu arada Türkiye'ye pompalamak işlevini üstlenmiş olan Dünya Bankası'nın bir yöneticisiydi ve yanılmıyorsam bu görüşleri uygun bir üslupla İzmir Kongresi'ne taşıdı. Ben ise o tarihlerde, bu-

gün de olduğum gibi serbest piyasa modelinin Türkiye'deki en şiddetli muarızlarından biriydim. Sanırım İlhan Kesici DPT müsteşarı idi ve bizim gibi muhalif görüşleri dikkate almadan neoliberalizmi yücelten bir Kongre Sonuç Bildirisi kaleme almak gibi bir densizlik de yapılmasını sağladı. Fakat Atilla ile ben görüş ayrılıklarımızı kişisel ilişkilerimize taşımadık. Davetlerde, yemeklerde bir araya geldik. Daha sonra, emekli olup Türkiye'ye dönmesinden sonra da iki veya üç toplantıda bir araya geldik. Akdeniz Üniversitesi'nin Antalya'daki bir konferansında bir iki gün birlikte olduk. 12 Mart, Dünya Bankası hesabını bu kadar yıl sonra soracak değilim ya, dostluğumuzu tazeledik.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne geçiş nasıl oldu?

Atilla'nın tavsiye ettiği Samuelson'un kitabını buldum, satın aldım, hâlâ bendedir. Kalın bir kitap. Baştan sona okudum. Mahmut Koloğlu'nun bize öğrettiği eksik iktisadın boşluklarını kapattım. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin iktisat doktora programına kaydolmak için başvurunca Hukuk'un iktisat programıyla Siyasal'ın iktisat programı arasındaki boşlukları giderecek ek ders sınavlarına girmem istendi. Dolayısıyla sanıyorum 1959 sonbaharında Siyasal'ın bitirme (herhalde bütünleme) sınavlarına girdim. İktisadi düşünce tarihi gibi 3-4 dersten beni sınava soktular. O sınavları kazandım. Doktora programına yazıldım. Doktora programını izlemeye başladıktan sonra avukatlık stajı da tamamlandı, ama sadece tamamlandı...

Fiili avukatlık oldu mu?

Hayır. Staj Bitim Vesikası'nı aldım, fakat baroya yazılmadım. Bu belge bana daha sonra, asistanlığa girdikten sonra, bir kademe terfi sağladı, o anlamda işime yaradı. Hukuk eğitiminin ve bir yıllık avukatlık stajının daha sonra seçtiğim iktisat bilimine doğrudan katkısı olmadı, ama edindiğim hukuk nosyonunu önemli görüyorum. Bir kere hukuk dedüktif bir disiplindir, mantıktır. Genel kuralların olgularla karşı karşıya gelmesi halinde sonuçları türetir. Bunu en güzel sunan hukuk disiplinine ben, Hukuk Fakültesi ilk sınıfında Kudret Ayiter'in Roma Hukuku dersinde karşı karşıya geldim. Çok sonraları Zimbabwe Üniversitesi Senatosu'nda görev yaparken Hukuk Fakültesi olmayan bu üniversitenin ana kurallarıyla somut durumları bağdaştırmada güçlük çıktığı durumlarda, benim küllenmiş hukuk formasyonumun işe yaradığı durumlar oldu.

O gösteride vardık, Baykal'ın Menderes'in yakasına yapıştığını görmedik

İktisat doktorasından Siyasal Bilgiler'de asistanlığa nasıl geçtiniz?

İktisat doktora programına yazıldım. Samuelson'un kitabından sonra Siyasal'daki doktora derslerinden büyük keyif duydum. Baran Tuncer'in Amerikalı bir hocaya tercümanlık yaptığı mikroiktisat dersini, daha sonra Milli Birlik Komitesi'nce görevden alınıp OECD'ye (Paris'e) danışman olarak gidecek olan Fadıl Hakkı Sur'un, Cahit Talas'ın derslerini hatırlıyorum. Doğrudan yaban-

cı sermaye üzerine bir seminer ödevi hazırladım. O program sürerken birkaç şey birden oldu. Bir kere 28-29 Nisan olayları başladı o sırada. Bu arada Çiğdem hamile kaldı. Biz beş aylık gebe olan Çiğdem'le beraber gösterilere katıldık. Hatta Çiğdem'in bir sarı pardösüsü vardı. Sonra polisin sarı pardösülü bir kadını izlediği gibi bir şeyler kulağımıza gelmişti. 27 Mayıs'ta darbe oldu. 30 Ağustos'ta da çocuğumuz oldu. İsmini Oluş Naili koyduk.

Korkut ve Oluş Naili Boratav, 1960

Gelelim Demokrat Parti karşıtı gösterilere. Hepsine katılıyoruz. Deniz Baykal benim sınıf arkadaşım. O da katılıyor. Ama 5 Mayıs gösterilerinde (meşhur 555K, yani "beş Mayıs, beş'te Kızılay'da" gösterisi sırasında) Deniz'in Adnan Menderes'in yakasına yapıştığı çok son-

raları ileri sürüldü. Biz oradaydık, böyle bir şey görmedik. Solcu arkadaşlarımızla birlikte, "Acaba bu hareketlere sola dönük bir kimlik nasıl verebiliriz," diye düşünüyoruz. Daha olayların süreceğini tahmin ediyoruz yani. Hepimiz katılıyoruz. Hatta içimizden arada bir yakalananlar, götürülenler de oluyor. Fakat biz bu türden bir girişim için hazırlık yaparken ya da aramızda fikir tartışması yaparken darbe oldu. Düşüncelerimizi fiile dönüştüremedik. Sadece bireyler olarak katılıyorduk. Ve darbenin erken gelmesi nedeniyle biraz hayıflandık.

Siyasal'da 1959-1960 doktora programını tamamladım. Maliye kürsüsü için bir asistanlık sınavı açılacağını öğrendik. Ona girmeye karar verdim. Bir kişi daha adaydı, ama özellikle İngilizce bilmem nedeniyle ve hem Samuelson'un kitabının, hem Siyasal'ın iktisat fark derslerine girmek için yaptığım hazırlıkların, hem de bir yıllık iktisat doktora programının getirdiği avantajlarım çok fazlaydı. Sınavı rahatlıkla kazandım. Bedri Gürsoy'un başkanlık yaptığı kürsüye asistan olarak girdim. 1960 yılının sonuydu.

Orhan Acıpayamlı, Eşim Çiğdem'e, "Derslerinde komünizm aleyhtarı konuşmazsan, burada barınamazsın," demiş

Artık bir maaşınız var...

Tabii. Ondan sonra maaşa geçip, artık üç kişilik olan ailenin geçimini babamın açık maaşını destekleyerek sağlama imkânı bulduk.

Burada bu hikâyeyi bitirmeden, yine o dönemin ortamıyla ilgili bir ipucu vereyim. Çiğdem'le ilgili. Çiğdem

İngilizce bilgisinin ve Amerika'dan da taşıdığı birikimin katkısıyla sosyal antropolojide iyi ve parlak bir öğrenci oldu. O da asistanlığı hedefliyor. Fakat orası on yıl kadar önce bir başka Boratav'ın cadı kazanı kaynatılarak tasfiye edildiği fakülte. O tarihteki sağcı öğrenci liderlerinden biri, artık o kürsüde doçent; Orhan Acıpayamlı... Çiğdem'i, "Asistan olmaya niyetleniyorsun. Gözüm senin üzerinde olacak. Derslerinde komünizm aleyhinde konuşmazsan burada barınamazsın," diye uyarmış.

27 Mayıs öncesi bahsettiğiniz öğrenci hareketi ile birlikte ordu içerisinde de bir kaynama vardı zaten...

27 Mayıs'tan birkaç gün önce Harbiye öğrencileri hiç beklenmeyen bir yürüyüş yaptılar, Harbiye Marşı'nı söyleyerek Kızılay'dan geçtiler. Dolayısıyla ipin ucunun kaçmakta olduğunu fark ettik. Arka planda CHP'ye yapılan aşırı baskı, Meclis'te CHP'nin kapatılmasını hedeflediği düşünülen tahkikat komisyonu, radyolarda Vatan Cephesi'ne katılanların listeleri, İsmet Paşa'nın taşlanması, muhalefetin susturulmak istenmesi... Bunlar, sokakları dolduran nümayişçilerin ortak tepki öğeleri. 1957'den sonra, daha önce anlattığım gibi bana da dokunan devalüasyon olayı sonunda ekonomik durum bozuldu, kıtlıklar doğdu, döviz kıtlığı sonunda örneğin kahve piyasada kayboldu. Onun yerine nohut kavurması satılır oldu. Benim açımdan ve o tarihlerde benim gibi düşünen solcu gençler açısından ise, daha önce de söylediğim gibi, Demokrat Parti iktidar yılları ağır baskı yıllarıdır.

Baykal, "Benden daha bilgisiz olanın yönetmesi onuruma dokunuyor," dedi

Zemin Menderes'in ayaklarının altından kayıyor. 1957 seçiminde zaten çok oy kaybetti. Dalga dalga böyle bir baskı havası geliyor. Yani benim söylediğim o sola karşı baskıcı, anti-Marksist ortamına ek olarak iki parti arasındaki çatışmalar da parlamenter demokrasinin kurallarının ihlaline yol açıyor. Dolayısıyla demokrasiyi partiler demokrasisi olarak görmekle yetinen insanları, CHP'lileri de rahatsız ediyor. Gençliği rahatsız ediyor.

Hukuk'tan sınıf arkadaşım Deniz Baykal'ın o günlerde bana söylediği sözü hatırlıyorum. "Benden daha bilgisiz bir insan tarafından yönetilmek benim onuruma dokunuyor," demişti. 27 Mayıs'ta askeri darbe oldu. O yıl sonunda ben Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne maliye kürsüsünün asistanı olarak girdim.

Yani, 1960 yılı, siyaset, edebiyat üzerinde dergilerde yazıları yayımlanmış genç ve solcu bir aydın kişi olarak, benim için akademik mesleğe geçişle başlayan bir dönüm noktası oldu.

Atatürk devrimlerinin gerçekleştiği dönemin aynı zamanda yüksek hızda büyüme dönemi olması, tutucu muhalefetin kitle tabanı kazanmasını sınırladı

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1960'a kadarki demokrasi serencamını bugün nasıl değerlendirirsiniz?

2. Dünya Savaşı'mn bitimiyle 1960 arasında geçen dönemle ilgili düşüncelerim hem kendi hayat deneyi-

mimden, hem de daha sonra bir iktisatçı ve sosyal bilimci olarak o döneme bakışımdan etkilenerek biçimlenmiş olacak. Şöyle bir değerlendirme yapıyorum:

Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk Devrimleri denen üstyapı devrimlerinin mirasını savaş yıllarında büyük bir ölçüde tüketti. Bu devrimler iki anlamda şanslı konjonktürlerde meydana geldi. Birincisi ilk dönem üstyapı devrimlerinin hızlandığı, yapıldığı 1920'li yıllar Türkiye ekonomisinin hızlı büyüme yıllarıdır. Ama hızlı büyüme Kemalist iktidarın ürünü değildir. Trablus Harbi'yle 1922 arasında geçen 12 yıllık bir dönem boyunca Osmanlı devleti ve toplumu sürekli savaş ve insan felaketlerinden geçmiştir. Ekonominin, üretim güçleri değilse bile insan gücü üretimden kopmuştur. Yüz binlerce köylü ve kent emekçisi cephelerde biriktiler ve Türkiye ekonomisi, kaynakların savaşa kaymasının da zorunlu sonucu olarak dibe vurdu. 1922'yi izleyen, yani Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlayan ve 1929 yılı sonuna kadar süren 7-8 yıllık dönem, köyüne, işinin başına, üretime dönen insan gücünün katkısıyla ekonomiye canlılık getirdi. Bu olguya, aynı yıllarda dünya ekonomisinin de çok olumlu şartlar altında, ticaretin ve gelirlerin hızla arttığı bir konjonktüre geçmiş olduğunu eklemek gerekir. Dolayısıyla üstyapı devrimlerinin yapıldığı yıllar, hızlı büyüme nedeniyle kitle hoşnutsuzluğunun giderek azaldığı yıllardır. Bu olgu sözü geçen devrimlere belli bir meşruiyet getirdi. Farklı bir ifadeyle üst yapı devrimlerine direnebilecek tutucu muhalefetin bir kitle tabanı kazanma olanaklarını sınırladı.

Kemalist rejim, 1930 sonrası çok doğru bir iktisat politikasına yöneldi, bu politika ekonomiyi büyük buhranın etkilerinden korudu

1930 sonrasında ise Kemalist rejim bana göre sınama-yanılma yöntemleriyle çok doğru bir iktisat politikası sentezine ulaştı. Bu, korumacılık ve devletçilik sentezidir. Büyük buhranın yıkıcı etkilerinden Türkiye ekonomisi bu sentez sayesinde yalıtıldı. Hem çevre ekonomileri hem de Batı ekonomileri büyük dünya bunalımının kendisini veya yansımalarını yaşarken, Türkiye hızlı bir gelişme sürecini, sanayileşme öğesini de içererek sağladı. Dolayısıyla o yılların halk kitleleri nazarında saygınlığı vardır. Üstyapı devrimleri ve arkasından Cumhuriyet'in o ilk endüstri politikalarının meyveleri Türkiye toplumunu 2. Dünya Savaşı'na kadar sağlıklı bir biçimde, sessiz fakat etkili bir halk desteğiyle getirmiştir.

CHP'nin bünyesinde benim "küçük burjuva radikalizmi" diye adlandırdığım bir akım hep var olagelmiştir. Ben burada şahıslar üzerine fazla konuşmak istemiyorum. Bizim konumuz değil, ama bu radikal kanat en ileri ifadesini Kadrocular'da kendini gösterir. Kadrocular aslında Cumhuriyet'in resmi politikasının ötesinde bir yorum yapmışlardır. Gönüllerindeki özlemi yakıştırmak istemişlerdir Cumhuriyet'e. Kadrocular'ın o ilginç analizlerinin arka planında da, hemen hemen hepsinin fikir planında Marksizm'den esinlenmiş olmaları vardır.

Küçük burjuva radikalizminin izleri Mustafa Kemal'de vardır, İnönü de tutucu bünyesine karşın bu izleri gösterir

İsmail Hüsrev Tökin'in *Türkiye Köy İktisadiyatı* adlı çalışması Kadro kapandıktan sonra yayımlanmıştır. O kitabın yeni baskısına ben bir önsöz yazdım, Tökin'in kitabında algıladığım ve esas olarak Marksizm'den esinlenen analiz biçiminin güçlü, eskimemiş öğelerini vurguladım. Kitap yayımlandıktan sonra İsmail Hüsrev bana el yazılı bir mektup yazdı. 90 küsur yaşındaydı mektubu yazdığında ve mektupta dünya ekonomisine bakış tarzında 1930'lu yılların *Kadro* dergilerinde ortaya konulan analizin parlak izleri hâlâ vardı. 1930'lu yıllar *Kadro*'sunun dünya ekonomisine bakış tarzı, çeyrek yüzyıl sonra Latin Amerika'da yeşerecek olan merkez/çevre ve bağımlılık analizleriyle yakın akrabadır. İlginç tarafı Latin Amerika analizleri de Marksizm'den beslenmiştir.

Küçük burjuva radikalizminin izleri belli dönemlerde Mustafa Kemal'in kendisinde de vardır. Mesela 1922'de İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında Mustafa Kemal'in analizi önemli bir örnektir. O analiz, gerçek anlamıyla devrimci bir perspektifi içerir. Gazi, konuşmasında, Osmanlı toplumuna dönük çok önemli bir sistem eleştirisi getiriyor ve bu eleştiriyi Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemlerini değil, en parlak dönemlerini hedefleyerek, tek tek adlarını vererek Fatih, Yavuz ve Kanuni'yi, imparatorluğun genişlemesini yönlendiren özel ihtiraslarını nitelendirerek yapıyor. Bu ihtiraslardan kaynaklanan "kılınç ekonomi-

sinin" toplumun asli öğelerini yani halkı nasıl yoksullaştırdığını, buna karşılık "kılınç yerine sabanı" yeğleyen toplumların nasıl ihya olduğunu vurguluyor.

Amerika kıtasının kolonizasyonu sırasında, Fransız ve İngiliz yöntemleri arasındaki farkı ve bu farklılaşmanın yarattığı sonuçları da aynı perspektif içinde anlatıyor. Cumhuriyetin ilanından yedi ay önce yapılan o konuşma bir devrimcinin konuşmasıdır ve ileride derinleşecek bir devrimci perspektifin ipuçlarını sergiler. Bunu, yakın silah arkadaşlarından biri olan Karabekir Paşa'nın aynı Kongredeki konuşmasıyla karşılaştırın. Aradaki perspektif farkını, düzey farkını görürsünüz.

İsmet İnönü, çok daha tutucu bünyesine rağmen, zaman zaman (özellikle fırsatçı, avantacı burjuvaziyi eleştirirken) bu tür bir radikalizmin izlerini gösterir. *Kadro* dergisine yazdığı "Fırkamızın Devletçilik Vasfı" başlıklı yazı, derin kavrayış öğeleri içerir, bu bakımdan çok ilginçtir. Bu küçük burjuva radikalizmini temsil eden insanlar mesela Köy Enstitüleri'nin mimarlığını, gelişimini sağladılar, sırtladılar. Bu akımı temsil eden insanlar, aynı zamanda, bugünkü sığ ve sıradan anlamda değil, gerçekten demokrat kişilerdir. Solcu, komünist suçlamaları nedeniyle çalışacakları insanları ayırt etmezler. Cevat Dursunoğlu gibi kişiler, Hasan Âli, Tonguç (ve Köy Enstitüleri'ni inşa eden kadronun tümü) Adnan Adıvar, Refik Saydam, Tevfik Rüştü gibi örnekler akla geliyor. Daha önceki yıllardan Mahmut Esat Bozkurt, Mustafa Şeref gibi isimler de benzer özellikler taşırlar.

Kemalist devrimlerin tamamlanmamış, eksik kalmış bir demokratik devrimin kazanımlarını taşıdığını düşünüyorum

O dönemin insan kaynağının farklılığı da dikkat çekiyor...

1920'den sonra yetişen kuşaklar, yani doğum tarihleri yirminci yüzyılın ilk otuz yılı içinde yer alan ve 1920-1940 arasında eğitilen ve çeşitli kademelerde devlet hizmetinde çalışan insanlar, ülkelerinde yeni bir dünyayı kurmakta oldukları algılaması içinde yaşadılar. Kendilerini büyük bir dönüşümün parçaları olarak gördüler. "Vatana, devlete hizmet" tutkusuyla yetiştiler. Otuz yıl kadar önce, Ziraat Bankası'na babam ve annemin maaşlarını almak için gittiğimde, o kuşakların emeklileriyle karşılaşırdım. Birbirlerini üç ayda bir gören bu yaşlı insanlar, özenli giyimleri, birbirlerine saygılı, düşünceli davranışlarıyla, banka çalışanlarına karşı sevgi, hoşgörü dolu hareket tarzlarıyla, hiçbir gerginlik taşımadan başka bir gezegenden gelen kişiler gibi ortalığı aydınlatırlardı. Banka personeli de o günlerde artan iş yüküne rağmen birdenbire kimlik değiştirirdi. Anlayışlı, sabırlı, samimiyetle hal-hatır soran güler yüzlü insanlara dönüşüverirlerdi.

Kemalist devrimlerin bu nedenlerle ciddiye alınması gerektiğini, toplumumuza tamamlanmamış, eksik kalmış bir demokratik devrimin kazanımlarını taşıdığını düşünüyorum. Öte yandan, sözünü ettiğim devrimci dönüşümün halk sınıflarına taşınmadığını da biliyoruz. Toprak reformu hep düşünüldü, savaş yıllarındaki Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile gündeme geldi, belli ölçü-

lerde kırsal Türkiye'yi etkilemiş olan Köy Enstitüleri CHP'nin parçalanıp DP'nin doğuşuna katkı yaptı.

Radikal akımın şüphesiz despotik ve otoriter boyutu vardır. Demin söylediğim gibi kendi dışındaki solun fikirlerine zaman zaman açılır. Ama iktidarı hedefleyebilecek biçimde örgütlenmesinden pek hoşlanmaz. Milli mücadele yılları içinde ve sonrasında bunu görüyoruz zaman zaman. Burada iktidarı paylaşmama endişesi ve bakarız, yararlı görürsek biz yaparız perspektifi vardır.

Komünizm lazımsa onu da biz getiririz yaklaşımı...

Bu yaklaşım tabii enteresan bir yaklaşımdır. Komünizm mi? Bu, yerleşik düzenin altüst olması anlamına gelir. Bu milli mücadele yıllarında da vardır. Kemalist rejim kendi resmi komünist partisini kurdurmuştur.

Yeşil Ordu...

Yeşil Ordu ve diğerleri. Tabii resmi komünizm zaman zaman resmiyetin dışına da çıkabiliyor. Adam komünist partisini kurdum deyince, ne olup olmadığını araştırıyor ve bazen de kaymalar oluyor. Dolayısıyla bu "Komünizm Türk milletinin en büyük düşmanıdır, nerede olursa olsun başı ezilmelidir," diye Atatürk'e atfedilen ifadedeki perspektifle aynı değildir. "Ben komünistlerin örgütlenmelerine imkân vermem, fakat gerekirse onların fikirlerinden yararlanırım, programını uygularım," perspektifi başka bir şeydir.

Savaş yıllarına geldiğimizde yine benim değerlendirmelerime göre küçük burjuva radikalizmi ile tutucu akım arasında bir gerilim oldu. Refik Saydam'ın temsil

ettiği akım, savaşın yükünü varlıklı sınıflara mümkün mertebe yıkarak ve vesika, karne vs. yollarıyla piyasayı kontrol ederek geçmiş birikimler sayesinde Kemalist devrimin halk nezdinde kazandığı meşruiyetin kaybolup gitmemesi arayışında idi. Buna mukabil diğer akım, "Savaş koşullarında kaynak tahsisini piyasaya bırakalım, vuran vursun, sonunu biz hallederiz," diye özetlenebilecek bir çizgi izliyordu.

Yakup Kadri'nin *Ankara* adlı romanında anlattığı, devlet hizmetinden işadamlığına yönelen oportünist Kemalist kadroların rolünü de düşünelim. Refik Saydam'ın ölümünden sonra Şükrü Saracoğlu'nun başbakanlığıyla birlikte ikinci yaklaşım resmi politikaya egemen oldu. Ve daha da kötüsü o yıllarda Nazi sempatizanlığı da resmi politikaya taşınmıştır. Yani diyelim ki Köy Enstitüleri'ni kuran, bütün eksiklerine rağmen çiftçiyi topraklandırma kanununu kabul ettiren, yine o güç yıllarda Batı uygarlığının kültür, edebiyat ve sanat ürünlerini Türkiye'ye taşıyan insanlar bir yanda, öte yanda da Alman sempatizanı olan, resmi yollarla Nazilerle yakın ilişkiler kurmaya çalışan, bir gözü Sovyetler Birliği'nin yıkılması halinde Türki halklarla birleşme yahut bir şekilde ittifak arayan Turancılığın izlerini taşıyan başka insanlar... Dahası savaş koşullarının halka yıkılmasını umursamayanlar öte yanda... Bu iki akım böyle birbiriyle gerilim halinde.

Çekişme halinde iktidarda da bunun yansımaları görülmüştür.

Çekişme halinde... Örneğin babam ve birlikte *Yurt ve Dünya* dergisini çıkardıkları Dil-Tarih'teki arkadaşla-

rı, Behice Boran, Niyazi Berkes ve diğerleri Hasan Âli Yücel'i severlerdi. İsmail Hakkı Tonguç ve Köy Enstitücü kadroyla yakın dostlukları vardı. Bu kanadın tam zıddı olanlar, mesela Reşat Şemsettin ise o çevrenin üniversiteden uzaklaştırılmasının bayraktarlığını ve öncülüğünü yaptılar. *Tan* gazetesi ve matbaasının yıkılması, gazetenin kapanması CHP'nin sağ kanadının marifetiyle oldu.

Bunun siyasete yansıması bana göre daha da açıktır. Fikir ve siyaset dünyasında tasfiyeci, baskıcı uygulamalar hep paralel gitmiştir. Çok partili rejime geçiş kararı verildikten sonra birdenbire Türkiye'de sosyalist eğilimli sendikacılık yeşeriverdi. İki sosyalist partinin, yani Şefik Hüsnü ve Esat Adil'in partilerinin önce açılıp sonra kapatılması bu dönemdedir. Sol akımlar hızla kamuoyuna intikal etti. Yayın yapmaya başladılar. Muhalif ve çarpıcı yayınlarıyla Aziz Nesin vardır. *Sırça Köşk* hikâyesi CHP'nin ve İsmet Paşa'nın baskıcı uygulamalarına karşı kaleme alınmıştır. *Marko Paşa* dergisi vardır. Kapatıldı da yeniden çıktı. Birkaç ay bu aykırı fikir, siyaset akımlarına, sosyalizm sempatizanı sendikalaşmalara müsamaha etti CHP. Fakat arkasından çok partili rejime solu, sosyalizmi tasfiye ederek geçmeye karar verdi.

CHP de Demokrat Parti üzerinde olağanüstü bir baskı uyguladı

Demokrat Parti'nin bir kanadının bu sol akımlarla ilişkilere girme eğilimi vardı. Görüşler, sosyalistlerin çıkardığı bir dergiydi. Çıkaranlar arasında Behice Boran, Mehmet Ali Aybar vardı. Yazı vaat edenler listesinde Demokrat Parti kurucuları da vardı. İlk sayı çıkmadan ve-

ya çıktıktan sonra toplatıldı. CHP, Demokrat Parti üzerine olağanüstü bir baskı uyguladı. "Kapaktaki G harfinin orak-çekiç algılamasına yol açtığı" suçlaması yapıldı.

DP'liler, "Komünistlerle, Marksistlerle işbirliği yapıyorsunuz," diye suçlandı. Onlar da bunun üzerine yalanladılar. "Hayır, biz yazı vaat etmedik," dediler. Sosyalist soldan yoksun bir parlamenter rejim kurma süreci böylece hayata geçirildi. Türkiye'de demokrasi tarihinin ilk günahı budur. Bu günahın faturası sonraki yıllara da taşınacaktır. Parlamenter demokrasinin eksik, sakat, arızalı bir dönüşüm olması bu yüzdendir. Batı Avrupa türü farklı sınıfların ve katmanların, siyasete kendi programlarıyla katılma seçeneği peşinen önlenmiştir. Egemen sınıflar, iki büyük partiyi paylaşmışlar, siyasete seçmen olarak ağırlığını koyan halk sınıflarının ekonomik çıkarları ise, kendi partilerini kurup siyasi iktidara rakip, ortak olma seçeneğine yönelmemek şartıyla, düzen partileri tarafından gözetilmiştir. Halk sınıfları ile egemen sınıflar (ve onların denetimindeki siyasi iktidarlar) arasındaki bu "örtülü sözleşme"yi ben, çeşitli yazı ve kitaplarımda "popülizm" olarak adlandırdım.

CHP'nin demokrasi ile ilgili müsamahası Demokrat Parti'ninkinden ileri gitmiyor...

Türkiye'de sosyalistler Demokrat Parti döneminin baskı ve sindirme yılları olduğunu bilirler. Bugünkü kuşağın solcularının bir bölümü bunu bilirler, ama bu olayın CHP döneminde başlamış olduğuna dikkat etmezler.

CHP'nin savaş sonrasındaki ilk kurultayında, 1947'de parti programı iktisat ve sosyal politikalarda da Demok-

rat Parti'nin çizgisiyle paralelleştirilmiştir. Devletçi iktisat politikaları ve söylemi tarihe karışmıştır. Çok partili rejime aşağı yukarı paralel programlı iki parti ile geçilmiştir. Bu yüzden Demokrat Parti'ye o tarihlerde "muvazaalı muhalefet" suçlaması yapılmıştır.

Peki neden olmuştur? Yani, neden öyle bir değişim olmuştur? Onun ekonomik sosyal bir temeli var mıdır?

Savaş sonunda Türkiye'nin kaderi hangi etkenlerle belirlenecek? Buradaki önemli olgu şudur: Küçük burjuva radikalizmi, tek başına bir toplumu uzun süre yönetemez. Bu radikalizmi kimler temsil ediyor? Bunlar, mütegallibe, toprak ağası ve sermaye çevrelerinden gelmezler, memur-subay çocuklarıdır, içlerinde köylü, esnaf ailelerden gelenler de vardır, ancak bunlar dahi, sosyal kökenlerine yabancılaşmıştır. Aslında, küçük mülkiyeti, küçük üreticiyi mütegallibeye, vurguncuya karşı korumayı isterler, bunun ötesinde, devleti kalkınma ve sanayileşmeyi sağlayan aktif bir aygıt olarak kullanmayı hedeflerler. Sınıfsal bölünmeyi, sınıf kavgalarını istemezler, ancak kalkınmanın nimetlerinin varlıklı sınıflara aktarılmasına da karşı çıkarlar.

Öte yandan sanayileşme, büyüme süreçleri içinde ekonomiye egemen olan sınıflar siyasi iktidarı çeşitli tekil ve sistematik yöntemlerle kuşatırlar, fethetmeyi hedeflerler. Bir noktadan sonra, küçük burjuva radikalizminin kendi başına iktidarı sürdürmesi imkânsız olur. İki seçenek doğar: Birincisi giderek, adım adım ya da ani bir biçimde ekonomiye egemen olan sınıflara teslim olmak, ikincisi ise kendi soluna açılarak halk sınıflarıyla

yeni ve farklı bir ittifak veya birlikte yaşama ortamı aramak...

CHP savaş yıllarında güçlenen vurguncu burjuvazi ve toprak ağası takımıyla içli dışlı olmaya başlamıştı. Buna rağmen, ikinci seçenek savaş sonunda hâlâ gündemdeydi. Üniversitelerde, Maarif Vekâleti'nin yayın ve çevirilerinde, Köy Enstitüleri'nin kuruluşunu izleyen dönemde, solcu aydınlar aktiftirler. Marksist, hatta komünist geçmişleri herkesçe bilinen Kadrocular, dergileri kapandıktan sonra CHP yönetimine çeşitli düzeylerde katkı yapmışlardır. 1945-1946'da Şevket Süreyya ve İsmail Hüsrev'in aktif olarak katkılarıyla devletçi, sanayileşmeci, bağımsızlıkçı özellikleri ağır basan Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlandı, Amerikalı uzmanların devreye girmesiyle rafa kaldırıldı. Yani küçük burjuva radikalizmi faşizm değildir. Soluna toleranslıdır. Kendisine rakip gördüğü konjonktürlerde sosyalist hareketleri bastırsa bile, onun fikirlerini almayı sakıncalı görmez. Buna mukabil burjuva çizgisi -Türkiye bu günahı daha sonraki yıllarda da hep algılayacaktır- demokrasiden nasibini almamıştır. Onlar emekçi hareketin örgütlenmesinden, sola açılmasından, sosyalist fikirlerin Türkiye'deki halk kitlelerinde kök salmasından büyük bir endişe duyarlar. Onların demokrasi perspektifi sınıf içi perspektiftir.

Devletçiliğin sınırını eskiden "kamu yararı" belirlerdi, sonradan bu "özel sektörün yapamadığı işler" olarak çizildi, İsmet Paşa bu değişime teslim oldu

İşte Türk burjuvazisi toprak ağalarıyla birlikte savaş sonunda iki büyük partiyi de tutsak aldı. Sosyalizmi, so-

lu dışlayan bir çok partili rejimi garantiye aldı. Türkiye'de burjuvazinin bu günahı sonraki yıllarda da zaman zaman hep tekrarlanacaktır. Bunu daha sonra 1971'de, de 1980'de de göreceğiz.

Parlamenter demokrasiye, sola açılarak geçiş imkânı verilseydi ne olurdu? CHP'nin içindeki veya dışındaki küçük burjuva radikalizmi, emekçi sınıflarla organik bağlar kurma fırsatına kavuşan sol/sosyalist hareketler, ve nihayet Türkiye toplumunu sermayenin ve varlıklı sınıfların kesin egemenliği altına almayı hedefleyen siyasi hareketler... Bu üç ana akımın yan yana rekabet, çatışma ve uzlaşma içinde var olacağı bir siyasi rejim oluşabilecekti. CHP'nin sol kanadı bu tür bir dönüşümün değerini anlayacak perspektiften yoksundu. Sosyalistler, aslında toprak ağalarının ve burjuvazinin etkili olduğu, ancak küçük burjuva radikalizmini temsil eden bazı kişilerin de (Tevfik Rüştü, Adnan Adıvar, daha sonra Millet Partisi'ne geçecek olan Sadık Aldoğan gibi...) yer aldığı DP ile işbirliği aradılar. Ancak egemen çevreler, sola açılma seçeneğini kesin bir darbeyle gündem dışına kaydırdılar. Bu 'ilk günah'ın maliyetini Türkiye bugün dahi çekmektedir.

Bu dönüşümün bir aşamasında CHP/DP ekonomik programlarının benzeşmesi, CHP'nin sağa kaymasının bir başka göstergesidir. Örneğin, "Biz özel sektörü teşvik etmeyi, özel sektörü desteklemeyi kendimize görev biliyoruz, devlet sadece özel sektörün yapamadığı işleri yapar," söylemi, 1930'lu yıllardaki devletçi söylemden önemli bir farklılık arz eder. O tarihlerdeki devletçiliğin resmi söyleminde, İsmet Paşa'nın daha önce sözünü ettiğim *Kadro*'daki yazısında belirttiği gibi, devletin yapacağı işlerin sınırını kamu yararı ölçütü belirlerdi. 1947

sonrasında önce "Özel sektörün yapamadığı şeyleri devlet yapar," formülünü benimseyiniz, daha sonra "Devleti ekonomi alanından uzaklaştırınız, devletin görevi özel girişimi sonuna kadar teşvik etmektir," görüşüne geçiniz, burjuva düşüncesinin ekonomik konularda iktidara tam hâkim olduğu noktaya gelmiş olursunuz.

İsmet Paşa her iki çizgiyi de temsil etmiştir. Bir dönem radikal Kemalizm'in atılımlarına yeşil ışık yakmış, desteklemiş, hatta devletçilik konusunda Mustafa Kemal'den daha kararlı olmuş. Ondan sonraki dönemde tam zıt çizgiye yönelmiş, ekonomiye egemen olan sınıflara teslim olmuş, baskıcı, tasfiyeci dalgaya destek vermiştir. Mustafa Kemal gibi bir devrimci olmadığı için bu etkilere kolayca teslim olmuştur.

Bu değişimin ardında dış etkenler var mı?

1945 sonrasında Amerika'nın yörüngesine geçme kararı alınıyor. Savaş bittiğinde Amerika'da antikomünizm henüz tam yerleşmemiştir. O 1950'lerin olgusudur. Ama Amerikan yönetimi Doğu Avrupa'da meydana gelen dönüşümlerin, komünistlerin liderliğinde bir iç savaşa sürüklenmiş Yunanistan'a ve aslında bir komünizm tehlikesinin hiç gündemde olmadığı Türkiye'ye sirayet etmemesi için çok duyarlıdır. Truman Doktrini Türkiye'yi ve Yunanistan'ı birlikte kapsayacak şekilde ortaya atılır, yorumlanır.

Türkiye, Amerika'dan dış yardım almaya talip olup, dış siyaseti Amerikan yörüngesine oturttuktan sonra komünist, sosyalist hareketlere de açık bir çok partili rejimi ve demokratikleşme seçeneğini bu türden dış etkiler yüzünden de engeller. Geçenlerde George W. Bush,

"Türkiye'ye komünizmin yerleşmesini biz engelledik," diye bir şeyler söylerken, kendisine hatırlatılan altmış yıl önceki bu gelişmeleri kastediyordu.

Savaş yıllarının Nazi sempatizanı CHP kanadı, savaş sonrasında kolayca antikomünizme geçti, Sovyetler'in Türkiye ile ilgili istekleri bu geçişi kolaylaştırdı

CHP'nin 2. Dünya Savaşı içinde özellikle palazlanan o faşist ve Nazi yanlısı öğeleri de bu ayrımda burjuvazinin temsil ettiği kanada hızla uyum sağlamıştır. Bunlar, Nazi sempatizanı, faşist kimliklerini Amerikancı bir antikomünizm tavrına dönüştürmüşler, antikomünizmi bir demokrasi bayraktarlığı olarak göstermişlerdir.

Antikomünizmin, "hür dünya"yı, yani demokrasiyi savunma olarak gösterilmesi güç bir operasyon olmamıştır. Bunda Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki istekleri de rol oynamış, en azından dönüşümü hızlandıran bir vesile olarak kullanılmıştır, ancak yakın tarihimizin o olgusunun tüm açıklığıyla incelenmediğini düşünüyorum. 1945 sonrasının koşullarında, Türkiye'de demokrasi sorununu hür dünya/Sovyet tehdidi ikilemi içinde incelemek yanlıştır. Antikomünizm dalgası sayesinde, Türkiye'de düzeni, egemen sınıfları, Amerika'ya teslimiyeti eleştiren tüm aykırı, sol fikirler dışlandı.

Bu dönüşüm, Kemalizm'in doğasından gelen bir kader miydi? Belki, ama küçük burjuva radikalizminin tereddütlü, yalpalamalı tavrı bir şeydir. Savaş yıllarında Nazi sempatizanı, daha sonra Amerikancı antikomünist olan, özünde Türkiye'de egemen sınıfların çıkar ve he-

gemonyalarını tehdit eden her unsura karşı insafsız bir sınıf mücadelesi tepkisini içeren, toprak ağası Emin Sazak'ların ve Demokrat Parti'nin içine dalga dalga giren işadamlarının, CHP içinde de Tan matbaasını yıkan, Köy Enstitüleri'nin tasfiyesini asli bir dava kabul eden, topraksızların bedelsiz toprak edinmesi programını fiilen uygulanmaz hale getiren akımın temsil ettiği şey ise tamamen farklı bir şeydir.

Kemalizm, kendi solundaki akımlara karşı, "İktidarı paylaşmam, gerekirse ben yaparım," çizgisini izledi, ama aynı kadrolar, 1946 sonrasında iktidarı varlıklı sınıflarla paylaşıvermekte, hatta büyük ölçüde onlara devredivermekte hiç beis görmediler. Bu adımı attıktan sonra, artık küçük burjuva radikalizminden söz edilemez. Eski kadrolar artık, kendileri de büyük ölçüde, en azından ideolojik düzlemde, çoğu kez de maddi koşullar bakımından burjuvalaşmışlardı. İktidarın burjuvaziye teslimiyetiyle, sola karşı ağır baskıcılığın eşzamanlı olması bu bakımdan anlamlıdır.

1950'li yıllar CHP'nin başlattığı bu mirasın takipçisi oldu. Daha önce de söyledim. O yıllarda yetişen bir genç olarak, babamın üniversiteden atılmasının kritik aşamalarını bizzat gözlemiş ve iki amcamın bir gençlik örgütlenmesine girerek hapislere atılmasını gözlemiş birisi olarak bizim algıladığımız budur.

Neydi o gençlik örgütlenmesi?

Daha önce anlattım. İki amcam, babamın iki küçük kardeşi Müeyyet ve Can Boratav savaş yıllarında Türkiye İlerici Gençlik Teşkilatı diye illegal bir örgüt kuruluşuna katılıyorlar. Esas olarak Kemalist çizgide, Nazi

aleyhtarı, ama perde arkasında TKP ile dirsek teması var. Mihri Belli'nin aktif rolü var.

Mihri Belli de mi onun içerisinde?

Evet. Mihri Belli kurucularından biri. Süleymaniye Camii'ne "Saracoğlu faşizmine hayır" mahiyetinde bir pankart asarken yakalananlar oluyor. Bu bağlantılardan emniyet haberdar oluyor. İki amcam da Tıp Fakültesi son sınıf öğrencileri. Tutuklandılar, yargılandılar, hüküm yediler. Daha sonra, sürgün hayatından sonra tıbbı bitirdiler, doktorluğa yeniden başladılar.

Attila İlhan'ın Batı klasiklerini Türkçeye taşıma çabalarını "kültür emperyalizmi" olarak değerlendirmesi ağır bir hata

Dolayısıyla bizim aile tarihinde önce CHP, sonra Demokrat Parti baskı rejimlerinin anıları var, izleri var. Lise çağlarında Orhan Veli'yi tavsiye eden öğretmenlerin solcu ve ilerici olarak değerlendirildiği bir dönemin içinde yetişmiş olduk. Orhan Veli'yi sevdiğini belli eden öğretmeni, öğrencilere programda olmayan bir sinyal vermiştir diye algılardık. Orhan Veli aslında sosyalist bir şair değildir ama egemen çevrelerin ona bile tahammülleri yoktu. Orhan Veli, Melih Cevdet, Oktay Rıfat, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol... Bunlar 1940'lı yılların ilerici, aydınlanmacı, demokrat aydınlarıdır. Hepsi babamın yakın arkadaşlarıdır. Hepsi Hasan Âli'nin bakan olduğu dönemde kültür politikasının içine girmişlerdir. Alman faşizminin bütün Doğu ve Orta Avrupa'yı işgal edip, karanlık egemenliğini Türkiye'nin

sınırlarına kadar taşıdığı o zor dönemlerde böyle bir fikri canlılık vardır.

Aydınlanma kültürünün ürünlerini Türkiye'ye taşıma çabası, sonraki yılların iktidarlarınca komünizmin kültür hayatına nüfuz çabaları olarak telakki edilmiştir. Ve o nedenle 1950'li yıllarda Orhan Veli'yi öneren bir edebiyat öğretmeni komünist olarak algılanmıştır. Ne yazık ki, pek çok bakımdan sevdiğim, takdir ettiğim solcu bir yazar olan Attila İlhan da, savaş yıllarının Batı klasiklerini Türkçeye taşıma çabalarını kültür emperyalizminin bir halkası olarak değerlendiriyor ve ağır bir hata yapıyor.

Demokrat Parti yılları fikir hayatının tamamen çöle dönüştüğü yıllardır. Biz o dönüşümün başlangıcını CHP örgütünün hazırladığı, CHP'li vatan şairi Behçet Kemal'in kışkırttığı nümayişlerle algıladık.

1961 Anayasası Cumhuriyet tarihimizin en demokratik anayasasıdır

Babamın dostu Zekeriya Sertel'in gazetesi *Tan*'ın, CHP'li kıdemli gazeteci Hüseyin Cahit'in "Kalkın Ey Ehl-i Vatan" başlıklı başyazısının fitilllediği ve CHP örgütünün düzenlediği nümayiş sonunda yıkılıp yayınına son verdiğini babamdan, annemden anında duydum. Zekeriya ve Sabiha Serteller'in o gün linç edilmek istendiklerini öğrendim. Babamın yakın arkadaşı Sabahattin Ali'nin MİT tarafından kullanıldığı anlaşılan karanlık bir kişi tarafından öldürüldüğünü öğrendiklerinde büyüklerimin yaşadığı şoka bizzat tanık oldum.

Dolayısıyla biz 1960 darbesini hiç de antidemokratik bir olgu olarak algılamadık. Darbenin biraz da as-

keri hiyerarşinin dışında yapılmasından ötürü, beklenmeyen açılımlar gerçekleşti. Belki de tarihi bir tesadüftür. Demokrat kimlikli bilim insanları anayasayı hazırlama, bu hazırlıklara katkı yapma fırsatı buldular. Ve 1961 Anayasası, Cumhuriyet tarihinin en demokratik anayasasıdır. 1960-1980 arası yıllar bu bakımdan Türkiye demokrasisinin, toplumunun, Türkiye kapitalizminin altın yıllarıdır. Ben o dönem başlarken üniversiteye bir asistan olarak girdim. Geçmişle ilgili değerlendirmelerim bu.

27 Mayıs olduğunda siz neredeydiniz?

Ben henüz işsizim, avukatlık stajımı yapıyorum. 1960 yıllarının sonlarına doğru avukatlık stajını tamamladım. İşim yok. Babamın Türkiye'de kalan, terfi etmeyen yarım maaşını (280 lira gibi bir rakam kalmış aklımda) her ay, Ziraat Fakültesi'ndeki Rektörlük muhasebesinden alıyorum. Annemin girdiği Aşağı Ayrancı'daki Milli Kütüphane kooperatifinde bir dairesinin inşaatı bitti, oraya yerleştik. Dolayısıyla kira ödemiyoruz. Karım Çiğdem, Dil-Tarih'te Antropoloji bölümünde öğrenci. Onun bir yıl Amerika'da biriktirdiği parayı biraz kullanarak idare ediyoruz. O yılın ağustos ayında da, yani henüz işsizken, çocuğumuz Oluş Naili dünyaya gelmişti. Bu arada Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde iktisat derslerinden fark imtihanını vererek İktisat Doktora Programı'na yazıldığımı, Maliye Kürsüsü'nde açılan asistanlık sınavını kazanarak 1960'ın sonunda Maliye Kürsüsü'ne girdiğimi anlatmıştım. Ekmek paramızı kazanmaya başladık. Hayatımızı yeni baştan düzenliyoruz.

Siyasal Bilgiler'in ortamı nasıldı? Son gelişmeler nasıl yansıdı?

İlginç bir şekilde hâlâ öğretim üyesi, öğrenci asistan veya lisansüstü programında olsun, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde bulunan bir kişi "Nerede okuyorsun, nerede çalışıyorsun?" diye soranlara "Siyasal," diye cevap verir. Ortadoğulular "ODTÜ", Boğaziçi Üniversiteliler "Boğaziçi" diyerek üniversitelerine referans verirler. Bizimkiler ise "Siyasal" diyerek fakültelerine işaret ederler. Dolayısıyla kendine özgü bir kurum, hiç şüphe yok.

Babam bursu kesilip Almanya'dan döndükten sonra bir yıl oranın kütüphanesinde çalışmış. Ben Siyasal'da ilginç, çok demokratik bir ortamla karşılaştım. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin bir geleneği var. Ben girdikten bir veya iki yıl içinde ortadan kalkan bir yatılı okuldu aynı zamanda. Yani ana binasında erkek öğrencilerin yatakhaneleri de vardı. Dolayısıyla Siyasal, bazı bakımlardan üniversite ortamından çok yatılı okul hayatı taşıyordu. Hatta Bedri Gürsoy (benim kürsü başkanım idi) okul müdürlüğü sırasında sabahları yatakhaneleri dolaşıp "Haydin haylazlar derse!" diye öğrencileri kaldırıp kovalarmış.

Yani, tam bir leyli mektep...

Evet, leyli mektep. Dolayısıyla bir kere bütün öğrenciler ve Siyasal'dan mezun olup eğitim kadrosuna geçmiş olan insanlar arasında öyle bir samimiyet vardır. Herkesin ikinci bir adı, yani lakabı vardır. Bugün hâlâ 65-70 yaşına gelmiş birinden lakabı ile söz edilir, kendisine öyle hitap edilir.

Hocalarla öğrenciler arasındaki ilişki de paternalisttir. Enteresan hocalar vardır. Mesela Tahsin Bekir Balta, ben onu tanımadım. Ama Karadeniz'in Laz ağzıyla, fıkralarıyla öğrenci ilişkileri anlatılır. Çok renkli ve hocalık özellikleri efsaneleşmiş kişilerden biridir. Benim zamanımda fakültede olan ama sonra İşçi Partisi'ne girip siyasete atılan; daha sonra da fakülteye dönmesi senatoca engellenen Sadun Aren hocalık bakımından efsanevi kişiliklerden biridir. Yani onun hocalığını anlata anlata bitiremez öğrencileri. Fakülteye girdiğimde yaşıtım olan asistanlarda Sadun Aren'in kendine özgü bir yeri vardır. Hoca-asistan ilişkilerinin paternalist olduğu için alaturka tarafları da vardır.

Mesela hocalardan biri, Cahit Talas, koridorda "Niye bana selam vermedin?" diye asistanı fırçalayabiliyordu ilk başlarda. Fakat o sırada Türkiye toplumuna giren demokratik ve hızla radikalleşen gençlik hareketi Mülkiye'ye de hızla sirayet etti, bunun sonunda da asistan "Vermeyeceğim bu adama artık selam," deme hakkını kendinde hissetmeye başladı. Yani böylece eski, o paternalist geleneği temsil eden kuşakla, yeni yetişen, demokratikleşme ortamının rüzgârına kapılmış gençler arasında gerilimler oluyordu. Mesela bizim kürsü başkanı Bedri Gürsoy da bu paternalist geleneği temsil eden adamlardan biri. Arada bir bizi derse sokardı, kabul ederdik. Sonra "Şu imtihan kâğıtlarını oku," dediği zaman reddederdik.

27 Mayıs'tan sonra muhtemelen muhbirlerin, bir kısmı asılsız ihbarları sonucu bazı öğretim üyeleri fakülteden uzaklaştırıldı, 147'ler olayı oldu

Kendi sınav kâğıtlarını kendisi okusun...

"Kendi sınav kâğıtlarını kendi okusun" diyebilirdik. O da sineye çekerdi. Çünkü ortam değişmişti. Çok hızla değişen bir ortamdan bahsediyorum. 60'lı yılların ilk yarısı, fakülte birdenbire çok sayıda fikir akımının, tartışmalı toplantıların, polemiklerin odak noktalarından biri haline geldi. O arada üniversiteden 147'ler tasfiyesi oldu. Ben fakülteye girdikten az sonra, Milli Birlik Komitesi'nin daha sonra çıkarılan 14'ler grubunun 147'ler tasfiyesine katkı yaptığı söylenir. Sağ-sol ayrımı dışında benim anladığım muhbirler kullanarak bazı öğretim üyelerini üniversiteden uzaklaştırdılar. Ama tümünü işsiz de bırakmadılar. Mesela üniversiteden atılan bizim kürsünün hocası Fadıl Hakkı Sur, Paris'te bir müşavirliğe atandı.

Ama gençleri böyle gözetmedi. Mesela asistanlardan Özer Ozankaya vardı. Şimdi profesör. Genç, bir yıllık asistan, onu attılar, birkaç yıl sonra döndü. Bir başka asistan asistanlık sınavında rakibine göre kayırıldığı için atıldı. Ama o kayırılma olgusunu nereden öğrendiler? Benim anladığım kadarıyla Milli Birlik Komitesi her fakülte içinde gençlerden, orta yaşlılardan birtakım muhbirler kullandı. Siyasal'ın dışından saygıdeğer bir hocanın homoseksüel olduğu dedikodusu nedeniyle, bir başkasının gönül ilişkileri nedeniyle atıldığı rivayetleri vardır. Bu rivayetlerin doğruluğu şüphelidir, olsa da üni-

versite mesleğiyle bağdaşmayan olgular içerdiği söylenemez. Örneğin bu tür suçlamalara hedef olanlardan birini sonradan tanıdım. Düzgün, çok sağlıklı bir aile hayatı vardı. Muhtemelen muhbir meslektaşlardan kaynaklanan ve ana etkenin kıskançlık, çekememezlik, garez olduğu durumlar söz konusu.

Belki de bu karalama gibi...

Karalamalar... Onun için o tasfiye hareketi daha sonra bizim 12 Mart ve 12 Eylül'de yaşayacağımız tasfiye hareketleri gibi değildir. Tatsızdır, tutarlı değildir. Benim Siyasal'dan hatırladığım iki rütbeli hoca -ki daha sonra birisi benim de kürsü başkanım olacak olan Aziz Köklü, diğeri Fadıl Hakkı Sur'dur- ve iki asistan, biri Özer Ozankaya diğeri eski rektör Şevket Aziz Kansu'nun kızı (adını hatırlamıyorum, daha sonra Siyasal profesörlerinden Suat Bilge ile evlendi) uzaklaştırıldı. Kansu'nun kayırma nedeniyle, Özer Ozankaya'nın etnik köken nedeniyle atıldığı rivayet edilir. Ama sadece rivayet...

Ne olduğu belirsiz...

Neden olduğu belli değil. Bir de muhbirler sonra kendilerini sakladıkları için ortaya çıkmadı. Hep böyle dedikodu çerçevesinde dolaştı. Gariptir, yakın dönem tarihçileri, bu olaya hâlâ ışık tutmadılar. Bunları bir yana bırakalım. Benim asistan olarak Siyasal'da iktisat formasyonunu geliştirdiğim yıllar fevkalade canlı bir fikir ortamıdır. Birdenbire bütün akımlara karşı ilgi duyulur. Tartışmalar çok yoğun, kapsamlı ve canlıdır, kavgasızdır.

Peki, biraz acemice midir? Fikirler olgunlaşmış, iyi bilinen fikirler midir?

Hamhalat tarafları vardır. Mesela *Yön* dergisi çıktı. Benim Marksizm bilgim kendi meslektaşlarımın daha ilerisindeydi o sırada. Aile sicilinden gelen savrulmanın dışında yabancı sol, sosyalist yayınları okumuş olmam nedeniyle Marksizm'i fakültedeki arkadaşlarımın belki de hepsinden iyi biliyordum. Daha sonra sosyalist harekete şu veya bu şekilde buluşacak akademik çevreden insanların çoğundan daha iyi biliyordum. Yaşlıları saymıyorum. Mesela *Yön* hareketine katkı yapanların sosyalizm anlayışı farklıdır. Sosyalizmi adeta bir gelişme stratejisi olarak görürler. Yani "Türkiye'nin geri kalmışlıktan kurtulmasının tek yolu sosyalizmdir," algılaması belirleyicidir. Doğan Avcıoğlu'nun söyleminde bu vardır.

Yön Bildirisi sosyalist değildir

Temel bakış bu. Temelden farklı bir sistem önermiyor yani.

Doğan Avcıoğlu'nun kültürünün derin olduğunu biliyorum. Ama o Türkiye'ye sosyalizmi bu argümanla getirdi. Yön Bildirisi'ne ben de imzamı attım, ama iyi bir süzgeçten geçirilirse, Marksist perspektifle elemeye kalkarsınız sosyalist bir bildiri değildir. Yani eklektik, gevşek bir bildiridir o. İşte ortam budur.

Ama aynı zamanda hızla öğrenilen ve insanları birdenbire düşünmeye, okumaya sevk eden bir ortamdır. 1960'lı yılların başlarında sol ve Marksist yayınların he-

nüz fazla gelişmediğini biliyoruz. Çünkü henüz Demokrat Parti döneminden gelen yasaklı perspektif, bürokrasiyi ve siyasi kadroları etkilemeye devam ediyor.

Baykal, "Sosyalizmin Türkiye'yi kalkınmaya götüreceğini ispatlarsanız, sosyalist olurum," dedi

141, 142'nci maddeler uygulamada ama fiili tolerans eskisine göre çok daha artmış. Sözlü tartışmalarda, açık oturumlarda, panellerde fikir çeşitlilikleri çok artmış, renklenmiş durumda. Sol çizgiyi temsil eden Sadun Aren var. Daha sonra intihar ettiği için kaybettiğimiz, aslında çok değerli bir iktisatçı olan Nejat Bengül var. Gençlerden Mete Tunçay, ben ve Taner Timur sol sosyalist çizgideyiz. Sanırım dördümüz Deniz Baykal ile yaptığımız bir tartışmada, "Bana sosyalizmin Türkiye'yi ekonomik kalkınmaya götürecek yol olduğunu kanıtlayın, ben de sosyalist olayım," dediğini hatırlıyorum. Onun tavrı belirsiz, ama kesinlikle solda değil.

Doktora yapıyor, doktorasını çabuk bitirdi. Amerika'ya gitti. O yıllardan bahsediyorum. 60'lı yılların ilk yarısı bu. Daha sonra 1970'li yılların başlarında fakültede hocalar, asistanlar voleybol oynarken, Deniz Baykal'ın katıldığı takıma bizim takımdan o tarihlerde sosyalist olan birisi "Barış Gönüllüleri" bizim takıma da "Kızıl muhafızlar" diye ad koymuştu. Yani Deniz Baykal sağda bilinirdi.

Cadı kazanını kaynatan Aydın Yalçın'dır, bunu muhbircilik noktasına kadar taşıdı

Sadun Aren, Nejat Bengül gibi solu temsil eden yetişkinler var. Atilla Karaosmanoğlu Planlama'ya (DPT'ye)

geçti, Fakültede fazla kalmadı. Necat Erder var. Daha sonra Planlama'ya giren bu insanlar solu temsil ederlerdi. Sağın en katı temsilcisi ise Aydın Yalçın. Kişiliği tuhaftır. Yüz yüze gelince mültefit ve sıcaktır. Fakat kürsüye çıktığı zaman çok şiddetli, saldırgan bir anti-Marksist ve antikomünisttir. Daha sonra da cadı kazanlarını kaynatan insanların başında olmuştur. Aydın Yalçın'ın kendi akademik, entelektüel çevresi vardır. Deniz Baykal da bir ara o çevreye katıldı galiba.

Yani biraz böyle karizmatik birisi gibi mi?

Kişisel ilişkileri sürdüren, canlı tutmaya çalışan ve bir takipçiler grubu oluşturmayı misyon edinmiş bir insan. Daha önceki yıllardan *Forum*'u çıkaran kişi olması nedeniyle ve Demokrat Parti'ye demokrat muhalefeti temsil eden yayın organını sürükleyen bir insan olarak da prestiji vardır.

Aydın Yalçın ve Turhan Feyzioğlu, Demokrat Parti'nin baskıcı rejimine muhalif demokratlar olarak bilinirler. Turhan Feyzioğlu, ben fakülteye girdikten sonra hızla siyasete atıldı ve akademik çevrelerden kayboldu. Aydın Yalçın uzunca bir müddet kaldı. Daha sonra da aramızda gerilimler oldu. Çünkü hayatını tamamen değilse bile, büyük ölçüde anti-Marksist bir misyon üzerine kuran bir görüntü taşıdı ve 12 Eylül'den sonra bu misyonu muhbirlik noktasına kadar taşıdı. Ama ilk yıllar onun bir muhipler çevresi vardı. Yani fakülte içinde daha sonra sağa kayan, yahut bir müddet oraya girip sonra CHP'yi tercih eden insanların o deneyimleri oldu. Sanıyorum Deniz Baykal ve Mustafa Özyürek gibi kişiler de o çevreye katılmışlardı. Karısı Nilüfer Yalçın gaze-

teci. Bunlar böyle İngiltere, Amerika görmüş, alafranga insanlar. Hatta bizim dindar Kemalist hocalarımızdan biri olan Fehmi Yavuz alay ederdi.

Dindar Kemalist...

Evet. Fehmi Yavuz çok dindar ama aynı zamanda şeriatçı akımlara son derece karşı çıkan, cepheden saldıran, ilginç bir hocaydı. Fehmi Yavuz, Aydın Yalçın'la alay ederdi. "Dini, imanı bilmez. Siyasete atılmış, dini kullanmaya kalkıyor. Köylüye aleykümselam diye selam verdiğini sanıyor," diye alay ederdi.

1960'lı yılların başında fakülte içinde bazıları *Yön*'e yazı yazıyor. Öte yandan *Forum*'un temsil ettiği Aydın Yalçın ve grubu var.

Bir yandan da ben doktora derslerini tamamladım. Doktora yeterlilik sınavını verdim. "Kamu maliyesi ve gelir dağılımı" konusunda doktora tezini hazırlamaya başladım. Bu konu, hem gelir dağılımı öğesiyle sol/sosyalist kimliğime; hem de Maliye Kürsüsü'nde olduğum için kürsünün konularına açılan bir özellik taşıyordu. Benim kuşaktan asistanlar tez hazırlarken bizim üstümüzdeki hocalardan çok fazla bir şey almazlardı.

İktisat disiplini bakımından bunun bir nedeni şudur: Keynes'in yerleşik iktisada getirdiği büyük dönüşümü Aydın Yalçın ve Sadun Aren dışındaki yaşlı kuşak henüz algılayamamıştı. Hatta meslek hayatları bitene kadar da algılayamadılar. Onların eski usul iktisadı ile bizim yeni ders kitaplarından öğrendiğimiz Batı iktisadı arasındaki kopukluğu görünce, onlardan pek bir şey öğrenemeyeceğimizi anladık.

Bir de buna ilaveten benim soldan, Marksizm'den gelen bir özelliğim var. Dediğim gibi fakülteye girdiğim-

de Marksist iktisada vakıf değilim, ama genel anlamdaki soldan gelen oryantasyonum nedeniyle sıfır noktasında da değilim. Sadun Aren'le ilişkilerim iyiydi. Fakat o benim kürsümde değildi. Dolayısıyla onunla doğrudan bir akademik iletişimim olmadı.

Sadun Aren'in siyaseti soldu ama iktisatçı olarak sol değildi

Ayrıca Sadun Aren'in kendisi ilginç bir insandı. Türkiye İşçi Partisi'nin önde gelen temsilcilerinden ve bugün hâlâ sosyalizmin bayraktarlarından biridir. Ama iktisat yazıları Marksist değildir. Batı iktisadındaki yeni cereyanları iyi bilen ve iyi uygulayan bir insandır. Ama Marksist öğeler taşımaz. Siyasi söylemlerinde, dünyaya bakışında soldur, ama iktisatçı olarak Marksist değildir. Bunu kendisi de söyledi. Mülkiyeliler Birliği tarafından yayımlanan bir söyleşisinde, "Ben, iktisat formasyonumu ve İngiltere'de geçirdiğim yılları Marksizm'i fazla okuyarak oluşturmadım," diyor. Dolayısıyla ben ve aynı kuşaktan gençler hızla hocalarını geçmişti ve kendi tezlerimizi kendimiz oluşturduk, yazdık. Yeterlilik sınavını verdikten sonra ben kendi başıma seyrettim ve bugün bile fena bulmadığım bir doktora tezi hazırladım.

Aslında ciddi özgüven getiren bir gelişme...

Bu sürecin sonunda biz büyükleri, eski kuşak hocaları beğenmemeye başladık. Onun için, demin söylediğim gibi, bizden selam beklediğini belli eden hocalara karşı, sessizce de olsa, "Sen selam vermeye layık bir hoca değilsin ki," düşüncesi söz konusu oluyordu zaman zaman.

Böyle kendine güvenen, hafif bir küstahlık yaygındı. İktisat dışına girmiyorum, kendi çevremden bahsediyorum. Mesela benimle beraber, benden bir yıl önce asistan olan Tuncer Bulutay vardır. O benim gibi, üstelik Sadun Aren'in asistanı olduğu halde büyük ölçüde kendi kendine oluşturdu iktisat formasyonunu. Yani biz böyle yetiştik açıkçası.

Peki, bugünden baktığınız zaman nasıl görüyorsunuz? Onlar da kendilerini geliştirselerdi, iyi çalışmıyorlar mıydı? Yani hocalar çalışmayan, birikimsiz insanlar mıydı?

Şöyle söyleyeyim, ben girdiğimde 50 yaşlarını aşmış bir kuşaktan bahsediyorum. Onların, o adaptasyonu göstermesi çok zor. Fakat şaşırtıcı şeyler yaparlar. Uzun yıllar iktisatçı ve sosyal bilimci olarak değer vermediğim ve 1960'lı yıllarda kürsü başkanım olan Bedri Gürsoy, emekli olmadan az önce Muharrem Kararnamesi üzerine çok enteresan bir yazı yazdı ve 19. yüzyılda Osmanlı ekonomisinin dünyaya açılmasına yol açan süreci, adeta yedekten malzeme çıkarıp fevkalade şaşırtıcı bir yazı ile inceleyiverdi. Arada bir insanları şaşırtır da bunlar. Yani öyle şeyler de olurdu.

İktisat Kürsüsü'nde eski kuşaktan mesela Reşat Aktan vardı. Çalışkan ve değerli bir insandı. Ama teorik formasyon olarak bize bir şey taşımadı. Daha sonra 60'lı yılların ikinci yarısında fakülteye giren Besim Üstünel modern iktisadı bilen ve Türkiye'ye taşıyanlardan biridir. Sadun Aren, Aydın Yalçın, Besim Üstünel gibi bir grup, bir de daha orta kuşaktan modern iktisada adapte olanlar vardı, en iyi örnek Nejat Bengül'dü.

"Kürsü" olgusu kayboldu, eskiden çok önemliydi

Aziz Köklü iddia sahibi bir iktisatçı değildi. Alçakgönüllüydü. Fakat kürsüsünü bir aile reisi gibi yönetmeyi çok iyi bilirdi. Kürsüsündeki (ben sonra onun kürsüsüne girdim) insanları kollamayı çok önemli bir görev bilirdi. Selam vermedin diye arkasını dönenlerden biri değildi. Kendi sınırlarını bilirdi. Hatta başkalarının kendisini geçmesinden de gurur duyardı.

"Kürsü" denen kurum şimdi kayboldu. Kürsü çok önemli bir kurumdur. Almanya'dan gelen ve 1946 Üniversiteler Kanunu'nun da hazırlayıcısı olan Ticaret Hukuku profesörü Ernst Hirsch'in getirdiği bir sistemdir. Hirsch'in anıları çok ilginçtir. CHP'nin sağa savrulduğu dönemde, bir şekilde CHP'nin adeta gizli demokrat akımının izlerini taşıyan bir üniversite yasası girivermiştir Türk eğitim sistemine. O yasa çok demokrat bir yasadır. Ve o yüzden babamı ve arkadaşlarını üniversiteden hukuk yollarıyla atamadılar. O yasa kabul edildikten az sonra, 1947'de tasfiye hareketi başladı. Ama yasanın getirdiği güvenceler yüzünden ve haysiyetli bilim insanları sayesinde, "Özerk bir üniversite, müdahale edemezsiniz," çizgisi hâkim oldu.

1946 yasasının üniversiteye getirdiği kurumsal özelliklerden biri kürsü sistemidir. Kürsü, akademisyenin yetiştiği, olgunlaştığı birimdir. Dolayısıyla kürsü başkanı, yardımcıları yani doçentler, asistanlar bir bütündür. Asistanların iyi yetişip, kürsünün geleneğini devralması, başkanın yerine geçmesi esastır. Böylece adeta kapalı bir devre oluşur.

Kürsü sistemi iyi çalışırsa sonuç da iyidir. Siyasal'da iyi çalışmıştır. Demin söyledim, Aziz Köklü örneğin bun-

lardan biridir. Gerçi iktisatçı olarak öncülük yapmamıştır, ama biçim ve insan ilişkileri olarak öncülük yapmıştır. Gençler kendisini geçerse ondan gurur duyar.

Üniversiteye girdiğim yıllarda Türkiye'de ve Siyasal'da esen o demokratik sola açılan rüzgârlar nedeniyle kürsü sistemi iyi çalışıyordu. Aşağı yukarı her kürsüde iyi çalıştı. Benim kürsümde bile iyi çalıştı. Bir yere kadar.

Şimdi sistem kendi bünyesinde doktora yapan bir insanı üniversite dışına, işgücü piyasasına atıyor. "Git başka yerde çalış, ben dışardan kan değiştireceğim," diyor. Akademik bir işgücü piyasanın arz/talep ilişkilerine dayalı olduğu Amerikan sistemi için iyidir. Eski kürsü sistemi kurum içi gelişmeyi ve nesilden nesle ilerlemeyi hedefliyor.

Sistemi Alman hoca getirdi yani...

Evet, Ernst Hirsch. Nazilerden kaçan Yahudi kökenli bir Alman. Üniversitede çok değişiklik yarattı. Bir fırsat bulursanız onun *Anılarım* başlıklı ve TÜBİTAK yayını olan kitabını okuyun. Ve daha sonra babamların tasfiyesine giden sürecin son aşamasında o da Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldı. Hirsch tek Almanya göçmeni değildir. İstanbul Üniversitesi'nin gelişimine, Ankara'da Dil-Tarih'in kuruluşuna, Ziraat Fakültesi'nin gelişimine, Konservatuvar'a müthiş katkıları vardır Alman göçmenlerin. Biz onların sonuna yetişemedik. Ben 1943'te paratifo olduğum zaman, bana doğru teşhis koyan ve hayatımı kurtaran, sanırım Eckstein adlı hekimdir. Alman göçmenlerin yetiştirdiği insanlarla çalıştık. Mesela demin sözünü ettiğim Fehmi Yavuz Siyasal'da şehircilik di-

siplinini kuran Ernst Reuter'in öğrencisidir. Daha sonra Batı Almanya'da Belediye Başkanı olmuştu. Türkiye'de çok kuvvetli bir şehircilik geleneği oluşturmuştur.

O sıralarda gelen Alman hocalar olağanüstü izler bırakmış insanlardır. Bunlar aynı zamanda, savaş yıllarındaki aydınlanmacı, demokrat insanların da doğal çevresini oluşturdular. Bizim çağdaş liberallerin beğenmedikleri Kemalist kadrolar, çoğu Yahudi kökenli ve anti-Nazi tavırlı bu insanları Türkiye'ye alıp üniversite reformunun ana gövdesini, ana temelini oluşturan yapıtaşları olarak kullanmayı bilmiştir. Ve onların izleri üniversitede hâlâ vardır. Dil-Tarih'in bütün enteresan bilim kolları; Sümeroloji, Sinoloji, Hititoloji, Hungaroloji gibi alanlar bu insanların eseridir. Örneğin Sinoloji profesörü Wolfgang Eberhardt ailesi, çocuklarıyla birlikte bizim yakın dostumuzdur. Klasikler dizisine Çinceden çeviriler yapmıştır. Babamla birlikte Almanca Türk masallarının sınıflanması üzerine bir temel kitap yayımlamıştır.

Bu enteresan bir olgudur. Sonraları Attila İlhan'ın yanıldığı konulardan biridir o. Mesela tercümeler ve klasikler akımını, İnönü Batıcılığının asıl Kemalist atılımlara karşı öğesi olarak görür ki, bana göre tam tersidir. Bu olgular, küçük burjuva demokrat geleneğinin aydınlanmacı uzantılarını temsil eden bir atılımdır.

Bu aslında hakikaten ilginç. Belki, hani bir dönem çölleşti dediniz ya, ondan önceki dönemde fikir hareketlerinin sınırlı sayıda da olsa artmasında belki bu insanların ciddi bir katkısı var.

Hirsch anılarında şunu anlatır. İstanbul Hukuk Fakültesi'nde ilk derse giriyor. Yanında tercüman var. İlk

dersi olduğu için fakültenin ağır topları da dinliyor. Tercümana diyor ki: "Söyleyin bakalım sınıfa soruyu, hukuk nedir?"

Sınıfta buz gibi bir hava esiyor. Hiçbir hareket yok. Alışmamışlar hoca soru soracak, öğrenci cevap verecek, tartışacak. Zorla, dürte dürte gençleri konuşturmayı başarıyor. Ders bitiminde kıdemli hocalar çağırıyorlar Hirsch'i, diyorlar ki: "Böyle ders verilmez." "Nasıl vereceğim?" diyor. "Ne vereceğini yazılı olarak hazırlayacaksın, tercüme edilecek. Öğrenciye verilecek, sen de onu okuyacaksın, o kadar."

Hiç ciddiye almıyor. Bildiğini okuyor. İlginç bir şekilde sonunda faşizme engel olamamasına rağmen Alman eğitim sistemi çok demokrat ve aydınlanmacı bir gelenektir. Bizimki ise Fransız sistemine dayalı. Fransız sisteminde, İstanbul Hukuk hocalarının Hirsch'e söyledikleri gibi, ders malzemesi yazılı olarak öğrenciye sunulacak ve hatta okunacak. Öğrenci de çalışıp, belleyip imtihana girecek.

İşin tuhafı, Mülkiye geleneği de "takrir sistemi" denilen öğrenciye ders notları verme ve o notlardan sınav yapma öğelerinden oluşuyordu. Ben Mülkiye hocalığım boyunca bunu değiştirmeye çalışanlardan biriyim. Zaman zaman başardık da. Seminerlere dayalı, ödeve, ara yoklamaya dayalı, öğrenciyle teke tek ilişkiyi geliştirmeyi hedefleyen yöntemler getirdik. Ben doktoramı hazırlarken mesela seminerler vardı. Siyasal Bilgiler'de seminerler asistanların yürüttüğü çalışmalardır. Araştırmaya dayalı ödevler hazırlar öğrenci, biz de bunları tartışır, değerlendirirdik. Öylece, bir anlamda eğitimin de bir parçası haline geliyorduk.

Benim 1970'li yıllarda seminer öğrencilerime hazırlattığım köy iktisadiyatı araştırmalarından, önemli sonuçlar çıkardım, "Küçük üreticilikte bölüşüm ilişkileri" diye özetleyebileceğim araştırma çerçevesini bunlardan hareket ederek geliştirdim, bazı sonuçları, *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*[*] adlı kitabımda sundum. Emeklilikten az önce, eski geleneğe kısmi bir dönüş yapmak amacı ile "İngilizce iktisat" diye seçimlik bir ders açtım. Asistanlarla birlikte çok yararlı bir ortam oluşturduk. Yine de geleneksel takrir sistemini tamamen tasfiye edemedik. Bazen öğrenci sayısındaki çokluktan, 12 Eylül'den sonra üniversitelerdeki tüm demokratik açılımların askıya alınmasından ötürü, tökezledik.

Öğretim sisteminde daima, o eski, kalabalık sınıflara özgü, Fransız geleneğinden gelen mirası tam olarak ortadan kaldıramadık. Ancak, gençlerin yetişmesine yol açan ana kurum, kürsü sistemidir. Özellikle 1960'lı, 1970'li yıllarda Siyasal'daki demokratikleşme ortamının da katkısıyla iyi çalışan kurumlardan biri oldu. Ben, benimle aynı yıllarda akademik mesleğe giren Taner Timur, Mete Tunçay, Tuncer Bulutay, Özhan Uluatam, Gündüz Ökçün, meslekten erken ayrılmasına rağmen Deniz Baykal, birkaç yıl sonrasından Cem Eroğul, Yılmaz Akyüz, rahmetli Oral Sander ve Yavuz Sabuncu olumlu kürsü geleneğini hep yaşadık, sonraları yaşattık.

Kürsü başkanlarının geleneksel olanları, bilimsel öncülük yapacak nitelikleri olmasa dahi, o yılların demokratik ortamının da katkısıyla, genç kuşağın gelişimini kendi haline bıraktılar, kösteklemediler, hatta en iyileri onların kendilerini (yani hocalarını) aşmaları için özel çaba sarf ettiler. Buna karşılık, bir de öncülük ve rehber-

[*] *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*, İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

lik edenler vardı. Sadun Aren, Reşat Aktan, Nejat Bengül, daha sonra Besim Üstünel de önceki kuşağın yol gösterici bilim insanları idi. Kürsü başkanları (veya fiili liderler olarak) diğer disiplinlerden Seha Meray, Muammer Aksoy, Cahit Talas, İlhan Unat, Nermin Abadan, ara kuşaktan Mümtaz Soysal öncülük yapanlar arasındadır.

Sadun Aren 1960'lı yılların başlarında Türk İktisadi Gelişme Projesi diye, finansmanı Rockefeller Vakfi'ndan yapılan bir projenin yöneticisiydi. 1962'de asistan olduktan iki yıl sonra, bana, "Bu proje için Türkiye'de devletçilik* üzerine bir çalışma yapabilir misin?" diye sordu. Kabul ettim. 1962'de daha sonra kitaplaşan çalışmanın ana gövdesini oluşturdum. Devletçilik döneminin fikir hayatının ana özelliklerini, tartışmaları, yasal düzenlemeler ve uygulamaların bir dökümünü yaptım. Bu, doktora tezimden önce benim ilk önemli çalışmam oldu ve dar sirkülasyonlu bir yayına dönüştü. Türk iktisat yazınına ilk katkım böylece oluştu.

Yine doktora tezinden önce sanıyorum "Gelir Dağılımı ve Tüketim Eğilimi" başlıklı bir makalem yayımlandı Siyasal Bilgiler Dergisi'nde. Bilsay Kuruç'la birlikte *İktisat Çevirileri* başlıklı ve hoş bir derlemenin editörlüğünü yaptık, birkaç yazı çevirdik. İktisatçı olarak da bir yer yapmaya başladım. Benim devletçilik çalışmam bayağı ciddi takdir kazandı. O araştırmanın dahil olduğu büyük proje Sadun Aren'in siyasete girmesi nedeniyle sonuçlanamadı, yarım kaldı. Ama proje bünyesinde yapılan 13 kadar çalışma, benim devletçilik araştırmasıyla birlikte ayrı ayrı yayımlandı. Ben de doktorayı tamamladım 1964 yılında.

---

* *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi Yayınları, 2006.

Doktora tezinizin etkisi ne oldu?

Doktora tezim "Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı"dır. Bu tez Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınlarından çıktı. Daha sonra yeni baskı yapmamış galiba tek kitabımdır. Akademik mesleğin sonraki aşamalarının gereği olarak iki tez daha var. Doçentlik tezim "Sosyalist Planlamada Gelişmeler"dir. Daha sonra profesörlük takdim tezi denilen yayın gereksinimi şimdi kalktı, benim profesörlük tezim "Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm"dir. Her ikisi de önce fakülte yayınları içinde, sonra da ticari yayınevleri tarafından yayımlandı. Ama doktora tezim sadece fakülte yayını olarak kaldı. Ben de yayınını istemedim.

Şimdi bir değerlendirme yaparsam, çok iyi bir el kitabı özelliği taşır. Gelir dağılımı kavram olarak nasıl ölçülür, nasıl değerlendirilir, hangi değerlendirme anlamlıdır ve önemlidir, birincisi bu. İkincisi, maliye politikalarının gelir dağılımına etkisini kavramsal olarak düzgün bir şekilde inceler. Buraya kadar anlattıklarımda özgünlük yoktur. Ama derli toplu, Türkiye'de bu konuları ilk defa derli toplu iktisat yazınına getiren bir katkıdır.

Ama onun ötesinde benim şu anda da önemli bulduğum bir kavramsal ayrım yapar. O da şudur: Kamu maliyesinin gelir dağılımına etkisinin incelenmesinde metodolojik bir hata vardır. Batı maliye yazımında bu hata şudur: Vergilerin etkisinin ölçülmesinde izlenen yöntemle kamu harcamalarının etkisinin incelenmesinde izlenen yöntem simetrik değildir. Çok basit bir örnek vereyim. O kayda geçsin ama burada tartışmak zor. Vergiler doğrudan doğruya ya da "yansıma" yoluyla belli ekonomik grupların gelirlerini kısar. Buna karşılık,

kamu harcamalarından kim yararlanıyor sorusunu incelerken, geleneksel maliye yazını harcamayı kamu hizmetine dönüştürür ve çeşitli varsayımlar yaparak "hizmet"ten kimin yararlandığını tahmine çalışır. Dolayısıyla "Milli Eğitim bütçesinden kim yararlanıyor?" sorusu, "Öğrenciler veya aileleridir," diye yanıtlanıyor.

Ben de diyorum ki, bu bir bakış açısıdır ama vergi yansıması hesabının paraleli olarak yanlıştır. Yararlananlar öğretmenlerdir veya eğitim yatırımları söz konusu ise müteahhitler ve işçileridir. Vergi ödeyenden alınan para onlara gitmiştir. Hizmet olarak ölçüyorsam verginin analizini başka türlü yapmam lazım. Vergi ödemesi nedeniyle hangi kaynak kullanım türleri, faaliyetler ve sektörler daralmış? Mesela müterakki bir vergi sistemi ve yaygın sosyal devlet uygulamaları varsa, vergi-harcama ikilisi lüks otomobil kullanımını, otomotiv sektörünü ve ithalatı daraltır, yoksul ailelerin öğrencilerine kamu hizmeti olarak intikal eder. Regresif bir vergi sistemiyle burjuvaziye çalışan bir harcama yelpazesi geçerliyse, yoksulların ana harcama kalemini oluşturan gıda sektörü daralır, burjuva çocuklarına parasız yüksek öğretim hizmeti olarak dağıtılır. Ayrıca, bazı harcama kalemlerinin "kamu hizmeti" olarak değerlendirilmesinin kavramsal eleştirisi de var.

Tezde sözünü ettiğim kavramsal açılım, bence hâlâ önemli, hatta bugün arada bir bu konuda çalışan arkadaşlarımı uyarıyorum. Ama bir fakülte yayını olarak kaldığı ve o tür yayınlar Türkiye'de pek fazla izlenmediği için, herhangi kalıcı bir etki uyandırmadı. Doktora tezimin özet hikâyesi budur esas olarak. Bir de ben yurtdışındayken basıldığı için basım hataları da vardır.

1964 yılının başlarında yahut ortalarında tezimi tamamladım, "Doktor" unvanını aldım. Sadun Aren'in yürüttüğü Türk İktisadi Gelişmesi Projesi Rockefeller Vakfı'nın finansmanı ile yürütülüyordu. Bu vakıftan genç asistanlara araştırma bursları sağlama imkânları doğdu. Ben de başvurdum. Türkiye'ye gelen vakıf temsilcisi ile görüşmeler yaptık.

Tez çalışmalarında kendi okumalarımla sola açılan bir yorumla geleneksel iktisatla sosyalizmi ve Marksizm'i bütünleştirmeye çalışıyorum. Ama çok fazla mesafe aldığımı iddia edemem. Dolayısıyla iki yıl dışarıda sosyalist ve Marksist formasyonu güçlü olan birisiyle çalışma fırsatı arıyorum. Cambridge Üniversitesi'nde İngiliz Marksist iktisadının dev isimlerinden biri olan Maurice Dobb var. Onunla çalışma fırsatı arıyorum. Yazışmalarımı yaptım. Üniversiteden kabul de aldım ama hangi statüde kabul edileceğim henüz belli değil. Vakıf bana Cambridge te öğrenim görmek üzere burs vermeyi üstlendi ama statümün üniversite yetkililerince belirlenmesi söz konusuydu. Dolayısıyla ben 1964 sonbaharında İngiltere'ye burslu öğrenci olarak gitme dönemecine geldim.

Fakülte içindeki durumunuz nasıl o tarihte?

İngiltere'ye gitmek üzere fakülteden ayrıldığımda genç kuşak akademisyenler içinde bir hayli başarılı bir yer yapmıştım. Yeterlilik sınavım çok iyi geçti. Tezim jürinin takdiriyle karşılandı. İki yıl süreyle kafamdaki planı gerçekleştirmeyi hedefleyeceğim. Hem Maurice Dobb'dan, hem de Cambridge Üniversitesi'nin ortamından yararlanarak eksiklerimi tamamlayacağım. Özellikle Marksizm'e, sosyalizme dönük bilgilerimi güçlendirece-

ğim. Rockefeller Vakfı'na, planlama ile kamu maliyesi arasındaki etkiler çerçevesine giren bir projeyle başvurdum. Planlama yazmamın sebebi Maurice Dobb'un Sovyet planlaması üzerine eserleri olması. Böylece, bir yandan Maliye Kürsüsü'nün ilgi alanına, hem de kendi gündemime oturan bir öneri yaptım. Kabul ettiler. Kabul edilince de Cambridge'te özgürce çalışma fırsatı bulacağımı düşündüm. Bu türden bir esneklik araştırma burslarında daima vardır. Bir resmi burs önerisi var, bir de kendin için yaptığın araştırma gündemi var. İkisini uzlaştırmak, üniversitedeki danışmanının burs veren kuruluşa vereceği raporlarla mümkün olur. Kısacası Rockefeller Vakfı Korkut Boratav'ın İngiltere'de Marksist birikiminin gelişmesine katkı yapan bir finansman sağlamış olacaktı. Bu türden bir tasarımla böylece 1964 yılının sonbaharında İngiltere'ye yollandım.

Rokefeller bursunun prestijini abartmışım. Maurice Dobb'la çalışmadan önce Sraffa mülakata aldı

Cambridge Üniversitesi'ne gideceğinizi, Maurice Dobb'la tanışmak için orayı seçtiğinizi söylemiştiniz. Tanışmayı, neler yaptığınızı anlatmadınız...

Şimdi Cambridge Üniversitesi'ne bir yanılgı ile gitmiş olduğumu fark ettim. Ben Rockefeller bursunun prestijini abartmışım ve bu bursu kazandığıma göre, ayrıca Türkiye'de doktora yapmış olduğum için Cambridge'in ayrı bir değerlendirme yapmadan doktora sonrası çalışmaları için beni kabul edeceğini, istediğim kişiyle, yani Dobb'la gönlümce çalışma fırsatı verileceğini sanıyor-

dum. Yanıldığımı anladım. Çünkü Cambridge'e gider gitmez beni günümüz iktisat yazımının çok önemli başka bir iktisatçısı, Piero Sraffa mülakata aldı. Sraffa'yı iktisat mesleğinden olmayanlar pek fazla tanımaz. Çok az yazmış. Fakat her yazdığı iktisat teorisine damgasını vuran, hatta neoklasik iktisadın temellerini sarsan bir iktisatçıdır. Ricardo ve Marx geleneğini günümüze taşıyan en önemli insanlardan biridir. Sraffa, Ricardo perspektifiyle çağdaş teoriyi eleştiriye tabi tutar. Ricardo'nun toplu eserlerinin editörü odur. Ve ona yazdığı önsöz iktisat yazınında iz bırakmış bir metindir. İkincisi, o önsözde Maurice Dobb'la da işbirliği yapmıştır. Dobb'un yakın arkadaşı. Çok önemli bir iktisatçı, fakat ders vermiyor. Buna mukabil lisansüstü öğrenimin denetçisi. Cambridge'teki statümün belirlenmesini sağlayacak bir mülakatın gerekli olduğunu öğrendim ve mülakatı Sraffa yaptı. Ben "Rockefeller bursu ile geldim," deyince, "Sizin hangi bursla geldiğiniz bizi ilgilendirmez. Biz sizin hem formasyonunuzu hem de ne yapmak istediğinizi değerlendireceğiz," dedi. Beni sıfırdan mülakata aldı. Beni kabul ettiği statü şu: "Doktora veya master gibi bir dereceye aday olmayan araştırma öğrencisi", İngilizcesi, "research student not registered to a degree."

Bu, benim de istediğim statü idi, ama bana "supervisor" olarak Dobb'u değil, şu anda ismini hatırlamadığım daha sıradan bir iktisatçıyı verdiler. O adam benim formasyonumu ödevlerle belirleyip, istediğim kişiyle, yani Dobb'la çalışmaya hazır olup olmadığımı belirleyecek. Bana birkaç ödev verdi. Ben de o ödevleri iktisat dergilerinde çıkabilecek makaleler düzeyinde özenle hazırladım, belli bir düzeyi tutturdum. İki veya üç ödevden sonra, bu zatın raporu üzerine Maurice Dobb'la çalış-

mam uygun görüldü. Yani böyle bir süzgeçten geçtikten sonra Maurice Dobb'la çalışma fırsatı buldum.

O arada Cambridge Üniversitesi'nin lisansüstü programında istediğim kursları izledim. Orada lisansüstünün master, doktora ayrımı yoktur. Hepsi bir hamurdur. İzleyeceğim programı Dobb'a danışarak oluşturdum. İki yıl iktisat için gerekli matematiği çalıştım.

Maurice Dobb'la yakın ilişkim oldu. Marksist iktisadın temellerine girme fırsatı buldum. Çünkü Dobb'un özelliği şu: Bir kere teorik iktisadı, yani Marx'ın değer teorisini ve *Kapital*'in tümüyle iktisat yazınına yaptığı katkıları çok iyi biliyor. Fakat bunu günümüz iktisat dili ile aktarıyor ve geleneksel iktisadın tartışmaları, sorunsalları içindeki yerine oturtuyor. Yani Sovyet iktisatçılarının o zamanlar ve sonraları uzun bir müddet yaptıkları gibi *Kapital*'in şablonunu tekrarlayan bir Marx öğretisi içinde değil. O, Marx'ın teorik katkılarını günümüz çağdaş iktisadıyla, öncelikle de neoklasik iktisatla hesaplaşarak, yüzleştirerek ortaya koyuyor. Katkılarının bir bölümü bu özelliklerinden geliyor.

Dolayısıyla geleneksel iktisat programı içinde yetişmiş bir öğrenci Dobb'un katkılarıyla karşılaştığında yabancı bir dille yüz yüze gelmiyor. Bildiği iktisat diliyle Dobb'un katkılarını algılama, beğeniyorsa özümseme fırsatı doğuyor. Yani yabancı bir disiplin, ikinci bir dil öğrenir gibi Marx'ı öğrenmiyorsun. Günümüz iktisadının içinden süzülerek öğreniyorsun. Bu tabii Dobb'a özgü değil, Batı Marksistlerinin büyük bir bölümünün yaptığı, buna mukabil Sovyet Marksistlerinin hiç yapmadığı bir iştir. Çünkü onlar diğer iktisat ekollerini "Bunlar burjuva iktisadıdır, burjuva ideolojisinin günahlarını taşıyor," diye reddediverirlerdi. Hatta "sol Keynes-

gil" diye nitelendirilen iktisatçıların katkıları ile Marksist iktisadın kesişme halinde olduğu alanları da çöp sepetine atarlar. Dahası, pek çok değerlendirmeye göre çağdaş Marksist iktisatçıların en önemlilerinden sayılan Paul Sweezy, Paul Baran Sovyet iktisatçıları tarafından "Keynesçi" diye damgalanmış, bildiğim kadarıyla yapıtları çevrilmemiştir.

Bir kere bu tavır Keynesçiliğin sola açık yorumunu külliyen reddeden yanlış bir yaklaşımdır. Keynesçiliğin çok verimli bir sol kanadı vardır. Cambridge Üniversitesi bu kanadın odaklandığı mekânlardan biriydi. Ben doğrudan doğruya bu kanadın önde gelen temsilcileriyle Cambridge'te karşılaştım. Joan Robinson, Nicolas Kaldor, Cambridge'teki sol Keynesçilerin temsilcileridir. Daha gençlerden Pasinetti, Harcourt oradaydı. Bunlar, neoklasik iktisatla, yani geleneksel iktisadın sağ kanadıyla çok çetin mücadeleler vermişlerdir.

Sovyet iktisatçıların bunları çöp sepetine atması özgüvenlerinin yokluğundan geliyor. Onlar Marx'ı dondurmak istiyorlar. Yani *Kapital*'in yazım ve yayımlanma tarihindeki Marx'ı buzdolabına alıp, ondan önce ve daha da önemlisi ondan sonra olan her türlü eleştirel iktisadı reddetme eğilimindeydiler. Bunlara göre kimse Marx'a yeni bir şey katamaz. Yapılacak tek şey yeni olguları Marx'ın büyük katkısının içinde yoğurmaktır. Marx'tan sonra olsa olsa katkılardan Lenin'e kadar gelirler. Lenin emperyalizm ve tarımda kapitalizmin gelişimi konularında iktisadi katkıları olmakla birlikte, saf anlamıyla bir iktisatçı değildir.

Bunları Maurice Dobb'un saf iktisat (örneğin değer kuramı) ve iktisadi düşünce tarihi açısından önemini vurgulamak için söylüyorum.

İkincisi, Maurice Dobb aynı zamanda önemli bir iktisat tarihçisidir. Marksist iktisatta, hatta daha genel olarak iktisat tarihçilerinde "feodalizmden kapitalizme geçiş" sorunsalı üzerinde ünlü bir tartışma vardı. Maurice Dobb'un *Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler* adlı bir kitabı var, orada Batı Avrupa'da kapitalizmin oluşum sürecini anlatırken, üretim ilişkilerindeki dönüşümleri mercek altına alıyor. Bu yaklaşımı bazıları benimsedi, bazıları reddetti. Mesela Paul Sweezy reddetti. Üretim ilişkilerini, üretim biçimini değil, ticaretin gelişimini vurguladı. "Kapitalizmin oluşumunu ortaya çıkaran ana etken ticarettir," önermesini savundu. Biri ticaret, öbürü üretim ilişkisidir diye karşıt tezleri vuruşturdular.

Çok enteresan, o tartışma kitaplaştırıldı. Bir de Takaşi diye bir adam vardı. O adama bir daha hiç rastlamadım.

Aslında muhtemelen çok önemli bir adam değil. Ben de bilmiyorum. Japonlardan böyle adamlar çıkar arada bir. Sonra kaybolurlar. Japon dili biraz Türkçe gibidir. Bunlar Japonca yazarlar ve Batı dillerine pek itibar etmezler. Türkiye'deki sosyal bilimcilerin bir bölümü de daha çok Türkçe yazar. Dış dünya bunları tanımaz. Bazen keşfederler Japonlardan birini, çevirirler, o da önemli bir açılım getirir. Sonradan izlemezler, onlar ülkesinde önemli insanlardır.

Bu tartışma Türkiye'de yayımlandı. 84 yılındaydı...

Feodalizmden kapitalizme geçiş adını taşır. Herhalde bir 30 yıl öncedir. Dediğim gibi Dobb hem bir iktisat

kuramcısıdır, hem de bir iktisat tarihçisidir. O da önemli bir şey.

Üçüncüsü, iktisat tarihçiliğini Sovyet tarihine de taşımıştır. *1917'den Bu Yana Sovyet İktisadi Gelişmesi* başlıklı da bir kitabı vardır. Bu kitap, o dönemde sosyalizmin ekonomik teorisi tartışmasının içinde de yer almıştır. Yani "Sosyalizm mümkün müdür, değil midir?" sorunu üzerinde sağ kanat iktisatçılardan, örneğin Hayek'ten, von Mises'ten gelen eleştiriler iktisat yazınının ciddi bir tartışmasına yol açmıştır.

İddia şudur: "Üretim araçları tek mülkiyete, devlet mülkiyetine dönüşürse piyasa olmaz. Piyasa mülkiyetin el değiştirmesine dayanır. Bir ajan, yani devlet, kendi kendine hiçbir şey satamaz. Dolayısıyla sosyalizmin altında piyasa mekanizması olamaz. Piyasa mekanizması olmayınca da kaynak tahsisi yapılamaz. Yapılsa bile yanlış yapılır, keyfi yapılır." Ortaya attıkları teori bu.

Bu savları Oscar Lange, "Sosyalizmde mülkiyetten bağımsız olarak fiktif piyasa oluşabilir. Aktörler kendi aralarında piyasa ilişkisinin bir benzerini yaratabilirler. Ve yarattıkları zaman da kapitalist bir sistemde kaynak tahsisi ne kadar iyi yapılıyorsa sosyalizmde de yapılır. Aradaki tek fark öte tarafta kârlar kapitalist sınıfa ait olur. Sosyalizmde ise üretim araçlarında özel mülkiyet olmadığı için kârlar bir sınıfa ait olmaz," diye cevap verdi ve teorik düzlemde Hayek'in yanlışlığını ortaya koydu.

Maurice Dobb ise bu tartışmayı teorik düzlemden olgular dünyasına taşıdı ve Sovyet deneyiminden katkılar getirdi. Büyük buhranı planlama deneyimiyle aşmış, savaşı sürüklemiş, faşizmi yenilgiye uğratmış. Savaş sonrasında yine çok hızlı, Batı kapitalizminin üstünde bir büyüme yakalamış. Şimdi 1960'lı yıllardan söz edi-

yoruz. Kruşçev kendi tarihini de eleştirerek belli bir açılım getirmiş, Stalinizmin mirasını reddetmiş bir anlamda. Üstelik ekonomik göstergelerde Batı'ya yetişme, görülebilir bir gelecekte Batı'yı geçmeyi hedefliyor ve bu hedefleri gerçekçi görünüyor. Hatta "Sizi gömeceğiz," diye doğrudan doğruya meydan okumuş. Sovyet ekonomisi güzel bir çağını, altın çağını yaşıyor.

Öte yandan, bu altın çağın içinde, olgun ekonomilerde meydana çıkacak kimi sorunların merkezi planlama yolu ile de çözülemez hale geldiği algılanıyor. Dolayısıyla onları çözmek için reformlar arıyorlar. Merkezi planlamanın bazı öğelerini kaldırarak piyasa mekanizmasına açılmak sosyalizmi ortadan kaldırır mı, kaldırmaz mı? Olayın bir kaynak tahsisi boyutu var. Yani emek rezervlerinin çok yüksek olduğu bir ekonomi sermaye birikim oranım yüksek tutarak hızla büyüyebilir. Emek rezervleri giderek azalınca, tükenince etkin kaynak tahsisi sorunsalı ön plana çıkar. Yani var olan kaynakların israf yaratmayacak, maksimum hasıla sağlayacak biçimde, etkin olarak tahsisinde piyasanın rolü nedir, planlamayla sınırları nasıl çizilmelidir? Sovyet iktisatçılarının da o yıllarda yoğun bir biçimde tartıştıkları bir konu bu.

Tartışmanın ikinci boyutu, sosyalist bir ekonomide piyasaya açılma kapitalizm mi demek? Eski tartışmaya dönüyor adeta.

Maurice Dobb, kapitalizmin oluşumunda ticareti vurgulayanlarla, yani "piyasa kapitalizmdir" diyenlerle, "Hayır, piyasa kapitalizm değildir. Kapitalizm üretim ilişkisidir. Yani emeğin yarattığı artı ürüne kapitalistin el koymasına imkân veren özel bir üretim biçimidir. Kapitalizm o biçim ile tanımlanır," diyordu. Aynı perspektifle

"Piyasaya açılmak kapitalizm değildir," diyen Sovyet tezlerini de o tarihlerde değerlendiren, destekleyen bir boyutu da vardı Maurice Dobb'un. Yani piyasaya açılma doğrultusundaki Sovyet reformlarının Batılı Marksist iktisatçıları içerisinde en etkili ve güçlü savunmasını Maurice Dobb yapıyordu.

Siz bu konuda daha sonra yazdınız, görüşleriniz Dobb'la paralel miydi?

Hemen şunu eklemem gerekir: Ben, bu son hususta Dobb ile hemfikir değildim. Cambridge'ten döndükten sonra doçentlik tezi olarak yazdığım ve *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* adı altında yayımladığım kitapta, sosyalist ekonomilerde piyasaya açılma doğrultusundaki reformlarda, sistemin özünü zedeleyici öğeler olabileceği görüşünü savundum. Piyasa ilişkilerinin genişlemesi, kaynak tahsisi sorunsalının sınırları içinde tutulabilirse, etkinlik artırıcı olabilir, ancak bölüşüm ilişkilerini etkilemeye başlarsa sonuçları farklı olur. Önemli bir belirleyici, "kâr" kategorisinin, bölüşümü, işçi ve yöneticilerin gelirlerini etkilemeyen bir başarı göstergesi olarak kalıp kalmayacağıdır. Kâr, eğer işletme yöneticilerinin gelirlerinin bir öğesi haline gelirse ve mikro düzlemde kâr/ücret karşıtlığı başlarsa, kapitalizme özgü bölüşüm ilişkileri, sosyalist mülkiyeti dönüştürmeye başlayabilir. Buna, reel sosyalizme özgü ayrıcalıkların kuşaktan kuşağa devri gibi bozulmalar eklenirse sosyalizmin özünün dönüşmeye başladığı süreçler hayata geçmiş olur.

Sözünü ettiğim kitapta bu analizleri geliştirdim. Bunlar, Dobb'un Sovyetler'deki piyasa yanlısı reformlara ilişkin iyimser yorumlarından ayrılıyordu. O yıllar Ba-

tı'da Sweezy, Bettelheim gibi iktisatçılar, Çin'de de Mao, sosyalizmin kapitalizme dönüşmesi gibi bir tehlikeyi, hatta olguyu vurgulamaktaydılar. Ben de Cambridge dönüşümden ve iki yıllık askerlikten sonra bu konuya yeniden döndüm. 1973'te *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*'i yayımladım. Orada geliştirdiğim çözümleme, sosyalist ekonominin yönetimi, sosyalist planlama ve kapitalizme dönüş sorunsalları bakımından çok önemlidir. Türkçe olduğu için ülke dışı tartışmalara katkısı olmadı. Sadece 1981'de bir Yugoslav dergisinde, "Piyasa, Özyönetim ve Sosyalizm" konulu bir makalem yayımlandı.

Kaddafi'nin çadırından izlediği tuhaf konferans

Garip bir şekilde, 1982 veya 1983'te iki kere, Kaddafi'nin o yıllarda topladığı "Yeşil Kitap" konferanslarına ben de katılmıştım. Bunlar, dünyanın dört bir yanından çağrılan, İslamcı, sosyalist, devrimci, oportünist yazarların, bilim insanlarının, şarlatanların katıldığı garip toplantılardı. Sosyalizm, kapitalizm, Kaddafi'nin önerdiği halkçı toplum üzerindeki konularla yakından-uzaktan ilgili her konuda kürsüye çıkıp bildiri sunuluyor. Kaddafi de çadırındaki TV'den toplantıyı izliyor. İstediği zaman da kadın muhafızlarıyla birlikte konferans salonuna geliyor. Dinleyiciler arasına oturuyor veya kürsüye çıkıp konuşuyor. O konferanslardan birinde sosyalizm ve piyasaya ilişkin bir sunuş yaptım. Konferanstaki Yugoslavyalı iktisatçılarla uzun uzun tartıştık; Yugoslav dergisine onların teşvikiyle sözünü ettiğim makaleyi yolladım. Bunun dışında, sosyalizmin geçmişi, geleceği üzerindeki katkılarım Türkiye ile sınırlı kaldı.

Bu görüşlerinizi Cambridge'te Dobb'la ters düşerek mi geliştirdiniz?

Dobb'dan çok şey öğrendim, ama hep tartışarak... Ben Dobb'un aracılığı ile hem Marksist iktisat teorisini, hem iktisat tarihine yeni bakışları ve benim burs konusuyla da bağlantılı olan ve daha sonra da doçentlik tezimin konusunu oluşturacak olan "sosyalizmin politik iktisadı" diyebileceğimiz bir alanı veya sosyalist planlamanın sorunlarını kavrama imkânı buldum iki yıl boyunca. Ve ilaveten de o sıralarda Sraffa'nın başlattığı, biraz önce sözünü ettiğim sermaye teorisi üzerindeki Cambridge tartışmalarını izledim.

Neoklasik iktisadın temellerini eleştiren Sraffa'dan başlayan tartışmalara Dobb, Marksist perspektifiyle katkı yapar. Cambridge'in Keynesçi iktisatçıları Marx'ın özellikle değer teorisini fazla metafizik bulurlar, pek fazla sevmezler. Sraffa'yı Marx'a uzanmayan bir yorumla ödünç alırlar, neoklasik iktisadın sermaye teorisinin temellerini eleştirirler. Bu, aslında neoklasik iktisadı çökerten bir eleştiridir. Cambridge tartışmaları demelerinin sebebi şu: Amerika'da da Harvard ve MİT üniversiteleri Cambridge adlı ufacık bir kasabada. Bu tartışmada neoklasik iktisadı savunan Samuelson gibi iktisatçılar yani sağ kanat Amerika'nın, sol kanat İngiltere'nin Cambridge'inde yuvalanmış durumda.

Dobb'dan sözünü ettiğim spesifik edinimlerin dışında, bu vesileyle ben, Cambridge iktisat tartışmalarının da yaşandığı bir konjonktürde yer aldım.

O tartışmaların yavaş yavaş sonuna geliyorduk ama içindeydik. Demin de söylediğim gibi işte Kaldor ve Joan Robinson gibi, onların genç takipçilerinden Pasinetti,

Harcourt gibi kişilerin hem derslerini hem katkılarını izleme fırsatı edindim. Dobb'la da sürekli görüşmeler yaptım. Cambridge Üniversitesi bir ortaçağ üniversitesinin kural ve geleneklerini içerir. Aslında bizden aldıkları doktora sonrası öğrenci parası yani bursun üniversiteye ödediği paranın bir bölümü bizim hocalara gidiyor. Yani ben Dobb'la görüştüğümde Dobb'a para kazandırmış oluyorum. Sistemin özelliği bu, harçlardan bir bölümü Dobb'a gidiyor.

Dobb enteresan bir adam, aristokrat üslubu olan bir İngiliz centilmeni. Ama İngiliz Komünist Partisi üyesi. Daima mükemmel, çok şık giyinir. Üniversite kolejlere ayrılır, hocalar, öğrenciler herkes bir kolej mensubudur. Ama kolejin ne fonksiyonu var derseniz, üniversite eğitiminin bünyesinde hiçbir fonksiyonu yok. Yalnız öğrenciler mensup oldukları kolejde yemek yerler. Lisans öğrencileri kolej yatakhanesinde yatarlar. Daha çok mensup oldukları kolejin hocalarıyla özel ilişkiler kurarlar. Beni Cambridge'te Dobb'un koleji Trinity'ye değil, başka bir koleje, Fitzwilliam House'a koydular. Ama Dobb'u odasında ziyaret ederiz. Kolejlerin porter'ları vardır, kapıcı diyebiliriz. Hem kapıcılık hem hizmetkârlık yaparlar.

Yani müstahdem gibi...

Müstahdem ama mesela şöminesini yakar Dobb'un. Daima, her mülakatımızda bana İngilizlerin içkisi sherry ikram eder. Karşılıklı içkimizi içer, işte iki saat, üç saat görüşürüz. Sonra mektuplaşırız.

Bayağı hoş bir ortam...

Çok hoş bir ortam. Bu iki yıl sürdü dediğim gibi. Muhabbet oluştu aramızda. Daha sonra da yazıştık. Ölünceye kadar sürdü yazişmamız.

Mektuplarınız duruyor mu?

Bir kısmı var. Evler taşınırken kaybettiklerim oldu. İlgilenen birkaç arkadaşa da gösterdim. Daktilo kullanmazdı, sadece el yazısı. Bilgisayar dönemine yetişseydi öğrenmeyeceğine eminim, çünkü daktiloya bile geçmemiş. Her şeyi el yazısı ile yazar ama dediğim gibi enteresan bir adamdı.

1964-1966 yıllarım Cambridge'te böyle geçti. Sadece araştırmayla sorumluyum. Sınav sorumluluğum yok. Tamamen serbestim, istediğim derse giriyorum. Dobb'la periyodik olarak görüşüyorum.

Henüz Batı üniversitelerine 68 rüzgârının gelmediği bir dönem. Üniversite hayatında radikal rüzgârlar henüz esmiyor. İşçi Partisi iktidara geldi. İşçi Partisi, bir hayli geleneksel bir parti. Yani kapitalizmi refah devleti ilkeleri üzerinde yönetmekte Muhafazakâr Parti'yle geniş bir oydaşma sağlamış olan bir parti. İktidar değiştikçe 80 sonrasında olduğu gibi, büyük şoklar değil, yumuşak geçişler oluyor. Dolayısıyla İşçi Partisi'nin ben oradayken seçimleri kazanması İngiliz toplumunda radikal bir dönüşüm olarak algılanmadı. Üniversite ortamının radikalizmi ise henüz yaşanmamış. O 1968 sonrasının dönüşümü...

Sonraki yılların fırtınalı ortamının ipuçları da henüz yok anlaşılan.

Pek yok. Zaten 1968'de de büyük ihtimalle Cambridge'e çok fazla sirayet etmedi. Üniversitelerdeki radikalizm İngiltere'ye, hem Amerika'daki Vietnam Savaşı karşıtlığı ile siyah ayaklanmaların, hem de Fransa ve Almanya'daki goşist çalkantıların yansımaları olarak küçük taşra üniversitelerine ve galiba Londra'ya taşındı. Cambridge'in ne kadar sarsıldığını birinci elden pek bilmiyorum.

Ben oradayken geleneksel neoklasik iktisat teorisi itibarını yitirmişti. Sol Keynesçiler hâkimdi Cambridge'e. Sol Keynesçiliği de siyasete taşırsak, sol sosyal demokrat olarak yorumlanabilir. Zaten pek çoğu doğrudan doğruya siyasi konumlarında da İşçi Partisi'nin sol kanadında yer almış, o kanatla iletişim kurmuşlardır.

Çiğdem Hanım ne yapıyor o sıra?

Karım Çiğdem Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Sosyal Antropoloji Bölümü asistanıydı. Ben Cambridge'e geldiğimde doktora çalışmalarına başlamıştı. İzin aldı, bir yıl kendi alanında üniversitenin programlarını izledi. İkinci yıl benim bursum uzatılınca o da maaşsız olarak uzatmak için başvurdu. Üniversite reddetti onu. Dil-Tarih babamın 15 yıl önce çalkantılı bir süreç sonunda ayrıldığı fakülte. Öğretim kadrosunun önemli bir bölümü devam ediyor. Babamı sevenler ve sevmeyenler ayrımı var hâlâ.

Kürsü başkanıyla iyi ilişkileri vardı. Ama üniversite yönetimi galiba "Bir Boratav daha istemiyoruz," düşün-

cesiyle iznini uzatmadı. Böylece istifa etti. 1965 Kasım'ında da ikinci çocuğumuz Elvan doğdu. İlk çocuğumuz Oluş Naili 1960 doğumludur. Cambridge'te ilkokula başladı. O arada da İngiltere'nin sağlık sisteminin mükemmel düzenlenişini, kıt kaynakların nasıl adil ve etkin bir şekilde kullanılabileceğini birinci elden gördük.

Murat, Pertev, Oluş Naili, Korkut Boratav, Cambridge, 1965

Türkiye'ye dönüşünüz?

İki yıllık Cambridge hikâyemiz 1966 yılının sonbaharında son buldu. Cambridge'te yanlış hatırlamıyorsam 125-150 pound civarında aylık burs aldım. 40 pound kadarı kiraya gitti, gerisiyle rahat yaşadık, ancak örneğin otomobil sevdasına kapılmadık. Türkiye'deki hayatımıza göre tek lüksümüz, henüz Türkiye'ye girmemiş olan renksiz TV'miz idi. Cambridge'te bisiklet-

lerle yaşadık, bisikletlerle gezdik. Oluş'u bisikletle okuluna götürürken ayakları ön tekere takıldı, düştük. Oluş birkaç çizikle atlattı. Hastaneden çıkarken doktor, "Sizin ağrınız sızınız var mı?" diye sorunca dirseklerimi gösterdim. İki dirseğin de kırık olduğu anlaşıldı. Sanırım bir iki ay kadar alçısız askılı gezdim. Yemeği de Çiğdem'in elinden yedim.

Ayrılmadan az önce Çiğdem'in anne ve babası bizi ziyaret ettiler. Enişte dediğim ve çok sevdiğim kayınpederim Saim Eğilmez ile birlikte Wembley'de dünya kupası final maçlarının bir bölümünü izledik. İki çocuk dahil altı kişi, dönüşte de babam ve annemi ziyaret ettik. Babamların Fransa'nın güneyinde Monaco'ya yakın, Cap d'Ail köyünde ufak bir daireleri vardı. Annem, babam yakında bir küçük otele çıktılar. Geri kalanımız sıkış sıkış küçük dairede kaldık. Monaco'da trene bindik, Venedik'e, oradan da vapurla İzmir'e gittik.

Korkut, Çiğdem, Elvan, Oluş Naili Boratav
Cambridge dönüşü, Cap d'Ail, 1966

İki yıllık eşyalar, iki çocuk, iki yaşlı insan, zor bir yolculuk olmalı.

İki sandık ve bavulları trenle Cambridge'ten Monaco'ya yollamıştık. Monaco'dan yeniden trene verip Venedik'e getirdik. Çiğdem'in anne-babasınınkiler, iki sandık da dahil, 14 parça eşya var. Sabah erken saatte bunları Venedik istasyonuna indirdik, akşam 19.00 gibi bir saatte vapura taşıyacağız. İstasyonun deniz motorlarının yanaştığı bir iskelesi var, sorunumuz, bu eşyaları vapurun kalkacağı limana nasıl götüreceğimiz. Zira biliyorsunuz, Venedik'te kara taşımacılığı, otomobil, kamyon yok. İstasyonun hamalbaşı olduğunu anladığımız bir adam geldi. Bize, bu eşyaların büyük, otobüs türü motorlarla taşınamayacağını, sadece taksi işlevi gören orta boy bir motorla taşınabileceğini anlattı ve bize böyle bir motor ayarladı, motorcuyla akşamüstü 17.00 gibi bir saatte randevulaştık. Eşyaları emanete verdik. İçimiz rahat, gün boyunca Venedik'i yürüyerek gezdik. Akşamüstü iskeleye geldik. 14 parça bagajı iskelenin kenarına yığdık. Randevumuz olan motoru bekliyoruz. Hamalbaşı geldi, uzaktan geçip giden bir motoru gösterdi. "Bu sizin motor, ama gelmiyor, vazgeçmiş," dedi.

Ben o anda seçeneksizliğin bunalımına girdim. Aklıma gelen tek çözüm deniz kenarındaki 14 parça bagajı denize devirmek ve limana yürüyerek gitmek oldu. Hamalbaşı yine göründü: "Ben senin eşyalarını el arabasıyla götürürüm, ama sana pahalıya gelir," dedi. Gündüz gezdik, Venedik, kanallardan oluşan, kanalları da eşikli, basamaklı köprülerle birleştirilen bir şehir. Bu basamaklardan yüklü el arabalarının geçmesi bana imkânsız gö-

rünüyor. Fakat hamalbaşı iddialı. "Ne istiyorsun?" dedim. Rakamı hatırlamıyorum, ama adam öyle bir fiyat verdi ki, kenara çekilip cüzdanımı kontrol ettiğimde fark ettim ki, içine bakmış gibi, cüzdandaki paranın hepsini istiyor. "Üstelik hamallarım yorulacak, bir de onlara bira parası vereceksin" dedi. Hamalbaşına peşin ödeme yaptım. İş oraya gelsin, bira parasını uyuturuz diye kabul ettim. Üç hamal, 14 parça eşyayı üç el arabasına aldılar, basamakları tıkır tıkır büyük bir ustalıkla aşarak gidiyorlar. Elvan pusette, biz yürüyerek, hamalların peşine takılmış Venedik limanına, Denizyolları'nın galiba İzmir adlı vapuruna doğru yürüyoruz. Tam da o sırada nefis bir akşam güneşi çıktı ve tüm sıkıntılarımız dağıldı. Limana geldiğimizde, bizim biraz "kirli çıkın" diye şöhreti olan ve benim parasız sandığım "enişte" bizden gizli tuttuğu şişkin cüzdanını açıp hamalların bira paralarını da vermez mi?

Türkiye'ye ve Siyasal'a dönüşten sonrası?

İzmir'e, sonra Ankara'ya döndük. 1966'da ben askere gitmeye karar verdim ama 6 ay kadar bir gecikme oldu. Dolayısıyla Çiğdem'le iki çocuk, İzmir'de annesi ve babasının yanında kaldılar. Ben 6 ay Ankara'da fakülteye döndüm, çalıştım. O sırada doktora tez konumun yan ürünü olan bir makale hazırladım. Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye'de gelir eşitsizliklerini ölçmemize imkân veren bir "kişisel gelir dağılımı" araştırması yapmıştı. Ben doktora tezim dolayısıyla konuyla ilgiliyim. Gerçi araya Cambridge girmiş ama bu araştırmanın üzerine gittim. Araştırmadaki verileri yeniden elden geçirdim.

Gini katsayısı diye bilinen ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ölçen bir katsayı vardır, Türkiye'de ilk kez Gini katsayısını hesapladım.

Fakültenin salonlarında makineli tüfek sesleri. Hoca gelir dağılımı hesaplıyor

Bunun da bir hikâyesi vardır. Onu anlatayım. O zaman Gini katsayısını ölçen yok Türkiye'de, bilen de yok. Yani henüz ölçülmemiş. İstatistik kitaplarını aradım, çoğunda da yok. Birinde buldum. Doktora tezimde kavramdan bahsediyorum, Lorenz eğrisinden türetilmiş geometrik bir tanımı var ama istatistiki ölçüm yöntemi yok. İstatistiki hesaplama yöntemini Planlama'nın bulgularına uyguladım.

Hesap makineleri de ilkel o sırada. Hesap makinelerinin gelişiminin ilk aşamasında elle döndürülen Facit marka makineler vardı. "Çın" sesine göre doğru sonuca ulaşırdık. Sonra hesap makineleri büyümeye başladı. Henüz hafıza yok, sadece büyüyor. Marchand diye bir makine var. Fakültedeki tek makine galiba. Aşağı yukarı bir insanın üst gövdesi büyüklüğünde. Daha hızlı çalışıyor, hafif bir hafızası da var. Makineli tüfek gibi çalışıyor. O kadar zaman alıcı bir süreç ki, 60-70 ortalama sayıdan oluşan bir çokluk dağılımından tek bir oran, yani Gini katsayısını elde etmek için iki gün uğraştıktan sonra tek bir rakam çıkıyor.

Tarım, ücretler, tarım-dışı ücret dışı ve Türkiye için dört ayrı Gini oranı hesaplayacağım. Peki, iki gün uğraşıp katsayıyı hesapladık. Tek bir sayı, mesela 0,6132 diye bir sayı çıkıyor. Ya yanlışsa? Yeni baştan iki gün daha uğraşıp, tekrar aynı rakamı bulursan rahatlıyorsun, çok

mutlu oluyorsun. Bu kadar zahmetli bir işi Türkiye'de ilk yapan benim. Belki bilgisayarlardan önce dünyada da ilk yapan benim. Çünkü muhtemelen kestirme yöntemleri vardır. Geometrik biçimden hareketle doğrudan hesaplamak daha kolay büyük ihtimalle.

Hesap makinesi de elektrikli ve makineli tüfek gibi ses çıkarıyor. Çalışma odası yanımda olan Erdoğan Güçbilmez bizar oldu. Gelip gidip bakıyor, ne zaman bitecek, diye. Sonunda dört katsayıyı hesapladım, kontrollerini yaptım. Bugün hazır veriyi yükledikten sonra bilgisayarların birkaç saniyede yapacağı sıradan bir hesaplamanın kırk yıl önce tükettiği zaman olağanüstü.

Yalnız bu çalışmanın bir yan faydası da oldu. Benim çalışmam tamamlandıktan sonra Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün başka amaçla yaptığı hanehalkı anketlerinde gelir soruları da sorulmuş. O verilerden bir gelir dağılımı tablosu çıkarmayı ve Gini katsayıları hesaplama işini fakültemizin İstatistik, Ekonometri Kürsüsü'nden genç meslektaşımız Hasan Ersel üstlenmiş. Gini tanımından hareketle bir hesaplama programı yapmışlar. Verilere uygulamışlar, katsayı 1'in üstünde bir değer vermiş. Halbuki tanım gereği, Gini katsayısının 0 ile 1 arası bir değer alması gerek. Programda hata yaptıklarını fark etmişler. Hasan beni aradı, rica etti: "Ağabey, senin hesaplama yöntemini bize gösterir misin?" dedi. Ben de tüm hesaplamaları içeren dosyaları Hasan'a verdim. Programı ona bakarak düzeltip doğru katsayıları hesapladılar.

Bedri Gürsoy'un tatsız sürprizi

Şimdi bu çalışmadan tatsız bir anekdot çıkıyor. O zamanki usul içerisinde, doktoralı asistanların makale

yayımlaması için kürsü hocasının onayı lazım. Kürsü hocası da Bedri Gürsoy. Eski usul bir adam, epey tutucu. Bizim maliye kürsüsünün hocası. Anlaşılan hürmette de biraz kusur etmişiz. Kim bilir, İngiltere'den döner dönmez kendisini ziyaret etmemiş olabilirim. Hatırlamıyorum. Ben makaleyi verdim. "Hocam onayınızı rica ediyorum," dedim. "Peki bir bakayım," dedi. Üstadın meslek hayatı boyunca Gini katsayısı gibi bir konuyla ilgilenmesi mümkün değil. Bir iki gün sonra sordum, "Olmamış," dedi.

Niye olmamış?

Hiçbir açıklama yok, olmamış dedi. Ben müthiş sinirlendim tabii. Zaten önce de bahsettim. Fakültedeki hava, böyle tavırları sineye çekmemize imkân vermiyor. Bunun üzerine ben aldım makalemi, Aziz Köklü'ye götürdüm, o onayladı, imzaladı. SBF dergisinde basıldı. Ben yazıyı 1967'de tamamladım. 1969 dergisinde çıktı. Dergi gecikmeli çıktı.

O zaman Aziz Köklü'ye dedim ki: "Hocam ben Bedri Gürsoy'un hareketini hazmetmeyeceğim, uygun bulursanız ben kürsü değiştireceğim" dedim. Askerlik dönüşü o da kabul etti. Yanılmıyorsam Mart 67'de askere gittim. Dönüşte kürsü değiştirerek Aziz Köklü'nün iktisat teorisi kürsüsüne geçtim.

67'nin Mart'ında askere gittik.

Hocam sizin hesaplamalarınız sonrasında eski hesaplarda düzeltmeye gidildi mi?

Metot ve tanım hataları vardı. Ben onları düzelttim. İkincisi Gini katsayısını ölçmüyorlardı. Sadece kaba da-

ğılımı veriyorlardı. Yani 100 lirayla 200 lira arasında gelir elde eden şu kadar kişi ve bunlara intikal eden toplam gelir şu kadardır diye kaba tablo veriyordu. Bu tabloyu düzgün hale getirdim ben. Kullanılır hale getirdim.

Kullandılar mı?

Hayır. Öyle kaldı. Onu hazırlayan Yusuf Hamurdan'ı da çağırarak, kendi çalışmamı bir seminerde sundum. O da eleştirileri benimsedi. Ama bir kere yayımlandığı için değiştirmediler. Zaten bu tür bilgiler, araştırma sonuçları pratikte kullanılmıyordu. Sonraki yıllarda yapıldığı gibi yoksullukla mücadele programlarında o tip gelir dağılımı sonuçlarından yararlanma yoktu. Bu Planlama'da uzman Yusuf Hamurdan'ın yaptığı adeta akademik bir çalışmaydı. Ben de bir başka akademik çalışma ile aynı verileri kullanarak bazı düzeltmeler ve ek hesaplamalar yaptım. Düzeltilmiş bulguları daha kullanışlı bir halde sundum.

Askerlikten önce başka çalışmalarınız oldu mu?

Naci Kalpakçıoğlu, yazarlık (yani edebiyat eleştirmeni) adıyla Fethi Naci, amcamların arkadaşı, onlardan biraz daha genç, sanırım İleri Gençler Derneği'nin en genç üyelerinden biri, onlarla birlikte yatmış, çıkmış bir kişidir. İktisat Fakültesi mezunudur. Önceleri yanılmıyorsam Kemal Tahir'in *Sağırdere* romanı üzerinde yazdığım (galiba *Ülkü* dergisinde çıkmıştı, o yazı şimdi bende yok) bir yazıyı beğenmiş. Belki bir yazısında değinmiş, bana da beğendiğini söylemişti. Naci, Gerçek Yayınevi'ni kurmuş, "100 Soruda" (biraz Fransızların "Que

sais-je?" dizisinden mülhem) başlıklı bir dizi kitap çıkarma kararı vermiş. Bana da ilk kitaplardan birini, gelir dağılımı konusunda yazmamı önerdi. Yanlış hatırlamıyorsam askerlik öncesi başladım, askerde tamamladım. 1969'da *100 Soruda Gelir Dağılımı: Kapitalist Sistemde, Sosyalist Sistemde, Türkiye'de* başlığı altında yayımlandı.

Bu kitapta kavramları basite indirgeyerek, mümkün mertebe günlük dille bölüşüm ilişkilerini ve gelir dağılımını Marksist politik iktisat perspektifiyle inceledim, anlattım. Bu kitap, aynı zamanda benim, dar iktisatçılar camiasının dışında da sosyalist, Marksist kimliğimle tanınmama yol açan ilk ürünüm oldu. Aslında, adını aşan bir önem taşıdığını düşünürüm.

Bölüşüm ilişkileri Marksist iktisadın merkezinde bir yer aldığı için ve benim kitabım bu ilişkileri en geniş biçimiyle, üretim ilişkileri ve üretim biçimi, sosyo-ekonomik kuruluş (sistem) perspektifiyle ele aldığı için, aslında bir anlamda "Marksist İktisat El Kitabı" olarak da değerlendirilebilir. Ancak bunu "olaydan sonra", yani "ex-post" olarak söyleyebiliyorum. Fiilen öyle bir el kitabıdır, ama o tarihlerde ona o başlığı koymak çok iddialı olurdu, düşünmedim, düşünsem de göze alamazdım.

Kitap birkaç kere yeni baskılar yaptı. Dahası, oradaki bazı çözümlemeler, daha sonra Türkiye'deki sosyalist akımların iç tartışmalarının bir bölümünü tetikleyen öğeler içeriyordu. Yanlış hatırlamıyorsam, TİP'in kuramcıları içinde yer alan kıdemli dostum Kenan Somer, "Senin buradaki tahlillerin, sol cenahta patlak veren birçok tartışmalı sorunu çözecek," gibi abartılı bir öngörüde bulunmuştu. Elbette çözmedi ama renkli bir polemiğin başlangıcına katkı yaptı. Bunu daha sonra anlatacağım.

Gelelim askerlik meselesine...

Mart 1967'de askere gittim. Muhabere Okulu'na. O sırada askerlik kısalacak beklentisi vardı.

Nerede yaptınız askerliğinizi?

Önce Ankara'da, Muhabere Okulu'nda 6 ay geçti. Yedek subaylık 18 ay iken ben askere gidebilirdim. Nasıl olsa kısalır, 12 aya iner derken 24 aya çıkardılar. 6 ay Muhabere Okulu, sonunda kura çekiyorsunuz. Fakat geçenlerde kaybettiğimiz dostum Atilla Sönmez'in katkısıyla kura dışı kaldım. Atilla Sönmez Ortadoğu'da öğretim üyesiydi. DPT'de İktisadi Planlama Daire Başkanlığı yaptı. Ve sonra Dünya Bankası'na gitti. Oradan da emekli oldu.

Emekliliğinden sonra arada bir görüşmüştük. Ben Muhabere Okulu'nda iken o, Genelkurmay'da Plan ve Prensipler Dairesi'nde yedek subaylığını tamamlamak üzereymiş. Benim de askere gittiğimi biliyor. Atilla Sönmez ayrılacağı görev için beni tavsiye etmiş. Muhabere Okulu'ndan Genelkurmay Plan ve Prensipler Dairesi Başkanlığı'na beni isimle istedi. Dolayısıyla kura dışı kaldım. Ama 6 ay kıta, 12 ay karargâh hizmeti diye bir kural var. Dolayısıyla 6 ay okuldan sonra Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne bitişik bir alanda bulunan Genelkurmay'ın muhabere okuluna Özel Muhabere Taburu'na asteğmen olarak gittim. Orada da altı ay kıta hayatını tanıdım. Askerliğin, özellikle kıta askerliğinin patolojik, hiyerarşik ve eşitlendirici boyutlarını bir arada gözledim.

Buna ilişkin "askerlik hikâyeleri" anlatmayı şimdilik bir yana bırakıyorum. On iki ay sonunda Genelkurmay

Plan ve Prensipler Dairesi'ne geçtim. Bu dairede stratejik planlama yapılıyor. Necdet Urüğ da bizim daire başkanımız o sırada. Daha sonra İstanbul Sıkıyönetim Komutanı olacak. 11 ay Genelkurmay'da çalıştım. O yılların Genelkurmay Başkanı Cemal Tural ters, aşırı otoriter bir paşa idi. Bir de İlhami Soysal'ın kaçırılıp dövülmesi olayında rol oynamıştı...

Faik Türün mü?

Evet, Faik Türün Genelkurmay'ın muhabere başkanıydı. Madem adını ettiniz, onunla da karşılaştım. O yıllar Türkiye'de de radikalleşme yılları, 1968'in rüzgârı orduya da yayılmış. Mesela benim muhabere taburu Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı'na, köşke bitişik bir yerde idi. Seçkin bir birlik fakat bir yığın solcu arkadaş var orada. Yedek subayların, hatta muvazzaf subayların içinde solcu akımlar yaygın. Mesela daha sonra sol gençlik liderlerinden olup yurtdışına kaçacak bir arkadaş teğmen rütbesiyle kıta hizmetini bitirmek üzereydi. Yanlış hatırlamıyorsam, Vietnam'daki TET saldırısı o tarihlerde gerçekleşti ve biz bu olayı açıkça kutladık.

Muhtemelen solcu akımların bizim taburda yaygınlaşmasından haberdar olmuş olacak ki, Faik Türün geldi, Genelkurmay'ın muhabere başkanı sıfatıyla fevkalade katı ve antikomünist bir konuşma yaptı. Fakat ciddiye alınmadı. Gittikten sonra bizim solcu subaylar tarafından gırgıra alındı. Askeri disiplin bir hayli gevşemişti yani.

Ondan sonra 11 ay askerliğimi önce asteğmen, sonra teğmen olarak Ankara'da Genelkurmay'da yaptım. İngiltere dönüşü bir yıl İzmir'de kalan Çiğdem ve çocuklar da Ankara'ya dönmüşlerdi. Çiğdem Hukuk Fakülte-

si'nin Bankacılık ve Ticaret Hukuku Enstitüsü'nde kurs müdürü olarak bir iş buldu. Emekli olduğu 1982–1983 yılına kadar orada çalıştı.

Sakıncalı olduğumu anlayınca beni Mamak'a sürdüler

Bu muhabere okuluna filan giderken, solculara karşı "sakıncalı" hikâyeleri de var mı?

Var, ama pek ağır aksak işliyor. Plan ve Prensipler Dairesi yüksek gizlilik derecesi olan evraklarla çalışıyor. Bir ara NATO'dan bir Norveçli, bir de İtalyan subay geldi. Türkiye'deki NATO kozmik belgelerinin güvenli bir şekilde saklanıp saklanmadığını kontrol etmek için bir teftiş gezisine çıktılar. Yanlarına bir Türk subay, bir de İngilizce bildiğim için beni verdiler. Ben bunlarla Eskişehir'e, İstanbul'da Selimiye'ye, şimdi unuttuğum yerlere beraber gittim. Evrakların gizlilik koşullarına ne kadar uygun sakladığını birlikte teftiş ettik. Sonra geri geldik. 11 ay böyle gizli belgelerle içli dışlı geçti. Terhisime 1 ay kala bir emir geldi. Sakıncalı olduğum anlaşıldığı için beni 28. Tümen'e sürdüler.

28. Tümen nerede?

Mamak'ta. Necdet Urüğ'a gittim: "Paşam, 11 ay sizin emrinizde çalıştım. Son bir ayda sakıncalı olduğum anlaşılıyor. Bu garip bir şey. Sizden ricam, eğer uygun görürseniz en azından Mamak'taki komutanlara benim hizmet kusurumdan gitmediğimi belirtin," dedim. O da "Hay hay, işte böyledir bizde işler," dedi, ama olayı fazla da tartışmadı.

Bizim komutan devrimci çıktı. Solcu askerler sakınmadan konuşuyordu.

Ben Mamak'a gittim. Sakıncalı olmak, aleyhime değil, lehime sonuç verdi. Zira beni verdikleri birliğin komutanı yüzbaşı devrimci bir adam çıktı. Yani 12 Mart darbesinden önce silahlı kuvvetlerde solcu örgütlenmelerin yaygınlaştığı, sol darbe girişimi hikâyesi var ya, ben o hikâyenin izlerini 1968-1969'da bizzat orduda gördüm. Daha önce söyledim, Muhabere Taburu'nda solcu yedek subaylar vardı ama çocuklar siyasi eğilimlerini, devrimci kimliklerini gizleme ihtiyacı duymadan hareket ediyorlardı. Rahat konuşuyorlardı. 28. Tümen'deki bizim taburun komutanı, barut gibi solcu bir yüzbaşı çıktı. "Başımızın üstünde yerin var," diyerek benimle siyasi devrimci konuşmalar yaptı. Ben de yeniden başıma iş çıkmasın diye biraz ihtiyatlı oluyorum ama arada bir de sohbetlerde kaptırıp gidiyoruz. Beni son ay boyunca devamlı çok sık gece nöbetine koydular. Bir gece nöbete kalıyorum, ertesi gün istirahat oluyor. O da işime geldi. Sonra terhis oldum. Fakülteye döndüm. Askerlik hikâyemizin özeti böyle.

Niye sakıncalı olmuşsunuz, öğrenebildiniz mi?

Türkiye'ye döndükten sonra 1966'da İşçi Partisi'ne girmiştim. Onu kullanmıyorlar yahut bilmiyorlar da 1962 yahut 1963'teki Yön Bildirisi'ne imza atmış olmamı kullanıyorlar. Böylece 1969'da yeniden fakülteye döndüm.

Subaylar Doğan Avcıoğlu okuyordu

28. Tümen'e sürülmenizde babanızla ilgili bir etken var mıydı?

Hayır, öyle bir gerekçe yok. Artık siyasi sakınca ölçütleri bakımından ilk kez babamın önüne geçtim. Artık kendi meziyet ve günahlarımla sakıncalı olacağım.

Peki hocam, isterseniz tam burada o dönem ordunun havasını biraz konuşalım. Devrimci subay filan diyorsunuz ya hani, yedek subaylar bir parça anlaşılabilir de normal subaylar arasındaki tepki nerden kaynaklanıyor?

Benim anladığım kadarıyla bir kere Doğan Avcıoğlu çok sayıda subay tarafından okunuyordu. *Yön* ve *Devrim* dergilerinin ordu üzerindeki etkileri seziliyordu. Anti-Amerikan, antiemperyalist, bağımsızlıkçı bir çizgi vardı. Üniversite işgalleri, Deniz Gezmiş'in simgelediği ve "Bağımsız Türkiye" sloganının damga vurduğu bir solcu rüzgâr esiyordu. Her ne kadar sola karşı gizli servisin ve faşistlerin bireysel terör eylemleri yapılıyorsa da üniversitedeki solcu gençlik hareketleri yükseliş ivmesinde, sol her yerde saygınlık kazanıyor. Askerlerde de etkili oluyor.

Bu da iki türlü oluyor. Birincisi, Muhabere Taburu'nda gördüğüm gibi, yedek subayları dinliyorlar ve "Yeter, asker ocağında siyaset konuşulmaz," tepkisi göstermiyorlar. Birincisi bu. İkincisi ise 28. Tümen'de gördüğüm, doğrudan doğruya angaje solcu subaylar var. Onlar da fırsat buldukça katkı yapıyorlar, muhtemelen

sol cuntayla bağlantılar kuruyorlar. Genelkurmay Başkanı Cemal Tural katı, sağcı bir adamdı. Çeşitli belirtilerle bunu anlıyorduk. Ama toplumda sola kaymanın etkilerinin orduya yansımasını da önleyemiyordu.

60 İhtilali'nin getirdiği ortamın da etkisi var mı acaba bunda?

Muhakkak vardır. Şunu söyleyeyim, 1960-27 Mayıs hareketini izleyen 61 Anayasası'nın demokratik içeriği Türkiye'deki atmosferi değiştirdi. Sol yavaş yavaş saygınlaşmaya başladı. Bu kolay olmadı. Adım adım mücadeleyle, savaşarak oldu. İşte onun kronolojisini ben burada çıkaramam, o ayrı bir olay. Önce İşçi Partisi sayesinde oldu. İşçi Partisi bünyesinde sosyalizmin lafı edilmeye başlandı ilk defa. İyi kötü bir kitle tabanı oluşturdu. Sosyalistler İşçi Partisi'ne kaydı.

Mehmet Ali Aybar bir müddet eski solla, "eski tüfekler"le işbirliği yaptı. Sonra, bunlar partimize hâkim olmak istiyorlar yaklaşımıyla mesafeli durmaya başladı. Ben yurtdışındayken kopukluk yavaş yavaş oluşmaya başladı.

1965 seçimlerinden sonra sosyalist hareketin stratejik hedefi tartışıldığında milli demokratik devrim, sosyalist devrim ayrımı oluştu. Milli demokratik devrim çizgisini Mihri Belli, Erdoğan Berktay, Hikmet Kıvılcımlı gibi "eski tüfekler", öğrenci hareketi içinde ise Dev Genç benimsedi. Bu yorum, uluslararası komünist hareketin hem Sovyet hem de Çin çizgileri ile uyum halindedir. "Eski tüfekler" bu yorumların kitabi malzemesine sahip oldukları için, kitabi tartışmalarda baskın çıkabiliyorlardı.

Ne var ki, milli demokratik devrim ayrımının Doğan Avcıoğlu yorumu da vardı. Bunlar, Leninist ve Maocu bir parti öncülüğünde örgütlenmeye dayalı sancılı bir devrim süreci yerine, "zinde güçler"in, kısacası ilerici, devrimci askerlerin kestirme yoldan (Türkçesi darbeyle) iktidara gelmesini savunuyorlardı.

Eski Kadrocu Şevket Süreyya'nın da *Yön*'de destek verdiği bu strateji, Kemalizm'in radikal geleneğini yeniden hatırlayan subay ve sivil kadrolara da nüfuz etti. Sosyalist devrim stratejisi ise, daha sonra yolları SSCB'ye karşı alınacak tavırda farklılaşacak olan İşçi Partisi'nin Aybar, Aren, Boran grubunca, daha somut olarak da gençlik hareketinin Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun Dev Genç'in ayrılmasından sonraki yönetimince benimseniyordu. Bunlar, söylem olarak, yani sosyalist devrim önceliği nedeniyle daha radikal görünebiliyorlardı, ancak uluslararası komünist hareketin geçmiş ve o tarihlerdeki metinleriyle ünsiyetleri daha zayıftı. Bu nedenle, kitabi olarak eski tüfeklerin karşısında handikaplı kalıyorlardı.

Ancak burada, kitabilik bakımından haklı olmanın, Türkiye'de sosyalizmin gerçekleri ve geleceği bakımından da doğru teşhis ve çözümler içermek anlamına gelmediğini belirtmek isterim. Hangi seçenek doğru ve haklı idi? Bu konuda görüşlerim vardır, ama siyasi eylem içinde tartışanlara ahkâm kesme hakkım olmadığını düşünüyorum. Kuramcıların siyaset eylemcilerine reçete verme ihtiraslarının sınırlı olması uygundur.

Toplumdaki dönüşüm içinde sol kaynayarak büyüyordu. Büyürken de parçalanıyordu. Milli demokratik devrim çizgisinin içinde de bölünmeler oldu. Bu bölünmelere sonra benim de teorik düzeyde katkım oldu. Ona sonra gelirim.

Fakültemizin ortamından bahsedeyim şimdi. Fakültemizin hem öğrencileri hem genç asistanları içinde sol çok kuvvetli bir biçimde egemen. Eski kuşaklar ile sol arasındaki ilişki biraz daha gevşek. CHP'nin sol kanadı ile başlayıp devrimci sosyalizme kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde, eski kuşak öğretim üyelerinin sol kanadı, Sadun Aren, Fehmi Yavuz, Bahri Savcı, Muammer Aksoy, Seha Meray, Nermin Abadan'dan, bizden birkaç yaş büyük olan grup içinde Mümtaz Soysal, Mehmet Selik, Cevat Geray gibi öğretim üyelerinden oluşuyordu.

Benim kuşaktan sosyalistler arasında Taner Timur, ben, Mete Tunçay sayılabilir. Sadun Aren 1965 seçimlerinde TİP'ten milletvekili oldu, fakülteden ayrıldı. Saydığım sol kanat öğretim üyelerinin ortak özelliği, fakülte içinde ve daha genel olarak üniversiteyi ilgilendiren sol-sağ, üniversite yönetimi-polis, üniversiteler-siyasi iktidar çatışmalarında, solcuları, üniversite özerkliğini savunmaları, iktidarın, polisin üniversitelere bulaşmalarına karşı çıkmaları oluyordu.

Orta ve genç kuşaklar içinde solculuk aşağı yukarı genel kuraldır. Yani şu veya bu renkten solcu, sosyalist, sosyalizan, Marksizm'e yakın olan, benimseyen yahut benimsemek isteyen insanlar çoğunlukta. Gençlerin bir bölümü, asistanların bir bölümü militan sol hareketlerin içinde yer alıyor. Başlangıçta tüm solcu öğrencileri kucaklayan Fikir Kulüpleri Federasyonu daha sonra bölündü. TİP'e yakın olanlar egemen oldu.

Siyasal Bilgiler'de Şahin Alpay, Halil Berktay, Erdoğan Güçbilmez, Ümit Hassan, Nuri Çolakoğlu, Ömer Madra, Cüneyt Akalın gibi milli demokratik devrime angaje olan insanlar var. Bir de TİP çizgisine daha yakın olan Cem Eroğul, Yılmaz Akyüz, Nuri Yıldırım gibi arkadaşlar var.

Diğer üniversite ve fakültelerde de aşağı yukarı durum böyledir. Özellikle milli demokratik devrimin ön plandaki bazı kalemşorları bizim Siyasal'dan çıktı. Halil Berktay, Şahin Alpay, Erdoğan Güçbilmez bu akımın teorisyenleri oldular. Taner Timur ise İşçi Partisi yönetimine yakın kanadı temsil edenlerden biridir. Mesela Taner Timur'un Ertan Cengiz imzasıyla yayınladığı bir milli demokratik devrim eleştirisine Şahin Alpay'ın çok ağır bir karşı saldırısını hatırlarım.

Daha önce sözünü ettiğim *100 Soruda Gelir Dağılımı* başlıklı kitap, ana hatlarıyla Marksist kategorileri kullanarak gelir dağılımını genel olarak ve Türkiye bağlamında analiz ediyordu. Onun bir bölümünde üretim ilişkileri tartışmasına giriyorum ve feodal ve kapitalist ilişkiler arasındaki ayrımı yapıyorum. Bu kitapta yaptığım çözümleme, benim niyetlerimden bağımsız olarak devrim stratejisi tartışmalarına malzeme sağlayacak öğeler içeriyordu.

Daha sonra da Türkiye tarımında üretim ilişkileri üzerine bir iki yazı yazdım. İlk yazı TİP'e yakın bir dergide (sanırım *Emek*'te) çıktı. Hatırladığım kadarıyla Özer Ozankaya'nın bir köy incelemesindeki bulguları kullanarak, tarımdaki sınıfsal ilişkiler üzerinde bir değerlendirme yapıyordum. İkinci yazı, o dönemde milli demokratik devrim tezini savunanların teorik dergisi olan *Aydınlık*'ta yayımlandı. "Tarımda üretim ilişkileri nasıl incelenmeli?" Bu soruyu tartışarak bir analiz yapıyordum. O dönemde sosyalist ve milli demokratik tezlerinin çatıştığı konulardan biri, Türkiye'nin kapitalist mi, yarı feodal bir toplum mu olduğu sorusu üzerinde odaklanırdı. Sosyalist devrimi savunanlar "Türkiye'de kapitalizm egemendir. Dolayısıyla gündem kapitalizmi aşıp sos-

yalizme geçişi sağlayacak sosyalist devrimdir. Tarımda da piyasa ilişkileri, dolayısıyla kapitalist ilişkiler egemendir," diyordu.

Milli demokratik devrimse (MDD) "Türkiye tarımında feodal ilişkiler egemendir. Bu nedenle, Türkiye toplumu yarı feodaldir. Dolayısıyla toprak reformundan başlayarak feodalizmin izlerini, ayrıca emperyalizme bağımlılığı tasfiye edecek bir milli demokratik devrim gündemdedir. Sosyalizme geçiş daha sonrasımn sorunudur," diyordu.

Çok kabaca özetledim. Bu ayrımın üzerine bir de, o dönemin büyük önem taşıyan Çin-Sovyet partileri arasındaki çatışmaya ilişkin tavır farklılıkları bindi. Sosyalist devrim çizgisini savunanlar kesinlikle pro-Sovyetik bir tavır içinde idiler. Ama Sovyetler'in kendisi o çizgide değildi. Sovyetler, bizim gibi ülkelere kapitalist olmayan gelişim modeli öneriyorlardı. Bu bir demokratik devrim programı olarak da görülebilir. Buna karşılık MDD'ci grup içinde "Sovyet revizyonizmi"ni eleştiren ancak Sovyetler'i "kapitalist yolu tutmuş" teşhisiyle tel'in eden, Çin çizgisiyle de mesafeli bir kanat, Mihri Belli tarafından temsil ediliyordu.

Bir de daha kesin bir Mao çizgisine yatkın olanlar vardı. Doğu Perinçek ve bizim fakültede daha önce adlarını verdiğim Halil, Nuri, Şahin, Erdoğan Maocu kanattandı. Özellikle Halil, Amerika'da, Yale'de doktora yapmış, gelirken de Maocu akımdan bol malzemeyi bilgi dağarcığında Türkiye'ye taşımıştı. Benim çok sevdiğim ve saydığım eski TKP'lilerden, hem MDD tezinin kuramcılarından hem de anti-Sovyetik bir çizgiye tahammülü olmayan babası Erdoğan (Berktay) Ağabey'in bizim evde bir yemek sırasında Halil'i çok ağır bir dille hırpaladığını hatırlıyorum.

Aydınlık'taki yazımda, Türkiye tarımında yarı feodal ilişkiler vardır ama tarımda en yaygın olan üretim ilişkisi küçük meta üretimidir, diyorum. Yani esas olarak aile emeğini ve kendi toprağını kullanan, olsa olsa tali olarak yabancı emek çalıştıran ama piyasa için üretim yapan köylülük, küçük meta üretimi diye nitelendirilebilecek bir üretim ilişkisi içindedir. Bu üretim ilişkisi içinde sınıfsal karşıtlık, tüccar ve tefeci sermayesi veya finans kapital ile piyasa için üretim yapan küçük köylü arasındadır. Bu, köylü tarımının, kapitalizm öncesi, geri ilişkilerle iç içe girmesi anlamına gelir. Türkiye toplumunda egemen üretim biçimi ise kapitalisttir ama geri kalmış öğeler taşımaktadır. Bu gerilik öğelerinin bir bölümü, tarımda en yaygın ilişki olarak küçük meta üretiminden, ayrıca daha az yaygın olmakla birlikte varlığını sürdüren toprak ağalığının temsil ettiği bağlantılardan kaynaklanıyor. Azgelişmiş bir kapitalizm söz konusudur. Sözü geçen geri ilişkilerin ekonominin ve toplumun bünyesinden tasfiye edilmesi toplumun demokratikleşmesinin bir önkoşulu olarak ortaya çıkıyor. Devrim stratejisi bağlamında, bu son söylediklerimin ötesinde bir şey yazmıyordum.

Devrimin reçetesini yapmak gibi bir sorumluluk istemedim. Bugün de bana siyasi çözümler üzerinde sorular sorulunca "Kardeşim vatandaş olarak siz düşünün," derim.

Neden böyle düşünüyorsunuz?

Evet, siyasal sorumluluk uzmanlıkla çözülmez. Vatandaş olarak benden bir şey soruyorsan vatandaş olarak cevap veririm, ama iktisatçı, bilim adamı Korkut Bo-

ratav olarak sana bir eylem biçimi telkin etmeye hakkım yok. Kendin ölç, biç, karar ver. Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye getireceği demokratik açılımlara mı, kendi kaderine hâkim olmamanın, ulus devletin hükümranlık haklarını sınırlayan bağımlılık ilişkilerine mi daha çok değer veriyorsun? Türkiye toplumu kendini özgürleştirici dinamiklerden yoksundur, başkaları gelsin beni özgürleştirsin demeyi sineye çekiyor musun, çekmiyor musun? Bunlar kritik sorulardır, diyorum. Bunları vatandaş olarak düşünüp değerlendirmeniz, ölçmeniz, biçmeniz lazım, diyorum.

Ancak bana, AB'nin emperyalist bir blok olup olmadığını veya ekonomik ve sosyal konularda AB Komisyonu'nun ideolojik pozisyonunun teşhis ve tanımını sorarsan, bu sorularda konuşacak, değerlendirme yapacak durumdayım. Sözünü ettiğim eski tartışmada da tavrım aşağı yukarı buydu.

O tarihlerde ben TİP üyesiydim. İngiltere dönüşünde TİP'e girmiştim. Çeşitli etkenlerle MDD kanadına daha yakındım. Bir kere, Aybar'ın parti dışında tutmaya çalıştığı eski tüfeklerin büyük bölümüne sevgim, saygım vardı. Geçenlerde yayımlanan *Halit Çelenk'e Saygı* başlıklı derlemeye verdiğim yazıda da vurguladım ki Türkiye sosyalizminin yüz akı olan Halit Çelenk gibi insanların TİP'ten tasfiye edilme sürecinin çok yanlış olduğunu hâlâ düşünüyorum.

İkincisi, Çin-Sovyet tartışmasında esas olarak Çin tezlerini haklı buluyordum. O tarihlerde kaleme almakta olduğum ve daha sonra *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* başlığıyla yayımlayacağım kitapta, Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik reformların kapitalizme dönüş öğeleri içerebileceğini ortaya koyuyordum. Çin'de de Mao'nun

başlattığı kültür devrimini sosyalist toplumun yozlaşma ve damar sertliği hastalıklarına karşı ciddiye alınması gereken, cesur bir çözüm arama girişimi olarak görüyordum. Ve örneğin üye olarak katıldığım TİP Çankaya kongresinde MDD'ci listeye oy vermiştim. Ancak diğer kanattan insanlarla ilişkilerim, dostluğum hiç zedelenmedi ve klikler arasındaki çatışmaların dogmatik, saldırgan, suçlayıcı üsluplarıyla uzlaşmadığımı herkes bilirdi.

Ayrıca, sözünü ettiğim yazılar, gerçekte devrim stratejileri tartışmalarına yol göstermek amacıyla yazılmamıştı. Marksist kavramları ve analiz yöntemini kullanarak, ayrıca da sosyolojik ve nicel verileri kullanarak Türkiye tarımındaki üretim ilişkilerinin sistemin tümüyle nasıl bütünleştiğini, eklemlendiğini incelemeye çalışıyordum.

Bu katkı, bir iki yıl sonra Batı Marksist yazınında "Üretim Biçimlerinin Eklemlenmesi" başlığı altında toplanan zengin bir tartışmanın, daha önce Türkçede ortaya çıkması olarak da değerlendirilebilir. Biraz Kadrocular'ın, Latin Amerika'daki bağımlılık okulunun tezlerini onlardan önce Türkiye'de geliştirmesi gibi bir şey. Ben, bu ilk çalışmalarda oluşturduğum ve sınıf çözümlemelerine ilişkin kavram çerçevesini daha sonra üç kitapta geliştirdim. Bunlar, *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* (İmge Kitabevi Yayınları, 2004), *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* (İmge Kitabevi Yayınları, 2005) ile *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri* (İmge Kitabevi Yayınları, 2004) başlıkları altında yayımlandı.

Öte yandan, herkes bu yazılardan kendine göre stratejik sonuçlar çıkardı. Beyaz Aydınlıkçılar'a göre MDD tezini Türkiye'nin feodal bir toplum olması teşhisine bağlılıktan kurtardı. Öte yandan kapitalizmi ege-

men üretim biçimi olarak gösterdiği için, TİP yönetimine yakın olanlar tarafından da olumlu karşılandı.

Muzaffer Erdost, "Korkut Boratav, devrimci harekete sızmış Truva atıdır," diye yazdı

Pratik sonuçları ne oldu?

Bu yazı Aydınlık tarafında bir bölünme vesilesi oluşturdu. Beyaz Aydınlık ve Kırmızı Aydınlık ayrımı doğdu. Benim yazımı yayımlayan ve benimseyen Beyaz Aydınlık, milli demokratik devrimin daha Maocu kanadını, Kırmızı Aydınlık ise Mihri Bellici kanadını temsil etti. Mihri Bellici kanadın o sıradaki sözcülerinden biri olan Muzaffer Erdost, benim yazıma Kırmızı Aydınlık'ın sanırım ilk sayısında ağır bir saldırıyla cevap verdi. O saldırının içinde de bir yerde "Korkut Boratav, devrimci hareketin içine sızmış bir Truva atıdır," gibi bir suçlama vardı.

Ben de Muzaffer Erdost'a aynı ağırlıkta bir cevap verdim. Muzaffer'i severim, şimdi de dostuz. Ancak belden aşağı vuruşlar içeren suçlamasını sineye çekmem söz konusu olamazdı. Erdost'u yanıtlarken *Kapital*'in birinci ve üçüncü ciltlerini, Lenin'in *Rusya'da Kapitalizmin Gelişimi*'ni baştan aşağı inceledim. Hem Marksist literatüre vakıf olmam, hem de iktisat formasyonumun ampirik verilerin çözümlenmesine getirdiği avantajlar nedeniyle kitabi ölçütlere önem verenlerin gözünde bu tartışmada galip geldim. Ancak bence daha da önemlisi o tartışmada geliştirdiğim çözümleme perspektifi, kitabi doğruluk olgusunun ötesinde, işe yarayan, toplumsal gerçekliği kavramamıza ışık tutan öğeler içerdiği için önemlidir.

Ben, bu analizi, on yıl kadar sonra *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* kitabında geliştirdim, çeşitli araştırmalarımda kullandım. O kitaptaki teorik analizin ve kavram çerçevesinin Marksist iktisat yazınına önemli bir katkı olduğunu düşünürüm. Ancak Türkçe okurlarla sınırlı kalan bir katkı oldu.

Öte yandan o kitabın değil ama Boratav-Erdost tartışmasının bir özetini ve değerlendirmesini birkaç yıl sonra Margulies ve Seddon adlı iki sosyal bilimci *Journal of Peasant Studies*'te bir makalede yaptılar.

Boratav-Erdost polemiği üzerine, "Gelin bir forumda konuyu karşılıklı tartışın," diye bir davet yapıldı. O arada devrim stratejisi meselelerinin tartışıldığı büyük, kalabalık forumlar yapılıyor. Kabul etmedim. Çünkü o forumlar serinkanlı tartışmaların yapılacağı yerler değil. Oraya herkes önceden kendi tayfasıyla geliyor. Yuhalama veya alkışlamanın kuvvetiyle yahut sloganların etkisiyle sonuç belirleniyor. Ben de uygun bulmadım.

Maocularla dostluğum var. Halil Berktay'ın fakülteye alınmasına bir ölçüde katkım oldu. Ama Maocu kanatla hiçbir zaman tam olarak uyuşmadım. Bu çocukların türlü gariplikleri de olur. Farklı tarihlerden örnekler vereyim. Örneğin Nuri Çolakoğlu Kızıl Kmerler'in yönetimindeki Kamboçya'yı ziyaret eder, Kamboçya devriminin başarılarını, Norodom Sihanuk'un devrimi desteklediğini gazetesinde yazar. Aynı günlerde Kamboçya'da büyük bir katliamın gerçekleştiği daha sonra açık seçik ortaya çıkacaktır. Çin ve Vietnam arasında ciddi bir sınır çatışması patlak verir. Bunlar, "Vietnam'ın Çin'e saldırısını tel'in eden" bir bildiri metnini imzaya sunarlar. Sovyetler Birliği'nde kapitalizme dönüş öğeleri taşıyan reformların eleştirisi bir şeydir, Sovyet emperyalizmini

dünya halklarının bir numaralı düşmanı telakki eden yazıları, bildirileri, taktikleri savunmak ayrı bir şeydir.

Bir başka örnek vereyim. Fakültede Mao çizgisinde asistanlar var. O sırada Çin'de Kültür Devrimi'ni yakından izliyorlar. Ve Kültür Devrimi'nde "Sınavlar kaldırılsın. Kaldırılmazsa, kopya çekmek serbest olsun," diye sloganlar çıkmış orada. Bizim çocuklar da sınav denetçiliğine girecekler. "Bırakalım, çocukların kopya çekmesine engel olmayalım," filan demeye başladılar. Ben engel oldum. "Manyak mısınız? Siz bu fakültede bu tavırlarla nasıl barınırsınız? Ayrıca tavrınız genelde yanlış. Türkiye'de uygulanması iyice yanlış. Fakülteyi çökertmek mi istiyorsunuz? Üstelik sizi kim koruyabilir o zaman?" dedim. Yani devrimcilik adına ekstrem şeyler yapılabiliyordu o fırtınalı yıllarda.

Şimdi size biraz Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin ortamından bahsedeyim. Bu süreç bizi 12 Mart 1971 darbesine kadar getirdi. Darbe, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ağır sonuçlar doğurdu.

12 Mart öncesi şiddet, soldan çok karanlık gizli güçler, derin devletin kullandığı ajanlar ve faşistler tarafından başlatıldı

12 Mart darbesinin genel çerçevesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kapitalizmin gelişme sürecinin siyasete yansıyan bazı özellikleri bakımından 1971 Muhtırası, Türkiye'de solun hızla ve belli ölçülerde kitle tabanı oluşturarak gelişme ivmesine köstek vurdu. Bu gelişme ivmesinin hastalıklı tarafları vardı, şiddete başvurma, başka ülkeler-

deki kır ve kent gerilla hareketlerine öykünme eğilimleri başlamıştı. Ama şiddet bizimkilerden çok karanlık gizli güçler, derin devletin kullandığı, manipüle ettiği ajanlar ve faşistler tarafından başlatılıyor. Bu, İşçi Partisi'nin ilk kuruluş günlerinden itibaren parti kongreleri basılarak, parti toplantıları taşlanarak, sosyalist düşüncenin yayılmasına engel olma teşebbüsleri ile ortaya çıkıyordu.

Demokratik açılım zor oldu. Sola açılma da zor oldu. Bu, militan solcu gençliğin yasal sınırları zorlaması sonucunu doğurdu. Yani şiddet şiddeti doğurdu. Doğal gelişimi içinde şiddet yoktu bizimkilerde. Hatta Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin öğrenci dernekleri seçimlerinde siyasal yelpazenin solda, sağdaki ana akımlarını temsil eden gruplar özgürce yarışırdı. Cengiz Çandar'ın devrimci grubu temsil ederek öğrenci derneği başkanlığına yüzde 60 civarında oyla seçildiği seçimi hatırlıyorum. O seçimde CHP'li aday diyelim, yüzde 25, sağcı aday da yüzde 15 oy alarak seçimler sonuçlanmıştı. 1970'e kadar bu özellik devam ediyordu. Dediğim gibi üniversite işgalleri gibi bir yerde Batı'da hazmedilen, sineye çekilen eylem biçimlerini şiddet saymazsanız, silahlı eyleme yönelik eğilimler uzun süre istisna idi. Daha da önemlisi, sosyalist hareket, farklı kanatlar içinde yavaş yavaş kitle tabanına doğru bir açılım gösteriyordu.

DİSK bünyesindeki sendikalı işçiler arasında sola, sosyalizme sempati yaygınlaşıyordu. 15-16 Haziran hareketi, yani siyasi iktidarın sendikal özgürlükleri kısıtlama girişimine karşı patlak veren iki günlük işçi ayaklanması bunu gösteriyordu. Devrimci fraksiyonlar kentlerin halk semtlerinde, varoşlarda, gecekondu tabanında örgütlenmiş, adeta üsler kurmuşlardı. Kırsal tabana doğru da açılma ve yayılma süreçleri vardı.

Sosyalist hareketin Maocu kanadının mesela, tarıma, köylülere yönelik çalışmaları vardı. 1970 öncesi ve sonrasını harmanlayayım. Fatsa'da Terzi Fikri vardı. Belediye başkanı oldu. Şimdi bu, gelişimi şiddet yolu ile önleme teşebbüsüdür. Daha önce 1946'da da benzeri olmuştur. 1946'da, 1971'de, 1980'de sol hareketin açılmasına izin ver, filizlenmesini, gelişimini izle, sonra şiddet yoluyla ez, kapat, boğ. 1971'de de bunun bir denemesi yapıldı. Kısmen de muvaffak olundu.

Ama geçici oldu. Çünkü dünya konjonktürü henüz sağın egemen olacağı özellikler taşımıyordu. Dünyada ve Batı Avrupa'da sol gelişme süreci içinde. Mesela 1970'li yıllarda Franko yıkıldı, Salazar yıkıldı. Yunanistan'da askeri rejim son buldu. Portekiz'de sosyalist askerlerin katkısıyla demokrasiye geçiş sol bir güzergâh izledi. Yunanistan ve İspanya'da iç savaşların tarafı olan komünistler ülkelerine döndüler, partileri seçimlere katıldı, demokrasiye geçişin aktif tarafları oldular.

1974'te ben Cenevre'de Birleşmiş Milletler'de çalışırken Franko sonrası İspanya'sında legalite mücadelesi yapan İspanyol Komünist Partisi, Cenevre'de bir toplantı düzenledi. Cenevre Kantonu toplantıya izin vermiş, ancak katılan İspanyolların konuşma yapmaması şartıyla... Ben, o sırada Cenevre'de siyasi göçmen olan Bülent Tanör'le birlikte toplantıya girdim. Avrupa'nın dört bir köşesinden İspanyol işçiler, Komünist Partisi'nin üyesi veya sempatizanı olarak akın akın Cenevre'ye gelmişler. Toplantının yapılacağı kapalı spor salonunu tıka basa doldurmuşlar.

Moskova'dan iki önde gelen partili gelmişti. Birisi iç savaşın efsanevi kadın liderlerinden Dolores İbarruri, nam-ı diğer La Pasionaria. Yaşlı, ancak çok güzel bir

kadın. Kırlaşmış saçlarını topuz yapmış. "Mademki konuşmamıza izin yok, o zaman ben de bir türkü söyleyeyim," dedi ve güzel sesiyle iç savaştan bir marş söyledi. Marşın son notlarıyla birlikte, mikrofonu eline alarak, "Bizi o kadar kolay susturamazlar," diye birkaç cümle söyledi. Diğeri de Euro-komünizmin mimarlarından ve ılımlı bir uzlaşma çizgisini partisine kabul ettiren Carillo idi. O da doğrudan konuşmadı ama konuşmasını bir teypten dinletti. Özellikle neredeyse kırk yıldır yeraltında faaliyet gösteren bir partinin kitle desteği bizi çok etkiledi. Bülent, bana, "Revizyonist de olsa, bizim de böyle bir partimiz olsa ne güzel olurdu," dedi. İspanya demokrasisinin gelişimi içinde Komünist Parti'nin sonraki yıllardaki rolünü hatırlatmak için değil, 1970'li yılların Türkiye'ye yakın Avrupa coğrafyasında sola yönelme yılları olduğunu hatırlatmak için bunları anlattım.

Mümtaz Soysal yargılanıyor, savcı Baki Tuğ... Askeri yargıç her duruşmada Mümtaz'a yağ çekiyor, yine her duruşmada tahliye talebini reddediyor... Dava hukuk kedisine döndü

Portekiz'in Karanfil Devrimi...

Yunanistan'da askeri rejim devrildi ve yargılandı adamlar. Yunanistan'da iyi kötü sosyalist bir hareket de var, bütün milliyetçi saplantılarına rağmen. Şimdi dolayısıyla Türkiye'de sermayenin taleplerini siyasete kestirme yoldan taşımak amacı taşıyan 1971 darbesi ağır sonuçlar verdi, ama bunlar kısa dönemli kaldı. Kalıcı edinimler sağlamadı. Anayasada ufak değişiklikler yaptı

ve kan döktü. Üniversitelere bir tırpan vurmaya gayret edildi, ama muvaffak olunamadı. Geçici oldu. Mesela bizim fakültede dekanı içeri attılar. Anayasa kitabında komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle Mümtaz Soysal'ı içeri attılar. Bahri Savcı'yı, Cahit Talas'ı, Muammer Aksoy'u gözaltına aldılar. Bunlar fakültenin saygın mensuplarıydı.

Çoğu asistanlarımız, yani devrimci harekete karışan herkes o sırada arazi oldular, saklandılar veya devrimci hareketleri yeraltında sürdürmeye çalıştılar. Asistanlardan kimseyi kaybetmedik ama arazi olanların büyük çoğunluğu hapse girdi. Buna mukabil işte Mahir Çayan, Sinan Cemgil, Hüseyin İnan, İbrahim Kaypakkaya gibi insanlar öldürüldü.

Bunların bir kısmı da Siyasal öğrencileriydi. Fakültede, Mümtaz Soysal'ın içeri atılması bir dayanışma havası doğurdu. Öğretim üyeleri tavırları bakımından büyük fire vermediler. Fakülteden hiç olmazsa 10-15 kişi Mümtaz Soysal'ın her duruşmasına gittik. Savcı Baki Tuğ ve "Siz büyük bir bilim adamısınız," diye Mümtaz'a yağ çeken, ancak her duruşmada tahliye talebini reddeden askeri yargıcın sahneledikleri hukuk komedisine tanık olduk. Mümtaz'ın tutukluyken kesilen maaşını bir iki ay katkı yaparak topladık. O hapisteyken evlendiği karısı Sevgi Soysal'a verdik. 12 Mart'ta Siyasal Bilgiler'de ve benzeri darbelerle karşılaşan üniversitelerde dayanışmacı davranış damgasını vurdu. 12 Eylül'de ise tam tersi, yani meslektaşlarımızın muhbirliği, tasfiyeci veya ürkek tavırları belirleyici olacaktı.

Meslektaşlarımızla beraber öğrencilerden alınıp toplananlar oldu. Ama dediğim gibi Siyasal Bilgiler Fakül-

tesi kendi geleneğine fazla ihanet etmedi. Yani bir dayanışmayı, bütünlüğü sürdürdü.

12 Mart rejiminin sendika hareketine vurduğu darbeler vardır. Mesela sıkıyönetim altında toplu sözleşmeler, grevler askıya alınır. Sendikacılık fiilen engellenir. Ücretler baskı altına alınır. Sermaye sınıfının istediği bir konjonktür geçici olarak sağlanır. Ama 12 Mart rejiminin defteri kapandıktan sonra, 70'li yıllar sonrasında yine aynı süreç devam eder, hatta CHP'yi iki kez iktidara getirecek bir siyasi konjonktür 1970'li yılların sonlarına kadar Türkiye'ye egemen olur.

O yılların Mülkiye'si için iki gözlem yapabiliriz. Birisi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde sol-sağ ayrımı çok sağlıklı bir denge yaratmıştı. Mesela Üniversiteler Kanunu 1971'de uğradığı tırpanlara rağmen hâlâ demokratik bir yorumlanma biçimi içinde uygulanır ve fakülte, Profesörler Kurulu aracılığıyla yönetilir. Buna, akademik güçler de dahildir. Her asistanlık sınavının, doktora yeterlik sınavlarının, doktora ve master tezlerinin jürileri Fakülte Kurulu'nun onayından geçer. Jüri bileşiminin ideolojik bakımdan nötr olması için, Fakülte Kurulu'nun sağcı ve solcu üyeleri özel özen gösterirler. Ana amaç, ideolojik ve kişisel kayırmaların olmamasıdır. Bu nedenle Fakülte Profesörler Kurulu'nun tartışma ortamı da çok sağlıklıdır. Uzun sürer, yorucudur, insanları bıktırır. O zaman şimdiki gibi sigaraya tepki de yoktur. Profesörler Kurulu, Mümtaz Soysal gibi sigara içmeyenlerin tepkilerine ve çektikleri eziyete rağmen duman içinde yüzer, ama saatlerce süren toplantılar sonunda fakültenin bütün sorunları çözülür. Gerçek ve demokratik bir özyönetim vardır ve sol/sağ ayrımının yarattığı denge buna katkı yapmıştır.

Göz göre göre kayırma yok...

Kayırma yoktur ve kalite arayışı ön plandadır. Bu arada ben Cambridge çalışmalarımın nihai ürününü *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* diye bir çalışmaya dönüştürdüm. 12 Mart rejiminden hemen sonra doçentlik tezi olarak sundum. Tez başarılı bulundu. Diğer aşamaları da geçerek doçentlik unvanını aldım. O zaman doçentlik unvanı şimdikinden çok önemli, asıl akademik mesleğe giriş aşamasıdır.

Doktora her fakültenin kendi yönetmeliğine göre verilen bir unvandır. Mesela Siyasal'da doktora komisyonu, demin söylediğim otokontrol öğelerinin de katkısıyla iyi çalışır, titizdir. Ama her fakülte böyle olmayabilir.

Doçentlik sınavı yüksek düzeyde yeknesaklaşmayı arayan gerçek bir akademik süzgeçtir. Yabancı dil sınavını bir yana bırakalım. Önce, Üniversiteler Arası Kurul'un belirlediği jüriye tezinizi sunacak, savunacaksınız. Ondan sonra bir doçentlik kolokyumu için ayrı bir araştırma konusu üzerinde bir tebliğ hazırlayacaksınız. (Ben kolokyum bildirisini tarım üzerine hazırlamıştım.) Onu savunacaksınız, tartışmaya açacaksınız. Kolokyum savunması sırasında bir anlamda iktisat sınavından da geçmiş oluyorsunuz. Kolokyum bildirisinin çevresinde dolaşan tartışmalar, çoğu kez bir sınava da dönüşüyor.

Arkasından bir de deneme dersine gireceksiniz. Deneme dersi için üç tane konu öneriyorsunuz. Jüri dersten bir gün önce birini seçiyor ve 45 dakikada o konuyu, bir sınıfta, herkesin anlayacağı şekilde anlatıyorsunuz. Bütün bu aşamalardan geçip doçent oluyorsun ama bu sadece bir unvan. Fakültedeki kadroya atamanın da

yapılması lazım. Fakülte ilan edecek, başvuruları alacak, beni önerecek, ancak son aşama olarak atama Milli Eğitim Bakanı'mn imzasıyla gerçekleşecek. Benim atamamı Adalet Partili bakan onaylamadı. Onaylamayınca Danıştay'a gittik.

Erdoğan Teziç'in davasına yanlışlıkla benim MİT dosyam gönderiliyor... Dosyada, "Basın Yayın'da daktilo çalarak Mahir Çayan'a vermiştir," yazıyor

Bakan kimdi, hocam?

Galiba Ali Naili Erdem'di. Benim de avukatım Turan Güneş. Ama avukatlığı pek ciddiye almayan bir büyüğümüzdü rahmetli, kendi savunmamı kendim yazıyorum, onun imzasıyla yolluyoruz. O sırada galiba Yahya Zabunoğlu, Hukuk Fakültesi'nin doçentlerinden, avukatlık yapıyordu. Şimdiki (2007) YÖK başkanı da (yanlış hatırlamıyorsam) bakanlık tarafından engellenmiş.

Erdoğan Teziç...

Evet, Erdoğan Teziç'i de galiba asker dönüşünde almamışlar eski kürsüsüne bir sebepten ötürü. O da davacı Danıştay'da. Avukatı Yahya Zabunoğlu nedenlerini sorunca, MİT dosyasını yollamışlar. Beni Yahya Zabunoğlu aradı. "Erdoğan Teziç'in MİT dosyası yerine senin dosyanı yollamışlar. Ben de sana aktarayım," dedi.

Şimdi Erdoğan Teziç'in davası için yanlışlıkla yolladıkları benim MİT dosyamda "Solcudur, komünisttir, Marksisttir," türü sıradan iddialar var. Ancak onun öte-

sinde somut bir olaya da referans veriyor. "Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Basın Yayın Yüksekokulu'ndan bir daktiloyu çalarak Mahir Çayan'a verdiği ihbar edilmiştir," gibi ifade var.

Şimdi bu olayın içyüzünü anlatayım. Ben bunu daha önce anlatmadım değil mi?

Mahir daktiloyu iade etmiş

Hayır hocam.

Olay şu. Mahir Çayan bizim talebemiz ama o devrimci öğrenci hareketinin de liderlerinden biri. Mihri Belli kanadına daha yakın. Dolayısıyla beni daha çok Beyaz Aydınlık ekibinden saydığı için aramızda fazla bir muhabbetimiz, hukukumuz da yok.

Benim de çalışma odam, Siyasal Bilgiler'e bağlı Basın-Yayın Yüksekokulu'nda. Basın Yayın'daki idari görevlilerden biri bir gün bana geldi,

"Hocam, bana zimmetli daktiloyu çalmışlar. Duyduğuma göre Mahir Çayan kullanıyormuş. Ben bunun altından kalkamam, sizi dinler. Lütfen rica eder misiniz, iade etsin," dedi.

"Kamulaştırmış" yani...

"Peki," dedim. Nerede Mahir'in odası diye soruşturdum. Arkada bizim fakültenin öğrenci yurdu var. Mahir'in orda odası veya karargâhı olduğunu öğrendim. Odasında buldum Mahir'i. Ne kadar yakın tanıştığımızı şimdi hatırlamıyorum. Kendisine Mahir mi, kardeşim mi, Mahir yoldaş olarak mı hitap ettim, hatırlamıyorum, ama özetle, "Bir kayıp daktilo durumu var. Adamcağızın

başı dertte, rica etsem de şunu iade etsen," dedim. O da kendini fazla bağlamadan, "Düşünürüz, bakarız," gibi bir cevap verdikten bir iki gün sonra gerçekten iade etmiş. Bizim bu olay da MİT raporuna bu şekilde geçmiş.

Danıştay yoluyla doçentlik atamasını aldım. Fakat 12 Mart atmosferinin hastalıklı ortamının sıkıntılarını da yaşıyorduk. Her ne kadar akademik kadro dayanışma bakımından fazla fire vermedi ise de fakültede abuk sabuk şeyler de oluyor. Mesela sıkıyönetim görevlisi askerler polisten çok, kimseye sormadan fakülteye geliyorlar. Birtakım öğrencileri tekme tokat sınıftan çıkarıp götürüyorlar, göre göre önleyemiyorsun. Odaları aramaya başlıyorlar. Odalarımızda her şey var. Marx var, *Kapital* var. Lenin var. Arama yapanların anlamadıkları için alıp götürebilecekleri sosyalist ülke iktisatçılarının kitapları var. Ben bunları naylon torbalara koyarak çalışma masamın alt boşluğuna sakladım. Sonra sel bastı. Bereket naylon kitapları korumuş.

Odamda tez yazıyorum. Saat 17.30'a geldi mi, posbıyıklı bir hademe geliyor. "Hoca, mesai bitti, gideceksin," diyor. "Ne münasebet, sen kim oluyorsun?" filan diyorsun. "Müdürüm emir verdi, beş buçukta bütün odalar boşaltılacak..." diyor.

Nermin Hanım, başı derde girmesin diye okulu erken boşalttırıyor

Neden böyle bir şey yapılıyor?

Müdür, Basın Yayın Yüksekokulu'nun müdürü Nermin Abadan. Başı sıkıyönetimle derde girsin istemiyor,

kestirme yöntem, okul binasını mesai bitiminde boşaltmak. Halbuki biz çoğu zaman geç saatlere kadar odalarımızda çalışırız. Ben de can sıkıntısıyla ertesi gün Fakülte Dekanı İlhan Unat'a gidiyorum. "İlhan Bey, Allah aşkına şu kadına biraz sağduyu telkin edin," diye yakınıyorum. İlhan Bey, dudaklarının arasında hiç söndürmediği sigara, beni onaylar gibi başını sallıyor. Meğer, baltayı taşa vurmuşuz, zira kısa süre sonra Nermin Hanım, İlhan Unat'la evlenmez mi?

İşte bu ortamda doçentlik tezini tamamladık, yargı yoluyla atamayı sağlamaya çalışıyorum. O arada *The Economist* dergisinde, "Uluslararası bir kuruluş sosyal konularda çalışmak üzere doktoralı bir iktisatçı arıyor" diye bir ilana rastladım. Kurumun ne olduğu belli değil, ben galiba posta kutusu olarak verilen başvuru adresine özgeçmiş yolladım. Cenevre'deki Birleşmiş Milletler'e bağlı Division of Social Affairs'in (Sosyal İşler Dairesi'nin) sözleşmeli bir uzman arayışı söz konusuymuş. Beni kabul ettiler. Doçentlik tayinim çıkmıştı o sırada. Fakülteden izin aldım, sözleşmeyi imzaladım, 8 aylığına Cenevre'ye gittim.

Orada "Sosyal Raporlar" üzerine bir rapor hazırladım. Daha çok Batı, özellikle de Batı Avrupa toplumlarındaki sosyal koşulların, sosyal göstergelerin ve sosyal politikaların değerlendirildiği bir "Sosyal Raporlar" geleneği vardı. Biraz da, o yıllarda evriminin zirve noktalarına yaklaşan "refah toplumu" geleneğinin bir ürünü.

Nitekim benim bu çalışmanın tamamlanmasından birkaç yıl sonra, neoliberalizmin yükselişinin bir ürünü olarak Birleşmiş Milletler'de benim çalıştığım birim, yani Sosyal İşler Dairesi lağv edildi. İşte ben de 1974'ün Nisan-Aralık ayları içinde Batı Avrupa Sosyal Raporla-

rı'nın bir bilançosunu, dökümünü çıkardım, bir değerlendirmesini yaptım. Birleşmiş Milletler belgesi olarak yayımlandı. 1975'in baharında da ağustosta yapılan bir seminerde tartışıldı. Çiğdem, küçük oğlumuz Sinan'ı da alarak bir ay sonra bana katıldı. (Sinan 25 Mart 1971'de doğmuştu. Yanılmıyorsam baba dostu Adnan Cemgil'in oğlu Sinan Cemgil'in öldürülmesinden kısa bir süre sonra, belki de oğlumuza bu adı vermemizi etkilemiştir, şimdi hatırlamıyorum.)

Aziz Köklü, kürsü başkanı olmamı engellemek için, fakültenin sağ kanat asistanlarından Necdet Serin'in kürsüye transferini sağladı

Cenevre'de ne kadar kaldınız?

Yıl sonuna kadar Cenevre'de kaldık. Biraz para kazandık. İlk kez otomobil sahibi olduk. Ehliyeti Cenevre'de aldım. Kış koşullarında Çiğdem'in kardeşi Oktay'ı da sürücü desteği olarak çağırdık. Eşyalarla yüklü, Ankara'ya döndük. Garip bir şekilde, yurtdışında Cambridge ve Harare'den sonra en uzun kalacağım şehir olan Cenevre bağlantım böylece ilk kez 1974'te başladı. Yaklaşık 25 yıl sonra, dört beş yıl boyunca her yıl üçer beşer ay kalmak üzere tekrar Cenevre'ye gidip, Birleşmiş Milletler'de çalışacağım. Zamanı gelince anlatırım.

Ankara'ya döndüğümüzde fakülte hayatı 12 Mart rejiminin etkilerinden kurtulmuş, normale dönmüş görünüyordu. Doçent olarak Fakülte Kurulu'nun da üyesiyim. 1971'de arazi olan devrimci asistanların bir bölümü hapse girdiler. 1974'teki aftan yararlandılar. Fakülteye dönmek isteyenler geri geldiler. Meclis'te çıkan

af yasası yarım yamalak olduğu için Anayasa Mahkemesi düzgün hale getirdi. Bizim Mümtaz Soysal'ın davası o af sayesinde düştü. Halil Berktay da döndü. Her şey bir yerde duruluyor.

Çiğdem'in kardeşi Oktay ve Korkut.
Cenevre'den karayolu ile dönüş, 1974

Demin söylediğim iyi bir akademik ortam yaşanıyor. Ben, Cenevre'ye gidişten biraz önce, Besim Üstünel'in İstanbul'a gitmesi nedeniyle boşalan ve Aziz Köklü'nün vekâleten başkanlık yaptığı Uluslararası İktisat ve İktisadi Gelişme Kürsüsü'ne geçtim. Doçentliğim kesinleştikten sonra kürsü başkanı olmamı engellemek için Aziz Köklü kendisine çok yakın olan ve fakültenin sağ kanat asistanlarından Necdet Serin'in de bu kürsüye transferini sağladı. Necdet'in doçentliğinin benden önce

gerçekleşeceği malumdu, Aziz Bey'in ideolojik güdülerle olduğu pek açık olan bu operasyonuna karşı çıkmadım. Necdet'le fikir planında uzlaşmazdık, ama kişisel sorunumuz yoktu. Hatta, şimdiki karısı Semiramis'in ailesine "dest-i izdivacını talep etmek üzere" Necdet'in dışında giden iki kişiden biri bendim. Diğeri, Semiramis'in yakın bir arkadaşının babası olan Reşat Oğuz idi. On yıl sonra biz fakülteden atıldığımızda dekan olan da yine Necdet Serin idi.

Biz Halil'le, Bilsay Kuruç'la, daha sonra Şevket Pamuk'la, İktisat Tarihi, Dünya Ekonomisi ve Güncel Ekonomik Sorunlar gibi başlıklar altında güzel dersler veriyoruz Verimli bir çalışma ortamına girdik. Bizim kürsü bir asistanlık sınavı açtı. Hiç unutmam. O sınava girenler ve sonucu, o tarihlerde mesleğin ne kadar itibarlı olduğunu gösteriyor.

Marksist bilinen Kutlay Ebiri'nin neoliberal yazısı Dünya Bankası'na giriş dilekçesi gibi yorumlandı

Sizde kayırma yok mu?

Benim akademik değerlendirmelerde genel tavrım şudur. Belirlediğimiz bilimsel ölçütlere göre kim başarılıysa onu tercih ederiz. O sıralarda asistanlık sınavına giren dört kişiyi hatırlıyorum. Birisi Hakkı Keskin. Sonra Hamburg Üniversitesi'nde iktisat profesörü oldu. Şimdi de Alman parlamentosunda Sol Parti'den milletvekili. O kazanamadı. Daha sonra Keskin'i TC vatandaşlığından attılar. Dava açtı kazandı. Öyle renkli bir adamdı.

İkinci girip de kazanamayan bir arkadaş da Kutlay Ebiri'dir. Kutlay Ebiri, o tarihlerde Marksist bir iktisatçı

olarak bilinirdi. O da sınavı kazanamayanlardan biriydi. 1980 sonrasında Dünya Bankası'na girdi, ama daha önce devletçi ve müdahaleci iktisatçıları eleştiren "Türkish Apertura" başlıklı bir yazıyı ODTÜ *Gelişme* dergisinde yayımladı. Bazıları, bu neoliberal yazıyı Dünya Bankası'na başvuru dilekçesi olarak değerlendirmişlerdi. Sonraki yıllarda Dünya Bankası'nın üst düzey uzmanlarından biri oldu.

Kazananlar kimdi? Birisi, şimdi İstanbul Boğaziçi Üniversitesi'nde profesör olan Şevket Pamuk, diğeri de Etyen Mahçupyan... Etyen Mahçupyan'ı biliyorsunuz. Birkaç sene sonra ailevi nedenlerle ayrıldı.

Şevket ise 12 Eylül tasfiyelerine tepki olarak istifa etti, önce Amerika'ya gitti, 12 Eylül'ün son bulmasından sonra da Boğaziçi'ne...

Bunları, o tarihlerdeki genel olarak akademik ortamda, daha özelde de Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde bilimsel kalite ölçütlerinin önemini, mesleğe girişteki çetin yarışma koşullarını vurgulamak için söylüyorum. O yüzden 1980'e kadar Siyasal Bilgiler, aşağı yukarı Türkiye'de fikir hayatında, sadece iktisat değil, sosyal bilimlerin tüm alanlarında öncü bir konumdaydı. Sağ-sol ayrımının içinde de, solculuğun düzeyli tüm varyantlarının kümelendiği, odaklandığı bir yer oldu.

Bu yıllarda, bir yandan Batı toplumlarında solun yeni açılımlar içinde yükseldiği bir dönemin içinden geçiyoruz. Bir yandan da özellikle 1974'te OPEC'in petrol fiyatlarını yukarı çekmesinin de etkisiyle Üçüncü Dünya'nın kapitalist metropollerle uluslararası ekonomik düzenin işleyişini pazarlık konusu yapmaya başladığı bir döneme tanık oluyoruz. Üçüncü Dünya ülkeleri, "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" talebini içeren bir

bildiriyi Birlemiş Milletler'e kabul ettirdiler. Hammadde piyasalarında, çokuluslu şirketlerin faaliyetlerinde, finansal sistemin işleyişinde vesaire Birleşmiş Milletler'e bağlı çeşitli kuruluşlarda ve onların dışında çeşitli ortamlarda ve çeşitli adlarda Güney-Kuzey diyalogları başladı. Özellikle Cenevre'deki UNCTAD bünyesindeki toplantılarda 77'ler grubu şemsiyesi altında toplanan Üçüncü Dünya ülkeleri, tek bir sözcü oluşturarak, Batı blokuyla müzakerelere girişti.

Ben, bu yıllarda, bugünkü antiküreselleşme hareketini belli sınırlar içinde andıran "Üçüncü Dünyacı" bir çizgiyi olumlu görüyordum. Türkiye, sözünü ettiğim Kuzey-Güney pazarlık-müzakere süreci içinde (OECD üyesi olmanın katkısıyla) Batı grubu içinde yer alıyordu. Halbuki nesnel ekonomik konumu itibariyle biz de bir Üçüncü Dünya ülkesi idik. Bu konuda, o tarihlerde sanırım *Yeni Gündem* gazetesinde "Türkiye Üçüncü Dünya'dadır" başlıklı bir yazı yazmıştım. TODAİE dergisinde de "Üçüncü Dünya" başlıklı ve daha akademik bir makalem çıkmıştı.

O tarihlerde Ecevit'in CHP genel başkanlığa gelmesinde kritik rol oynamış olan eski parti Genel Sekreteri Kâmil Kırıkoğlu, Ecevit'e muhalif, daha sol bir çizgi içindeydi. Benimle ve bazı arkadaşlarla, örneğin Alpaslan Işıklı ile temas etti. Türkiye'nin Batı bloku içindeki pasif konumunu eleştiren ve belli ölçülerde "Üçüncü Dünyacı" bir pozisyon belgesi hazırlamasına katkı yaptık. Bu metni CHP organlarında tartışmaya açtığını, ancak itibar görmediğini hatırlıyorum. Esasen kısa süre sonra kanserden kendisini kaybettik.

CHP'nin halktan yana bir programla aldığı destek DP geleneğinden gelen partilerin önüne geçti

CHP'nin iyi zamanı...

1974 ve 1978-1979 yıllarında CHP iktidar oldu. Belki tarihi boyunca ilk defa halk sınıfları tarafından desteklenmesi DP geleneğinden gelen orta-sağ akımların önüne geçmişti. Bunda, halktan yana bir ekonomik ve sosyal programı benimsemesi, siyasete taşıması rol oynadı. O tarihlerde bazı arkadaşlarımız, örneğin Bilsay Kuruç, CHP'nin ekonomik programına, Göreme Sokak'taki parti karargâhında katkı yapıyorlardı. Ben Göreme Sokak grubu içinde yer almadım, ancak farklı bir kanaldan CHP'nin dış siyasetine katkı yaptım. Fakültede sevdiğim arkadaşlarımdan biri olan Gündüz Ökçün, Eskişehir CHP milletvekili olarak parlamentoya girdi ve Dışişleri Bakanı oldu. Gündüz, Devletler Hususi Hukuku profesörü idi, ancak iktisat tarihi üzerinde de çalışmaları vardı. Hatta Şevket Pamuk, ben ve Ökçün imzalı bir "Osmanlı Ücretleri" makalemiz Amerika'daki Fernand Braudel merkezinin yayın organı olan *Review* adlı dergide İngilizce olarak yayımlanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nu bir yarı-sömürge konumuna sürükleyen ekonomik olguların bugün de işlemekte olduğunu düşünüyordu ve bu açıdan "Üçüncü Dünyacı" tavırlara yakınlık gösteriyordu.

Tabii, CHP hükümetinin dışişleri bakanı olarak Gündüz Ökçün'ün NATO, hatta OECD üyeliğini tartışma konusu yapacak gücü ve inisiyatifi olamazdı, ancak başka bir konuda inisiyatif aldı. UNCTAD ve diğer uluslararası forumlarda o tarihlerde süregelmekte olan

Kuzey-Güney müzakerelerinde Türkiye'nin Batı grubundan uzaklaşarak 77'ler grubuyla ortak davranma seçeneğine yaklaşma girişimlerini teşvik etti. Benim, Siyasal'da yöneticisi olduğum Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi'ni de devreye sokarak, ancak esas olarak Dışişleri'nin örgütlediği "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" başlıklı uluslararası bir konferansı İstanbul'da düzenledik.

Uluslararası ekonomik ilişkilerin eşitsiz, sömürüye dayalı mekanizmalarını tartışan hoş bir toplantı oldu. Bu süreçler üzerinde fazla ilgilenmemiş Türkiye'den bilim insanlarına da yararlı katkılar getirdi. New York'taki Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey zirvesine, Manila'da UNCTAD'ın 5. genel kuruluna, Buenos Aires'teki "Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Teknik İşbirliği" konferansına ve Cenevre'deki UNCTAD bünyesindeki uluslararası hammadde ticaretinin bir "Ortak Fon" aracılığıyla düzenlenmesini hedefleyen müzakerelere Dışişleri heyetleri içinde benim de "danışman" olarak katılmamı sağladı. Bakanlık olarak da, bu müzakerelerde Türkiye'nin nesnel çıkarları söz konusu olduğunda Batı blokundan ayrı davranma talimatı delegasyonlara iletildi. İşin tuhafı, Dışişleri'nin üst düzey görevlilerinden İlter Türkmen de (o tarihlerde ya New York'ta ya da Cenevre'de Birleşmiş Milletler nezdindeki büyükelçi idi) Türkiye'nin 77'ler grubuna katılmasından yana bir tavır içindeydi, ama bunun çok da önemli olmadığını düşünüyordu.

Bu müzakerelere Dışişleri'nin genç, dinamik ve açık görüşlü uzmanlarından oluşan bir ekip görevlendirildi. Temel İskit, Şefik (soyadını unuttum), Gündüz Aktan bu çekirdek kadronun içindeydiler ve çok iyi çalıştılar.

(Sonradan Şefik bir gönül macerasının katkısıyla bakanlıktan ayrıldı. Temel, Dışişleri'nin AB'ci kanadının önde gelenlerinden biri olarak emekli oldu. Gündüz, Turgut Özal'ın özel danışmanı oldu, hatta Özal'ın adıyla yayımlanan *Türkiye ve Dünya* temalı bir kitabı kaleme aldı. Sonunda da MHP'den milletvekili oldu. Geçen yıl vefat etti.)

1978-1979 yıllarında bu çalışmalara bir hayli zaman verdim. Düşük, sanırım 50 dolarlık bir harcırahla, sözünü ettiğim Manila, Buenos Aires, New York, Cenevre toplantılarında iki hafta, bir aya kadar uzanan sürelerde kaldık. Harcırah sınırı nedeniyle otellerde çoğu kez ikişer kişilik odalarda kalırdık. Oda arkadaşım çoğu kez yine Siyasal'dan Çelik Kurdoğlu olurdu. Cenevre'deki "Hammadde Ticaretinde Ortak Fon" görüşmelerine bir kasım ayında Çiğdem'le birlikte arabayla gittik. Giderken Po Ovası'ndaki yoğun sise, dönüşte Yugoslavya'daki kar yağışına karşı unutamayacağımız mücadeleler verdik. O tarihlerde fizik profesörü olarak Cenevre'deki nükleer araştırmalar merkezi CERN'de çalışmakta olan kardeşim Murat'ın İsviçre-Fransa sınırının hemen ötesindeki bir Fransız köyü olan Peron'daki evine misafir olduk.

CHP hükümetinin dış ilişkilerine bu şekilde katılmanızı ve o doğrultudaki çalışmalarınızı bugün nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu soruyu iki boyut içinde tartışabilirim. Birincisi, bir sosyalist olarak CHP ile ilişkiler kurmak yanlış mı idi? CHP tarihinin içerdiği küçük burjuva radikalizminin savaş sonunda tasfiye edildiğini ve bu partinin ege-

men sınıflara teslim olduğunu daha önce söylemiştim. 1970'li yıllarda CHP, "ortanın solu" çizgisine geçti, o tarihlerdeki Ecevit'in inisiyatifi ile bu eski radikal geleneğe farklı bir yörünge izleyerek kısmen döndü. Turan Güneş gibi "popülist" politikacıların da katkılarıyla halk sınıflarının söylemleriyle bağlar kurmaya, ekonomik ve sosyal taleplerini de sahiplenmeye yöneldi. Ve 1973-1979 arasında ilk kez CHP'nin tabanına halk sınıflarından artan katılmalar oldu.

CHP'nin sola kaymasıyla Ecevit'in "bizim dışımızdaki sol" diye mesafeli durduğu sosyalist solun gelişmesi arasında da bir paralellik gerçekleşti. Bu iki akımın arasında (liderlerin söylemleri bir yana) bir kader birliği, tamamlayıcılık olduğu bir dönemden geçtik. Daha sonra 1989-1991 yıllarında da (bu kez SHP vardır) benzer bir durum yaşandı. Bugün için bile, CHP'nin kaderinin sosyalist solun gelişimi için önemli olduğunu düşünüyorum. CHP bir düzen partisi olma kimliğini aşma doğrultusunda eğilimler gösterirse, halk sınıflarının sorunlarına yaklaşırsa, sosyalist solun gelişme potansiyeli daha fazla olacaktır. Bu nedenle, 1978-1979 yıllarında uluslararası ekonomik ilişkilerde CHP iktidarının içinde ve Türkiye kamuoyunda bağımsızlıkçı, antiemperyalist bir çizginin savunulması, o doğrultuda somut adımlar atılması anlamına gelen çalışmalarım nedeniyle hayıflanmıyorum.

Sorunun ikinci boyutu, o yılların uluslararası platformlarında ortaya çıkan Üçüncü Dünyacı tavırların içeriğiyle ilgili... Bu dönem uluslararası Keynesçiliğin zirve noktası, ama aynı zamanda son yılları... Thatcher 1979'da iktidara geliyor, Reagan'a daha bir yıl var. Uluslararası platformlarda Üçüncü Dünya'nın sözcülüğünü,

örneğin Cezayirli, Jamaikalı, Hindistanlı hükümet temsilcileri, çoğu kez diplomatlar üstleniyorlar. Bilgili, kıvrak zekâlı, yüksek belagat yeteneği olan kişiler. Emperyalizmin temsilcilerine zaman zaman kök söktürüyorlar. Özgüvenleri var.

Ama öte yandan, bu çekişmenin iki tarafında da egemen sınıfları temsil eden hükümetlerin ve onların sözcülerinin olduklarını unutmamak gerekiyor. Bu nedenle otuz yıl öncesinin Üçüncü Dünyacı tavırları, 2000 sonrasının Dünya Sosyal Forumları'nın "mazlum milletlerin halk sınıfları"nı kapsamayı hedefleyen özelliklerine göre daha geridedir. Siyasal'dan İlkay Sunar, bir ara bana, "Üçüncü Dünya'ya katılmak, bir yığın küçük despotun at oynattığı bir camiaya girmektir," diye eleştiri getirmişti. Haklıydı, ancak o yılların pazarlık sürecinin emperyalist sistem tarafından belirlenmiş ekonomik mekanizmalara dönük çok ciddi eleştiri öğeleri içerdiğini de unutmamak şartıyla. 1980 sonrasındaki gelişmeler dikkate alınırsa, Üçüncü Dünyacılık üzerinde fazlaca iyimser olduğumu artık kabul ediyorum. Yine de, o yıllarda katıldığım, katkı yaptığım süreç, bana dünya ekonomisinin işleyiş mekanizmaları, güç odaklarının rolü ve etkileri üzerine çok şeyler öğretti.

Öte yandan 1970'li yıllardayız. Türkiye'deki sol-sağ ayrışması ve çatışmaları da devam ediyor. Tabii bunları siz de biliyorsunuz. 1960'lı yılları hatırlar mısınız? Yaşlar nasıl?

47, 44 hocam. 1960'ları hatırlayamayız...

1970'li yılları daha iyi bilirsiniz. 1970'lerde artık Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne sağcı öğrenciler sokulmuyor.

Şimdi çelişkili bir durum var. Bir taraftan sağlıklı akademik ortam diyoruz. Öte yandan öğrenci hareketi içinde artık mevziler kaskatı tutuldu. Kasabalara, mahallelere, okullara, fakültelere sağ veya sol gruplardan biri hâkim olunca diğer grubu sokmuyor. Solun içinde de kavga var, ama henüz birbirini atmıyorlar. Yani mesela efendim "Buraya Maocular girmez" demiyorlar. Yahut "Kurtuluşçular girmez" demiyorlar. Onlar birbirlerine müsamaha ediyor ama bizimkiler sağcıları fakülteye sokmuyorlar. Başka yerlerde de, mesela Gazi Eğitim'de de solcuları sokmuyorlar. Siyasal'ın sağcı öğrencileri Site Yurdu'nda, solcular bizim fakültenin arkasındaki yurtta kalırlar.

Fakat sağcılar bir müddet sonra toplanır ve okula gelmeye karar verirler. Bugün biz okula geliyoruz diye telefon ederler. Ben iki ayrı dekan zamanında Fakülte Yönetim Kurulu'nda görev yapıyordum. Birincisi Gündüz Ökçün. Gündüz Ökçün dekanken, sağcılar "Geliyoruz," diye telefon ettikleri zaman fakülteyi kapatırdı. "Dersler tatil olmuştur," kararını çıkartırdı. Kapandığı için de onlar içeri alınmazdı. Sınav zamanında da polis himayesi altında bunlar arka kapıdan, fakültenin ücra köşelerinde, "taş oda" diye bilinen odalarda girerlerdi sınavlara.

Fakat ben öyle bir sınavda salon başkanlığı yapmak durumunda kaldım. Ve bu öğrencilerden biriyle çok zorluk çektim. Faşist çete başlarından biri ve açıkça notlarını açıp yazmaya kalkıyor. Ben bunu önlemeye kalktıkça efeleniyor. Yani olayın kontrol edilmesi giderek imkânsızlaşıyor. Dışarı atsan bütün sınıfla mücadele haline gireceğiz. Nasıl çözdüğümü hatırlamıyorum, ül-

kücü militanın ne oranda kopya çekerek sınavı tamamladığını, ne kadarını benim önleyebildiğimi hatırlayamıyorum.

Ülkücüler okula kavga etmek için gelmeye kalkınca Dekan Cevat Geray onları bir odaya alır, bitap düşürünceye kadar uzun konuşur, çocuklar helak olur, çıkar giderdi

Diğer Dekan Cevat Geray'dı, değil mi?

Sonra Cevat Geray dekan oldu. Cevat Geray 12 Eylül darbesi sırasında dekandı ve sağcı öğrencilere karşı başka taktikler uyguladı. Şimdi Cevat Geray'ın bir özelliği, dekan sıfatıyla Fakülte Kurulu'nu yönetirken o kadar uzun konuşur ki, bizleri neredeyse uyuturdu. Dekan olduğu için de susturamazdık. Sağcılar "Geliyoruz," telefonunu açar açmaz, "Çağırın çocukları, Fakülte Kurulu'na alın, onlarla da görüşeceğim," derdi. 20-25 ülkücü öğrenciyi alır Fakülte Kurulu'na. Onlar, grup halinde gelirlerdi, kavga etmek amacıyla. Cevat başlar konuşmaya. Öyle bir konuşur ki iki saat sonunda bu çocuklar bitap düşmüş, bütün enerjileri tükenmiş, derse de giremezmişler, helak olmuş halde çıkar giderlerdi.

İşte, verimli, düzeyli akademik ortamla, pürüzlü, eksik, adaletsiz hale gelmiş öğretim ortamı fakülte içinde bir arada yaşanmakta idi. Ve öğretim sistemi bakımından 12 Mart öncesine göre bir geri gidiş, bozulma söz konusu idi.

Mustafa Kuseyri olayında polisin söyledikleri beni şüpheye düşürdü

Bunun işaretleri neydi?

Hiç unutmadığım bir olayı aktarayım. Mustafa Kuseyri, devrimci hareketin önde gelen öğrencilerinden biri, Basın Yayın Okulu'nun giriş katında, hemen soldaki bir odada kurşunlanarak öldürülmüş. Ağabeyi yahut babası tanınmış bir kişiydi. Benim de odam Basın Yayın'da. Polis cinayetin işlendiği odada çok profesyonel bir analiz yaptı. Teferruatını hatırlamıyorum. Ama "Bu genç tanımadığı değil, tanıdığı biri tarafından, belki de kazaen öldürüldü," diyor.

Fakat sonra Fakülte Kurulu toplandı. Solcu arkadaşlar, "Öğrencimiz öldürülmüştür. Bir bildiriyle protesto edelim, fakülteyi kapatalım ve bir protesto yürüyüşüne katılalım," diye öneri getirdiler. Benim kafamda, sabahki polisin söylediklerinden kaynaklanan bir rahatsızlık ve şüphe var. Fakat hem sağcı hem de sağduyulu birkaç arkadaşın itirazlarına rağmen safları bozmadım ve bizim solcu çevreye şüphelerimi aktarmadım. Fakülte Kurulu çoğunluğu protesto kararı aldı. Biz de öğrencilerle birlikte Kızılay'dan başlayıp fakültede son bulan bir protesto yürüyüşü yaptık. Benim yanımda da Muammer Aksoy var. Hiç unutmam sloganlar atılıyor, ben de sağ yumruğumu kaldırıyorum. Aksoy diyor ki: "Korkut yumruğu kaldırma, biz hocayız. Bize yakışmaz, biz demokrat insanlar olarak katılıyoruz." Ben de "Ağabey, ben yalnız demokrat değil, aynı zamanda sosyalistim," diyorum. Böyle tatlı tatlı gidiyoruz. Sonra kendisi de karanlık güçlere kurban gitti.

Birkaç yıl sonra, Mustafa Kuseyri'nin ölümünün, o gün polisin tahminine uygun biçimde gerçekten de bir arkadaşının kaza kurşunu sonucu meydana geldiği, ilgili kişinin kimliğiyle birlikte ortaya çıktı. O yıllarda bizler, yani devrimci hareketin içinde aktif rol almayan sosyalist, solcu öğretim üyeleri, solcu öğrenci hareketi ve diğer devrimci akımlarla dayanışmamızı sürdürdük daima. Ve bu sırada, Kuseyri olayında olduğu gibi kabahatlerimiz de oldu. Ama öte yandan, akademik değerlendirmelerde, asistan atamalarında, doktoralarda, meslek sınavlarında akademik ve bilimsel standartları gözetmede kesinlikle ödün vermedik.

Bu konuyla ilişkili de bir örnek göstereyim. Süleyman Gedik diye bir asistanımız var.

TURKTRADE Genel Sekreteri...

Evet, o. Süleyman, rahmetli yazar Tomris Uyar'ın da kardeşidir. Mehmet Selik yakınlarda öldü. *Kapital*'i ilk çeviren odur. Bizim de arkadaşımız ama hem delidolu, yiğit, hem de biraz alaturka bir arkadaşımızdı. Kıdemli bir İşçi Partili'dir. Hatta partinin bir kriz döneminde, İşçi Partisi'nin liderlerinin tutuklandığı, kaçtıkları bir zamanda kısa bir dönem genel başkanlık da yaptı. Yani bazı konularda güçlü sorumluluk duygusu olan bir arkadaşımızdır. Ama aynı zamanda hem delidolu, hem de alaturkadır... Süleyman Gedik'in doktora tezini o yönetiyor. İktisadi Düşünce Tarihi ve İktisat Tarihi Kürsüsü'nün başkanı Aydın Yalçın. Tez hocası da Mehmet Selik. O sırada Doktora Komisyonu'nun başkanı da akademik dürüstlük ve tarafsızlığı sadece bir ilke olarak değil, meslek hayatının temel bir amacı haline getirmiş olan Tuncer Bulutay.

İmzasız bir mektupla, tez jürisinde yer aldığımız Süleyman Gedik'ten rüşvet aldığımız iddia ediliyor.
Bu ihbar mektubunu Beşir Hamitoğulları'nın yazdığı rivayet edilir ama tam bilmiyorum

Komisyon tez jürisine bu ikisinin yanına beni de koydu. Tez konusu ise Marksist iktisadın "Eşitsiz Değişim" diye adlandırılan bir alanına giriyor. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin eşitsiz değerler arasında gerçekleştiğini, dolayısıyla dış ticaret yoluyla sömürünün ortaya çıktığını iddia eden bir kuramsal yaklaşımı inceliyor. Kıdemli ve önyargılı Marksizm düşmanı Aydın Yalçın'm karşı çıkacağı, Mehmet'in ise ilke olarak asistanına sahip çıkacağı ve bu ikisinin kapışacağı aşağı yukarı kesin. Tuncer de beni bilimsel nesnelliği sağlayacak denge öğesi olarak jüriye koyuyor.

Tezin hazırlanma aşamasında Süleyman benimle ilişki kurmamıştı. Bu nedenle, ancak jüriye sunulan nihai metni okudum. Epey de tereddüt ettim okudukça. Bu tez geçer mi, geçmez mi diye... Kararım sonunda olumlu oldu. Ama ayrıntılı bir eleştiri de yazdım. Mehmet Selik tezi yönettiği için ve asistanını da benimsediği için olumlu rapor verdi. Jüri toplandı, Aydın Yalçın olumsuz, ancak ideolojik önyargılarla dolu bir rapor verdi. Süleyman Gedik'i çağırdık. Gerilimli bir tez savunması oldu. İkiye bir çoğunlukla doktorasını verdik. Tutanağı düzenledik.

Arkasından iki olay oldu. Fakülte dekanlığına imzasız bir mektup geldi. Mektupta, "Süleyman Gedik, kendisine uygun bir doktora jürisi kurulması için doktora komisyonu başkanı Tuncer Bulutay'a, ayrıca Mehmet

Selik ve Korkut Boratav'a rüşvet vermiştir," diyor. Birinci olay bu.

Tuncer Bulutay adaleti miligramla ölçen bilimsel titizliğin simgesidir, hatta bunu ters yönden yapar. Kendisi sola eğilimli olduğu için, hep adaleti solcular aleyhine sonuç verebilecek biçimde dağıtır.

Bu imzasız ihbar mektubunu bu kürsünün bir diğer öğretim üyesi olan ve bizleri sevmeyen, Mehmet'ten ise nefret eden Beşir Hamitoğulları'nın yazdığı rivayet edildi. Doğru mu, yanlış mı, bilemem. Bu dilekçe üzerine yönetim kurulu toplanmış. Üstelik bizim dostumuz olan bir arkadaşımız, Cem Eroğul, soruşturma açılsın da arkadaşlar temize çıksın demiş. Ben de Cem'in bu önerisini sonradan duydum: "Sen ne diyorsun? Tahkikat açılır, gazeteye manşet oluruz. Sonuç lehimize çıkar, gazetede haber olmaz. Sadece lekelenmiş oluruz. Böyle saçmalık olur mu?" diye kendisine tepki gösterdim. Soruşturma açılmadı.

İkinci olay, Aydın Yalçın'ın verdiği bir dilekçe ile başladı. Dilekçesinde, "Bu tez, ideolojik unsurlar içeriyor. Aday, haksız bir şekilde kayırılmıştır. Jürinin iki üyesi de ideolojik rapor vermişlerdir," filan diyor. Ben de buna karşı bir dilekçe verdim. Aydın Yalçın'ın tez raporunu ayrıntıyla inceledim. Malum siyasi tercihlerini ve ideolojik saplantılarını bilimsel değerlendirmenin önüne geçirdiğini kanıtladım ve bu nedenle akademik görevini kötüye kullanmaktan hakkında soruşturma açılmasını talep ettim. Dekan Cevat Geray, her iki dilekçeyi de işleme sokmadı ve bu gibi ihtilaflı konularda çoğu kez yapıldığı gibi uyuttu.

Aydın Yalçın'ın tavrının, bilimsel cinayete bir tam teşebbüs olarak mahkûm edilmesi gerekirdi. Üniversite

tarihine geçebilecek olan ve bilim kisvesi altında yapılan anti-Marksizmin teşhiri fırsatı da böylece kaçmış oldu.

İşte 12 Eylül rejimine bu ortamda geldik.

12 Eylül rejiminin başta biz 12 Mart gibi geçici olacağını sandık. Kısa zamanda durumun öyle olmadığı anlaşıldı. Cuntanın siyasi partilere, "aşırı akımlara" karşı tavrının 12 Mart'tan daha kalıcı olduğu ortaya çıkıyordu.

O dönemi biz de çok net hatırlıyoruz.

Evet. Nasıl gideceğini önce kestiremedik. Ali Boratav'ı tanırsınız. Benim amcaoğlum ama oğlum yaşındadır. Siyasal öğrencisiydi ve 12 Eylül'den önce Kurtuluş tutuklaması nedeniyle içerdeydi. Bereket darbeden önce çıktı. Bir 6 ay sonra içeri alınsaydı bir daha çıkamazdı. İçerden haberler gelmeye başlıyor. Vaziyet 12 Mart'tan farklı, geçici gözükmüyor.

Doğramacı'ya telgraf: Sizinle gurur duymuyoruz! Telgrafçıların tamamı atılıyor üniversiteden, atılmayan tek kişi Ahmet Taner Kışlalı. O da rahatsız oluyor bundan

Aslında hazirana kadar falan çok da bir şey yok gibiydi. Yani mayıs-hazirana kadar sıkıyönetimde biraz daha gevşek gibi bir hava vardı.

Kenan Evren'in, ilk konuşmasında işçi haklarını hedeflemesi, bir genelkurmay başkanından daha fazla ücret alan bir otel garsonuna değinmesi dikkat çekici idi. Üniversite ortamı da farklı bir atmosfere sürüklen-

mişti. Bir kere 12 Mart'ın aksine fakültede işbirlikçi buldular. Ve fol yok yumurta yokken ve hiçbir resmi görevi olmadığı halde İhsan Doğramacı televizyona çıktı, "Türkiye üniversiteleri yeni baştan düzenlemeye ihtiyaç duymaktadır. Özerklik, rektörlük seçimleri üniversiteleri felce uğratmıştır. Siyasi bölünmeler yaratmıştır," dedi. Yanma da bilinmeyen, kimliğini tanımadığımız iki veya üç taşra üniversitesi rektörü alarak... Kötü niyetli, belli ki askeri rejimin sözcüsü olarak yapılan bir konuşma... "Üniversiteleri yasa yolu ile disiplin altına almak lazımdır. Bu böyle gidemez. Batı üniversitelerinde zaten özerklik yoktur."

Bu konuşmanın üzerine Ankara Üniversitesi'nden bir grup arkadaş, tepki ihtiyacı duyduk. Sanırım 60 kadar kişi, bir protesto telgrafı hazırladık. İhsan Doğramacı'ya ve TV programına katılan rektörlere yolladık. Hatırladığım kadarıyla tek cümlelik bir telgraf: "Sizinle meslektaş olmaktan gurur duymuyoruz..."

Kimler inisiyatif aldı? Kimler katıldı? Kendimi, Alâeddin Şenel'i, bir de bu dönem içinde Doğramacı'ya karşı kampanyada çok faal olan Hukuk'tan Nurkut İnan'ı hatırlıyorum. Benim o telgrafı kaleme aldığımı söylüyor arkadaşlar ama ben hatırlamıyorum. Alâeddin Şenel telgrafı postaneye götürüp verdi. Siyasal'dan da epey adam katıldı. Ahmet Taner Kışlalı da imzacılardan biriydi. Onun dışında imzacılardan herkes 1402'lik oldu veya istifa etti daha sonra. O telgraf üniversitelerdeki atılma listelerinden birini oluşturmuş olabilir.

İçimizde çok sayıda gönüllü işbirlikçi varmış. Bizim solcuların bir bölümü hemen dönek oldu, Güneri Akalın, Yahya Tezel, Mehmet Gönlübol...

Kışlalı neden liste dışı tutulmuş olabilir?

Bilmiyorum. Bir ara Kültür Bakanlığı yapmıştı, etkili oldu mu bilemiyorum. Yalnız, tasfiye listesi dışında tutulmuş olmaktan samimiyetle hayıflandığını biliyorum.

İşin kötüye gideceği üniversite ortamından da anlaşıldı. Bunun üzerine yasayı değiştirdiler. O sırada bu yasa değişikliğini pazarlayan kişilere karşı yurtdışından destek almaya çalıştık. Savlarının yanlış olduğunu kanıtlamaya çalıştık. Nurkut İnan, Hukuk'tan, aslında solcu olmayan geleneksel bir hukukçudur, Doğramacı'yla mücadele bayrağını kaldıran, sonuna kadar mücadeleyi yürütmeye çalışan bir arkadaştı.

Ama anlaşıldı ki adamlar kararlı ve yürüyor. Derken yeni yasa gereği doktoralı asistanları sözleşmeli statüye geçirdiler ve sözleşmelerini yenilemediler. Böylece bazı arkadaşlar atılmaya başlandı. Yönetimleri, rektörleri değiştirdiler. İşlerin kötüye gittiği anlaşıldı. Bizim eski solcu arkadaşların bir bölümü dönek oldu. Yeni görevler aldılar. Siyasal'da 12 Mart'ta fire vermemiş, dayanışma göstermiştik. 12 Eylül'de tanıdığımız, güvendiğimiz meslektaşlarımız, baktık pozisyon değiştiriyorlar. Çeşitli biçimlerde işbirliğine giriyorlar.

Neden böyle?

Bunu nereden bileyim? Döneklik diye olay var ortada. Döneklik, ilacı olmayan bir hastalıktır. Yeni düzende

bu eski Marksistlerin bir bölümü işbirlikçi oldular ve görevler aldılar. Siyasal'da eski solculardan Güneri Akalın Ankara Üniversitesi'nin, Yahya Tezel, ODTÜ'nün yeni kurulan (ve lisansüstü eğitimi düzenleme işlevlerini üstlenen) Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün başına getirildi. Yine Siyasal'dan Mehmet Gönlübol ODTÜ'ye rektör, bir başkası ODTÜ İdari Bilimler'e dekan oldu. Bir de baktık, içimizde çok sayıda gönüllü işbirlikçi varmış. Bu kişiler üniversite tasfiyelerinde ne kadar aktif rol oynadılar bilinmez, ama en azından, tasfiyeler nedeniyle ortaya çıkan boşlukların doldurulmasına çalıştılar.

YÖK öncesinde fakülte içinde master ve doktora programlarını fakülte komisyonları yönetirdi. Siyasal'daki komisyonun ya başkanı ya da iktisat programı sorumlusu bendim. YÖK, komisyona son verdi, lisansüstü programlar için sosyal bilimler, fen ve tıp bilimleri için üç enstitü kurdu.

Sosyal Bilimler Enstitüsü müdürlüğüne de bizim dönek solcularımızdan Güneri Akalın geldi. Zamanında bizim de çırağımız olarak bilinirdi.

O sırada Haldun Gülalp, şimdi Boğaziçi Üniversitesi'nde profesör arkadaşımız, benimle tez yapıyor. Doktora tezini teslim etmiş durumda. Üç kişilik bir jüri kurulmuş, dengeli bir jüri. Ben varım. Çelik Kurdoğlu ve Bilsay Kuruç var. Ben de aslında Haldun'la çok iyi anlaşamıyorum, sık sık ters düşüyoruz, ama inatçı, kendi görüşlerini ısrarla savunan bir kişi. Yani yorumda farkımız var ama bilimsel kalitesi ile ilgili bir itirazım yok. Yanlış bulduğum görüşleri değiştirmeyi kabul etmedi. Kabul ettirme hakkım da yok. Çünkü yanlış derken tutarsızlık veya çürük bilimsel tabana dayandığı için değil, aramızdaki değerlendirme farkını kastediyorum. Özetle

tez jürisi toplanmak üzere iken enstitüden bir yazı geldi.

Türkiye tarihinde görülmemiş bir yanlış-doğru cetveli çıktı. Ben jüri başkanlığından istifa ettim, Haldun da tezini çekti

"Yeni kanun ve yönetmelik gereği bu jüri dağıtılmıştır. Oluşturulacak yeni jüri üyelerine dağıtılabilmesi için tez yöneticisi dışındaki iki jüri üyesinin ellerindeki doktora tezlerini enstitüye iade etmeleri, yeni jüri belirleninceye kadar tezle ilgili herhangi bir işlem yapılmaması..." diyor. Kısacası, Çelik Kurdoğlu ile Bilsay Kuruç'tan tezleri alınacak yeni jüri üyelerine verilecek. Ama ben tez yöneticisi olduğum için kalacağım. Haldun'a "Ben bunu kabul edemem," dedim. Çünkü bu arada yeni yönetmeliğe de baktık. Tez aşamasına gelen adayların eski yönetmeliğe tabi olduğu yazıyor. Yani eski jüri hâlâ görevde.

Bu doğrultuda bir dilekçe yazdım, yolladım. Arkadaşlara da "Tezleri yollamayın, eski yönetmelik geçerli. Ben dilekçe verdim," dedim. Enstitüden cevap yazısı gelmedi. Bunun yerine bir hafta kadar sonra resmi gazetede Sosyal Bilimler Enstitüsü yönetmeliğine ilişkin bir yanlış-doğru listesi çıktı. Burada, "Şu tarihli yönetmeliğin falanca maddesindeki eski yönetmelik hükümleri geçerlidir ifadesi yeni yönetmelik geçerlidir biçiminde düzeltilmiştir" diyor. Türkiye hukuk tarihinde böyle bir yanlış/doğru değişikliği olmamıştır. Bir para cezasında bir sıfır eksik kalmıştır, yanlış-doğru düzeltmeleri o zaman yapılır. Bunun üzerine ben Haldun'un jürisinden istifa ettim. Haldun da tezini çekti.

Olayın devamı da ilginç. Haldun ondan sonra Amerika'ya gitti. Amerika'da doktora yaptı. Seneler sonra geldi, Boğaziçi'ne öğretim üyesi oldu. İdari dava açtı. Doktora tezinin geçerliliğinin hukuk çiğnenerek görüşülmediğini ileri sürdü. Davayı kazandı. Ben de o sırada üniversiteye Danıştay yoluyla dönmüştüm. Çelik Kurdoğlu, Siyasal'dan istifa etmiş, önce yurtdışında çalışmış, sonra da İstanbul Üniversitesi'nde profesör olmuştu. Eski jüri ben, Bilsay, Çelik toplandık. Tezi yeniden inceledik. Rapor verdik. Haldun'u çağırdık, tez savunmasını yaptı ve geçirdik. İkinci doktorayı Türkiye'den aldı.

Ne zaman oluyor bu?

1990 civarında olmalı. Yani on yıllık bir ara ile tezini yeniden verdi.

İşte 12 Eylül rejimi, bu ortam içerisinde başladı. Fakülte kurulları değişti. Fakülte kurullarına az sayıda insan girer oldu. Bu kurullardan birine 12 Eylül işbirlikçilerinden bir dönek solcu girdi. Ve tehditkâr konuşmalar yapmaya başladı. "Biz bu fakültede odasında silah saklayan asistanları biliyoruz. Tez önsözlerinde Marksizm'e övgü yapıldığını gördük." (Sonra arkadaşlardan biri, bu kişinin eski dönemde devrimci asistanlardan birinin verdiği silahı odasında sakladığını söyledi. Kendi doktora tezi de bol Marx, hatta sanırım Lenin referansı içerirdi.) 1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin üniversitelerde oluşturduğu baskı ortamına *Forum* dergisiyle karşı çıkan Aydın Yalçın açıkça tasfiyecilik yapmaya başladı. Belliydi ki hepimizi yolcu edecek ortam oluşuyordu. Bizim ufak tefek direnmelerimiz bir şey kurtarmayacaktı.

ODTÜ'yü adam etmekle görevlendirildiler

Tasfiye nasıl bir yol izledi?

1983 başlarında, önce doktoralı asistanlar sözleşmeli statüye geçirildiği için, aralarında sakıncalı olanların sözleşmeleri uzatılmadı. İlk tasfiye partisi "düşük rütbeli" olanlardan başladı. Bizde Haluk Gerger ilk gidenlerdendir. Baskın Oran, Tülin Öngen daha sonra uzaklaştırıldılar. Bu ilk noktada "toplu istifa" tartışması yapıldı. Ben taraftar değildim. Zira adamların bunu tercih edeceklerini, böylece onların işlerini kolaylaştıracağımızı düşünüyordum.

Daha sonra rektörlükten sarı zarflar içinde gelen yazılarla doçent ve profesörler de peyderpey görevlerimizden uzaklaştırılmaya başladık. Bu gelen sarı zarflı yazılar pelür kâğıtlarına yazılmıştır. Yani bir sekretere mesela on-on beş "görevden uzaklaştırma" yazısı yazdırılmıştır, kişiler belirlenince sadece başlığı değiştirilir. Mesela, "Kızım başlığa yaz bugün Tuncer Bulutay'ı," diyor. Ertesi gün "Korkut Boratav'ı yaz," diyor. Yazı metni de şöyle: "Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın isteği üzerine 1402 sayılı kanunun filanca maddesine göre görevinize son verilmiştir. Bilgilerinize..." İmza Rektör Tarık Somer... Ben o sırada 22.5 yıllık devlet memuruyum. Yasa, o tarihten sonra kamu hizmetinde çalışmamı da engelliyor. Üniversitemizin rektörü, görevinden uzaklaştırılan meslektaşına "Size bundan sonraki hayatınızda başarılar dilerim. Bu tarihe kadar hizmetlerinizden ötürü teşekkür ederim," diyen sembolik bir jesti de sakımıyor.

Bizde ilk zarf fakültemizin pek az politize ama çok dürüst bir şöhreti olan arkadaşımız Tuncer Bulutay'a

geldi. Yani ne İşçi Partili, ne devrimci hareketlerin içine girmiş, ama bilimsel gevşekliği affetmeyen, dürüst bir adamdı. Bir de kürsüsünü korumaya çalışıyor. Kürsüsünün kayba uğramamasına; fakülte, üniversite namusunu ayakta tutmaya çalışıyor. Önce onu görevden aldılar. Dedik ki: "Tuncer gidiyorsa herkes gidecek artık." Hepimiz bekliyoruz zarfı.

İkinci parti bana, bir önceki dekan Cevat Geray'a ve birkaç arkadaşa daha geldi. Bana sarı zarfın geldiğini birkaç gün sonra kendisine de bir başka zarf gelecek olan Alpaslan Işıklı fakülte koridorlarında haber verdi. Tam o gün de Çiğdem çalıştığı enstitünün göreviyle İzmir'deydi. Gazeteyi almışlar vapurda okumuşlar. O sıralar cep telefonu yok. İşte Siyasal Bilgiler'den Korkut Boratav, Cevat Geray filan ikinci parti dört kişi daha alındı diye yazıyor. Sinan (Sinan Boratav) hatırlar mı? Sene 1983... (Sinan'a dönüyor) Sen hatırlıyor musun benim üniversiteden atıldığım gün, annenle beraber Karşıyaka'ya vapurla gidiyormuşsunuz. Sinan da o sırada 12 yaşında. (Sinan, "hatırlıyorum," diyor.)

Sarı zarf bana tuhaf bir tarihte geldi. Çünkü bir sınavı yapıp notlarını vermem lazım. Dekan Necdet Serin'e, "Necdet şu sınavı yapayım, kâğıtları okuyup notları vereyim de çocuklar mutazarrır olmasın, sarı zarftaki tebligatı ondan sonra alayım," dedim. (Parantez açarak söyleyeyim, evlendiği Semiramis'i bir yakınımız olan Reşat Oğuz'la beraber istemeye gittiğimiz bir arkadaşımdı. Yani şu anda karısı olan hatunu ailesinden istemek üzere kız evine, Necdet, ben ve Reşat Oğuz erkek tarafı olarak gitmiştik herhalde 20 yıl kadar önce. Necdet'i ne ağabeyi ne babası değil biz temsil ettik. Yani bu derece yakınlığımız vardı, ama faydası yok.) O da bana

samimi veya sahte, bilemem, üzgün bir ifadeyle, "Hay hay, teşekkür ederim, ne yapalım böyleymiş kader," gibi bir şeyler söyledi.

Ben gerçekten o sınavı yaptım. İki gece gündüz kâğıtları okudum, notları verdim. Ondan sonra tebellüğ ettim kararı. Odamı boşalttım, fazla kitapları, dosyaları attım, çalışma odasını boşalttım, gittik. Yani 12 Eylül bizim hayatımıza doğrudan böyle girdi.

Geçmiş olsun diyen, telefon eden yok, sağcı bildiğimiz Orhan Türkay bizimle ilişkiyi sürdürdü

Zarfı birkaç gün bekletti yani...

Bekletti. Ondan sonra işe yaramayan kitapları bıraktık, ötekileri aldık, eve taşıdık. Bu sırada ODTÜ'den atılanları üniversiteye sokmamışlar. Orada giriş kartları vardı, ellerinden almışlar. Bizden atılanların kütüphaneden yararlanmalarını, fakülteye giriş çıkışlarını önlemeye kalkmışlar. Halbuki dediğim gibi 12 Mart'ta böyle olmamıştı. Şimdi ise fakülteyle, arkadaşlarımızın önemli bir bölümü ile ilişkimiz koptu. Geçmiş olsuna gelen, telefon açıp üzüntülerini söyleyen, en yakınlarımız dışında pek yok.

Bana da bir şey olur diye mi?

Evet. Yani herhalde. Buna mukabil sağcı bazı arkadaşlar mesela Orhan Türkay normal hatırşinas ilişkiyi gösterdi. Fakültedeki daha önceki sağ-sol çatışmasında hep ayrı kamplarda olduğumuz Orhan Türkay'ın meydana gelen ortamdan açıkça tiksindiğini biliyorum. Bu

günlerde bizimle aile olarak ilişkilerini sürdürmüş olmasını da hatırlarım. Buna karşılık, birçok arkadaşımızın bir telefonla olsun geçmiş olsun demediğini de hatırlıyorum.

Üniversiteden atılınca Dost Kitabevi'nin sahibi Erdal Akalın finanse etti, *Yapıt* dergisini çıkardık

Doktoralı asistanların atılmasında, "Toplu istifaya gerek yok, bu onların işine yarar," görüşümü, bizim üniversiteden uzaklaştırılmamızdan sonra da değiştirmedim. Mesela sevdiğim, güvendiğim dostlarıma, örneğin Bilsay Kuruç'a, Sina Akşin'e bu doğrultuda telkinde bulundum. Onlarla sonraki dönemlerde ilişkimiz gevşemedi. Buna rağmen bazı arkadaşların bu yeni ortamı midesi kaldırmadı. Siyasal'da Halil, Şevket Pamuk, İlber Ortaylı, Çelik Kurdoğlu, Hasan Ersel, Nuri Yıldırım, ODTÜ'de Çağlar Keyder, İstanbul'da Asaf Savaş Akat ve başkaları istifa ettiler.

Üniversiteden uzaklaştırılan veya istifa ederek ayrılan sosyal bilimcilerin bir bölümü, sanırım 1983'ün sonuna doğru Dost Kitabevi'nin yöneticisi Erdal Akalın'ın finansmanını üstlenmesi üzerine *Yapıt* diye bir dergi çıkardık. Kısacası, öğrencilerimize, 12 Eylül rejimine, YÖK düzenine, "Bizi susturamazsınız, bilim üniversite dışında da yapılır," mesajını vermeyi hedefledik.

Dergi üç yıl kadar çıktı. Siyasal'dan müstafi Türker Alkan yazı işleri müdürlüğünü üstlendi. Yazı kurulunda ben, Türker Alkan, Halil Berktay, Nurkut İnan (Ankara Hukuk'tan), İstanbul İktisat'tan Nuri Karacan, Yakup Kepenek, Çağlar Keyder, Şevket Pamuk, Sungur Savran, Bülent Tanör ve Mete Tunçay vardık. Özellikle Nuri Ka-

racan'ın sorumluluk duygusunu unutmam. Her yazı kurulu toplantılarına bir gece otobüsüyle İstanbul'dan gelir, genellikle Mülkiyeliler Birliği'nde yaptığımız toplantının bitiminde aynı günün otobüsüyle İstanbul'a dönerdi. İyi bir dergiydi, iyi bir koleksiyondur.

Bizden sonra okuldan atılan öğrencimle imza gününde karşılaştım, çok sarsıldım...

O günlerde beni bir hayli etkileyen bir olayı hatırlıyorum. Dost Kitabevi, ben ve Yakup Kepenek için bir imza günü düzenledi. Fakülteden atıldıktan kısa süre sonra Belge Yayınevi yöneticisi dostum Ragıp Zarakolu'nun teşvikiyle geçmiş yazı ve makalelerimden bir bölümünü *İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları* başlığı altında yayımlamıştık. Ben en çok o kitabı, Yakup da *Türkiye Ekonomisi* başlıklı kitabını imzalıyordu. İmza isteyen gençlerden birinin Siyasal'da benim son sınıf öğrencilerimden biri olduğunu fark ettim. "Mezun oldun mu?" diye sorunca, "Yok, hocam, sizin atılmanızdan sonra biz de bir yemekhane boykotu yaptık, bu nedenle benim de fakülteden kaydımı sildiler," dedi. Sarsıldım. Ege kasabalarından bir gençti. Diplomasını almaya altı ay kala, hocalarının kimliğinde üniversiteye yapılan saldırıyı benimsemediği için, üstelik şiddet öğesi içermeyen bir protesto hareketi nedeniyle fakültesinden uzaklaştırılıyor, geleceği karartılıyor. Hem bu gaddarlık, hem de bu olaya sebep olduğum duygusu nedeniyle nutkum tutuldu, bir teselli cümlesi dahi bulamadım. Yıllar sonra Danıştay kararıyla fakülteye döndükten kısa bir süre sonra, aynı gence bir yerde rastladım. Eski suçluluk duygusunu, üstelik artık fakülteye de dönmüş olmam nede-

niyle daha da güçlü bir şekilde hissederek hal-hatır sordum. "Hocam, öğrenci affı çıkınca fakülteye döndük, eksik sınavları verip mezun olduk," dedi ve dünyalar benim oldu.

Siyasetçiler, sık sık üniversitelerden kaydı silinen öğrenciler için af kanunları çıkarırlar. Herhalde kendi çocuklarından da çok sayıda yararlanan vardır. Biz de yıllar önce kaydı silinen eski öğrencilerin, "Aftan geldim, hocam, sınava gireceğim," diye karşımıza çıkmasından bizar oluruz. Bu kez, öğrenci affı, bizimle dayanışma yapan gençlere (ve keza 12 Eylül'ün kazazedesi olan diğerlerine) de yaramış. Bu haberden elbette çok mutlu oldum.

Tabii, bir de geçim meselesi var. Babam ve annem Türkiye'den aldıkları emekli maaşlarını bu furya geçinceye kadar bize verdiler. O sırada yüksekçe kiralı bir evde oturuyoruz. Ek kaynak gereksinimi de var. Yakup Kepenek, ben ve Hasan Ersel o sırada Kent-Koop'tan bir araştırma projesi aldık. Karayalçın'dan.

Murat Karayalçın mı?

Evet. Ve güzel bir çalışma yaptık. Konut yatırımlarının ekonomiye etkileri üzerine. *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı için Konut Sektörü ve Politikaları Üzerine Bir Model Önerisi* başlığı altında yayımlandı. Güzel bir teknik çalışmadır. Samir Amin'in koordinatörlüğündeki bir uluslararası kongreye, bir telif anlaşması yaparak iki yazılı bildiri sundum. Birisinin parasını aldım. İstanbul'da çıkan *Ünlüler Ansiklopedisi*'ne (başında 1402'lik Oya Köymen ile üniversiteden müstafi Taha Parla vardı) yine belli bir telif ücreti karşılığında 10-12 civarında madde yazmaya başladım. Yeşil pasaport gitti gürültüye,

mavi renkli sıradan vatandaş pasaportu alacağım. Eskiden, yeşil pasaport sağolsun, vizesiz gittiğimiz Fransa'dan vize almaya gidiyorum. Biraz çalışma yapacağım orada, proje işleri var. Konsolosluk kabinindeki TC vatandaşı görevli soruyor:

- Mesleğiniz ne?
- İktisatçıyım.
- Nasıl kanıtlayacaksınız?
- Biraz tanınırız, dedim.
- Beyefendi, bir belgeniz var mı? Mühendis odası, Tabipler odası gibi mesleğinizi belgeleyebilir misiniz?

Elbette, iktisatçılığı kanıtlayan bir kuruluş yok. Fakülteye gidip, doktora, doçentlik belgelerimi de çıkartabilecek halim yok. Baktım bu herif benim başvurumu bile kabul etmiyor. O dönemde dostluğunu esirgemeyen arkadaşlardan biri olan Sina Akşin'in Fransa sefaretiyle ilişkisi vardır hep. Ona durumu anlattım. Fransa'nın Kültür Müsteşarı aracılığıyla vizeyi alabildim.

Fransa'da babamların yanında kaldım. Ansiklopedi maddeleri üzerinde çalıştım. Samir Amin'in kongre bildirisini yazdım. O kongrenin toplantısına Napoli'ye gittiğim zaman, şimdi Türkiye'de de tanınan ünlü iktisatçılardan biri olan Giovanni Arrighi ile tanıştım. Bizim durumu anlattım. Afrika'yı iyi tanıdığını biliyorum. "Afrika'da üniversite mesleği için uygun bir ülke var mı?" dedim. "Afrika'nın her yeri kötüye gidiyor, yalnız Zimbabwe iyi durumda," dedi. Zimbabwe 1980'de bağımsız olmuş. Bu olay 1983'ün sonunda oluyor. "Harare Üniversitesi İktisat Bölümü Başkanı Nelson Moyo'dur, benim de ismimi vererek başvurabilirsin," dedi.

O arada biz bu uluslararası üniversite dayanışma mekanizmasını da harekete geçirmeye çalışıyoruz. On-

lardan teklif geldi. Viyana'da bir hocalık gibi ama hem süresi kısa hem maaşı çok yetersiz. Ben de Türkiye'ye döndüm. Birkaç yere de böyle başvuruda bulundum. Biri de Papua Yeni Gine idi. Zimbabwe dahil.

Bir gün bir telgraf geldi: "Ayrıntılı CV'nizi yollayın." Fakat yazanın kim olduğu, adres belli değil. Mount Pleasant diye bir yerden atılmış. Neresidir? Yani o sırada Amerika'dan da bize iş imkânı arayan arkadaşlar var. Ben de bunun üzerine evde bir atlas var. Onun indeksine bakıyorum.

Yeri arıyorsunuz...

İndeksinde Mount Pleasant, Amerika'da bir yer çıktı. "Ne alakası var?" derken bir mektup geldi. Zimbabwe'den olduğu anlaşıldı. Ben de yolladım belgelerimi. Bunlar beni önce Londra'da bir mülâkata aldılar. Ardından iki yıllık bir sözleşme yolladılar, Harare Üniversitesi'nde "associate professor" olarak bir kadro teklif ettiler.

Bu arada her yurtdışına çıkışta pasaport polisini geçebilecek miyim diye bir tedirginlik var. O sırada bir münasebetsizlik daha yaptık. Aydınlar Dilekçesi'ni hazırladık. İmzaladık, imza topladık.

Tam Zimbabwe'de iş buldum, Aydınlar Dilekçesi davası başladı

Siz mi hazırladınız?

Aziz Nesin başı çekmiştir. Halit Çelenk, Haluk Gerger ve Yalçın Küçük de çok aktif katkı yaptılar. Ama ben de redaksiyon grubunda çalıştım. Turgut Özal o sı-

rada hükümeti kurmuştu galiba. Özal da bir rivayete göre, perde arkasından destekliyormuş girişimi. 1983 seçimlerinden sonra 1984'ün başı bu. Bir yığın devrimci adam imzaladı. Ölüm kararına ilke olarak karşı çıktık. Halbuki devrimciliğin geleneğinde ölüm, gerekirse devrim düşmanlarına verilecek bir cezadır. Yani orada kendilerini aştı insanlar. Şu anda metin benim elimde yok, ama Türkiye'nin demokrasi mücadelesinde imzacılara onur veren bir metindir.

İmza hikâyesi de ayrıdır. Ben redaksiyona katıldığım için elimdeki listenin başına imzamı attım, sonra dolaştırdım ve 13 kişiye de imzalattım. Birkaç isim hatırlıyorum.

İmzalamaktan kaçınanlar oldu mu?

Oldu. Ben imzalayabileceğini düşündüğüm insanlara verdim. Bizim gibi üniversiteden atılanlardan Kurthan Fişek reddetti. "Efendim ben bu herife (yani Evren'e) gidecek bir metne imza atmam," gerekçesi veya bahanesi ile reddetti. Öztürk Serengil, "Ben bunu kooperatif üyeliği sanıp imzaladım," demiş. Kendi imzasının olduğu bir listeyi alıp saklayanlar var. Mesela Halil Berktay, bu kayıp listede olduğu için adı imzacılar içinde çıkmadı diye üzülmüştü. Üstelik 12 Eylül ortamının dip noktası geçmişti. Yani ortam değişiyordu, fazla korkacak bir şey kalmamıştı.

Neyse sorgulamalar başladı. Biz dedik ki çevremize "Herkes ne olduysa onu anlatsın." Yani kim getirdi? Niye imzaladım filan... Ben imza toplayanlardan biri olduğum için sanıklar arasına alındım. Dava açıldı, yargılanmaya başladık. Yargılanınca da bizim Zimbabwe hikâyesi riske girdi.

Şimdi ne olacak? Çünkü 10 gün sonra uçak bileti yolladılar. Atina üzerinden Harare'ye gideceğim. Ama arada bir duruşma var.

Dava İstanbul'da mı?

Ankara'da. Mahkemenin başkanının da olayı pek ciddiye almadığı belli ama duruşma duruşmadır. Hatta askerlik havası da basıyor arada. The Marmara bombalamasında ölen kimdi?

Onat Kutlar mı?

Onat Kutlar. Bacak bacak üstüne mi atmış. "Doğru dur!" diye fırçasını da atıyor. Neyse duruşma başladı. Bir dahaki duruşma bir ay sonraya. Benim 10 gün sonra çıkmam lazım. Veli Devecioğlu benim avukatım. Ben sanıklar listesinin başlarındayım, fakat İstanbul'dan gelenler hâkime "Bir dahaki duruşmaya gelmeyelim. İfademizi bugün verelim. Bizi önceye al," diyorlar. Hâkim de onları önce çağırıyor. İstanbullular önümüze geçiyor bizim. Öğlen molası verildi. 'Ne yapacağız Veli Bey?' dedim. "Çık hâkimin odasına, durumu söyle, tutarsa ne âlâ, tutmazsa Allah kerim," dedi.

Çıktım hâkimin odasına. Kibarca, "Buyurun," dedi. "Ben yurtdışında iş buldum. Pasaportum hazır. On gün sonrası için biletim hazır. Öne alır mısınız beni?" dedim. Beklemediğim bir şekilde not aldı. "Sen burada ağır bir suçla yargılanıyorsun. Nasıl yurtdışına çıkıyorsun kardeşim. Not alayım da çıkış yasağı koysunlar," da diyebilirdi. Fakat beni önce çağırmak üzere not aldı.

Yalnız ben o sırada bizim yargılandığımıza ilişkin gazete kupürünü Cumhuriyet'ten kestim. Posta yoluyla Zimbabwe'ye yolladım. "Başıma böyle bir iş geldi. Gecikme ihtimalim var haberiniz olsun," dedim. Gitmeden bu haber orada lehime sansasyon yaratmış.

Öyle mi?

Çünkü dediğim gibi Zimbabwe devrimci bir dönüşümden geçiyor o sırada. Bölüm başkanı ve pek çok öğretim üyesi, bağımsızlık mücadelesine çeşitli biçimlerde katılmışlar. Çoğunluk solcu yani. Dolayısıyla enternasyonalist bir dayanışma refleksi ile yargılanmam, peşinen benim için güçlü bir sempati yaratmış.

Orada Türk var mıydı hocam?

Vardı. Onları anlatırım. Çiğdem daha iyi bilir Türk cemaatini.

Beraber mi gittiniz?

Sonra geldi. Şimdi yargıç böylece öne aldı beni. İfade verdim. Duruşmayı bitirdik. Hakikaten de birkaç gün sonra uçağa atladık. Atina üzerinden aktarmayla gittik.

Yalnız mı gittiniz?

Yalnız gittim. Orada çok verimli bir dönem geçirdim. Oranın ekonomik koşulları iyiydi. İnsan ilişkileri çok hoş. Halk sevimli, gerilimi olmayan insanlar. Yeni

bir toplum ve dünya yaratmanın heyecanı içindeler. Türkiye'de ise biz cendereden, karanlık bir dünyadan çıkmışız. Özgür bir ortama girdik yani. Üniversitede her sesten insan var. Dünyanın dört bir köşesinden gelmiş. Farklı rüzgârların savurduğu ama çok renkli demokratik bir ortam var. Bir de çok iyi çalışma imkânları edindim. Bir iki uluslararası projeye de katıldım. Yani dışa dönük iki yıl üç aylık verimli bir dönemden geçtim.

Çiğdem ben Türkiye'den ayrıldıktan sonra emekli oldu ve dolayısıyla bana katılma imkânı edindi.

Bir dönem de böyle geride kaldı. Biraz geçmişe bakarak sol hareketlerin 12 Eylül öncesi bazı özelliklerinden de söz edebilir misiniz?

1980 öncesinde aydınlar arasında, sosyal bilim çevrelerinde saygınlık arayan herkes şu veya bu renkten solda yer alıyordu. 1980'e gelindiğinde bu değişmeye başlamıştı. Sol akımlar, bir yandan şiddete karışma nedeniyle bir yandan da çok bölündüğü için etkili fikir çevrelerinde eski saygınlığını yitirmeye başlamıştı. 12 Eylül darbesi, bu süreci tamamladı.

"Arabanın içinde kaldık, üstümüze kurşun yağıyor"

Devrimci hareketler biraz da laf dinlemez hale mi gelmiş? 1980 öncesi sol akımların bir değerlendirmesini de yapabilir misiniz?

Şimdi bir şeyi hatırlıyorum. Darbeden hemen önce MHP'liler, ülkücüler Ankara'ya kitlevi bir yürüyüş ya-

pacaklardı. Biz bundan karşılıklı geniş çaplı bir kıyıma yol açacağı ihtimali nedeniyle endişe ediyorduk. Aslında darbeyi ilk duyduğumda, bu yürüyüş yapılmayacağı için bir rahatlama duyduğumu itiraf edeyim.

İkincisi gerçekten tahammül sınırını aşmıştı bu şiddet ve siyasi cinayetler. Yani iki taraflı olarak her gün üç kişi, beş kişinin ölüm haberini alıyoruz. Önceki yıllarda Çorum ve Kahramanmaraş'taki o büyük çaplı kıyımların tekrarı her an gündemdeydi. Bu sürecin iki boyutu var. Birinci olarak, şiddet sağ ve derin devlet tarafından ısrarla sürdürülüyor, provokasyonlar sistematik hale gelmiş. Sol da bu tuzağa kısmen kaçınılmaz olarak, kısmen de hataları yüzünden giriyor.

Dolayısıyla artık eskiden gönüllü olarak bir yerde sağlanan kitle hâkimiyeti, sosyalist akımların tabana yayılması, bu sefer baskı ve şiddet yoluyla oluyor.

Belli ölçülerde, mahalleler karargâhlaşıyor. Türkiye'nin önemli bir bölümünde her mahalle, her kasabanın hangi sağ, sol grubun ve solun içindeki hangi fraksiyonun denetimi altında olduğunu duvar sloganlarından anında anlayabiliyorsunuz. Buraları polis denetleyemiyor.

Öte yandan sosyalist solun şiddetten daha uzak kalmaya dikkat eden bir kanadı, TKP aracılığıyla sendikalarda daha etkili. Kısacası, şu anda tam sıralayamayacağım, muhtemelen on civarında ve hepsi birbiriyle çatışmalı sol fraksiyon var.

Bu dönemde sosyalist solun iç bölünmelerinin bir bilançosunu ve değerlendirmesini yapmam mümkün değil. Sadece şunu söyleyebilirim: Çok farklı kanatlardan ve süreçler içinde Türkiye'de geniş bir etki alanı oluşturmuşlardı. Ancak bölünme ve parçalanma süreci ege-

mendi. Bölünme-parçalanma, giderek hasmane ilişkilere yol açıyordu. Örneğin, ünlü "Kanlı Pazar"ın meydana geldiği 1 Mayıs mitingini düzenleyenler, bazı devrimci grupların mitinge katılmasını önlemeye çalışmışlar, en azından miting korteji dışında tutmuşlardı. Dışlanan devrimci fraksiyonlar da kortejin dışında mitinge katılıyorlardı. Ölümlerle sonuçlanan malum olaylardan sonra, miting organizatörleri, olayların sorumluluğunu dışlanan devrimcilere yıkma girişiminde bulundular.

Kısacası, bir gözü legalizme açık sosyalistlerin yanı sıra, faşist şiddete "devrimci şiddet" ile cevap vermeyi ve bu yöntemlerle yerel egemenlik alanları oluşturmayı hedefleyen gruplar da vardı. Türkiye toplumunun tümünde etkileri hissediliyordu ama bu etkinin altyapısının kalıcı olmadığı 12 Eylül darbesinden sonra ortaya çıktı.

Mesela bizzat tanık olduğum bir olay hatırlıyorum. Fakültede voleybol oynadık. Sonrasında sanıyorum Gencay Şaylan, ben ve yine fakülte arkadaşlarımızdan Ergun Türkcan'ın arabasına bindik. Basın-Yayın önündeki park yerinden hareket etmek üzereyken silah sesleri duyduk. Siyasal solcuların, çevredeki sokaklar ise ülkücülerin egemenliği altında. Biraz irkildik. Baktık karşıdan genç birisi okulda birilerine tabancasını ateşleyerek bize doğru geliyor ve bizim arabayı siper aldı. Okul tarafından da arabaya ateş etmeye başladılar. Arabanın içinde kendimizi sakınmaya çalıştık. Ben arkadaydım daha rahat yattım, diğer iki arkadaş ön koltukta sıkıştılar. Ülkücü delikanlı ateş ettikçe bizim araba sallanıyor. Her taraftan da bize doğru mermi sıkılıyor.

Sıkılıyor derken sizin arabaya doğru geliyor.

Bizim arabaya geliyor. Bir süre sonra ülkücü genç, kurşunlarını bitirdi, kaçtı gitti. Böyle bir günlük deneyim, bir anlamda sıradan bir olay... Polise, fakülte yönetimine haber verilmeden oldu bitti. Bu türden deneyimleri herkes şu veya bu şekilde üniversitedeyse, hatta lisedeyse, eğitim kurumunda, semtinde, mahallesinde kimin hâkim olduğuna göre hep yaşadı. Dolayısıyla istikrarsız, her an çökebilecek, sürdürülmesi imkânsız bir durum yaşanıyor.

12 Eylül'e gelirsek... Öncesine değinelim biraz. Hazırlayan koşullara.

Sıradan insanlar, halk katmanları, normal bir ortamda rahatlamayı özlemeye başladılar. Bölünmüş mahallelerde, gecekondu semtlerinde politik gruplar ufak tefek haraç para toplamaya başlamışlar. 12 Eylül darbesinin sıradan vatandaşlar için, en azından ilk anda olumlu karşılanmasının ardında bu olguların etkisi oldu herhalde.

Öte yandan egemen sınıflar bakımından 12 Eylül'ün çok daha işlevsel olduğu söylenmelidir. İşçi-işveren ilişkilerinde sendikalar güçleniyor, pazarlık güçlerini çok artırıyorlar. Kimi işyerlerinde sendikalara sol fraksiyonlar hâkim. Buralarda patronlar fabrikalarını kontrol edemiyor. İşyerlerindeki denetimin kaybedilmeye başlanması bir patron için sonun başlangıcıdır. Mesela çok yaygın yansımaları olan Tariş işgalleri oldu o sırada.

1977'den sonra ekonomi çözümsüz görünen problemlere sürüklenir. Sendikaların güçlenmesi sayesinde,

ekonominin durgunlaşmasına rağmen ücretler eski temposuyla artıyor, kârlar hızla aşınıyor. Ben *Türkiye İktisat Tarihi* ve *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* adlı kitaplarımda bu süreci ayrıntısıyla anlattım. Ecevit'in 1974'te başlattığı çiftçiye dönük destekleme politikalarının hızla genişlemesi, siyasi rekabet yoluyla sonraki tüm hükümetlerce izlendi. Dolayısıyla toplumun iki emekçi sınıfının milli gelirden aldığı paylarda hızla yukarı tırmanma oldu. Bu da burjuvaziyi rahatsız ediyor.

Egemen sınıflar ve çevreler bu sorunların aşılmasını Avrupa tipi bir demokrasiye açılım yolu fırsatı olarak kullanamıyor, belki de kaybetmiş durumda. Daha önce söyledim. Emekçi sınıfların kendi ekonomik, toplumsal, hatta sistemik programlarıyla siyaset sahnesine iktidara ortak veya rakip olarak taşıma seçeneğine Türkiye bir türlü açılamıyor. Ancak o koşullarda kriz ortamında siyaset sınıflararası pazarlıkları hayata geçirebilir. Batı Avrupa'da "petrol krizi" diye adlandırılan dönemde bu tür uzlaşmalar hayata geçirilebildi. Özellikle 1978-1979 yıllarında Ecevit hükümeti, bu türden bir sosyal uzlaşmayı hayata geçirme çabasına girdi. Kriz koşullarını, sadece halk sınıflarına yüklemeden geçiştirmeyi aradı. Burjuvazi tarafından desteklenmedi. Tam aksine alaşağı edilmesine, ekonomik sorunların, ancak bir askeri rejim aracılığıyla aşılabileceğine karar verildi.

Yine burjuvazinin ekonomik taleplerine öncelik veren 12 Mart müdahalesi, uluslararası konjonktür bakımından uygun koşullar içinde gerçekleşmemişti. Daha önce de söyledim: Yani 1971 yılında Batı dünyası sola savrulma sürecinin aşağı yukarı orta noktasındaydı. Dünyanın her yerinde gençler, emekçi kitleler ve Üçün-

cü Dünya halkları ya ülkelerindeki kurulu düzene karşı veya uluslararası düzene karşı farklı biçimlerde direnme ve eleştirme sürecinin içindeydiler. Amerika'da Vietnam Savaşı'na karşı muhalefet yükseliyordu. 1968'de başlayan gençlik hareketlerinin yarattığı o sola yönelme hâlâ etkiliydi. Akdeniz coğrafyasında henüz İspanyol ve Portekiz faşizmleri hâlâ yönetimdeydiler ama barutları tükenmişti.

Böyle bir konjonktür Türkiye'nin faşizme dönüşmesi, yani askeri rejimin Türkiye'de insan haklarını ve sol hareketi kalıcı olarak tasfiye etmesi için uygun değildi. Tabii 1971, 12 Mart rejiminin arkasında Türkiye'ye özgü etkenler de var. Türkiye'de radikalleşme dalgasının silahlı kuvvetlere de sirayet ettiğini daha önce anlattım. 12 Mart operasyonu, ordu içinde de alttan gelen sol cuntanın önünü kesme hedefi taşıdı.

Sözünü ettiğim "sola savrulma" ivmesi 1970'li yılların sonuna kadar Batı'da ve uluslararası düzlemde süregeldi. Batı dünyasının en tutucu metropolü olan Amerika Birleşik Devletleri'nde Nixon istifaya zorlandı, Vietnam yenilgisi kesinleşti. Kıta Avrupa'sına gelelim. İspanya ve Portekiz sola dönük dönüşümlerle faşizmi tasfiye ettiler. Yunanistan'da sağcı cunta devrildi. İtalya'da Komünist Partisi iktidarın eşiğine geldi. Kıta Avrupa'sının kuzeyinde ve mesela Hollanda, İsveç gibi ülkelerde sosyal demokrat ve sendikal hareketin içinde, kapitalizmi farklı yollarla aşma doğrultusunda öneriler gündeme geldi. İşçi sınıfı talepleri kapitalistlerin hazmetme sınırını aşacak boyutlara kadar yükseldi.

Üçüncü Dünya ülkeleriyle emperyalist metropoller arasındaki ilişkiler de aynı biçimde ölçüyü kaçırma özellikleri taşır. Bağlantısızlar Hareketi güçlüdür. Siyasette Sovyet blokunun varlığının da katkılarıyla dünya

çapında nüfuz sahibi bir odak oluşturmuştur. Üçüncü Dünya ülkelerinin bugünlerde unutulan yeni bir uluslararası ekonomik düzen talebiyle uluslararası iktisadi forumlara çıkmalarına daha önce değinmiştim. Dünya ekonomisinin işleyiş kurallarının sistematik olarak çevre ülkelerin, yoksul ülkelerin aleyhine sonuçlar verdiğini analiz ettiler. Bu tür analizler düşünce tarihinin devrimci akımlarının, Marksizm'in yeniden keşfedilmesine yol açtı. Böylece sömürü denen olguyu teşhir etme ve sorgulama çabalarına girdiler. İç düzenleri tutucu olan ama emperyalizmle ilişkilerinde Batı dünyasıyla ilişkilerinde talepkâr ve radikal olan bir söylem geliştirdiler.

İşte bütün bu oluşumlar, yani Batı Avrupa'da uzun süren tam çalışma konjonktürünün işçi sınıfı taleplerini kapitalizmin hazım kabiliyetini zorlayan noktalara getirmesi... Amerikan toplumunda siyahların radikal hareketiyle başlayan akımın toplumun bütün tutucu parametrelerini sarsması, Vietnam yenilgisi...

İşte Thatcher ve Reagan dönüşümleri bu gidişe dur deme zorunluluğunun algılanmasına dayanır. ABD ve İngiltere'nin egemen sınıflarınca kendi ülkelerinde işçi sınıfının, uluslararası ilişkilerde de Üçüncü Dünya'nın ölçüsüz taleplerine dur denmesi kararı alındı.

Batı Avrupa'da tek istisna, bu eğilimin İngiltere ve Amerika'da egemen olmasından bir yıl sonra Fransa'da Mitterand'ın Komünist Partisi'yle ittifak halinde radikal, hatta bazı sektörlerde kamulaştırmaları içeren bir programla iktidara gelmesi oldu. O sırada Amerika ve İngiltere önceki dönemin gidişatını tersine çevirmiş, Fransa'nın sol programı hayata geçirme şansı kalmamıştı. Uluslararası sermaye Fransa'yı baskı altına aldı, büyük boyutlu sermaye kaçışı gerçekleşti ve radikal programdan geri dönüldü.

İşte Türkiye'de 12 Eylül bu konjonktürde ve 12 Mart 1971 koşullarından çok daha farklı bir uluslararası ortamda yapıldı.

Ecevit'in destek talebine, IMF programına uyma şartı getirdiler

Böylece bütün Batı dünyasında farklı hızlarla, farklı ivmelerle bu dönüşüm meydana gelirken Türkiye'de Ecevit bir kriz konjonktürün eşiğinde Batı'nın sosyal demokratlarından destek arıyor. Yani Ecevit'in basit talebi şuydu: Taze para gelsin, istikrar programına ondan sonra geçeceğim. Batı'nın sosyal demokratları bu desteği Ecevit'e vermediler. İskandinavlar ve Almanya'da sosyal demokratlar iktidarda. "Hayır, IMF programını kabul et. Para musluklarını o zaman açarız," dediler. Yani Ecevit bir anlamda ters bir zamanda destek aradı. Ecevit'in daha doğal muhatabı Fransız sosyalistleri değil, çok daha yakından tanıdığı Alman ve İskandinav sosyal demokratlarıydı. Burjuvazi Ecevit iktidarına karşı kampanya açarken, Türkiye'nin IMF'ye yani uluslararası finans kapitale direnme eğilim ve taleplerinin finansmanı gibi bir sorumluluğunu Avrupa sosyal demokratları reddettiler.

Batı dünyasında egemen sınıfları neoliberalizme geçiş kararına yönelten radikalleşmenin farklı bir biçimi de Türkiye'de yaşanıyordu. O radikalleşme daha önce anlattığım şiddete dayanma özellikleriyle, 12 Mart öncesi döneme göre biraz daha bozulmuş olabilirdi. Ama öte yandan da mesela organize işçi sınıfı çok güçlü taleplerle işverenlerin karşısına çıkıyordu. Sermayenin taleplerine tamamen teslimiyeti reddeden bir hükümet iktidarda idi.

İşyeri işgalleri başlamıştı.

Evet. Meşhur Tariş işgali sembolik bir eylemdi. Yani işçi sınıfında radikalleşme eğilimleri vardı. İşçi sınıfı bugünkü gibi tutucu, köktendinci, ideolojik akımların, tarikatların etkisi altında değil. Ya Ecevit'in temsil ettiği, düzen içi, emekten yana reformist eğilimlere veyahut daha radikal sol akımlara kayıyor. Köktendinci hareketlerin, aşırı faşist eğilimlerin işçi sınıfındaki etkisi az. Kırsal bölgelerde de işte bu silahlı, silahsız devrimci, solcu eğilimler yaygınlaşıyor.

Dolayısıyla nasıl ki İngiltere'de, Amerika'da veyahut Kıta Avrupa'sının pek çok yöresinde burjuvazi, "Ben işçi sınıfı üzerinde hâkimiyetimi sürdürmekte aciz kalıyorum. Sistemin sınırları zorlanıyor, teslim olmamamız ve yitirilen mevzileri geri almamız lazım," diye bir karar almışsa, Türkiye'de de burjuvazi benzer bir karar aldı. Ve ilk olarak Ecevit hükümetinin devrilmesini hedefledi.

Ecevit'i niçin tehlikeli gördüler?

Türkiye'de Batı Avrupa türü siyasi partiler aracılığıyla oluşturulabilecek bir sınıflar arası uzlaşmayı, Türkiye'de sosyalist, komünist partilerin fiilen iktidara aday ve ortak olma koşulları gerçekleşmediği için bunların aracılığıyla hayata geçirmek mümkün değildi. Ancak Ecevit hükümeti, bir anlamda aynı işlevi, yani emekçi sınıflarla burjuvazinin maliyetleri paylaşacağı bir kriz yönetimini hayata geçirme çabası içindeydi.

Ecevit kendi dışındaki sola sempati duymazdı, ama CHP içinde sosyalist akımlara sempati duyan etkili bir sol kanat vardı. Ayrıca Ecevit hiçbir zaman Demirel tü-

rü bir antikomünist olmadı. Enteresan bir saptamadır. Yılmaz Çetiner gazetede bir söyleşi yaparken anlatıyor. Ecevit'e, "Komünist olmadığınızı söyleyin," diye ısrar etmiş. Söylemiyor Ecevit. Tabii ki komünist değil. Fakat bu tür bir talep karşısında istenen ifadeyi vermek, Ecevit'in entelektüel duyarlılıklarını tedirgin ediyor. Bu talebe teslim olduğundan itibaren ister istemez kendi dışındaki sola da nefretle baktığını itiraf edecektir. O adımı attıktan sonra, "kahrolsun komünizm", "sözde solcular terôre katkı yapıyorlar" sloganlarını da adım adım benimsemesi kaçınılmaz olacaktı.

Ecevit kendi dışındaki solla, sosyalist solla bir cephe açma gündemi içinde değildir. Bu tür bir cephenin Türkiye'nin egemen çevrelerine teslim olma yolunu açacağını fark edecek kadar usta bir politikacıdır o dönemde.

Yanılıyor olabilirim, CHP il başkanı sanıyorum Nevşehir'de öldürüldü. Cenazesini Halk Partisi kaldıramadı. Devrimci gençlik örgütleri kaldırdı. Yani CHP ve Ecevit kendi dışındaki sol ve devrimci hareketlere cephe açarak, mücadele açarak hiçbir yere gidemeyeceğinin farkında... Onları kendi partisi içinde kesinlikle istemiyor. Tamamen kendi partisine özgü bir "ortanın solu, demokratik sol, sosyal demokrat" çizgi geliştirmek istiyor. Ancak sosyalist solu da cepheden karşıya almak istemiyor. Çünkü onlar parti içinde etkili, toplumda da güçlü. Yani bir seçim potansiyeli olarak güçlü değil ama siyaseten güçlü.

Sokakta güçlü...

Sokakta güçlü. Dediğim gibi silaha dayalı güç var ama bir de silahın ötesine giden hem devrimci hem de

legalist akımların halk sınıfları, varoşlar, kasabalar düzleminde örgütlülüğe dayalı güçleri var.

Derin devletin, yarı sivil, yarı asker faşizan güçlerin provokasyonları bir yandan, uluslararası finans kapitalin koşullarına teslim olma doğrultusunda baskı yapan burjuvazinin talepleri diğer yandan Ecevit'i sıkıştırıyor. Uluslararası dostları, dost bildiği insanlar terk ediyor. Kendi soluna açılamıyor. Çünkü riskler var.

Şimdi bu koşullar Türkiye toplumunu aslında Avrupa tipi bir demokrasiye açma şansına ulaştırmış durumda. Bu dönüşümün sağlanmasında kritik araç CHP. Solun, CHP aracılığıyla veya sosyalist hareketlerin etkileri ile siyasete ağırlığını koyabileceği bir durum. Bu da ekonomik güçlükleri demokratik bir yapı içinde aşma şansı taşıyor. Yani Türkiye'nin Batı tipi, Avrupa tipi bir plüralist demokrasiye geçme şansı var.

Ama 1981 koşullarında bu çok güç. Çünkü dünya ters doğrultuda dönüşüme girmiş. Dış dünyada emeğin tüm geçmiş kazanımlarının tasfiyeye başlatıldığı ayrı bir konjonktüre geçiliyor.

Hocam peki Thatcher, Reagan nasıl o dönüşümü sağlayabildi? Yani Türkiye'deki biraz daha anlaşılır. Hem konjonktür değişmiş, hem de zaten Türkiye'de hâkim güçler bunu daha tercih eder bir pozisyonda. Yani bir askeri hareketi, bir askeri darbeyi tercih eder pozisyonda ama dışarıda nasıl ikna etti? Nasıl toparladı?

Thatcher, doğrudan doğruya sınıfsal bir çatışma alanı olarak maden işçilerinin grevini seçti. Maden işçilerinin grevi İngiltere'de sınıf mücadelelerinin sembolik

bir alanıdır. 1930'lu yıllarda da tüm ülkeyi sarsan büyük bir maden işçileri grevi olmuştu. Thatcher, bu grevi sonuna kadar götürüp ezmekte kararlıdır. Yoksa bu büyük dönüşümü İngiltere düzleminde yapamayacaktı. Diğer sendikaların dayanışması sınırlı kaldığı için ve burjuva devletinin tüm aygıtları grevci sendikaya karşı mücadele bayrağını açtığı için grev başarısızlıkla sonuçlandı. Bu gerçekleşmeseydi, İngiltere'ye neoliberalizm başka bir süreçle yine gelebilirdi, ama biraz daha ılımlı bir kıyafet içinde olurdu...

İngiltere dışına bakıldığında, petrol zammından sonra Batı durgunluğa ve enflasyona sürüklendi. Amerika'da Volcker FED'in başına geldi ve çok katı monetarist bir politikayı gündeme getirdi. Amerika'da Vietnam yenilgisinin yarattığı sağ tepkiler, toplumu adım adım teslim aldı, radikal rüzgâr söndü, Reagan'ın tutucu bir gündemle seçim kazanması belirleyici oldu.

Faizler dramatik boyutlarda yükseldi, Latin Amerika'da patlak veren borç krizi tüm Üçüncü Dünya'yı neoliberalizme adım adım sürükledi, IMF'yi Güney ülkelerinin ekonomi politikaları üzerinde belirleyici bir konuma getirdi. Aslında Üçüncü Dünya, petrol zammından sonra 1970'li yılların ikinci yarısında olağanüstü hızla gelişmeye devam ediyordu. Ama borçlanarak... Yani petrol zammından gelen açıklarını düşük faizle kredi alarak sürdürüyorlar. Ama dış açıkları artıyor.

Borç krizi, IMF'nin elini güçlendirdi

Borçlanıyorlar...

Bu, bir anlamda, tüm dünya ekonomisi için Keynesgil bir kriz atlatma modeli oluşturuyor. Üçüncü Dünya

borçlanıyor ama düşük faizle borçlanıyor. Batı da Üçüncü Dünya'ya satarak ve tabii petrolcülere satarak talep sorununu çözüyor bir müddet.

Ama demin söylediğim o sınıfsal öncelik, yani emeğin aşırı güçlenmesinin önüne geçme hedefi, faizleri 1979'dan sonra olağanüstü yükselterek, hem kendi bünyelerinde daraltıcı ve emeği disiplin altına alıcı politikalara hem de Üçüncü Dünya'nın borç krizine sürüklenerek disiplin altına alınmasına yol açıyor. Uluslararası faiz oranları yüzde 18'lere çıkıyor. İşte başlangıçta düşük faizle borçlanmış ama esnek faiz koşullarında birdenbire borçlarını ödeyemez duruma gelen Güney ülkelerinde IMF politikaları gündeme geliyor. Latin Amerika'dan başlayan borç krizi, IMF'ye Üçüncü Dünya ülkelerinin iktisat politikalarını yönlendirme imkânı verdi. Türkiye de bunu yapan ülkelerden biri oldu.

Türkiye 1970'li yılların son dönemindeki dış açıklarının finansmanını birdenbire sağlayamaz hale geldi. Dış açık 1977'de sürdürülemez bir düzeye ulaştı. Hem ihracat potansiyeli düşük o yıllarda, hem de dış açığın finansmanı çok güç, çok pahalı ve IMF gündeme geldi.

Böylece Üçüncü Dünya'yı IMF hizaya getirdi. İngiltere koşullarında Thatcher'ın maden işçileriyle çatışması işçi sınıfını hizaya getirdi. Amerika konjonktürel olarak sola kayma ivmesini yitirmişti zaten. Böylece her ülkenin farklı koşullarında mesele bir şekilde yol aldı.

Demin söylediğim gibi bu koşullar (uluslararası konjonktür dikkate alınmazsa) Türkiye'ye de büyük bir fırsat getiriyordu. Türkiye çok partili rejime sosyalist hareketleri tasfiye ederek geçti. 1960 darbesi, Türkiye'nin sola açılmasına imkân veren bir anayasa getirdi. Bu süreç yavaş yavaş, adım adım ilerleyerek, arada bir tökez-

lemelerle demokrasiyi genişleterek, halk kitlelerinin şu veya bu şekilde sola açılan demokratik dalgalara katılmasına imkân vererek Türkiye'yi bir Avrupa tipi plüralist, çeşitli renklerde solun, sosyalist partilerin, devrimci partilerin de bulunduğu bir demokrasiye açma fırsatı getiriyordu.

1978-1979 konjonktüründe CHP iktidarının desteklenmesi, bir kriz ortamının sınıflar arası uzlaşıyla yönetimi imkânını doğuracaktı. Bu sağlandığı anda, CHP'nin dışındaki sosyalist akımlar da böyle bir sınıflar arası müzakere sürecinin sol kanadını oluşturabilecekti. Parlamentoda partiler olarak temsil edilmiyorlardı, ancak emekçi katmanların içinde örgütlendikleri için dikkate alınmaları gerekiyordu.

Ama egemen sınıflar, burjuvazi bu tür bir seçeneğe karşı çıktı. Ecevit 1978-1979 ekonomik krizinin yükünü sadece halk sınıflarının sırtına yıkmamak için IMF'ye direndi. Avrupa sosyal demokratlarından destek aradı. Sosyalist sola karşı cepheden mücadele açmadı. Bu çabalarında başarılı olsaydı, 1945'te kaçırılan bir fırsat, yani Türkiye demokrasisini Batı Avrupa türü, sınıfların siyasette temsil edilmelerine imkân veren bir yapılanmaya kavuşmasını başlatan süreç yerleşebilecekti. Ne oldu? Türkiye burjuvazisi var gücüyle Ecevit'i iktidardan uzaklaştırma çabaları içine girdi, gazete ilanlarıyla karşı çıktılar. Amerika'da, Avrupa'da "Ecevit'i desteklemeyin," kulisleri yaptılar ve 12 Eylül'e giden süreci başlattılar.

1960'lı-1970'li yıllarda Türkiye'ye damgasını vuran popülizmin ana kuralı şuydu: Emekçi sınıflar iktidara aday veya ortak olma iddiasını takip etmesin, buna karşılık düzen partileri bölüşüm ilişkilerinde onlara istediklerini verir. Bu sayede Türkiye'de gecekondulara okul,

yol, su, otobüs getirildi, sendikal örgütlenme gelişti, KİT'lerin esnek ve nispeten cömert istihdam, ücret politikaları sayesinde ücret kavgası çok şiddetli olmadı. Tarımda taban fiyatlar, sübvansiyonlu krediler, girdi destekleri sayesinde kalabalık köylü-çiftçi katmanları gelişimden paylarını alıyorlar. Ama Batı'da olduğu gibi talepler hızla artıyor. Sendikalaşma oranları bazı Batı Avrupa ülkelerini aşıyor. Bir de kültürel ve ideolojik olarak solun güçlendiği, devrimci yahut sosyalizan solun güçlendiği bir ortam oluşuyor.

İşte, önce 1973, sonra da 1977 seçimlerinde ve önce 1974, sonra da 1978-1979 iktidar dönemlerinde Ecevit, CHP tarihinde ilk kez, gerçek anlamda emekçi sınıfların içinde yaygın bir destek buluyor. Bir anlamda, bir "halk sınıfları koalisyonu" türü bir iktidar arıyor. Başarılı olsaydı, "ortanın solunda" bu tür bir halk koalsiyonunu temsil eden CHP, onun solunda da emekçilerin sosyalizme dönük özlemlerini içeren örgütlenmeler ve nihayet egemen sınıfların ve orta katmanların çıkarlarını temsil eden çeşitli renklerde sağ partilerden oluşan bir siyasi yapı, Türkiye'de Batı Avrupa tipi bir demokrasiye açılım anlamına gelecekti. Burjuvazi bunu kesinlikle engelledi.

Dünya konjonktürü (1970'li yıllardan farklı olarak) aleyhe işlediği için Avrupa sosyal demokrasisi köstekledi, belki de "ihanet etti" denebilir. Sonuç, Ecevit'in istifası, Demirel hükümeti, 24 Ocak önlemlerini inşa edecek Turgut Özal'ın devreye girmesi... Turgut Özal'ın geçmişi biliniyor. DPT'nin "Takunyalılar" ekibinin lideri, sonra Sabancı, Dünya Bankası, Demirel onu göreve çağırdığında Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası'nın (MESS'in) başdanışmanı. Daha çok DİSK'in örgütlü olduğu iş kollarında sendikalara karşı radikal, uzlaşmaz çizgiyi benimseyen bir işveren örgütüdür MESS.

MESS'in genel sekreteridir herhalde...

Evet. Başdanışmanı veya genel sekreteri. Küçük bir işverenliği de vardır onun. Uluslararası finans ve Amerika, Türk burjuvazisi de tanıyor ve güveniyor.

Bütün işveren örgütleri askeri rejimi destekledi

DPT ve Başbakanlık müsteşarlığı sırasında yüksek rütbeli komutanlara birkaç kez brifing verdiğini biliyoruz. Daha sonra cuntanın beyin takımını oluşturacak Haydar Saltık'a, diğerlerine, muhtemelen Evren'e birkaç ay sonra iktidarı devralacak bir kadroya 24 Ocak programının mantığını anlatıyor. Eksiklerini de anlatıyor. Biliyor ki 24 Ocak modeli, ücret bastırması unsurunu taşımadığı zaman muvaffak olamaz.

Ücretlerin bastırılması da o günkü konjonktürde mümkün değil. 1970'li yılların sonlarında sendikaların talepleri kârları eritmeye başlıyor ilk defa. 1965-1975 döneminde ücretler artar ama verimlilikle paralel artar. Dolayısıyla katma değerin içinde kâr payı aşınmaz. Ama 1977-1979 yıllarında ücret talepleri kârları aşındırıp yemeye başlar. Sendikalar eski oranda ücret taleplerini sürdürürler ama ekonomik tıkanmalar nedeniyle verim artmamaktadır artık.

Dolayısıyla 24 Ocak modelinin muvaffak olması için reel ücretlerin aşağı çekilmesi lazım. Bunu parlamenter sistemde hayata geçirmek mümkün değil. İlk aşaması Ecevit'in iktidardan indirilmesidir. Dolayısıyla derin devlet, askerler, burjuvazi, Ecevit'i devirme kampanyası yaparlar. Demirel ve 24 Ocak modeli de yetersizdir. Özal bu durumu askerlere anlatır. 12 Eylül darbesi yapılır. Amerika destekler. Tüm işveren örgütleri 12 Ey-

lül'ün gelişini alkışlarlar. Özal, Demirel'in başbakanlık müsteşarı iken Ulusu hükümetinin başbakan yardımcısı olur. Vehbi Koç o tarihlerde cuntaya daha sonra yayımlanan bir tavsiye mektubu yazar Turgut Özal için. "Güvenilir bir insandır, bu koşullarda ekonomiyi yönetmek için onunla birlikte çalışmanızda büyük bir fayda vardır," der.

Bildiğiniz gibi bütün işveren örgütleri askeri rejimi desteklerler ve yeni anayasa çalışmalarında lobi olarak, örgütler olarak etkili olurlar. Anayasadan sonra özellikle iş hayatını düzenleyen yasal yeniliklerin ana mimarları arasında rol oynarlar. Esas olarak bir büyük sınıfsal operasyondur 12 Eylül darbesi ve sonrası.

Hocam şey kaldı. Bu uluslararası konjonktürü anlatırken Sovyetler'in durumu, belki onu da biraz yoklamak lazım.

Sovyet bağlantısı, Üçüncü Dünya'nın bağlantısızlar hareketine katılmış ülkeleri için, mesela Hindistan için belirleyicidir. Ama Türkiye Batı ittifakının sadık, hatta şımarık bir üyesi olduğu için Sovyet bağlantılarına ihtiyaç duymamıştır. Orada dahi, sürüden ayrılmaya en yatkın siyasetçi 1974 Kıbrıs harekâtını gerçekleştiren Ecevit'tir. Daha önce, 1960 darbesinden önce Demokrat Parti için Sovyetler'e açılma rivayetleri çıkmıştır. Menderes'in darbeden hemen önce 1 Mayıs'ta işçi bayramı kutlu olsun diye bir demeci vardır. Sovyetler'e bir açılma yapma amacı içinde olduğu söylenir. Ama Türkiye'de belirleyici olmadı.

Demin de söylediğim gibi Ecevit, Sovyetler Birliği'yle değil, Avrupa sosyal demokrasisi ile anlaşarak

krizi aşma çabasına girdi. Hiçbir zaman NATO bağlantısını terk etmek, geleneksel ittifakları sorgulamak gibi bir arayışın içine girmedi.

Zaten Sovyet stratejisi içinde Türkiye'deki füzeler, örneğin Küba krizi sırasında pazarlık konusu oluyor, ama Türkiye'nin blok aidiyeti tartışma konusu değil. Türkiye'nin Batı blokunun, NATO'nun üyesi olduğu üzerinde tartışma yok. Tartışmalı coğrafyalar var. Afganistan gibi, Afrikada var zaman zaman. Sovyetler'in nüfuz alanlarını sağlam tuttuğu Ortadoğu, Asya ülkeleri var. Mısır gibi yahut Hindistan gibi... Türkiye öyle bir ülke değil. Zaten sol ve devrimci radikal hareketlerin içinde de, TKP'nin rolü dışında, Sovyetler'le bağlantı kurmak gibi eğilimler yoktu.

Peki, hocam bir de şu var. Mesela 45'te, savaş sonrasında bir demokratikleşme hareketi var. Sizin de söylediğiniz gibi sosyalistleri, solu tasfiye edip kendileri geçiyorlar. Daha sonra 60'ta bir askeri hareket var ama o dönemde de dünyada Batı dünyasında demokratikleşmeye doğru açılımlar var. Sonra 70'te farklı hareketler, Arjantin'de, Şili'de falan oluştuğu zaman Türkiye'de de benzer hareketler var. 80'e geliyorsunuz. 80-81'de yine dünyadaki konjonktür değişiminin Türkiye'ye yansıması var.

Şöyle bir manzara çıkıyor. Hakikaten çok yakın bir şey var. Altı ayda bir senede o rüzgâr geliyor. Bütün oradaki o model ilişkileri de bir şekilde kullanıyor ve akıntıya karşı değil akıntıyla beraber giden bir hadise var. Nasıl oluşuyor? Yani kimin gücü bu? Nereden, hangi kanallarla bu bilgiler alınıyor, veriliyor?

Her konjonktürü ayrı incelemek lazım. Örneğin 1945'te CHP iktidarı çevresinde çeşitli gruplaşmalar var. Savaş yıllarında güçlü ve etkili bir Almancı, antikomünist blok oluşmuş. Bir grup ise eski usul Kemalizm'i izliyor. Son tahlilde Türkiye ekonomisine egemen olan sınıf ve katmanların tavrı belirleyici oluyor. Bunlar, sol seçeneği dışlayan, Amerika yörüngesinde bir dış politikaya teslim olmada birleşen iki büyük partiden oluşan bir çok partili rejim istiyorlar. Ve sınıfsal çıkarlarını güvence altına alacak biçimde her iki parti arasında dağılıyorlar.

Daha önce tartıştım. 1960 darbesi ve 1961 anayasası beklenmedik bir biçim ve boyutta Türkiye'ye plüralizmi getirince, halk sınıflarının siyasete daha aktif biçimde katılmalarının gündeme geldiği konjonktürlerde, önce 1971'de geçici, sonra 1980'de daha kalıcı "düzeltme" operasyonları askeri darbeler biçiminde yapıldı. "Yükselen solculuk" olgusunu bastırmak, ister devrimci, sosyalist akımlar içinde olsun, isterse CHP'nin sola kayması biçiminde olsun, egemen sınıfların ve "derin devlet"in ortak hedefi oldu.

Ordunun siyasetteki tavrı da izler miydi? Yani 60 Anayasası filan, işte biraz solun örgütlenmesine imkân sağlayan o anayasadan taraf, 12 Mart'a doğru, 12 Eylül'e doğru, sıkı bir bilgilenme izler mi?

Sadece hükümete karşı değil, aynı zamanda silahlı kuvvetlerin komuta heyetine de karşı bir darbedir 27 Mayıs. Bu tehlikeli bir örnek oluşturuyordu. Tekerrür etmemesi gerekiyordu. Talat Aydemir'in darbe girişimleri, özellikle İsmet Paşa'nın kararlı tutumu sonunda

önlendi, idam sehpasında sonuçlandı. 12 Mart'ta da askeri hiyerarşiye karşı benzer ve bu kez doğrudan sol cuntadan kaynaklanan bir darbeden de çok korktular. Yani 12 Mart operasyonu esas olarak ordu içinde bir hesaplaşma oluyor. Ondan sonra da emir komuta zincirini aşan hareket ve kalkışmaları önleme doğrultusunda kararlı çizgi izlendi ve başarılı da oldu. Bütün bunların sonunda askeri hiyerarşinin de daha tutucu, daha statükocu çizgiye kaydığı, tarikatların orduya sızması, 28 Şubat'ta algılanan türde laikliğin tehlikeye girmesi ve Kürtçülük gibi hesaplaşmaların dışında hükümete müdahaleden uzak durduğu söylenebilir.

Profesörlüğümü Kenan Evren imzalamadı. Annem telgraf çekmiş Evren'e: Bizim aile ile uğraşmaktan ne zaman vazgeçeceksiniz?

Tekrar sizin maceraya dönersek...

Yalnız şunu da söyleyeyim, söylemeyi unuttum. Benim işten atılmamla Zimbabwe'ye geçmem arasında, bir yıllık bir dönem geçti. Üniversiteden atılan birçok arkadaş meslekleriyle ilgili olan veya olmayan işlerde çalışmak zorunda kaldılar. Daha önce anlattığım proje, ansiklopedi gibi çalışmalardan gelen telif gelirleri dışında, annem ve babamın emekli maaşlarından da yararlanma şansımız oldu.

Bu arada annem kızarak telgraf çekmiş Kenan Evren'e, "Bizim aileyle uğraşmaktan ne zaman vazgeçeceksiniz," anlamı taşıyan, uzunca bir telgraf çekmiş. Benim de biraz canım sıkılmıştı.

Biz üniversiteden atılmadan biraz önce benim profesörlükle ilgili işlemlerim tamamlanmış, Ankara Üni-

versitesi Senatosu da profesörlük kararı almıştı. Ama Kenan Evren imzalamadı.

Profesör müyüm, belli değil

Benden biraz önce aynı süreçten geçen Kurthan Fişek'in ve sanırım Rona Aybay'ın kararnamelerini Evren imzaladı. Sonra onları da attılar. YÖK Yasası'ndan önce usul böyleydi. Profesörlük Cumhurbaşkanlığı onaylayınca kesinleşiyordu. Burada tartışmalı durum var. Doçentlikte olduğu gibi "profesörlük" akademik bir unvansa, senatonun kararıyla alınır, kadroya atama ise Evren'in imzasıyla gerçekleşir. Yok "profesörlük" akademik bir unvan değil de, yapılan görevle ilgili bir kadroya atama işlemi ise, Evren'in imzası olmadan "profesör" olamazsın. Dolayısıyla ben, üniversiteden atıldıktan sonraki dönemde özgeçmişimi yazarken bu sorunu, "Falanca tarihinde Ankara Üniversitesi Senatosu'nca profesörlüğüm onaylandı," türü bir ifadeyle geçiştirdim. Seneler geçti, idari yargı yoluyla döndükten sonra bir baktım kendiliğinden Kenan Evren imzalamadığı halde profesör olmuşum. Arada bir kanun çıkmış, pek çok insan kestirme yolla profesör olmuş. Yani mesela ressam Turan Erol, orkestra şefi Hikmet Şimşek de profesör olmuş. Böylece bizim alın teriyle alamadığımız profesörlük unvanını durduğum yerde bana verivermişler.

Daha önce anlatmıştım. Adalet Partisi Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem'in imzalamadığı doçentliğe atanmam da mahkeme yoluyla olmuştur. Yani meslek hayatım boyunca akademik unvanların alınmasında sorunla karşılaşmadım da, idari işlemlerde devlet duvarına çarpmışımdır.

Zimbabwe'ye gidişiniz, ilk izlenimleriniz nasıl oldu?

1984'ün sonbaharında, herhalde eylül olacak Zimbabwe'ye gittim. 2 yıllık bir sözleşmeyle gitmiştim. Sözleşme süresi tamamlanınca, sömestr sonuna kadar uzattılar. 1986 sonunda döndüm. Yani, 2 yıl 3 ayım orada geçti. Harare Üniversitesi. Zimbabwe'nin tek üniversitesiydi.

Harare başkentin adı. Üniversite ve tüm ülke 1980'de, üstelik silahlı bir mücadeleden sonra bağımsızlığa kavuşmuş olan bir ülkenin, iyimser, yaratıcı, dinamik ve belli ölçülerde devrimci atmosferini yansıtıyordu. Zimbabwe'nin bağımsızlığı bir azınlık rejimine karşı, Ian Smith rejimine karşı sürdürülen bir mücadeleyle gerçekleşmişti. Bu mücadelede güney komşusu beyaz Afrika'nın ırkçı rejimi elbette Zimbabwe'de beyaz rejimi desteklemişti. Siyaseten, ekonomik olarak ve belli ölçülerde askeri destekle.

Ben oralardayken, Güney Afrika hâlâ ırkçı beyaz rejim tarafından yönetiliyordu ve o ülkeden gelen siyah veya beyaz siyasi mültecilere Zimbabwe yönetimi kucağını açmıştı. Güney Afrikalı siyasi göçmenlerin büyük çoğunluğu Marksist kişilerdi, bir bölümü Güney Afrika Komünist Partisi üyeleriydi. Zimbabwe'den daha önce bağımsızlığı kazanmış olan Mozambik'te de sosyalist bir rejim vardı. Cumhurbaşkanı Samora Machel Zimbabwe bağımsızlık mücadelesi sırasında gerillalara sınırlarını açmış, lojistik destek, hatta silah desteği vermişti. Buna karşılık 1984 sonrasında Mozambik, RENAMO adını taşıyan ve Güney Afrika tarafından kışkırtılmış, desteklenen bir silahlı ayaklanma hareketiyle cebelleşiyordu. Ar-

tık bağımsız olan Zimbabwe de bu mücadelede Mozambik'e zaman zaman kendi ordusunu da katarak destek veriyordu. Dolayısıyla Afrika'nın güney coğrafyasında emperyalizme ve ırkçı Güney Afrika rejimine karşı güçlü, sosyalizan, Marksist renkler taşıyan bir dayanışma var.

Zimbabwe'de siyah çoğunluk iki büyük partiye bölünmüş biçimde. Birisi, ZANU büyük çoğunluğu oluşturan Şona kabilesine dayanıyor.

Kabile partisi gibi...

Yani Şona ortak dilini konuşan tüm kabileleri kapsayan etnik topluluk diyelim. ZAPU partisi ise Güney Afrika'nın Zulu kabileleriyle dil ve kültürel akrabalıkları olan bir Ndebele grubuna dayanıyordu. Şonalar çoğunluktadır. Mugabe'nin liderliğindeki ZANU partisi bağımsızlık mücadelesi sonunda iktidarı ele geçirdi. Azınlıktaki Ndebelelerin ZAPU'su ise bazen muhalefete geçti, uzunca bir müddet de işbirliği halinde iktidarı destekledi.

Partilerin ideolojik ve politik yönelişlerine gelince. 1980'li yılların başlarında, bütün bağımsızlık hareketlerinde olduğu gibi burada da sosyalist bloktan belli ölçülerde ideolojik, ekonomik, hatta lojistik destek aldılar. ZANU Çin'e, ZAPU ise Sovyetler Birliği'ne daha yakındı. İktidardaki ZANU kendisini "Marksist-Leninist" olarak tanımlıyordu.

Konuşmalarda, açılışlarda, resmi belgelerde genel olarak siyahlara veya ideolojik olarak yakın hissedilen insanlara "yoldaş" diye hitap edilirdi. Kendini "Marksist-Leninist" ilan eden, belli bir sosyalist söylem gelişti-

ren, belli ölçülerde de bunu uygulamaya çalışan bir siyasi iktidar var. Öte yandan geçmişte sadece beyazlara açık maddi olanaklara kavuşuveren yeni rejimin seçkinleri, hızla ayrıcalıklı bir konuma sürükleniyorlar, dahası, siyasetle ekonominin birleşme noktalarında avanta, rant, vurgun arayışına yönelebiliyorlar. Ancak bu "bozulma" henüz göze pek batmıyor. Bağımsızlık hareketinin ilk ivmesi her yerde olduğu gibi tüm ülkeye bir özgürlük ve devrimci dönüşüm ortamı getirmişti.

Bir dinamizm var...

Evet. Üniversitenin tıp gibi seçkin fakülteleri eskiden sadece beyazlara açık iken şimdi siyah nüfusa da açılmış. Ve siyah nüfus, yeni seçkinleri saymazsak, esas olarak kır ve kent emekçilerinden oluşuyor. Dolayısıyla üniversite birdenbire kökeni köylü ve kent emekçisi olan ailelerin çocuklarıyla dolmuş. Bu çocuklar birdenbire rejimin entelektüel tabanını, kadrolarını oluşturdu. Ben oraya gittiğimde 4 yıllık bir geçmişi var yeni rejimin. Özgürleşmenin sarhoşluğunu, fikir renkliliği, ideolojik plüralizm izlemiş. Bir de dünyanın dört bir yanından, özellikle siyah Afrika'dan gelen, kendi ülkelerinde barınamayan solcu entelektüellerin Zimbabwe'nin fikir ortamına hem de üniversitenin kadroları içinde kaynaştığı bir ortam var.

Ben Zimbabwe'ye geldiğimde Türkiye'de 12 Eylül rejiminin son çırpıntıları geçerli idi. Ve Aydınlar Dilekçesi davası sanıklığının risklerinden kıl payı sıyrılıp gelmiş bir insan olarak birdenbire kendimi çok özgür bir ortamda hissettim. Yani hayatın garip bir cilvesi, Afrika'nın güney köşesine gidiyorsun, birdenbire beklen-

medik bir özgürlük ortamıyla karşı karşıya kalıyorsun, rahat nefes alıyorsun.

Üniversite ortamından birkaç cümleyle bahsedeyim. Beyaz akademik kadrolar ikiye ayrılıyor. Bir bölümü eski rejimin tutucu üniversite elemanları, yani İngiliz usulü klasik bir üniversite düzenini temsil eden insanlar. Bunların önemli bir bölümü sağ ideolojide, bir bölümünün ise artık gizli tutmaya çalıştıkları ırkçı tavırları zaman zaman ortaya çıkıveriyor. Beyaz üniversite mensuplarının önemlice bir bölümü ve ülkedeki beyazların azınlığı ise bağımsızlık mücadelesini destekleyen solcu insanlar. Yani Marksist, sosyalist veya devrimci demokrat formasyonu olan insanlar. Ülke içinde veya dışında bağımsızlık mücadelesini desteklemişler. Dolayısıyla ırkçı değiller. Devrimci özellikleri var. Yeni rejimin olumlu inşa sürecine gönülden katılmak istiyorlar.

Siyah öğretim elemanları içinde de ideolojik farklılık olmakla beraber rejimin özelliklerini yahut yansımalarını da dikkate alırsak, en azından görünüşte sol egemen. Üniversitenin idari kadrosu ise eski yapıda devam ediyor. Yani bağımsızlık öncesi dönemin idari yapısını esas olarak koruyor.

İktisat bölüm başkanı Sam Moyo. Daha önce anlatmıştım, Arrighi'nin tanıdığı ve onun tavsiyesiyle benim doğrudan başvuru yaptığım kişi. Ama iktisat bölümünde en kıdemli kişi benim.

Beni "associate professor" kadrosuyla atadılar. Ama bölümün başkanı değilim, dışardan geldiğim için.

Havaalanında Nelson Moyo karşıladı. Bir lojmana yerleştirdi. O günü bol miktarda bira içerek beraber geçirdik.

Ondan sonra bölümün diğer mensuplarıyla tanıştım. Önce, iki ders üstlendim. Bunlardan bir tanesi "ileri iktisat teorisi" başlığı altında lisansüstü bir ders. Neoklasik iktisadın değer, bölüşüm, büyüme kuramlarını soldan, Neokeynesçi, Marksist ve Sraffa'cı perspektifle eleştiren bir ders planı önerdim. Bölümün iktisat kuramcısı Rob Davies'in de Sraffa iktisadının tutkunu olduğunu öğrendim. Sraffa'nın küçük kitabının katkılarını Siyasal'da belli ölçülerde okutuyorduk. O çizgi üzerinde bir iktisat teorisi dersi önereceğimi öğrenince sevindiler.

İkinci olarak da lisans programının "politik iktisat" dersini üstlendim. Rejimin yönelişlerinin bir yansıması olarak, Batı ve İngiliz iktisat programlarında yeri olmayan "politik iktisat" dersini esas olarak Marksist iktisadı anlatan bir ders olarak düşünmüşler. Marksist iktisadın bir "getto" içinde okutulmasına hep karşı olmuşumdur. Sovyetler'de Marksizm-Leninizm dersinin sosyal bilim okutulan üniversitelerde ayrı bir ders olarak okutulmasını da yadırgamışımdır. Ben bu dersi, bir "iktisat" dersleri vardır, bir de "Marksist iktisat" vardır türünden bir ayrımı reddederek oluşturdum. Yani temel Marksist kategorileri kullanarak dünyayı iktisadi perspektiften nasıl çözümleriz, nasıl anlarız sorusunu yanıtlamak için, farklı bir deyişle, Marksizm'den esinlenen bir iktisada giriş dersi oluşturarak politik iktisat okuttum.

Ayrıca kalkınma iktisadı, planlama, uluslararası iktisat, iktisadi düşünce tarihi gibi dersleri de okuttum, katkı yaptım. Fakat esas olarak lisansüstünde bu neoklasik eleştiri üzerine inşa edilen değer-bölüşüm-büyüme teorileri ve politik iktisat üzerine Harare Üniversitesi iktisat bölümü öğretimine yaptığım katkılar önem taşıdı. Benden sonra da orada bu iki alanda yaptığım katkı-

ların övgüyle anıldığını sonradan Harare'de ders verenlerden, bölüm mensuplarının o geleneği sürdürmeye çalıştıklarını öğrendim.

Lisans öğrencilerine girdiğim ilk derse, arka sıraya sessizce oturarak bölüm başkanı Nelson Moyo girdi. Tabii, tanımadan, görmeden tayin ettikleri bu Türk, ne menem bir hocadır, nasıl ders veriyor, İngilizcesi nasıl, bizzat anlamak istiyor. Onun takdirini kazandık ki daha sonraki 2-2,5 yıl boyunca her bakımdan mükemmel bir işbirliği kurduk. Benim iktisat öğrenimine yaptığım katkıları daima saygıyla andılar.

Ama bir titizlik var anlaşılan... Geliyor, izliyorlar.

Var. Benim kendi üniversitemden çok daha sağlıklı bir değerlendirme mekanizması var. Ben daha sonra orada gözlediğim bu uygulamaları kendi fakülteme taşımaya çalıştım. Mesela öğrencilerin hocaları değerlendirmesi vardır. ODTÜ bizden önce bunu yapmaya başladı. Ama sanıyorum o yıllar onlar da başlamamıştı. Yani hocaların dersle ilgili katkılarını öğrenci değerlendiriyor, ama değerlendirme de keyfi olmasın diye somut sorular oluyor. Onun üzerine inşa ediliyor. Bir de hoca değerlendirmesi var. Hocalar da birbirlerinin derslerine girerek değerlendirme yapıyorlar.

Böyle çapraz...

Tabii çapraz giriyorlar. Ve habersiz giriyorlar. Kimin kime gireceğini de biz belirliyoruz. Bölümün kıdemlileri belirliyor.

Hoca hazırlıklı mı? Derse geldi mi, bakıyorlar, titizler yani.

O bakımdan titizlik var. Ayrıca Türkiye üniversitelerinde olmayan İngiliz geleneğinden gelen bir öğe daha var. Öğrenim sisteminde İngilizce tutorial denen ve her dersi seminerlerle, ödevlerle pekiştiren bir destek öğesi var. Dersler yıllık, sömestr tatilinde ders sona ermiyor. Mesela politik ekonomi dersi, haftada üç saat ders anlatımı, haftada iki veya üç saat de seminerden oluşuyor.

Tutorial yani.

Evet. Dersin konuları öğrencilere ödevler halinde dağıtılıyor, yazılı ödevleri getiriyorlar. Tartışmalı toplantılarda sunuyorlar. "Tutorial"ları hocanın kendisinin yönetmesi kural değil, bazen asistanları yahut kıdemsiz öğretim üyeleri veya kıdemli lisansüstü öğrencileri bu işi üstlenebiliyorlar. Ama ben hep bizzat yaptım. Dolayısıyla her ders sadece hocanın dersi anlatıp not vermesi şeklinde değil, aynı zamanda öğrencinin seminerden geçmesiyle de pekişiyor ve oluşuyor.

O bakımdan titizlik, kalite arayışı bizim Türkiye üniversitelerinden, en azından benim Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden daha sıkı. Çünkü Siyasal daha kalabalık sınıflara tek yönlü ders anlatma, öğrencinin not tutması ve sene sonu sınavıyla oluşan bir sistemdir. Yıl sonu sınavlarından önce öğrenci ders notlarına yüklenir. Bu ders notlarının bir kısmı da Siyasal Bilgiler'in çevresindeki küçük basımevlerinde öğrencilerin çoğalttığı ders notları şeklinde satılır. Bütün mesele o ders notlarına yüklenip iyi bir sınav vermektir. Biz o sistemi zaman zaman seminerlerle değiştirmeye çalıştık.

Bazen arada bir sınıfları bölerek, küçük sınıf yaparak zenginleştirmeye çalıştık ama Fransız sistemine dayanan düzen direndi. ODTÜ'de öğrenciyle teke tek temas biraz daha fazladır.

Üniversite sistemiyle ilgili olarak Zimbabwe'de yadırgadığım bir şeye de değineyim. Hocanın sınav üzerindeki kontrolü asgariye inmişti. Hoca daha önce, sınav sorularını hazırlar, yıl sonunda yazılı olarak idareye verir. Soruların yazılıp, sınav kâğıtlarına basılması idarenin görevidir. Bütün sorular o yıl için tayin edilen bir dış denetçiye verilir. Ona "external examiner" denir. O bizim üniversiteden değil, başka bir üniversiteden, Afrika'nın diyelim Kenya Üniversitesi'nden, bazen İngiltere'den gelir.

Ben de bir kere Swaziland Üniversitesi'ne external examiner oldum. Fakat o sırada bir böbrek taşı krizi geçirdiğimden gidemedim. Dış denetçinin görevi önce bütün soruları elden geçirip gerekirse değiştirmektir. Bir soru iyi ifade edilmemişse yeniden yazabilir. Yeni bir soru önerebilir filan. Önerileri de bölüm toplantısına gelir ve çoğu zaman kabul edilir. Ayrıca "dış denetçi" sınavların bitiminde sınav kâğıtları hocalar tarafından okunup notlar verildikten sonra, tüm sınav kâğıtlarını toplar, belli bir örneklemeyle bir bölümünü okur, notların sağlıklı, tutarlı verilip verilmediğini de denetler. Yanlışlık saptarsa, önerilerini bölüme getirir, ayrıca genel bir değerlendirme de yapar.

Bunların yanı sıra, hocanın sınavın yürütülmesi üzerinde kontrolü de yoktur. Sınav günü dersin hocası sınav soruları dağıtıldığı anda gelir. Soruların doğru yazılıp yazılmadığını kontrol eder, ondan sonra gider. Sınav denetçileri arasında yer almaz. Kâğıtların öğrenci adı,

kimliğiyle ilgili köşeler kapalıdır ve notlar verildikten sonra idare açar kâğıtları. Şimdi bu usul, hocanın kayırma yapacağı anlayışı üzerine kurulmuş. Beni de çok rahatsız etti. Önlemeye çalıştım ama üniversite statüsünde yer aldığı için değişmedi. Bana göre hocaya güven yoksa hiçbir önlem çare olmaz. Adeta hocayı potansiyel olarak kayırmacı gören bir anlayış. Bizde Osmanlı geleneği geçerlidir, hoca dokunulmazdır.

Ben sistemi değiştiremedim, ama kendi sorularıma ve notlarıma hiçbir zaman dokundurtmadım. Zaten dış denetçi olarak gelenlerin bana saygıları olduğu için, böyle bir durum hiç olmadı. Üniversite izlenimlerimden birkaç eklenti yapacağım...

Buyurun hocam...

Afrika kültürünün ders algılamalarına yansımasıyla ilgili.

Politik iktisat dersinin "tutorial"ını yapıyorum. Ve bu Marksist iktisada dayandığı için, pek de genç olmayan, sanırım eski gerilla kadrolarından üniversiteye geçmiş bir öğrenciye tarihi maddecilik üzerine ödev verdim. Hazırladı, sunuşunu yaptı. Yazılı ödevini verdi. Ben önceden okuyorum. Ödev kâğıdında ilgimi çeken bir cümle vardı: "Tarihi maddeci görüş toplumsal olayların büyük bir bölümünü büyük bir başarıyla açıklıyor. Fakat açıklayamadığı alanlar da var. Mesela Çimanimani dağlarında meydana gelen olaylar bunlara örnektir."

İlk yılın ilk seminerlerinden biriydi. Ben öğrencinin sözlü sunumundan biraz önce bunu okuyunca, neden bahsettiğini anlamadım, anlamayınca da garip gelmesin diye sözlü sunuştan sonraki tartışmada bir şey sorma-

dım. Seminerden sonra, "Nedir bu Çimanimani dağlarındaki anlaşılmaz, açıklanamayan olaylar?" diye soruşturdum. Anlattılar. Daha sonra biz de Çimanimani dağlarının olduğu bölgeye arabayla gezi yaptık. Çiğdem, iki çocuğumuz Sinan, Elvan ve Çiğdem'in erkek kardeşinin kızı oralara gittik, ama bir rivayet geçerli olduğu için çok dolanmadık. Burası Mozambik sınırındaki bir bölge ve bu dağlarda her yıl çok sayıda insan kayboluyor. Özellikle dağlarda geziye çıkan öğrenci gruplarından bazen 2'şer, 3'er kişi kayboluyor. Değişik bir coğrafi veya jeolojik özellik var. Dağlar alçalıyor görünürken aslında yükselir yahut yükselir görünürken alçalırmış. Dolayısıyla yürüyüşe çıkanlar bir noktadan sonra nereye gittiklerini fark edemezlermiş. Ayrıca, belli bir noktadan sonra Mozambik sınırına giriyorsun. Sınırın öbür tarafında, Mozambik'te iç harp var. Rejime karşı mücadele eden Renamo çetelerinin yaygın ve hâkim olduğu bir bölge.

Siyahi mi onlar da?

Mozambik rejimine karşı Güney Afrika'nın desteklediği bir çete harbi var. Dolayısıyla olayın nesnel izahı: "Çocuklar karışık coğrafyada yollarını kaybediyorlar, sınır ötesine geçip kaçırılıyorlar veya ölüyorlar." Fakat Afrika'da çok tanık olduğum ve bazılarını da izah edemediğim bir farklı bakış tarzı da var.

Mesela o sırada bizim bölümde ekonometri hocası olan ve bir Amerikalı kadınla evli olan Dr. Masaya'nın iki kızının iki yıl önce bu dağlarda kaybolduğunu söylediler. Masaya, ZANU iktidarına yakın birisi olduğu için, askeri helikopterlerle ve polis güçleriyle yaygın bir

arama yaptırmış. Aramalardan bir sonuç çıkmamış. Karısının Amerikalı olmasına rağmen sonunda büyücülere, yani Şona dilinde "nanga" diye adlandırılan büyücülere başvurmuşlar. Nanga'lar da bu çocukların o dağlara hâkim olan ruhları tedirgin ettikleri için onlar tarafından kaçırıldığı şeklinde bir yorum yapmışlar. Benim politik iktisat seminerinde ilginç bulduğum "tarihi maddeciliğin açıklayamadığı Çimanimani olayları" ile ilgili cümlenin arkasında bunlar yatıyormuş.

Zimbabwe halkının değerler sistemi, böylece, sömürgeciliğin mirası olan Hıristiyan Batı kültürü, günün gereği Marksist Leninist ideolojik bombardıman ile geleneksel Afrika inançlarının iç içe girdiği enteresan bir karma oluşturuyordu.

Çoğunluk resmen Hıristiyan, Müslümanlar azınlıkta. Fakat resmi dinin öğeleriyle tamamen yerel bir inanç sistemi iç içe girmiş durumda. Ataların ruhları daima canlılarla beraber yaşıyor. Onları üzmemek ve tedirgin etmemek lazım. Ailenin başına bir kötülük geldiği zaman, muhtemelen atalardan biri tedirgin edilmiştir. Nanga nedenini belirliyor, nasıl bir olayın ruhları tedirgin ettiğini anlatıyor, durumun nasıl telafi edileceğini söylüyor.

İtiraf edeyim ki bu anlayışı sıcak ve yumuşak buluyorum. Çünkü bu sayede aile büyükleri sonraki kuşaklarla birlikte yaşamaya devam ediyor. Yani toprak olup aile fertlerinin arada bir ziyaret ettiği ve çoğu zaman unutulan çürümüş bedenlerden ve sönmüş anılardan ibaret değiller. Genç kuşakların yanı başında yaşamayı sürdürüyorlar.

Mesela bizim kaldığımız lojmanın alt katında karı-koca iki öğretim üyesi oturuyor. Onlar tatile gittiler, ev

boş kaldı. Biz de üst kattayız. Benim komşum da Sudanlı bir siyah Hıristiyan olan Jairo. Hoş bir adam. Arada bir alt kattan dengesi bozuk bir çamaşır makinesini andıran gürültüler çıkıyor, sonra kesiliyor.

Lojmanların bahçesi var. Jairo'yla beraber, "Ne oluyor? Nasıl keseceğiz bu gürültüyü?" diye bazen o, bazen ben bekçiye gidiyoruz, ama bekçiyi çağırana kadar ses kesiliyor. Bir gün tam eve girerken başladı gürültü, koştum bekçiyi çağırdım. Bekçi gürültüyü duyar duymaz, "Spirits" ("Ruhlar") diye bağırarak kaçtı ve katiyen evi anahtarıyla açıp nedenini aramaya kalkışmadı. Evin ruhlar tarafından istila edildiğine inanıyor ve onu oraya yanaştırmak mümkün değil.

Peki, o evde ne var?

Kendimi koyuversem ben de inanacağım. Çünkü bir süre sonra Jairo tutturdu: "Benim üst kattan acayip sesler geliyor." Jairo da solcu, dinsiz bir siyah Afrikalı, bir Alman'la evli, ama ben ayrılmadan karısı tarafından terk edildi. Çağırdı, baktım garip sesler var. Ben, maddiyatçı görüşüme göre alttaki su borularıyla ilgili bir şey, çatıdaki de sıçanlar, yarasalar, ne bileyim rüzgâr diye açıklamalar buluyorum. Ama bu rasyonel, maddiyatçı açıklamalara oralarda itibar edilmez. Orada olduğum müddetçe bu tür olaylara çok şahit oldum.

Bir yatılı okulda kız öğrencilerin, yakındaki ormanda yaşlı bir adamın kendilerini çağırdıklarını duyarak adeta kolektif bir histeriye yakalandıklarını ve topluca, kısmen cezbe halinde ormana doğru koştuklarını bir TV haberi olarak gösterdiler. Kolektif histeri bitince toparlanıp getiriliyorlar.

Batı kültür ve eğitim tezgâhından geçmiş, liberal, sosyalist eğitimli siyah insanın kılıfını biraz kazıyınca alttan Afrika toplumuna özgü kültürel tabakalar çıkıyor.

Ahlaki değer yargıları, cinsel yaklaşımları çok farklı. Zimbabwe'de yaygın bir sorun "baby dumping" diye anılan, evlilik dışı çocukların, anaları tarafından sağa-sola bırakılmaları ile ilgili olaylardı. Bizim fakültenin sekreteri siyah bir adamdı. Bir gün konuşuyorduk. Sordum:

- Senin kızın var mı?
- Var.
- Ona birisi tecavüz etse tepkin ne olur?
- Üzülürüm, çünkü lobola'sı (başlık bedeli) düşer.
- Peki ailenin namusunu temizleme? Cezalandırma, vurma, kırma?
- Ne alakası var?

Bana böyle bir piyasa analizi çıkardı. Cinsel normlar çok gevşek. Bu, ben ayrılmadan az önce patlak veren AIDS salgınıyla mücadelede çok sorun çıkardı.

İlkel döneme benziyor.

Onu söylemek istemem. Sosyolojik ve kültürel bir analize gitmeden şunu sormakla yetinelim: Hangisi daha ileridir? Bu mu? Yoksa bizde namus cinayetleriyle ortaya çıkan tepki tarzı mı? Bu hususlarda "ileri" ve "geri" değerler yaftası kullanmakta çok dikkatli olmak lazım.

"Lobola", farklı adlar altında siyah Afrika kültürünün temel bir öğesi. Dışarıda okurken evlenen çiftler bile ailelerinin "lobola" talebinden kurtulamıyorlar. Nelson Mandela bile, Samora Machel'in dul karısıyla evlenirken, iki veya üç inek karşılığı bir "lobola"yı (herhalde sembolik olarak) ödemişti.

Bir iki gözlem daha yapayım. Bir gün çoğunluğun siyahlarda olduğu bir toplantıda, orta yaşlı bir kadına, "Gel bakalım, İngilizce, Türkçe ve Şona dilinde akrabalık ifade eden sözcüklerin bir dökümünü yapalım," dedim. Oturduk, akrabalık ilişkisini İngilizce tanımlayarak, örneğin "elti"yi tanımlayarak, Şonada ne denir, Türkçede ne denir diye listeledik ve benim Türkçe bakımından peşinen bildiğim doğrunun Şona dili bakımından da geçerli olduğunu, yani her iki dilin de İngilizceye göre çok daha zengin olduğunu belirledik. Yani işte görümceler, eltiler, bacanaklar, kayınçolar, dünürler, amcalar, dayılar gibi İngilizcede olmayan çeşitlilik iki dilde de var. Hatta onlar, galiba, bizden daha ayrıntılı bir-iki akrabalık sözcüğü içeriyorlar. Ama buna mukabil Şona dili 10'dan sonra saymıyor, İngilizceye geçiyor.

Zimbabwe'de deri eşya satan tipik Türk

Çok ilginç...

Evet. Ben gerçekten çok zevkli, huzurlu ve verimli iki küsur yıl geçirdim. Bir boyutuyla Zimbabwe'nin altın çağıydı. Bağımsızlık rüzgârının o dinamik devrimci atmosferi egemen. Fakat öte yandan İngiliz sömürgeciliğinin Zimbabwe ekonomisine getirdiği sağlıklı öğeler de var. Bunlardan biri Zimbabwe'de kalabalık ve yerleşik bir beyaz nüfus olmasından kaynaklanıyor. Pek çok başka sömürgede, örneğin Afrika'daki Fransız sömürgelerinin çoğunda beyaz yerleşik nüfus çok az. Beyazlar sadece yönetiyor. Buraya yerleşmişler. Çiftçilik yapıyorlar. Çok kalabalık değil ama 150 yahut 200 bin civarında beyaz insan var. Bunlar kent hayatının sağlıklı olması

için altyapıyı mükemmel yapmışlar. Kanalizasyon, su dağıtımı güvenilir. Kentlerin varoşlarında, "township" denilen semtlerde siyah nüfus yaşıyor. Bizim gecekondu semtlerine biraz benzemekle birlikte, buralar kesinlikle altyapısı (kanalizasyon, elektrik, akar suyu) olan, buna karşılık bahçesi olmayan kutu kutu konutlardan ve dükkânlardan oluşan semtler. Buralara yerleşmek izne bağlı, izin alanlara toprak ve hatta konut yerel yönetimlerce sağlanıyor. Başıboş yerleşme hem geçmişte, hem de yeni rejimde engelleniyor. Buna mukabil eskiden sadece beyazlara açık seçkin mahalleler var. Keza, yine eskiden, Afrika'nın güneyinde "coloured" ("renkli") denilen melezlerin ve Hindistan kökenlilerin mahalleleri de ayrıymış. Bağımsızlıktan sonra siyah yöneticiler, üniversite hocaları, işadamları filan da seçkin mahallelere yerleşmişler. Şehir merkezi ise konutlardan değil, daha çok devlet dairelerinden, büyük mağazalardan, işyerlerinden lokanta ve kafelerden oluşuyor. Apartman türü konutlar ise çok nadir.

Seçkin semt konutları bahçeli, bazen yüzme havuzlu, büyük villa tipi yapılar. Buralarda en azından 3 veya 4 hizmetkâr kullanmak lazım. Bir bahçıvan, bir ev işine bakacak biri, bir de bekçi olacak. Eğer evin bebeği varsa bir de dadı olacak. Bunlar evde sürekli kaldıkları için büyük bahçelerin bir köşesine yerleştirilmiş tek odalık küçük barakalarda kalıyorlar. Eşleriyle, çocuklarıyla birlikte oturmalarına müsaade edilmiyor. Hafta sonları izinli olduklarından "township"teki konutlarına gidip aileleriyle buluşuyorlar. Sömürge döneminin izlerini taşıyan, özünde ırkçılık öğeleri içeren bu sistemi şimdi seçkin siyahlar da sürdürüyor. Bu sefer sınıfsal refleksler geliştirmeye başlayarak...

1980'li yıllarda, dünyanın uzak bir köşesinde Türk yoktur herhalde diye düşünüyordum. Hatta öğrencilere, "İktisatta kıtlık, değeri artırır derler, ben de Zimbabwe'deki tek Türk olduğumu tahmin ediyorum, o nedenle benim kıymetimi bilin. Başka bir Türk bulursanız da bana haber verin," dedim. Hiç ses seda çıkmadı. Derken televizyonda bir reklamla karşılaşmaya başladım. "Goksel Leather Enterprises", yani, Göksel Deri İşletmeciliği... Herhalde bu Göksel Türk diye düşündüm ve tabii merak da doğdu. Harare'ye yakın, Marondera kasabası yolunda, 20-25 km uzakta bir adres veriliyor. O sırada Çiğdem gelmemiş. Üniversitede görevli karı koca Amerikalı arkadaşlarım var. Onların arabasıyla o tarafa bir yolculuk yapıyoruz. Şu adrese yakın bir yerde yavaşlayın dedim. Yavaşladılar. Turistik eşya satan bir dükkân. Dükkânın önünde tipik bir Türk.

"Selamünaleyküm" dedim, Zimbabwe'nin Türk esnafı Atilla az daha taburesinden düşüyordu

Adamı buldunuz...

Bir taburenin üstüne bağdaş kurmuş, bıyıklar posbıyık. Parmaklarında sigara, sonuna kadar çekerek sigarayı tüketiyor yani. Amerikalılara, "Şimdi bakın şu adamı iskemlesinden düşüreceğim," dedim. Kapıyı açtım, "Selamünaleyküm arkadaş," dedim. Herif gerçekten tabureden sıçradı, neredeyse düşecekti. Bu benim Zimbabwe'deki Türklerle ilk tanışmam oldu. Harare'de iki aile olduğunu, bir de biraz sonra anlatacağım İsmail diye biri olduğunu öğrendik. Tabureden sıçrattığım kişi Atilla, ağabeyi Yiğit Göksel'in şirketinde çalışıyor. Tica-

retle uğraşan bir Türk daha var. Bu iki aile birbirleriyle dargın. Geçinemiyorlar.

Bu Yiğit aslında TIR şoförü. Ağabeyi bir şekilde buraya gelmiş, Yunan kökenli bir kızla evlenmiş, zengin olmuş. Bir de çocukları olmuş. Özel uçağını uçururken bir kaza yapmış, karısıyla birlikte ölmüş. Ölünce hem çocuğun velayeti, hem de çocuğa kalan mirasın yönetimi Yunan kökenli kayınpederin üzerine geçmiş. Bizim Yiğit uyanmış, bana da ağabeyimden bir şeyler düşer diye o zamanki adıyla Rodezya'ya gelmiş ve hak talep etmeye kalkmış. Ama İngilizce hiç yok, ben orada iken 10 yıldan beri kaldığı ülkede hâlâ Tarzan İngilizcesi ile konuşuyor. Fakat büyük bir cesaretle çıkıyor ortaya. Ve ölen ağabeyinin çocuğunun velayetini almak için hukuki mücadeleye giriyor. Sonunda kaybediyor, ama o sırada ırkçı yönetim Türklere de, Yunanlılar gibi "beyaz ırk" statüsü tanıdığından kolay yerleşme izni, vatandaşlık, ucuza arazi, kredi filan sağlayarak bizimkinin işadamı olmasına imkân veriyor.

Rodezya, İngiliz sömürgesi iken Ian Smith, "İngiltere bizi satacak, yönetimi siyahlara devredecek," endişesiyle tek taraflı bağımsızlık ilan ediyor ve Birleşmiş Milletler kararıyla ekonomik yaptırımlara tabi tutuluyor. İthalat kotaları, döviz kısıntısı var. İç pazara dönük sanayi gelişiyor. Çokuluslu şirketler de girip o olanaktan yararlanıyorlar. Bizim Türk tipi uyanık insanlar, karaborsa, ucuz kredi, döviz kaçakçılığı gibi işlerden köşeyi dönüyorlar. Piyasa sıkıntıları döneminde Yiğit Göksel ağabeyinin servetine el atamıyor, ama yasal alanların sınırlarını zorlayarak, arada bir çiğneyerek zengin oluyor.

O arada şu anda adını hatırlamadığım öbür Türk'le tanışıyor. O daha önce tek başına gelmiş ve Hint köken-

li zengin bir kızla evlenmiş. O da ticaret yapıyor. Ayrıca yarış atları var. Galiba Yiğit'e önce avukat sağlıyor, destek oluyor, ama dava kaybedilince araları açılıyor. Tam bilemiyorum.

Yiğit'in karısı, iki çocuğu var, çocukları özel okulda, evi yüzme havuzlu, bekçi, bahçıvan, uşak, hizmetçi en az dört kişi çalıştırıyorlar.

Karısı da Türk mü?

Karısı Sema, Türk. Biz ayrıldıktan sonra Yiğit tek başına sürdüğü arabası ile kaza yapıyor ve ölüyor. Mirası karısına kalıyor. Kardeşi Atilla, Yiğit'ten kalan işlere el atmak istiyor. Karısı Atilla'yı reddedip, güneyde, Bulawayo'da tek başına yaşıyor, daha önceden duyduğumuz bir Türk'le evleniyor ve işleri yeni kocasına devrediyor. Sonraki gidişlerimizden birinde Sema'yı ziyaret ettik, yeni kocasını da tanıdık. Atilla da kendi imkânlarıyla bir fırın açmış, çalışkan, zeki bir Türk olan karısıyla onu işletiyor.

İşin ilginç tarafı bizim Türkler, orada İngiliz kökenli beyazlarla fazla ilişki kurmuyorlar.

Dostlukları, ilişkileri Afrikalılarla mı?

Hayır, ne münasebet... Bizimkiler siyah nüfusa karşı kaskatı ırkçılık yaparlar. İngiliz kökenlilerin ırkçılığı daha rafinedir, yani çalıştırdıkları Afrikalıların gönüllerini hoş tutmayı bilirler, hal-hatır sorarlar, onurlarını gereksiz yere çiğnemezler. Bizimkiler ise, çok açık çıkarları söz konusu değilse, köpek muamelesi yaparlar. Türklerin dostlukları da Yunan, İtalyan, Ermeni kökenliler-

le... Aslında kaba ırkçılıklarını biraz da Zimbabwe'de kendilerinden daha eski olan bu gruplardan, özellikle Yunan kökenlilerden almışlar.

Biz Göksel Ailesi'yle Çiğdem geldikten sonra sıkı fıkı olduk. Adını unuttuğum öbür aileyle de ilişkilerimiz oldu ama bir süre sonra gevşedi. Bu adam Kütahyalı.

Şimdi bu Kütahyalı Zimbabwe'de zengin olduktan sonra çiftçi babasını çağırıyor, karşılıyorlar. Adamcağız dinleniyor, akşam yemeğine oturuyorlar. Beyaz üniformalı siyah bir uşak servis yapacak. Babası, "Bu niye sofraya oturmuyor bizimle?" diyor. "Baba onlar oturmaz, bize hizmet yapacak..." "Ne demek oturmaz? Otursun beraber yiyelim, günah öyle ayrılık olur mu?" Oğul, "Olmaz," diye direnince, baba, "Ben kendi ırgatımla tarlada oturup soğan, ekmek, domatesi yerken, sen nasıl böyle yaparsın? Seni böyle mi yetiştirdim? Nereden bu kibir? Bu herif oturmazsa, ben yarın gidiyorum," diyor.

Sonunda güçlükle ikna ediyorlar. Zaten, Afrikalı uşak, efendisi "otur" dese bile oturamaz. Sömürgecilikle İngiliz seçkinlerinin uşak-efendi ilişkilerinin belirlediği statü, uşağın ayakta hizmet etmesini gerektiriyor. İşte varlıklı Türklerin hayat koşulları bu.

Zampara İsmail'in Zimbabwe maceraları

Türk cemaat bu kadar mı?

Tanıdığımız üçüncü Türk İsmail. İsmail dünyanın en tatlı insanlarından biri, solculuktan başı belaya girmiş. CHP Genel Sekreteri Mustafa Üstündağ ile tanışıklığı sayesinde bir pasaport çıkartmayı başararak Güney Afrika'ya kaçmış.

Gemilerle falan mı acaba...

Zampara bir vatandaşımız, gittiği her yerde karmaşık gönül maceraları var. Orada beyaz bir kızla yaşamış, çocuğu olmuş. Fakat, "Bu çocuk bana benzemiyor, ben şüpheliyim," diyor, Güney Afrika'yı terk edip Zimbabwe'ye gelmiş. Bu, bağımsızlıktan sonra oluyor. Ülkenin güneyinde tropikal, yaygın sıtmalı bir yörede çalışma izni almış. Fakat Hint kökenli Müslüman bir kızın gönlünü kazanıyor, onunla evlenerek çalışma iznini kalıcı hale getirip Harare'ye gelebiliyor. Orada da Yunan kökenli bir adamla yarı ortaklık kurarak kayıt dışı ufak tefek inşaat işleri yaparak çalışıyor.

Kumarbaz, serseri mizaçlı, dünyanın en tatlı adamlarından biri. Mesela bir gün sordum: "İşler nasıl, İsmail?" "Bir iş aldım ama biraz düşük fiyat verdim. Ucuza kırık cam bulamıyorum. Zarar edeceğim galiba," diyor. Zengin villalara koruma sistemini ucuza getirmek istiyorsanız duvarın üzerine hırsızları caydıracak kırık cam konuyor. Dikenli telden daha ucuz. Aldığı iş bu. 15 gün sonra bir daha gördüm. "Ne haber İsmail?" dedim. "Tamam, yaptık o işi," dedi. Ben biraz zorladım, "Nasıl kurtardın?" dedim. Meğer yanma zenci işçisini almış, bir de kötü kamyoneti var. "Sabahın 5'inde çıktık. Kapılardan boş süt şişelerini topladık," dedi. Her gece kapıya boş süt şişesini koyuyorsun, süt şirketi de gelip alıyor, dolusunu bırakıyor. O sabah süt şirketi hiç süt şişesi toplayamamış. İsmail topladığı süt şişelerini kent dışında bir yerde parçalayıp kırık cam yapmış. Maliyeti sıfıra getiriyor.

İsmail, daha sonra yine gönül maceraları nedeniyle karısıyla bozuşuyor. Karısı boşanma davası açıp, polise,

"Boşanıyoruz, kocamın evlilik nedeniyle aldığı ikamet ve çalışma izni iptal edilsin," diye ihbar ediyor. Bunun üzerine sınır dışı ediyorlar. Tekrar Güney Afrika'ya gidiyor. Türkiye'ye girişte başının belaya girmesinden ürküyor. Orada sahte bir İsrail pasaportu çıkartıyor. Onunla Roma'ya uçuyor. Türkiye'ye vize almaya çalışıyor, ancak şüphelenip reddediyorlar. Bunun üzerine galiba Napoli'deki Türk Hava Yolları bürosunda çalışan bir hostesin gönlünü edip, "kayıp pasaport" iddiasını belgeliyor, bir geçici seyahat belgesiyle Türkiye'ye dönüyor.

Bir ara Ankara'daki Yunan Konsolosluğu'ndan bir görevli beni aramış, ev adresini vermiş, bana ait bir emaneti vermek istediğini söylemiş. Evi buldum, gittim. Adam buyur etti. "Ben Zimbabwe'de Yunan Konsolosluğu muhasebe görevlisiydim. Orada bizim inşaat işlerini yapan İsmail ile tanıştık. Size selam söyledi ve bir armağan yolladı," diyerek bana bir şişe Johnny Walker viskisi verdi. Durum anlaşıldı. Belli ki İsmail Zimbabwe'ye dönmüş. Eski Yunan ortağıyla yeniden işbirliği kurmuş. Yunan Konsolosluğu'ndaki muhasebeciyi de kafaya alarak, komisyona bağlayarak, inşaat işlerini üstlenmişler. Zimbabwe'ye son gidişimde İsmail'i tekrar buldum. Belli bir miktar para getirmeyi taahhüt edince Zimbabwe'den tekrar oturma ve çalışma izni almış. Ortağıyla birlikte siyasetçilerle de rüşvet, ortaklık, yolsuzluk türlü işler çevirmektedirler. ZANU'nun kodamanlarından birini ayarlayıp, kentin değerli bir yerinde sahipsiz bir araziye el atmışlardı. Son on yıldan beri haber almadım.

Türkiye'ye dönmeden altı ay kadar önce ünlü Victoria şelalelerinin olduğu yerdeki bir kumarhanenin örgütlediği tavla turnuvasına, oraların ünlü bir kumarcısı olan Yiğit'in sayesinde davet aldık.

Yunanlılarla tavla turnuvası

Victoria Falls, dünyanın en yüksek şelalerinden biri değil mi?

Evet. En yüksek şelalelerden biri, oraya gittik. Tavla turnuvası yapılacakmış. Türk, Yunan, birkaç tane de İngiliz kökenli adam var. Turnuvayı düzenleyen otelin alt katı da kumarhane, yani casino. Hepsi kumarcı olduğu için kadınlar aşağıda kumar oynuyor, erkekler de tavla turnuvası yapıyor. Tavla da vidolu oynanıyor. Tavlacılar üzerine müşterek bahis yapılıyor. Asıl para oradan toplanıyor. Ben de girdim. İkinci oldum.

Ciddi mi?

Sanıyorum 2000 Zimbabwe doları kazandım orada, o tarihlerdeki kurla galiba 1500 Amerikan Doları idi. Benim üstüme de epey para kazandı bizim Yiğitler. Yiğit, kardeşi Atilla ve bir de Türkiye'den misafiri kalmıştı. Onlar elendi, ben kaldım. Finalde bir Yunanlıya elendim.

Zimbabwe'de böyle tavla bilgisi var mıdır?

Bana göre tavla fazla marifet isteyen bir oyun değildir. İngiliz kökenlilerin bildiği "backgammon" tavlayla aynı şey, ama fazla ciddiye alıp satranç gibi oynamaya kalktıkları için iyi oynayamıyorlar. Yunanlılar bizim gibi oynuyor. Yani tavla standarttır aslında, biraz atak oynarsan başka türlü, biraz muhafazakâr oynarsan başka türlü. Yani iki tane seçeneğin var aşağı yukarı. Biraz zar

işidir. Zar tutmayı, fincandan attırarak önlüyorlar. Ama asgari bir oyun bilmek lazım. Ne zaman kazanacağını ne zaman kaybedeceğini bilmen lazım. İngilizlerde o tecrübe olmadığı için onlar çabuk elendiler. Biz Yunanlılarla çekiştik. Ben de ikinci oldum.

Ayrılmamdan bir iki ay önce Mozambik Cumhurbaşkanı Samora Machel bir uçak kazasında öldü. Mozambik, özellikle de Samora Machel ile Zimbabwe arasındaki bağımsızlık mücadelelerine bağlı dayanışmadan daha önce söz etmiştim. Machel Zimbabwe halkı tarafından çok sevilirdi. Ölümü Harare'deki halk tarafından bir emperyalist suikast olarak yorumlandı ve büyük üzüntüye yol açtı. İşin tuhafı beyaz ırkçılar da büyük sevinç gösterdiler. Duvarlarda, "Bir köpek öldü, sıra Mugabe'de," diye yazılar ortaya çıktı. Sonunda Harare halkı birdenbire beyazlara karşı büyük bir nefret rüzgârına kapıldı.

Hava değişti yani...

Şehirde büyük gösteriler oldu. Irkçı beyazların provokasyonu olayları ateşledi.

Ne işlerine geliyor beyaz ırkçıların böyle bir şeyi provoke etmek?

İlkelliklerinden. Bana göre siyah bir rejim tarafından yönetilmeyi hiçbir zaman hazmedememişlerdi. Siyahlar, sokaklarda bazı beyazlara, arabalara saldırdılar. Ölüm olmadı ama hava birdenbire değişti.

Bir anma toplantısı yapıldı üniversitede ve o toplantıya beni de konuşmacı olarak çağırdılar. Büyük onur

duydum bundan. Konuşmamın içeriğini şu anda tam hatırlayamam ama Rosa Luxemburg'un Spartakistlerin Berlin ayaklanmasının yenilgiye uğramasından sonra yaptığı bir konuşma vardır. "Şu anda kazanmış görünüyorsunuz, ama yarının ne olacağı belli olmaz," türü. O konuşmadan aktarma yaptım ve "Tenimin rengi önemli değil. Benim kafa, ruh ve ideoloji olarak sizlerden farkım yok. Beni de siyah bir Afrikalı kabul ettiğiniz için onur duyuyorum," mahiyetinde bir konuşma yaptım.

Hâlâ arada bir uluslararası toplantılara gittiğimde, artık orta yaşlarını bulmuş siyah birileri gelir, "Biz sizi o yıllardan tanırız," derler. Çeşitli yerlerde yaptığım konuşmaları hatırlatırlar. Uluslararası toplantılara organizasyonlara katıldık. Zimbabwe Üniversitesi'nin ekonomi bölümünün önemli bir iki toplantısını düzenlemesine, ev sahipliği yapmasına katkı yaptım.

25 Mayıs 1985'te son sınıf iktisat öğrencilerine "Bir Üçüncü Dünya ülkesinde ilerici iktisatçıların rolü" üzerine bir konuşma yaptım. Öğrencilerin kurduğu ve yönettiği Zimbabwe Üniversitesi İktisat Derneği teksirli, kapağı el yazılı bir dergi çıkarıyordu. O derginin üçüncü sayısına benim bu konuşmamı koymuşlar. Yıllar sonra yazıma hâlâ referans verildiğini duydum.

Bir başka tartışmalı toplantıyı da hatırlıyorum. Üniversitenin tıp öğrencileri beni ve Harare'deki Dünya Bankası temsilcisini "Yapısal uyum politikaları ve neoliberalizm" konulu bir tartışmalı toplantı yapmak üzere çağırdılar. Ben, dişe diş bir çatışma olacakmış gibi hazırlandım ve sunuşumu da böyle yaptım. Dünya Bankası temsilcisi ise emekliliğin sınırına gelmiş, efendi meşrepli bir Pakistanlı idi. Benim saldırılarımı sineye çekti, fevkalade yumuşak bir üslupla Dünya Bankası'nı anlat-

maya çalıştı, kısacası öğrencilerin umduğu çatışma patlak vermedi. Toplantının bitiminde "Hadi birer bira içelim," diye kendisini davet ettim. Bana şunları söyledi: "Ben Dünya Bankası'nın eski günlerini özlemle arıyorum. O tarihlerde biz proje kredileri verirdik. Temiz su için, köy okulları için, sağlık merkezlerinde bulaşıcı hastalıklarla mücadele için projeler söz konusu olurdu. Onların finansmanına yaptığımız katkıların somut ürününü gözlerimizle görür, kıvanç duyardık. Şimdi, sizin de eleştirdiğiniz yapısal uyum programları diye bir şey çıkardılar, neyi, niçin yapıyoruz, sonucu nedir, iyi mi, kötü mü, görmemiz, anlamamız mümkün değil."

Hasan Cemal aradı, Zimbabwe anılarını yazdım

Kesin dönüş ne zaman oldu?

1986 sonunda Zimbabwe sayfası son buldu. Çiğdem birkaç ay önce dönmüştü. Ben de 1987 yılına Türkiye'de başladım.

Döndükten az sonra Zimbabwe anılarımı da yazdım, ama yayımlayamadım. Bu da ilginç bir gazetecilik anekdotudur. Onu da aktarmış olayım. Türkiye'ye döndükten sonra ekonomik imkânlarımız sıfır noktasında değil. Fakat aynı zamanda çalışarak kazanmak zorundayız. Çiğdem emekli, yüksek kira ödüyoruz. Doğan Avcıoğlu ile çalıştığı yıllardan tanıştığım Cumhuriyet'ten Hasan Cemal, döndüğümü öğrenince "Zimbabwe anılarını yaz," dedi. Kabul ettim. Bana da rakamını hatırlamadığım bir avans ödedi.

Ufuk Güldemir'in ırkçı yaklaşımı üzerine yazılarımı çektim

Ben de 7-8 tefrikalık, ama gazetenin normlarına uygun, ansiklopedik bilgilerle değil, anılarla, anekdotlarla beslenen hoş bir yazı dizisi kaleme aldım. Her tefrikanın bir de ana teması vardı. Irkçılık, tarihin cilveleri, insan ilişkileri, değer sistemleri, inançlar, saplantılar, efsaneler gibi temaları şahsi gözlemlerime göre yazdım ve yolladım. Birkaç hafta bekledim, yazılar çıkmıyor. Sonra bir de baktım, (sizler tanıyorsunuz, herhalde takdir eder, seversiniz) Ufuk Güldemir'in Zimbabwe röportajları çıktı...

Ufuk Güldemir, Güney Afrika'ya, Zimbabwe'ye gitmiş. Onun hazırladığı bir yazı dizisi girdi araya.

Onun yazılarını tercih etmiş...

Ufuk Güldemir'in Zimbabwe yazıları fevkalade ilkel, ırkçı, bozuk bir perspektifle ülkeye bakan, yanlış algılayan yazılar. Mesela ırkçı, beyaz yönetimin son başbakanı Ian Smith'le görüşmüş, takdir ve hayranlık duyuyor. Görüşür, istesem ben de görüşürdüm. Ian Smith o sıra çiftliğinde yaşıyor. Bu ırkçı adamın "Bu güzel ülkeyi mahvettiler," yargısını benimseyerek aktarıyor. Halbuki daha önce söyledim, o tarihte "mahvolan Zimbabwe"den bahsetmek mümkün değildi.

İkincisi Güldemir'in ırkçı perspektifi var. Mesela diyor ki: "Zimbabweliler balıktan çekinir, balık yemezler." Burası denize çıkışı olmayan bir ülke. Sen Orta Anadolu köylüsüne de kolay kolay yediremezsin balığı. "Akşam yemeklerine kısa pantolonla girilmez," filan gi-

bi bir şey yazmış. O İngilizlerin, "akşam yemekleri için resmi giyinmek" kuralının Zimbabwe'ye yansımasıdır. "Araba sürerken sağ ellerini çıkararak şöyle çevirirlerse sola döneceğim demek. Şöyle çevirirlerse sağa..." Oysa yönetim yedek parça yokluğundan ötürü sağ-sol sinyal ışıklarını trafik kuralları olarak kabul etmiyor. Sürücüler de gayet düzgün araba kullanıyorlar. "Televizyon programı başlıyor. Haberler diyor, haberlere geçmeden reklamlar başlıyor," diye TV yayıncılığını eleştiriyor. Al bugünün Türkiye'si, arada bir fark var mı? Bu tip bir dizi izlenimle, siyah nüfusu küçük düşürecek, ırkçı bakış açıları içeren bir yazı dizisi...

Bu beni müthiş tedirgin etti. Daha sonra *Görüş* dergisinde Güldemir'in yazısı üzerine bir eleştiri yazdım. Yani ırkçı perspektifin yansımaları üzerine ve çokkültürlülük sorunuyla bağlantı kuran bir yazı yazdım. Cumhuriyet Ankara bürosuna kendi yazımı çektiğimi söyledim, bunu Hasan Cemal'e iletmelerini istedim ve parayı da iade ettim.

Hasan Cemal yanlış mektup gönderdi

Görüş, *Çağatay Anadol'un dergisi mi?*

Evet Çağatay çıkarıyordu. Hasan Cemal'den, zarfı benim adresime, içi başkasına yazılmış bir mektup geldi. Bana yazdığı mektubu da başkasına yollamış. Kendisine telefon ettim. Ağırca bir sitemi dinledikten sonra, "Hocam oluyor bazen böyle şeyler," demekle yetindi. Ufuk Güldemir o sırada bunlara yüksek maliyetle Amerika'da muhabirlik yapmıştı. Ondan sonra da Cumhuriyet'i terk etti. Ne var ki, bu olayın sonunda benim Zimbabwe yazı dizisi de kayboldu.

Zimbabwe dönemi bilimsel üretiminizi ne yönde etkiledi?

Merkezi Tokyo'da olan Birleşmiş Milletler Üniversitesi'nin Helsinki'de bir araştırma merkezi var: World Institute for Development Economics Research... Baş harflerinden oluşan kısaltması ile WIDER olarak biliniyor. Azgelişmiş ekonomilere o yıllarda, neoliberal iktisat politikaları IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla ihraç edilmeye başlanıyor. Bu furyanın ilk rüzgârını Latin Amerika ekonomileri 1970'li yılların sonlarında yaşadılar ve 1980'li yılların başlarında da ekonomik ve finansal krizlerle bedelini ödediler. İşte WIDER Latin Amerika'dan özellikle, ama belli ölçülerle de başka ülkelerden katılan bir grup iktisatçıyla, bu neoliberal istikrar ve uyum politikalarının bir uluslararası bilançosunu çıkarmaya teşebbüs eden bir dizi araştırmayı organize etti.

Bu araştırmaların başında "yapısalcı makro iktisat" akımından, fakat bir hayli solda yer alan Amerikalı bir iktisatçı, Lance Taylor vardı. İlk iki araştırma WIDER ile yürüdü. Daha sonra başka kaynaklarla sürdü ve ben 1985'ten 2000'li yılların başına kadar Lance Taylor'un yürüttüğü bu araştırmaların içinde yer aldım, Türkiye ekonomisiyle ilgili öğelerini ben üstlendim. Başlangıçta Zimbabwe'den katıldım, Türkiye'ye döndükten sonra çeşitli biçimlerde sürdürdüm. 20 yıla yaklaşan süre boyunca benim yaptığım çalışmalara daha sonra Oktar Türel, Erinç Yeldan, Ahmet Haşim Köse gibi arkadaşlar da katıldılar. Yani ilk başlarda tek başıma yaptığım, sonra bu arkadaşlarla birlikte yürüttüğümüz çalışmalarımız çeşitli yerlerde yayımlandı.

Sizi Zimbabwe'de nasıl buldular?

Lance Taylor, ilk araştırmaya Türkiye'yi de katmak istiyor. Türkiye de o sırada, 12 Eylül rejiminin getirdiği iktisat politikaları ile cebelleşiyor, hesaplaşıyor. Mübeccel Kıray'ın kızı Emine Kıray, Lance Taylor'un yanında doktora yapmış, Lance ona sormuş, "Türkiye'den bu konulara katkı yapacak kimse var mı?" diye. Aslında ben makroiktisatçı değilim. 1970'li yılların sonuna kadar ana hatlarıyla Marksist iktisadın veya sosyalizmin iktisadi sorunlarının gündemi içinde kalan konularla ilgilenmiştim. Gelir dağılımı, bölüşüm ilişkileri, üretim biçimlerinin eklemlenmesi, tarımdaki üretim ilişkileri, dünya ekonomisinin ve uluslararası ticarette bölüşüm ve sömürü ilişkileri, sosyalizmin ekonomik sorunları gibi... Ancak, önce 24 Ocak, sonra da 12 Eylül rejiminin Türkiye toplumuna taşıdığı neoliberal politikaların tahripkâr ekonomik, sınıfsal ve politik yansımalarını algıladıktan sonra, yani 1980'le birlikte, IMF-Dünya Bankası'nca Türkiye'ye telkin edilen istikrar ve yapısal uyum politikalarının başta gelen eleştiricilerinden biri ben oldum. Bir iktisatçı olarak, uzmanlık alanımı ve gündemimi değiştirmek zorunda kaldım.

İşte, 24 Ocak ve Özal furyası başladığı zaman bu doğrultuda birkaç katkı yapmıştım. Örneğin kriz koşullarında neoliberal politikaları eleştiren yazılarımız iki derleme içinde yayımlanmıştı. Bunlardan biri 1982'de Cevdet Erdost'un editörlüğünde yayımlanan *IMF, İstikrar Politikaları ve Türkiye*, diğeri ise benim, Şevket Pamuk ve Çağlar Keyder'in ortak editörlüğünde *Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu* adı altında 1984'te yayımlanan iki derlemeydi. Bir de, 1980'li yılla-

rın başlarında çok sayıda gazete, dergi yazısı, mülakat ile Türkiye'nin neoliberal dönüşümüne karşı çıkan görüşlerimiz iktisatla ilgili kamuoyunda iyi biliniyordu. Emine de beni bu katkılarımdan dolayı Lance Taylor'a öneriyor. Kendisiyle tanıştığımızı hatırlamıyorum. Annesi Mübeccel Kıray'ı tanırım tabii. İşte, Lance Taylor beni böyle buldu.

Sizi Zimbabwe'de buldu...

Zimbabwe'de buldu. Ve "Katılır mısın?" dedi. Ben de, "Katılırım ama Türkiye'den malzeme almamız lazım," dedim. WIDER'in başında, kendisi de bir iktisatçı, ayrıca da Sri Lanka siyasetinin de önemli bir ismi olan Lal Jayawardena var ve projeye bol para ayırmış. Her incelemeye on bin dolar veriyor. "Türkiye'ye girip veri toplamanın finansmanını sağlarız," dedi.

Ben de giriş çıkışlarda başımıza bir iş gelir mi gelmez mi diye biraz ürkerek 1985 yılının ortalarında kabul ettim. Türkiye'ye gittim, malzemeyi topladım. Bu çalışmalara katkılarımın niteliğini değerlendirecek değilim ama sanırım Marksist iktisadın özellikle bölüşüm şemasını makroekonomik araştırmaların odağına yerleştirdiğim, bir anlamda Marksizm ile Latin Amerikalı solcuların sevdiği yapısalcı makroiktisat arasında işe yarar bir köprü kurduğum için olacak, Lance beni o ekibin sürekli ve kalıcı bir elemanı haline getirdi. Zimbabwe'den katkı yaptım, Helsinki'ye, Oslo'ya, Stockholm'e gittim geldim. Her araştırma aşamasında grubun diğer elemanlarıyla iletişim kurduk, son derece faydalı ve yararlı oldu. O yıllarda Latin Amerika'daki askeri rejimler nedeniyle üniversitelerinden ayrılmak zorunda bırakılmış,

genç, solcu iktisatçılarla birlikte çalıştık. İktisatçı olarak çok şey öğrendim. Onlara da belli katkılarımız oldu herhalde.

Bu toplantılara zaman zaman Dünya Bankası'ndan, IMF'den kişiler de katılırdı. Uluslararası fonların kullanıldığı araştırma projelerinde böyle olur. Bu toplantılarda Dünya Bankası, IMF uzmanlarıyla zaman zaman dişe diş çatışmalarımız oldu. Benim de zaman zaman ölçüyü kaçırarak, gerilimli atmosferlere katkılarım olduğunu söyleyebilirim.

Neden ölçüyü kaçırdığınızı düşünüyorsunuz?

Yani bir örnek vereyim: Dünya Bankası'ndan gelen, ismini hatırlamadığım, küstah bir adamın çıkışı oldu. Dedi ki: "Başarının ölçütü sonucuyla belirlenir. Bizim önerdiğimiz politikaları benimseyen ve reddedenler arasında bir at yarışı gibidir. Hangi at kazanıyorsa, o iyi iş yapıyor demektir. Bizim para verdiğimiz ülke kazanıyorsa, o zaman yaptığımız seçim doğrudur."

Çok kaba bir şekilde...

Ben de bunun üzerine, "Bir kere sizin para verdiğiniz adam paradan ötürü yarışa farklı başlıyor. Verdiğiniz paranın koşullarını, bizatihi paranın etkilerinden bağımsız olarak tartışmak için buraya geldik. Sen yarın öbür gün bu iktisadi koşullarla değil, mesela sakalını kesenlere para veriyorum desen onlar yarışa önde başlayacak, sakal ile gelişme arasında bir nedensellik bağı olduğu için değil, parayı aldıkları için. İkincisi sizin gelişmekte olan ülkelerde müzakere yaptığınız ortamlar şu

toplantıda konuştuğunuz ortamlar gibi değildir. Oraya eşit iktisatçılar, meslektaşlar olarak giremiyoruz. Siz oraya para sahibi olarak giriyorsunuz ve dolayısıyla koşullarınızı empoze ediyorsunuz. Oradakinin aksine, burada eşit koşullarda tartıştığımızı da idrak edin," türü bir tepki gösterdim.

Bu tepkiden özellikle Latin Amerikalılar çok hoşlandı. Bu tip çıkışlarda, "Bizim söyleyemediklerimizi söyledin, iyi giydirdin," dediler. Tabii IMF, Dünya Bankası uzmanlarıyla gerilim oldu. Ama bunu da göze almak lazımdı.

Bunlar o yıllara ait anekdotlar. Benim için çok verimli yıllar oldu. Üniversiteden atılmış olmanın şansa dönüştüğü bir dönem olarak gördüm. Uluslararası sosyal bilim ve iktisat camiasıyla yakın, sağlıklı ve olumlu ilişkilerimiz oldu. Ayrıca Zimbabwe'de benim de inisiyatifimle düzenlenen uluslararası toplantılar vesilesiyle de akademik hayatımın verimli bir dönemini geçirdim. İktisat bölümünün en kıdemli mensubu, tek profesörü bendim. Benden sonra orada ders veren Londra Üniversitesi'nden Laurence Harris, bölümde verdiğim "Political Economy" dersinin unutulmaz izler bıraktığını bana söylemişti. Marksizm ile hem modern iktisat hem de çağdaş dünya ekonomisi ve azgelişmişlik sorunları arasında bağlantılar kuran bir yapı içinde oluşturduğum bu ders notlarını, Güney Afrikalı bir siyasi göçmen olan Karl Brecker ülkesinde kitaplaştırmak önerisinde bulunmuştu. Uğraşmaya vaktim olmadı. Orada kurduğum dostluklar ve ilişkiler hâlâ benim unutmadığım, değer verdiğim ilişkilerdir.

Ne yazık ki Zimbabwe benim ayrılmamdan kısa bir süre sonra inişe geçti. Siyaseten inişe geçti, ekonomik

bakımından inişe geçti ve bugün benim tanıdığım Zimbabwe'nin bir karikatürü konumunda. O tarihlerde bu ülke Güney Afrika hariç, siyah Afrika'nın yıldızıydı. Hem gelişkinlik düzeyi hem insan ilişkileri bakımından böyleydi.

Zimbabwe'nin hırsızına bile müteşekkir ayrıldım

Halkı özellikle, yumuşak ve hoş bir halktır. Ben mesela uzun bir müddet orada araba sahibi olmadım. Ama sonra ortaklaşa araba sahibi olduk. Önce Amerikalı bir kızla, sonra o Amerika'ya dönünce Sudanlı kapı komşum Jairo ile bir Citroen arabanın yarı hissesini paylaştık. Kilometre hesabıyla da benzin masrafını paylaşıyorduk. Ama araba sahibi olmadan önce şehre beyazların umumiyetle yapmadığı, -çünkü beyazlar arabasız olmaz- "emergency taksi" denen dolmuşları kullanarak, çoğu kez bizim kaptı kaçtı türü arabalarla gider, gelirdim. Bu arabalarda ön taraf dolunca bagaja dört kişi koyulur. Üç tane siyah, çoğu kez ikisi kadın, birisi erkek, bir de ben, daima ben tek beyaz olurum. Şakalaşırız. Otobüsle de gidip geldiğim olur. Otobüste de tek beyaz ben olurum. Hiçbir ırkçı gerilim yoktur.

Mesela bir bağımsızlık kutlamasına üç dört beyaz bir arada, kalabalık, dolu bir stadyuma gittik. Tek tük beyaz var, ama biz de bir arada oturuyoruz ve farklılığımız ortada. Neşeli bir ortam, bayram havası var. Biz fazla gecikmeyelim diye biraz erken çıktık. Ve çok kişiyi tedirgin ettik. Türkiye'de öyle bir ortamda derhal gerilim olur. "Otur kardeşim, nereye gidiyorsun, acelen ne, erken çıkacaksan, hiç gelmeseydin," denir.

Mutlaka sataşan biri çıkar...

Harare'deki kutlamalar bitmeden çıkmaya kalkıştığımızda, gerilim olmadan, gülerek yol verdiler. Bir kere el çantamı çaldırdım. Bir süre sonra beni postaneden, "Sizin adınıza verilmiş bir paket var. Hesabınızın olduğu bankaya postalanmış, ama banka adresinizle birlikte bize iletti. Gelip alır mısınız?" diye aradılar. Çantamı yürüten hırsız işine yarayacak her şeyi almış. Kalan kısmını, akıl defterimi, banka cüzdanlarımı, sürücü belgesini bir paket yapıp postalamış.

Ciddi mi?..

Evet. Ben onun için üniversiteden ayrılış konuşması yaparken "İnsanın kendi hırsızına müteşekkir olacağı tek ülke burası olsa gerekir," dedim.

Para vs...

Parayı almış. Şimdi bu ekonomi ve bu toplum Afrika toplumlarının pek çoğunda görülen bazı bozuklukların etkisiyle inişe geçti.

- Neydi hocam onlar?

Mugabe bir ulusal kahraman olarak iktidara geldi ve iyi zamanlarda önemli fırsatlar kaçırdı. Birincisi bir kurtuluş savaşımın yüksek prestijli lideri olarak ve demokratik kültürün zayıflığını dikkate alarak iktidarı paylaşma, devretme mekanizmaları oluşturabilirdi. Çok güç olan bu işi yapmadığı için kendisini fazla eleştiremeye-

biliriz. Ancak daha sonra otoriter eğilimlerde ölçüyü kaçırınca, kendisini etkili bir biçimde durduracak kurumsal güvencelerin yokluğu ağır sonuçlar verdi. İkinci konuya girersem ipin ucu kaçar. Ama birkaç cümle ile yetineyim. Toprak reformu yapma imkânı vardı.

Zimbabwe ekonomisinin ana çarpıklıklarından biri sömürgeci dönemin mirası olan toprak mülkiyeti sorunu idi. En verimli topraklar beyaz azınlığın elindeydi, ama bu toprakların çok küçük bir bölümünü işliyorlar. Ülke içinde otomobille gezerken, uygun iklim ve toprak koşulları taşıyan binlerce hektar boş, makilik arazi görürsünüz. Türkiye'de kesinlikle görmeyeceğiniz bir manzara. Bunlar, beyaz çiftçilerin boş tuttukları arazidir.

Buna karşılık topraksız ve işsiz kalabalık bir nüfus var. Bağımsızlığı sağlayan İngilizlerle yapılan Lancaster House Anlaşması, karşılığı ödenmek şartıyla reform yapma imkânını veriyor. Bağımsızlık kazanıldığında rejim çok saygın olduğu için, toprak reformunun da finansmanını İngiltere'den ve uluslararası fonlardan alacağı kaynaklardan yapabilirdi.

Ayrıca dağıtılacak topraklar için sembolik bedeller ödese bile o sırada politik anlamda kimsenin itiraz etmeye gücü yok. Siyaseten güçlü, ekonomik ve tarih bakımdan haklı. Adam bunu 20 yıl yapmadı. 20 yıl sonra, kendisine kuvvetli bir muhalefet oluşup iktidarı tehlikeye girdikten sonra, toprak dağıtımını ölçüsüz ve yıkıcı bir şekilde uygulamaya kalktı. Beyazların elindeki toprakların büyük bölümüne külliyen, ekilen ekilmeyen ayrımı yapmadan el koydu. Bunları kendi yakınlarına ve partizanlarına dağıttı. Böylece ihracata dönük tarım çöktü. Dağıtılan topraklarda da doğru dürüst üretim yapılamadı. Kısacası ekonomi bir vurgun ekonomisine dönüştürdü.

Sonraki gidiş gelişlerimde Zimbabwe'nin sadece ekonomik değil, toplumsal bakımdan da nasıl inişe geçtiğini, eski dostlarla da görüşerek yozlaşmanın boyutlarının nasıl iyice bozulduğunu doğrudan doğruya gözledim.

Yozlaşma oldu yani...

Yozlaşma hep vardı ama Mugabe bunu inişe geçiş koşullarında hızlandırdı. Neoliberalizm de yozlaşma getirir. IMF politikalarıyla, emperyalizmle anlaşarak gerçekleşen yozlaşma süreçlerine teslim olan pek çok ülkenin şansı, vurgun, avanta olgularının inişe geçiş süreçlerinde meydana gelmemesidir. Ama Mugabe, bir de, IMF'ye meydan okumaya kalkıştı.

O zaman ekonomi çöktü...

Ekonomi tamamen çöktü. İki kere daha gittim daha sonra. Her gidişimde biraz daha bozulmuş gördüm. Dostlarımla şimdi yaptığım haberleşmelerde durumun her an daha da kötüye gittiğini öğreniyorum ve büyük bir hüzün duyuyorum ve aslında içimden Zimbabwe haberlerini okumak, izlemek dahi geçmiyor.

Ama aynı kadro, aynı lider yapmış...

Evet. Aynı lider. Bir de ben oradayken AIDS patlak verdi. Zimbabwe o konuda da son derece beceriksiz şeyler yaptı. Afrika'nın ve dünyanın en yüksek AIDS oranlarından biri orada. Zimbabwe'nin daha sonraki hikâyesi böyle.

Fakat biz Zimbabwe'nin altın çağında oradaydık. Çiğdem de 1,5 yıl kadar kaldı. Elvan kuzeniyle tatile

geldi, küçük oğlum Sinan da kalıcı olarak geldi. Bir-iki ay ortaokula devam etti. Fakat ağabeyi Oluş, Türkiye dışındaydı, onun döndüğünü duyunca o da memlekete döndü. 2 yıl 3 ay sonra ben de tekrar Türkiye'ye döndüm.

Türkiye'ye döndüğünüz tarih ne?

1986'nın sonu... İki yıl kadar, yani 1988'e kadar ben üniversite dışındayım. Dönüşümden biraz önce başlayan ve benim de Zimbabwe'den katılmayı kabul ettiğim Marksist bir grubun çıkardığı *11. Tez* dergisinin yazı kuruluna girdim. Aktif olarak katkılarda bulundum. Bu katkı, öteden beri, hatta hâlâ, Türkiye'de sosyalistlerin, fikir planında da Marksistlerin kendi aralarındaki görüş ayrılıklarını "dostlararası çelişkiler" olarak kabul edip, birlikte çalışabilecekleri, mücadele edebilecekleri özlemine dayanıyor. *11. Tez*'de sosyalist ve Marksist çizgilerini sonra da sürdüren Sungur ve Gülnur Savran, Mustafa Sönmez, Hacer Ansal, Cengiz Arın, Nail Satlıgan, Ahmet Tonak, İşaya Üşür, Galip Yalman, Ragıp Zarakolu, Yıldırım Koç ve sonraki yönelişleri hakkında şu anda fazla bir şey söyleyemeyeceğim arkadaşlar vardı. Birkaç yıl sonra, 1993'te de benzer bir düşünceyle ve belli ölçülerde birleşik bir sosyalist parti kurma özlemiyle bağlantılı olarak *Marksizm ve Gelecek* dergisinin de yazı kuruluna girdim. Bir süre o dergiyi de çıkardık. *11. Tez* yazı kurulundan İşaya ve Yıldırım bu dergiye de katkı yaptılar.

Onlara ek olarak bu dergide Cem Eroğul, Ömür Sezgin, Taner Timur, Arslan Sonat, Sinan Sönmez yayın kurulunda yer aldılar. Hâlâ, olağanüstü bir saflıkla, Türki-

ye'nin sosyalistleri ve Marksistleri arasında geniş bir kesişme/birleşme alanı oluşmasının özlemini taşıyorum.

Üniversiteye dönmeden önce bazen birkaç arkadaşla ortak olarak, bazen de tek başıma Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin tavassut ettiği uluslararası birkaç araştırmaya katkı yaptım. Kanada'nın IDRC kuruluşu, Kahire'deki MERC adlı kuruluşların, finansmanını TSBD aracılığıyla yaptığı birkaç araştırmadan söz ediyorum. Bunlar, 1980 sonrasında Türkiye'de sosyal sınıfların değişen konumlarını, sınıflar arası ilişkileri, egemen sınıflarla devlet arasındaki bağlantıları aydınlatmaya dönük araştırmalardı. Galip Yalman'la, Bilsay Kuruç ve Bahattin Akşit ve Mustafa Şen ile birlikte çalıştık. *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* (İmge Kitabevi Yayınları, 2005) ile *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri* (İmge Kitabevi Yayınları, 2004) adlı kitaplarımda o araştırmaların malzemesi kullanılmıştır.

Bu dönemde, Aziz Nesin'in kurduğu ve bir "alternatif üniversite" gibi çalışacağını umduğu araştırma-eğitim biriminin inisiyatifiyle birkaç kere Avrupa gezileri yaptık. Aziz Bey, Alpaslan Işıklı, Haluk Gerger, Tahsin Saraç gibi birkaç kişi, Avrupa'daki sola dönük Türk derneklerinin davetleriyle konuşmalar yapmak, konferans vermek için çeşitli ülkeleri gezdik, dolaştık. O sırada oralarda hâlâ siyasi mülteci olarak bulunan 12 Eylül kaçkınlarından bazılarıyla tanıştık, diğerleriyle hasret giderdik.

Aziz Nesin'in olağanüstü enerjisini ve özgünlüklerini yakın plandan görmek çok ilginçtir. Amsterdam'da, "yeşil ışık" mahallelerinden birinde sokağın orta yerine, galiba bir camdan mahfazanın içine büyük boy bir Stalin büstü konulmuş. Stalin'e hakaret amacıyla tabii.

Aziz Bey'in, bu durumu, Amsterdam Belediyesi'nin ve Hollanda parlamentosunun yetkililerine nasıl ısrarla protesto ettiğini, "Beğenin veya beğenmeyin, halen var olan sosyalist bir devletin geçmiş liderini böyle küçük düşürme girişiminden yüzünüz kızarmıyor mu?" sorusunu yönelttiği Hollandalıların, bu eleştiriyi anlamakta nasıl güçlük çektiklerini hatırlıyorum.

Bir toplantıda konuşma yapmadan önce Aziz Bey'e bir kâğıt getirildi. "Salonda çok sayıda Kürt var, ona göre dikkat edin..." türü bir uyarı yapılıyordu. Aziz Bey, bu kâğıdı yüksek sesle okudu ve "Hepiniz Kürt olsanız ne yazar? Düşündüklerimi, salondakilerin milliyetine, meşrebine göre değiştirecek değilim. Beğenin, beğenmeyin beni dinleyeceksiniz," dedi

Bu arada, daha önce sözünü ettiğim *Yapıt* dergisinin finansmanını sağlayan Dost Kitabevi, daha doğrusu Erdal Akalın, dergi nedeniyle kitabevi personeli gibi göstererek benim SSK primlerimi üstlenmişti, daha doğrusu, sanırım primleri ben ödedim, ama Dost'un üzerinden... Çünkü üniversiteden atıldığımda 23,5 yıllık hizmete sahiptim. 1,5 yıl daha prim ödersem emekli olacaktım. Dolayısıyla 1,5 yıl prim ödenince Emekli Sandığı'ndan emekli oldum, ama emekli tazminatımı almadan, çünkü emeklilik anında SSK çalışanı olarak görünüyordum.

Davayı kazandık, birikmiş maaşlarımı aldım

Dava açmadınız mı?

Emeklilikten önce çalıştığınız son 7 yılın çoğunluk bölümünde hangi sosyal güvenlik kurumunda prim ödemişseniz, o kurumdan emekli oluyorsun, ama kıdem taz-

minatı veya emekli ikramiyesi, emekli olduğunuz andaki kurumsal bağlantınıza göre ödenecek. Ben, bu nedenle, Dost'ta çalışır görünerek emekli olduğum için emekli tazminatı almadan emekli oldum. Emekli maaşı almaya başladım. Araştırma projelerinden gelen kaynaklarla da geçimimizi sürdürdük.

O arada Danıştay'a açılan davalar vardı. Sıkıyönetimin son bulmasından sonra 1402'lik yasakların sürmeyeceğine ilişkin ilk başta yargı olumsuz tavır alıyordu. Fakat sonra tavrını değiştirdi. Alpaslan Işıklı ben Zimbabwe'de iken, beni dava açmam hususunda uyarmıştı. Benden önce dava açan bir iki arkadaşa ben de, dostum ve avukatım Veli Devecioğlu ile katıldım. Ve sonunda kazandık davayı. Hatta aldığım emekli maaşlarını iade etmek şartıyla, sıkıyönetimin bitiminden sonra davayı açma tarihinden başlamak şartıyla birikmiş öğretim üyesi maaşlarını bana verdiler. Ama aldığım emekli maaşlarını iade etmek şartıyla. İşte onu bir yerlerden borçlanıp ödedik.

12 Eylül'ün felsefesine göre yönetim: Ben ne dersem o olur

Böylece üniversiteye döndüm. Üniversitenin ortamı bir tuhaf. Siyasal Bilgiler Fakültesi değişmiş tamamen. Bölüm başkanı olan arkadaş şimdi rahmetli olduğu için, fazla da yüklenmek istemiyorum, 12 Eylül rejiminin felsefesini uyguluyor. Yani "Ben ne dersem o olur," yaklaşımı içinde. Daha önce Siyasal'da öyle bir ortam hiçbir zaman olmamıştı. Zaten bölümler yoktu. Fakültenin akademik örgütlenmesi kürsüler üzerine kurulurdu. Şimdi kurallar değişmiş: Bölüm başkanı, "Sen şu dersi verecek-

sin," deyince o dersi vermek zorundasın, o kadar. Mesela "Şu dersi Ahmet değil Mehmet verecek," deyince ders Mehmet'in oluyor.

Geçmiş olsun demeyenler, "Vayyy Korkutçuğum, hoşgeldin," diyor

Garip bir şekilde ayrıldığımız zaman geçmiş olsun demeyenler, "Vay Korkutçuğum, hoş geldin," diye karşıladılar. Ben bunların da üstüne varmadım. Bazı arkadaşlar böyle yaptı. İnsani zaaflar olarak görüyorum bunları. Bu türden davranışlar ideolojik değil insanlık tavırlarıdır.

Ama ben üniversiteye döndüğümde geçmişte yakın ilişkilerimiz olan, ayrıca solcu olarak bilinen başka bir arkadaşım, "Çok sevindik döndüğüne. Gel de bir iki kadeh içelim, şöyle bir toplanalım," deyince, "Bu kadarı da fazla kardeşim, 5-6 yıl boyunca ne bir kere aradın ne de bir kere sordun, davetine icabet etmeyeyim," dedim. Mahcup oldu, ses çıkarmadı.

Fakat bu tür küskünlükleri, kırgınlıkları fazla sürdürecek meşrepte de bir insan değilim. Çiğdem bu hususlarda beni fazla hoşgörülü bulduğu için kızar. Aynı arkadaşla da sonraları ilişkilerimizi tazeledik. İnsani zaaflar üzerinde fazla katı olmamak gerekiyor. Ancak bu zaaflar kötülük ve zarar üretmediği sürece...

12 Eylül'ün teşhiri, tarihçileri bekliyor

12 Eylül döneminde, askeri rejimin getirdiği üniversite yönetimleriyle işbirliğini kötülük ve zarar vere-

cek boyutlara taşıyanlarla, tasfiye hareketinin aktif ajanlarıyla ilişkileri kesmek doğaldı. Fakat orada dahi, daha önce örnek olarak verdiğim Haldun Gülalp'in doktora sürecine müdahale gibi açık seçik olaylar dışında, kim, hangi derecede, nasıl işbirliği yaptı? Üniversite içi muhbirler kimlerdi? Bu konularda güçlü sezgilerimiz var, açık kanıt yok. Tarihçilerimiz 27 Mayıs sonrasının üniversite tasfiyesinin nasıl meydana geldiğini dahi inceleyip açıklayamadılar. 12 Eylül rejiminin teşhiri de tarihçilerini bekliyor.

Fakültedeki asistanların konumu da tamamen değişmiş. Fakültenin üst katında "Meray Odası" vardır. Öğlen tatilinde herkesin katıldığı, günlük sorunların, siyasetin yahut hafif konuların tartışıldığı veya satranç oynanan bir mekândır. 12 Eylül öncesinde Meray Odası'nın müdavimi olan asistanlar oraya giremez olmuşlar. Danıştay davaları sonunda 1402'liklerden herkes fakülteye döndü. Fakat bir kısmı benim gibi fakültede kalmak üzere döndüler. Bir kısmı haklarını alarak istifa ettiler. Mesela Mete Tunçay, Rona Aybay, Yılmaz Akyüz, Tuncer Bulutay gibi arkadaşlar haklarını alıp ayrıldılar. Bizim dönmemiz eski dönemin demokratik ortamını bilen asistanları cesaretlendirdi, "Fakültenin ortamını değiştirelim ve sembolik bir jest yaparak tekrar girelim Meray Odası'na," dediler.

Meray Odası adı Seha Bey'den mi geliyor?

Evet, Seha Meray'ın isminden gelir. Biz de "Girin," dedik. Bir gün toplu halde Meray Odası'na girdiler. Kimse de bunlara çık git diyemedi tabii. Ama baktılar ki oradaki hava sevimsiz, ortam değişmiş, onun için devam

etmedi. Koskoca fakültede hâlâ asistanlar için ayrı bir dinlenme mekânı yoktur. Öğlen tatilinde, üst kattaki kahve ocağı yanında, merdiven başında ayakta sohbet ederler.

Ders vermeye başladıktan birkaç hafta sonra çalışma odamın kapısının altından atılmış el yazılı bir not geldi. Biraz da kötü bir Türkçeyle yazılmış. "Hocam siz yokken sizin hakkınızda ne kadar kötü şeyler söylemiş, sizin için çok ağır suçlamalarda bulunmuş hocalarla karşılaşmıştık. Şimdi sizi yüz yüze gördük. Bunların ne kadar yanlış olduğunu fark ettik. Daha önceleri bunları itiraz etmeden dinlemiş olmaktan utandık," diyor.

Maalesef saklamadım o notu. Böyle bir iki meslektaşımız vardır ki 12 Eylül rejiminin ideolojik ortamının bayraktarlığını yapmışlardır. Tasfiyelerde şöyle veya böyle rol oynamışlardır. Yahut kötü uygulamaların bizzat partizanı olmuşlardır. Tabii bu tip insanlarla gerilim devam etti. Bunların dışında normal ilişkiler geri gelmeye başladı.

Fakülte zaman içinde eski durumuna doğru evrim geçirdi ama hiçbir zaman eski Mülkiye olmadı. Bunun analizini ayrıca yapmak lazım. Çünkü Türkiye de eski Türkiye olmadı. Fakülte Türkiye'deki dönüşümden bambaşka bir yer olamazdı. Türkiye tutuculuğa bu kadar hızla sürüklenirken ters yönde gelişiminin sınırları vardı.

Fakülteye dönüşümle emekli olduğum dönem arasında Lance Taylor grubunun çalışmalarıyla ilişkilerim sürdü.

Bunun dışında da Birleşmiş Milletler'e bağlı ve merkezi Cenevre'de olan UNCTAD'ın çalışmalarına da katıldım, aktif katkılar yaptım. UNCTAD'la bağlantılarımı Siyasal'ın iktisatçı kadrosundan Yılmaz Akyüz sağladı.

Yılmaz, benden genç, çok yetenekli, olağanüstü enerjik ve çalışkan bir iktisatçıdır. O da benden birkaç gün sonra 1402'likler kafilesine katılmıştı. UNCTAD'a uzman olarak girdi. Giderek yükseldi. 1995'ten sonra UNCTAD'ın yıllık Trade and Development Report adı altında yayımlanan çok önemli yayınlarının ana redaktörü Yılmaz'dır. 2000 civarında UNCTAD'ın fiilen baş iktisatçısı oldu.

Ben, önce, 1993'te kamu sektörü ve özelleştirme üzerine bir UNCTAD Discussion Paper yazdım. Sonra, 1996'da, o yıla ait UNCTAD Trade and Development Report'un araştırma tabanına katkı yapan "Küreselleşme ve Gelir Dağılımı" temalı, kapsamlı bir araştırmayı Oktar Türel ve Nurhan Yentürk ile birlikte yürüttük, sunduk. 1997'den sonra da Yılmaz 2003'e kadar her yıl beni muntazaman UNCTAD'a sözleşmeli olarak çağırdı. Genellikle gidip orada 3 ay, 4 ay, bazen 6 ay kalarak yıllık UNCTAD raporlarına çeşitli biçimlerde katkılar yaptım. Bir de Afrika raporları vardır. Onların da 3 yıl ana redaktörü ben oldum. Bunlar imzasız katkılardır, anonimdir.

UNCTAD'ın bünyesinde iki farklı akım, iki önemli yayında kendini ifade ederek yan yana var olmuştur. Birincisi, World Investment Report, küreselleşmeye özellikle doğrudan yatırımlar aracılığıyla, olumlu bir açıdan bakar. İkincisi ise UNCTAD'ın kalkınmacı, Üçüncü Dünyacı geleneğine daha uygun olarak küreselleşmeye ve uluslararası iktisadı piyasa mekanizmasına teslim eden eğilimlere eleştirel, adeta soldan bakan Trade and Development Report'lardır. Benim katkı yaptığım Afrika incelemeleri de "sol kanat" katkılardır.

UNCTAD'ın "sol kanat" çalışmaları, uluslararası kuruluşlardan kaynaklanan iktisat yazınlarında Dünya Bankası ürünlerinin "kontrası"dır. Uluslararası bir kuruluşun raporları olduğu için hiçbir zaman pozisyonu fazla

köşeli, militanca değildir. Yani Marksist perspektifle kaleme alınsa bile, terminolojik bakımdan, üslupça yumuşatılır. Temel perspektifi antiemperyalisttir, sosyalist değildir. Daha doğrusu kalkınmakta olan ülkelerin emperyalist sistemin metropolleriyle (bunu "gelişmiş ülkeler" diye ifade ederler) temel çıkar çatışmaları olduğu perspektifinden hareket eder ve gelişmiş ülkelerin esas olarak hegemonyacı mekanizmalarını teşhir eder.

Hocam daha sonra, hani neden böyledir diye bir yorum yapmak lazım.

Bu anılar dökümünü yaptıktan sonra biraz analiz yedirmek veya eklemek lazım, bunu da yaparız.

Dünya çapında küreselleşme sürecine yönelik eleştiriler ve karşı akımların ideolojik ve ekonomik bilgi altyapısı bakımından en güçlü destekçilerinden biri UNCTAD'ın sözünü ettiğim çalışmaları olmuştur. Çok önemli analitik ve ampirik öğeler içerirler. Özellikle Trade and Development Report'un 1995-2003 yılları arasındaki koleksiyonunu topluca inceleyenler, dünya ekonomisini neoliberal perspektifle yeniden biçimlendirme çabalarının çok etkili bir eleştirisiyle karşılaşacaklardır. Benim de o dönemde bu doğrultuda karınca kararınca katkılarım oldu. Yılmaz da benden bir iki yıl sonra emekli oldu galiba. Yılmaz'dan sonra bu geleneğin sürdürülmesi konusunda şüphelerim var.

Sizin bir de, Bağımsız Sosyal Bilimciler grubu içinde ve çerçevesindeki çalışmalarınız oldu.

O doğrultudaki çalışmalara Türkiye'ye dönüşten sonra tekrar başladım. Bence, 12 Eylül ve Özal neoli-

beralizmi arasındaki bağlantı tesadüfi değil, sistematiktir. Bölüşümde ve kaynak tahsisinde piyasaya teslimiyetin, farklı bir deyişle devletin ekonomik ve sosyal işlevlerinin giderek sıfırlanmasının özünde antidemokratik bir dönüşüm olduğunu hep düşündüm. Bu dönüşümlerin sonunda emekçi sınıfların ve sıradan insanların sosyal ve ekonomik alandaki geçmiş kazanımlarının bir bölümü adım adım tasfiye ediliyor. Bu kazanımların bir bölümü Cumhuriyet'ten bu yana, bir bölümü çok partili rejime geçişten bu yana, bir bölümü de "planlı karma ekonomi" diye nitelendirilen dönemlerde elde edilmişti. Hepsi, devletin ekonomik ve sosyal işlevlerinin genişlemesiyle gerçekleşti.

Liberal sol arkadaşlarımız, her türlü devletçiliği demokratikleşmenin ana düşmanı olarak görüyorlar. Onlara Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün "devletin sağ eli-sol eli" ayrımını hatırlatmak gerek. Devletin sağ eli egemen sınıfların "düzeni koruma" adına, halk sınıfları üzerinde tesis ettiği baskıcı, silahlı, susturucu, korkutucu işlevlerini temsil eder. Devletin sol eli ise refah devleti/sosyal devlet kazanımlarını temsil eder, emekçilerin uzun mücadeleleri sonunda gerçekleşmiştir ve onlar için çok değerlidir. Türkiye'de neoliberal dönüşüm devletin sol elini giderek çolaklaştırmayı, devletin sağ elini ise güçlendirmeyi hedefledi, uygulamaları da bu doğrultuda oldu.

Halkın, yani nüfusun büyük çoğunluğunun devletten beklentilerinin sıfırlanması gerçekleşirse, kendilerine hiçbir şey vermeyen siyasetle niçin ilgilensinler? Sosyal politikaları yoksul, marjinal konuma düşen insanları, sadakayla, yardımla ayakta tutmakla sınırlı bir düzen, halk sınıfları için oluşumuna katkı yapılacak bir siyaset seçeneği içermez. Neoliberal yoksullukla müca-

dele perspektifi, sokağın köşesinde sadaka bekleyen fukaraları gözetmek anlamına gelir. Öbür seçenek ise devletten hak talep eden vatandaş pozisyonudur.

Bu modele inanan okuryazar takımı kafasız, ama pazarlayanlar kafasız değil. Onların asıl çabası bu büyük operasyona saygınlık getirmek. Ve bu kötü dönüşüm süreci, kendini solda gören insanlar ve siyasetlerin katılması, katkıları sayesinde meşruiyet kazandı. Egemen sınıflar, stratejik hedeflerini hiçbir zaman doğrudan doğruya pazarlamadılar, ya askerler ya da kendine "sol" diyen partiler aracılığıyla gerçekleştirdiler.

Bu gerekçelerle Türkiye'ye döndükten sonra Özal'ın temsil ettiği politikaları eleştiren ve "alternatifi yoktur" söylemini, "Sol seçenekler, halktan yana alternatifler daima vardır," sloganıyla karşılamaya öncelik verdim, bu sloganın gereğini tek başıma ve ekip çalışmaları ile sürdürmeye çaba gösterdim.

Önemli bir dönüşüm, 1988 ve 1989'da Özal'ın ve ANAP'ın önce iki referandumda, sonra da 1989 yerel seçimlerinde yenilgilere uğraması oldu. 1989'da işçi sınıfından gelen dalga dalga bir kalkışma gerçekleşti. Kömür madencilerinin Ankara yürüyüşünü hatırlayın. Sonunda ANAP teslim oldu ve kamu sektöründen başlayan yüksek oranlı ücret zamlarını kabul etti. 1988'e kadar gerçekleşen ücret aşınmaları 1989-1993 arasında telafi edildi.

Erdal İnönü, SHP genel başkanı olarak ANAP'ın neoliberalizmine alternatif politikalar arayışındaydı

O tarihlerde CHP'nin 12 Eylül sonrası mirasını SHP devralmış görünüyordu. Halk muhalefetinin ivmesin-

den yararlanarak ve ANAP'ın ekonomik politikalarını eleştirerek bütün büyük kentlerde ve il merkezlerinin üçte ikisinde belediyeleri 1989'da kazandı. SHP başkanı Erdal İnönü, bu dönemde ANAP neoliberalizmine alternatif politika arayışlarını tartışmak üzere soldan bir bölüm iktisatçıya, "Eleştirilerinizi, önerilerinizi getirin," daveti iletti.

Tartışmalı toplantılar, araştırmalar yapıldı. Hatırladığım kadarıyla "liberal sol" kanattan Asaf Savaş Akat, Seyfettin Gürsel, daha "devletçi" diyebileceğimiz kanattan ben, Oktar Türel, Fikret Şenses, Oğuz Oyan katıldık. Bir de daima "orta yolcu" olarak hatırladığım Taner Berksoy vardır. Araştırmalar TÜSES Vakfı tarafından *Türk Ekonomisine Sosyal Demokrat Çözümler* adı altında sanırım beş cilt olarak yayımlandı.

Bu arada şunu da ekleyeyim, CHP geleneği solculuğu "sosyal demokrat" olarak nitelendirmenin bir özenti olduğunu, yanıltıcı ve yanlış olduğunu düşünüyorum, ama insanların, partilerin kendilerine istedikleri vasıfları atfedebilmesini önleyemezsiniz ki...

Ben o dizinin *Gelir Dağılımı ve Yeniden Dağıtımı* cildine iki makale ile katkı yaptım. Özellikle "Bir Değerlendirme" başlığı altındaki çalışmada, neoliberalizmi sola dönük bir yönelişle reddetmenin gerektireceği sınıflar arası ilişkiler üzerinde önemli saptamalar ve önermeler vardır.

1989 sonrasında kritik bir dönemeç var. Benim *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri* adlı bir çalışmam vardır. Kitap 1994'te yayımlanmıştır, ama o çalışma için 1991'de İstanbul'un halk semtlerinde ve köylerde kapsamlı iki anket yaptık. Ankette, sınıfsal konumlarını ay-

rıca belirlediğimiz insanlara siyasi eğilimlerini, parti tercihlerini de soruyorduk. Sonuçları yorumlarken SHP, DSP ve sosyalist küçük partileri toplayarak bir sol tanımı yaptım. Halk sınıflarına mensup olan insanların siyasi tercihler konusunda bir ayrım noktasında oldukları anlaşılıyordu. Kendi özlem, sorun, sıkıntı ve taleplerini hangi siyasi akımın temsil edeceği konusunda tereddütteydiler. Bir kere ANAP'tan kopmuşlar. Hâlâ bir köylü partisi olan DYP'nin de zaten kent emekçilerinde kitle tabanı zayıf. Demin söylediğim anlamda SHP, DSP ve sosyalistlerin temsil ettiği sola mı kayacaklar? Yoksa dinsel duyarlılıklar içinden kitle çalışması yapmaya başlayan Refah'a mı kayacaklar? Yani böyle bir dönüm noktasındalar. Tereddüt halindeler.

SHP yönetimi ve İnönü halk muhalefetinin sözcülüğünü üstlenmede tereddütlü davrandı

Bu kritik dönemeçte SHP yönetimi ve Erdal İnönü, halk muhalefetinin sözcülüğünü üstlenmede tereddütlü davrandı. Sola dönük seçeneklere kendini bağlamadı. Bu nedenle 1991 seçimlerinde üçüncü parti oldu. Halk muhalefeti de adım adım tarikatlara ve dinci partilere yöneldi, böylece emekçiler giderek siyasi tercihlerinde sınıfsal refleksleriyle değil, kültürel, dini değerlerine göre tavır almaya başladılar.

CHP, SHP, DSP'nin bu tarihten sonra, çeşitli biçimlerde sermayenin programına teslim olmaları sonunda, artık bu partilerin seçmen tabanı hayat tarzını koruma mücadelesine giren eğitimli orta, üst-orta katmanlarla sınırlı kalmaya başlıyor. Kent coğrafyası içinde varlıklı mahallelerden yoksul semtlere doğru geçtikçe de dinci

partilerin desteği yükseliyor. Bu paradoksa yol açan stratejik hatanın ardında, bence, 1989-1991 arasında SHP'nin sola açılma cesaretini göstermemesi, sonraki dönemlerde de bu partilerin burjuvaziden gelen baskı ve şantajlara kolayca teslim olmaları yatıyor. Kısacası, 1978-1979'da kaçan bir fırsat, 1989-1991'de yeniden gündeme geldi, yeniden kaçırıldı ve Türkiye demokrasisinin sınıf-siyaset ilişkilerindeki patolojik durum daha da kronikleşti.

O tarihlerde Mümtaz Soysal'ın girişimi ile kurduğumuz Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi'nin (KİGEM'in) yönetim kurulunda yer aldım. Çok aktif olmadım ama KİGEM'in özelleştirmelere karşı yaptığı mücadelenin içinde benim de tuzum olduğu için onur duyuyorum. KİGEM, Türkiye'de özelleştirme uygulamalarının nasıl çapaçul yöntemlerle, kapkaççı zihniyetle ve her türlü hukuk normu ihlal edilerek yapıldığını araştırmalarıyla ve hukuk mücadeleleriyle ortaya koydu.

Sonraları, Friedrich Ebert Vakfı ile Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin ve Tarih Vakfı'nın işbirlikleri sonunda *İktisat Politikaları Seçenekleri* üzerine iki ciltlik bir yayının genel koordinasyonunu Taner Berksoy'la birlikte üstlendim.

Dünya Bankası'nın özelleştirme sürecini başlatan raporunu paçavraya çevirdik ama bir yanıt gelmedi. Elim kalem tuttukça bu menfur saldırılara karşı çıkacağım

Sözünü ettiğim iki ciltten sanayileşme ve KİT'lerle ilgili olanının araştırma koordinasyonunu da Ergun

Türkcan'la birlikte ben üstlendim. KİT'lerle ilgili çalışmalar bana göre çok önemlidir. Burada, Türkiye'de özelleştirmeye yol açan sürecin nesnel dayanaklarının olmadığım gösterdik. Daha sonra yine Türkiye'deki KİT'lerin değerlendirilmesi üzerine KİGEM ve Friedrich Ebert Vakfı işbirliğiyle bir alan çalışması daha yaptık. O da çok önemli bir çalışmadır. Tarih Vakfı'nın yayımladığı ilk çalışmada Dünya Bankası'nın Türkiye'de KİT'ler ile ilgili raporuyla ilgili bir değerlendirme ve eleştiri yapıyorum.

İkinci çalışma neydi?

KİGEM ve Friedrich Ebert Vakfı'nın ortak çalışmasının bir bölümünde Erol Taymaz, farklı sektörlerde kamusal ve özel işletmelerin verimlilik ve etkinlik başarımlarını nicel olarak analiz ediyor. Ve mülkiyetin etkinlikle hiçbir ilişkisi olmadığını ortaya koyuyor. Bu çalışmanın değerlendirme bölümünü kaleme aldım. Türkiye'deki özelleştirme politikalarının teorik, ampirik dayanaklarının boşluğunu gösterdim, özelleştirmenin ardındaki esas nedenin, öteden beri varlığını devletin sırtından palazlanmaya borçlu olan Türkiye burjuvazisi için avanta, rant ve vurgun olanakları yaratmak olduğunu ortaya koydum.

Sözünü ettiğim Dünya Bankası raporu ise Türkiye'de özelleştirmeye giden süreci başlatmakta siyasi iktidarlara bir "meşruiyet vizesi" verme işlevi görmüştür. Bu çalışmanın üslubuna, ampirik bulgularına ve yorumlarına yönelttiğim eleştiri, raporu paçavraya çevirir. Raportörler arasında Türkler de vardı. En ufak yanıt gelmemiştir bu adamlardan. Bu da çok seslilik, demokrasi, özgürlük, fikirlerin serbestliği gibi söylemlerin neoliberal kamp için ne kadar sahte olduğunu gösterir.

Benim sonraki yıllarda ana uğraşım, neoliberal söylem ve uygulamaların, Türkiye toplumunun ve Türkiye halkının kaderine karşı girişilmiş menfur, insafsız, aşağılık bir saldırı olduğunu teşhir etmektir. Bu benim öz ilgi alanım değildi. Pek çok arkadaşla birlikte başladık. Bir kısmı bizi yalnız bıraktı, terk ettiler. Ben o mücadeleyi, elimiz kalem tuttukça, kafamız çalıştıkça sürdüreceğim çünkü mesele iktisat konularını aşıyor.

1999 sonunda IMF ile imzalanan stand-by anlaşması, 2000 Kasım'ında ve 2001 Şubat'ında iki kriz dalgasına yol açtı. Bir süreden beri yukarıda değindiğim araştırmalar içinde ve çevresinde çalışan arkadaşlardan on beşi Bağımsız Sosyal Bilimciler adı altında bir grubu oluşturduk. Grubu oluşturan ortak ilkeleri ifade ettik. Kendi web sitemizi kurduk. İmzalı araştırmaları teşvik ediyor, siteye koyuyoruz. Giderek yıllık hale dönüşen Türkiye ekonomisi üzerine raporları, anonim olarak hazırladık. 2006 Raporu, *Third World Center* tarafından İngilizce olarak da yayımlandı. Ekonomiye emekten ve bağımsızlıktan yana bir perspektifle bakan, aynı perspektifi negatif olarak ifade edersek sermayenin ve emperyalizmin tahakkümüne karşı çıkan bir sol iktisat söylemi oluşturmaya, sürdürmeye çalışıyoruz.

Tam olarak ne zaman emekli oldunuz?

2002 sonunda emekli oldum. Emeklilikle birlikte Mülkiye hikâyesini de bitirdik.

Gelelim akademik hayatımın, emekli olduktan sonraki bölümüne. Bana göre pek de hak etmediğim onurlandırmalarla karşılaştım. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti benim için bir gece yaptı.

Çiğdem ve Korkut Boratav.
Emeklilik yemeği, 2002

Oraya gelmiştik.

Var mıydınız?

Birlikte gelmiştik...

Bizim Mülkiyeliler Birliği benzer bir toplantı yaptı. En sonunda Tarih Vakfı da yaptı. Meslektaşlarım, yakınlarım beni mahcup eden konuşmalar yaptılar. Tarih Vakfı'nın da bir ara hem kurucu, hem de yönetim kurulu üyesi olarak çalıştım. Arkadaşlar bana ve Oktar Türel'e İletişim'in yayınladığı iki derlemeyi armağan ettiler. Bunlar benim için hakikaten onurdur ve fazla da hak ettiğimi düşünmüyorum.

Ergun Türkcan, Oktar Türel, Korkut Boratav, Bilsay Kuruç.
Emeklilik yemeği, 2002

Bilimsel üretimi gidebildiği kadar sürdürmeyi düşünüyorum. İki yıl Türk Sosyal Bilimler Derneği Başkanlığı yaptım. Bu süre içinde "Küreselleşmeye Güneyden Direnişler" başlığı altında ve bence çok verimli, çok yararlı geçen bir uluslararası sempozyumun düzenlenmesine aktif katkılarım oldu. Bağımsız Soysal Bilimciler Grubu'nu da sürdürebilmenin yararlı olacağını düşünüyorum.

Türkiye sosyal bilimler ve iktisat geleneğinde bana verilen önem, biraz da iskele babası gibi sabit kalmamdan kaynaklanıyor.

Nasıl yani?

1960'lı 1970'li yıllardaki çeşitli tartışmalara Türkiye'nin sol düşün hayatının en azından akademik meslek içindeki kanadına katkı yaptım, katıldım. Savunduğum fikirlerin nasıl tanımlanacağı tartışmalıdır. Çeşitli tanım ölçütlerine göre, bu fikirleri geliştirdiğim dönemde başkaları benim solumda veya sağımda yer almış olurlar. Fakat geçen kırk yılın sonunda ortaya çıkan genel eğilim sonunda herkes sağa kaydı. Ben öyle sanıyorum ki garip bir şekilde sabit kaldım. Eski görüşlerimi her an değerlendiriyorum, ondan hiç şüphe yok. Fakat eski görüşlerimin oturduğu temel pozisyonu fazla değiştirme ihtiyacı duymadım.

Ben mesela reel sosyalizmin ciddi bir eleştirisini, *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* adlı kitabımda yaptım. O kitaptaki eleştirilerimin geçerli olduğunu düşünüyorum hâlâ. Dolayısıyla sistem çöktükten sonra bazıları gibi sosyalizmin tarihsel deneyimini külliyen reddetme gibi tavrım olmadı. "Bir felaketti, insanlık tarihinin unutulması gereken, insanların unutması gereken bir aşamadır," denen pozisyona hiç kaymadım.

Bence reel sosyalizm, geçmiş birikimleri, tarihi mirası ve dünya sistemi içindeki rolü, işlevleri bakımından hâlâ yerini koruyan ve saygıyla anmamız gereken, öte yandan temel hataları ve harcanmış fırsatlar nedeniyle yok olmasından ötürü hayıflanmamız gereken bir bütündür. Yani benim *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* adlı kitabımdaki teknik iktisatçı perspektif bir yana, politik analizin de geçerli olduğunu düşünüyorum.

Orada, yani 1970'li yılların başlarındaki görüşlerime göre reel sosyalizmin ana sorunu ekonomik değil siya-

sidir. Devrim sırasında nüfusun çoğunluğunu, sosyalist mülkiyet yaygınlaştıktan sonra nüfusun hemen hemen tümünü oluşturan emekçi sınıfların egemenliğini kurma iddiasında olan bir rejim tanım gereği demokratik bir gündem belirlemiştir. Başlangıçta bu, "proleter diktatörlüğü" aracılığıyla olsa bile öyledir. Sovyet sosyalizmi ve diğerleri, bu anlamda demokrasiye en fazla devrimin ilk dönemlerinde yaklaştılar. Zaman içinde bu özelliğin yitirilmiş olduğunu ve bu olumsuz dönüşümün reel sosyalizmin son bulmasına yol açan ana problem olduğunu düşünüyorum.

Bu tür bir demokrasi, olgunlaştıkça, yani proleter diktatörlüğü aşamasının ötesine geçtikçe, burjuva demokrasisinin "hukuk devleti" ve "insan hakları" gibi temel edinimlerini devralmalı, ancak aşarak devralmalıydı. İşin tuhafı, Stalin'in eseri olduğu söylenen 1936 Sovyet Anayasası da bu perspektifi içerir, ancak özgürlükleri güvence altına alacak mekanizmaları belirlemeden ve bu nedenle sosyalizm tarihinin en gaddar tasfiyelerine imkân vererek...

Bence, burjuva demokrasisinin kazanımlarını hem içeren hem de aşan sosyalist bir demokrasi, *temsili* olmaktan çok, *doğrudan demokrasi* öğeleri içermelidir. Bir kez daha işin tuhafı, genellikle doğrudan demokrasi öğeleri reel sosyalizmde Batı demokrasilerinden daha yaygın olmuştur. Diğer husus, bireysel özgürlüklerde, insan haklarında sınırsız serbesti, sosyalist mülkiyet ve temel bölüşüm ilişkilerinde ise kaskatı güvenceler... Tek parti rejimi, ancak parti içinde çeşitli kanat ve fraksiyonların varlığına tolerans ve parti politikası belirleninceye kadar geniş bir plüralizm...

Bunlara karşılık, sosyalist ekonomilerin planlamayla ve kaynak tahsisiyle ilgili sorunları çözülebilir prob-

lemlerdi. Hâlâ öyledir. Örneğin Çin bu tür çözümlerin de var olduğunu gösteriyor.

Gorbaçov, çözümün sınırlarına gelebilecekti: Perestroykası olmayan bir glasnost önerseydi... Ancak, "glasnost"u, emperyalist ajanların, burjuva ideologlarının serbestçe at oynatabileceği bir demokratikleşme olarak değil, halkı, sıradan insanları özgürleştiren, örneğin, ayrıcalıkların eleştirilmesine, onların tasfiyesine dönük öneri ve eğilimlerin siyasette, seçimlerde ifade bulmasına imkân verecek bir özgürleşme... Hem sistemi tam güvence altına alan, hem de bireysel özgürlükleri alabildiğine genişleten bir denge nasıl sağlanır? Buna cevap veremem, ancak, yetmiş yıllık bir reel sosyalizm deneyiminden sonra komünizm ütopyasının hâlâ insanları sürükleyebilmesi için, bu sorunlara çözüm aranması gerekirdi.

Bu konuda hâlâ bu sorun üzerine yazılmış bir şey yok...

Ekonomik çözüm yolları üzerinde şunu söyleyebiliyoruz: Çin'in son yılları, ekonomik problemlerin sosyalizmin ekonomik tabanını fazla tahrip etmeden çözülebileceğini gösteren kanıtlar getiriyor. Ama Çin'in çözemediği sorunlar siyasi iktidarla ve dolayısıyla bir halk demokrasisi ile ilgilidir. Siyasi problemin çözümü de Komünist Partisi iktidarını tasfiye etmek değil, bu iktidarı demokratikleştirerek korumak olabilir. Ancak o çözümü kimse bulamadı. Tarih onu bulacak mı, bulmayacak mı onu bilemem. Ancak bu arayış yapılmakta ise, sosyalizm, giderek komünizm hem insanlara sınırsız bireysel özgürlük veren hem de sömürüyü ortadan kaldı-

rıp eşitliğe yaklaştıran ütopyalar olarak değer taşımayı sürdürebilir.

İşte bir örnek verdim. İnsanlar geçmişte yaptıkları sosyalist rejim ile ilgili değerlendirmelerini şimdi külliyen değiştiriyorlar, reddediyorlar. Ben esas olarak değiştirmeden, böyle kaldım. Kapitalizmle ilgili değerlendirmelerim esasta aynıdır. Sistem değişiyor, yeni olgular ortaya çıkıyor, bilgilerimiz zenginleşiyor, hatalı analizlerimizi gözden geçiriyoruz ama temel değerlendirme yöntemimiz, analiz araçları esas olarak aynı kalıyor.

Burjuva demokrasisinin insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi edinimleri, yüzyılların mücadelelerinin ürünüdür, bu nedenle onlara saygım sonsuz. Burjuvazinin değerler sistemine, kazanç hırsına, metalar fetişizmine, "insanı insanın kurdu" yapan dünya görüşüne, "paran kadar konuş" sloganına, insanlar arası dayanışmayı değil, bireyciliği öne çıkaran davranış normlarına, sömürüyü, eşitsizliği rasyonalize eden yaklaşımlara geçmişte de tahammül edemiyordum, şimdi de öyleyim. Bu anlamda değişmeden kalmak bir meziyet mi, bir nakise mi, bir eksiklik mi, bilemiyorum. Hayırhah bir yorumla eskimiş şarap gibi itibarınız artar veya "Bu hoca da kırk yıldır aynı şeyi söylüyor," diye size hafif bıyık altından gülerek ekşimiş, sirkeleşmiş üzüm suyu muamelesi de yapabilirler.

Değişmemek de tek başına bir marifet değil. Kişilik bozukluğu da olabilir. Bazıları sırf değişmeyi tek başına bir meziyet sayıyorlar. Ben de bunun tersine sabit kalmayı bir meziyet olarak gösterme iddiasında olamam, ama durum budur.

Değiştik diyenler de aslında bazı şeylerin farkındalar ama bir noktadan sonra belki işlerine gelmiyor. Özelleştirmeyle ilgili bir program vardı, hatırlıyorum, televizyonda. Bir sürü şey söylediler. Bütün dünya buraya gidiyor falan diye anlattılar. Siz dediniz ki, verimliliğin mülkiyetle bir ilişkisi yoktur. Yani kamu da verimli olabilir. Özel sektör verimsiz de olabilir. Kimse bir şey diyemedi. Buysa mesela değişmemek, önemli bir nokta diye düşünüyorum. Çünkü bunlar bilimsel tarzda ele alınmadı.

Bu anlattığınız da bir pozisyonu korumaktır. Ancak bu tür bir pozisyon, iman yoluyla değil, bilimsel bulgu ve analizle oluşmuşsa değeri vardır. Kamu mülkiyetinin olağanüstü bir dinamizm yarattığı bir tarih dönemecinden geçti insanlık. 1930'lu yıllarda, büyük buhran yıllarında Sovyet ekonomisi planlama sayesinde dünya tarihinin yaşadığı en hızlı büyüme dönemeçlerinden birini yaşadı. Şimdi o dönemeçte başarılı olan bir yöntemin benzer ekonomik koşullarda, ancak başka bir tarihsel dönemeçte Hindistan, Çin, Türkiye vs. için başarısız olmasının nesnel nedenleri yoktur. Başarılı olmasını engelleyen uluslararası etkenler vardır. Siyasi konjonktür, sınıfsal pozisyonlar vardır. Siyasi iktidara egemen olan sınıf, kamu mülkiyetini tasfiyeye karar vermişse, kamu işletmelerini yönetmeyi istemiyorsa, karşı bir saldırıya geçip iktidarı ele geçirmek dışında yapacak bir şey yoktur.

Ama işin özü, kamu mülkiyeti tanım olarak verimsizdir, etkinlik ölçütlerinde sistematik olarak özel mülkiyetin gerisindedir demek için hiçbir neden yoktur. Dolayısıyla bu işlerde sağlıklı düşünmek, sabit kalmayı gerektirebilir zaman zaman.

Dünyaya bir eşitsizlikler ve çelişkiler kümesi, bir gerilim ve çatışma alanı olarak bakarsan algılayacağın şeyler farklıdır. Herkesin çıkarının başkalarıyla ortak olduğu, aynı gemideki yolculardan oluşan bir ahenk, bir uyum dünyasına baktığını düşünüyorsan farklı şeyler algılarsın. Her iki perspektifin sonuçları da farklıdır.

Bir de dünyayı ilk türlü algılayıp, ikinci türlü gösterenler vardır. Bunlar, ideoloji alanının sorunlarıdır. Yani bazı durumlarda salt nesnel, bilimsel çözümlerden kaynaklanan bir algılama mümkün değildir. Eğer ezilenlerden, yoksullardan, dışlananlardan yana isen, kalbin öyle çarpıyorsa, bunların kaderiyle ilgili olguları takip edeceksin. Dolayısıyla perspektifin izlediğin olgular tarafından biçimlenecek. Öbür taraftan, tuzu kurulardan, "Beyaz Türkler"den yana isen, hayatın finans seçkinleri dünyasında para ile para kazananlara hizmet sunmakla geçiyorsa, dünyaya, olgulara başka türlü bakacaksın.

Sefil bir adama ilk tepki olarak nasıl bakıyorsun? "Bu adam becerememiş, okuyamamış, fırsatları kullanamamış, hak ettiği durum budur," diye mi bakıyorsun? Daha da kötüsü, karşıdan gelen sefil insana bakıyorsun, ama görmüyor musun? Mustafa Şen, Yoksulluk Halleri adlı araştırmada, kâğıt mendil satarak yaşamaya çalışan çocuklardan birine zenginler hakkında ne düşündüğünü soruyor. Çocuk, "Onlar bizi görmezler," diye yanıtlıyor. İşte bu ideolojik tavırlarla uzlaşmam mümkün değildir.

Yoksa karşılaştığın sefalete baktığında, "Bu adamın sefaleti başkalarının zenginliğinin sonucudur. Ailesi ve kendisi sefil olduğu için okuyamamıştır," diye mi bakıyorsun? Bu farklı bakış tarzları da insanın kim olduğunu belirliyor. İdeoloji de budur işte.

Benim yetişkin hayatımı kapsayan Türkiye serencamı üzerinde birkaç gözlem yaparak noktalayalım.

Tamam.

Hepimizin başına 1970'ten bu yana çeşitli felaketler geldi. Her kriz döneminde sermaye sınıfları halk düşmanı bir gündemi hayata geçirmeyi tek başlarına yapma cesaretini gösteremediler. Hep bir ortak aradılar. 1971 ve 1980'de sadece ortak değil ana aktör askerler oldu. Sonraki kriz 1994'tür. Bir burjuva partisi rolünü açıkça benimseyen Çiller'in DYP'sinin sorumluluğu paylaştırdığı ortak SHP oldu. Sonraki kriz 2001'dir. Önce DSP ve daha sonra da CHP'li olan Kemal Derviş sermayenin programına saygınlık kazandıran aktörler oldular.

Sermaye sınıfı, maliyeti tamamen veya büyük ölçüde halk sınıflarına yıkılacak olan dönüşümlerin sorumluluğunu tek başına üstlenmeme, başka ortaklar da bulma titizliliğini hep gösterdi. Tek başlarına yapamadılar. Bu sayede 1994 ile 2001 krizlerinden çıkmak için sola açık seçeneklerin gündem dışında tutulması mümkün oldu. Burjuvazinin kriz yönetimi programlarına karşı orta sol, demokratik sol, sosyal demokrat veya sosyalist, başa baş dişe diş bir muhalefet olsaydı, bunların insafsız halk düşmanı programları hayata geçirmeleri önlenirdi. Mesele budur.

Her kritik konjonktürde kafalarını, kalemlerini ve beyinlerini yerel ve beynelmilel burjuvaziye satmış olan insanlara ihtiyaç duyuldu. Türkiye'nin son otuz yıllık hikâyesi budur. Halkın geçmiş edinimlerinin adım adım ve insafsızca tasfiye edilmesi hikâyesi beyinlerini, kalemlerini, kafalarını ve siyasi kariyerlerini yerli ve ulus-

lararası burjuvaziye satan sözde solcuların sayesinde olmuştur. İşte burada duralım.

Kafanızda bariz sembol oluşturabilecek bu tarzda örnekler var mı?

Tabii canım... Tansu Çiller 1994 krizini tek başına yönetemezdi. Bakınız çok ilginçtir, daha önce de söylemiştim sanırım: 1989 ile 1993 yılları arasında Türkiye'de çalışan insanlar, emekçi sınıflar, memurlar, işçiler ve keza köylüler Özal döneminde kaybettiklerini 3-4 yıllık çetin bir mücadele sonunda geri aldılar.

Daha ilginç olanı bu konjonktürün başlangıç noktasında 1989'da yükselen siyasi güç SHP idi. Bütün büyük kent belediyelerini 1989 yerel seçimlerinde kazandı. Tam o tarihte alternatif politikalar üzerine bir dizi araştırma yapıldı. SHP bunları tartışmaya başladı, fakat cesaretli pozisyon alamadı. 1989'da emekçi sınıflar 1980 öncesinin mücadele geleneklerinin birikimlerini henüz tam yitirmemişlerdir. Hâlâ sol bir muhalefetin sınıfsal tabanını oluşturacak dinamizme sahiptirler.

Son dönemdeki bahar eylemleri...

Bahar eylemleri, büyük Zonguldak yürüyüşü, demir çelik direnmesi vs... Bunu gösteriyor. 1993'ün sonuna geldiğimizde SHP uluslararası emperyalizm ve yerli egemen güçlerle hesaplaşma cesareti göstermediği için bu fırsat kaybedilmiş. Nitekim bu konjonktürü izleyen ilk seçimlerde birinci parti Doğru Yol olmuş. Onun küçük ortağı olmayı sineye çekmiş SHP. Ama alternatif politikalar arayış fırsatı henüz kaybolmamış. Nitekim Sü-

leyman Demirel Çankaya'ya çıktıktan sonra DYP-SHP koalisyonu kendisini özelleştirmeye tam bağlayamıyor. TÖYÖK adı altında özelleştirme ve özerkleştirme kurulu diye bir yapılanma tasarlanıyor. Yani tüm KİT'leri kucaklayan, yöneten, düzenleyen merkezi bir holding oluşturulma seçeneği hâlâ gündemde.

1993'te pek çok mevzi kaybedilmiş, ama tam teslimiyet yok. 1994 krizi hizaya getiriyor, tam teslimiyet gerçekleşiyor. IMF, Dünya Bankası "Benim sözümden çıkarsan mahvolursun," mesajını iletiyor, kendine sol diyen CHP geleneğini teslim alıyor.

O tarihten sonra kendisine orta sol diyen siyasi hareketler Demokratik Sol, CHP, SHP olsun, hepsi kural olarak uluslararası finans kapitalin egemen söylemine teslimiyet konusunda fark göstermemişlerdir. Bunun en tipik örneği de Türkiye halkının yoksul katmanlarının siyasi iktidara şiddetle nefret kustuğu 2001 krizi sonunda Baykal'ın "Biz sorumlu muhalefet yapacağız," diye bir pozisyon ilan etmesi ve DSP'nin teslimiyetinin simgesi olan Kemal Derviş'i partisine almasıdır. "Sorumlu muhalefet" demek, sınıf muhalefetinden uzak durmak demek. Bu davranışlarla hangi sınıfsal tavrı taşıyacağını halk sınıflarına iletiyor. Bir düzen partisi tepkisiyle sahneye çıktı.

Bu arada Ecevit'i hastaneye kaldırdılar.

Bütün bunların sonunda Türkiye'de yerli ve uluslararası sermayenin tahakkümüne karşı halk muhalefeti tipik bir Ortadoğu ülkesi gibi İslamcılar tarafından temsil edilen hazin bir konuma mahkûm edilmiştir. Latin Amerika'da, hatta Hindistan'da olduğu gibi halk muha-

lefetinin sınıfsal tabanlı sol, sosyalist, sosyalizan açılımlara yönelmesinin niye tıkandığını sorgulamak lazım. İşte o tıkanmayı ancak bu hikâyeyi izleyerek açıklayabiliriz.

Bu hikâyenin başlangıç noktalarını 1945-1946'da aramamız gerektiğini daha önce söyledim. Yani Türkiye'nin çok partili rejime geçişinin, sol ve sosyalist muhalefeti, fikir adamlarını, fikir ve düşünce adamlarını siyaset, örgütlenme ve düşünce dünyalarından tasfiye ettikten sonra gerçekleşmesinin dramı üzerinde durdum.

1960'lı yılların yeni açılımlar getirdiğini, ancak bu açılımların da aşamalı darbelerle yok edildiğini daha önce anlattım.

AKP'nin gelişini sevinçle değil ama adeta "Oh olsun!" duygusuyla karşılamıştım

Fakat bu konu oldukça ilginç hocam. Çünkü bugüne kadar da etkileri sürüyor.

Bu konularda düşündüklerimi çeşitli çalışmalarımda, farklı biçimlerde kaleme aldım. Burada, aynı şeyleri sözel olarak, bir söyleşi formatı içinde tekrarladım.

Benim açımdan bugünün Türkiye'sinin en önemli, acil sorunu solun tamamen etkisiz hale gelmiş olmasının ardındaki süreçleri kavrayabilmektir. Bunun için de yakın geçmişe uzanmak gerekebilir, ama bugünden başlayarak... Kasım 2002'den beri Türkiye AKP'nin yönetimi altında. Şunu açıkça söyleyeyim: AKP'nin yönetime gelişini sevinçle değil, ama adeta "Oh olsun!" duygusuyla karşılamıştım.

Seçim kampanyası başladığında 2001 krizinin tüm yıkıcı sonuç ve yansımalarını yaşıyorduk. Öyle bir nok-

tadaydık ki sokakta gezerken, sıradan, tanımadığınız insanlarla herhangi bir ortamda yan yana iken, ülkeyi yöneten çevrelere karşı adeta elle tutulur, somut olarak hissedilir bir nefret ve tepki atmosferini hissederdiniz. Toplumun tüm katmanlarına yerleşmiş bir ruh haliydi bu. Ama DSP hükümeti, daha doğrusu Ecevit, krizin belli bir noktasında Dünya Bankası'ndan ithal edilen Kemal Derviş'e ekonomik yönetimi devretmişti.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı...

Böyle fevkalade iyimser ve iddialı bir terminoloji taşıyan bir program gündeme gelmiştir. Yani, "Kriz geçiştirilmiş, işler rayına oturmuş, her şey kontrol altındadır," söylemi içinde iyimserlik saçmaya çalışıyorlar. Ama halk katmanları, toplumun her kesimi demin sözünü ettiğim o tepki ve nefret ortamı içinde. Seçimlerden iki ay önce ODTÜ'deki uluslararası bir kongrede bir oturumun başkanlığını yapıyordum. Başkan olarak Türkiye ekonomisi üzerinde birkaç söz söyleme gereği duyduğumda, "Halk yakında Türkiye'yi yönetenlerden intikam alacak," dediğimi hatırlatıyorum. Ama devrimci bir rövanşı değil, bir sandık intikamını kastetmiştim. İntikamın sandık adresi daha tam belli değildi. Çünkü en azından o günkü Ecevit'in değil, yirmi beş yıl önceki Ecevit'in mirasını potansiyel olarak üstlenebilecek bir CHP vardı.

Ne tür bir mirası kastediyorsunuz?

"Ecevit'in mirası" ile 12 Mart 1971 darbesinden sonra CHP'nin izlediği yolu kastediyorum. 1973 ve

1977 seçimlerinde "demokratik sol" platformlu CHP'yi birinci parti yapan o mirası giderek daha fazla önemsiyorum. O dönemde İdris Küçükömer'in temsil ettiği düşünce akımının ortaya attığı "Aslında CHP sağcıdır, Demokrat Parti, Adalet Partisi ve şimdiye taşırsak AKP solcudur. Çünkü halk tabanını onlar temsil ediyorlar," savını tersine çeviren 6-7 yıllık bir konjonktürden geçtik.

O dönemi sizler hatırlarsınız. Bugün demokrasinin bilge insanı kimliğini üstlenmiş olan Demirel'in, kendisinin doğal mekânı saydığı halk tabanına CHP'nin nüfuz etmesi karşısında nasıl çılgınlaştığını, sınıfsal içgüdülerini MHP ve Selametçiler ile işbirliği yaparak nasıl şiddetin artışına katkı yaptığını hatırlayacaksınız.

Sadece ılımlı sınıfsal bir platforma geçtiği için halk kitlelerinin CHP'ye yönelmesi değildi Demirel'i çılgınlaştıran... CHP dışındaki sosyalist solun da emekçilere nüfuz etmesini önleme çabası söz konusuydu. Bu sadece Demirel'in değil, egemen sınıfların ve "derin devlet"in de sorunu olmuştu. Yani o tarihi yeniden okumak, incelemek lazım. CHP ilk defa bir sosyal demokrat partinin işlevlerini üstlenir gibi oldu. Ama "sosyal demokrat" yaftasıyla fazla abartılı bir tez ortaya atmış oluruz. Bir anlamda geleneksel aydınlanmacı kimliğiyle Türkiye koşullarında demokrasi kültürünün ana öğelerini benimseyen, öte yandan da (ve yeni olarak) halk sınıflarının ekonomik ve sosyal taleplerine gerçek olarak açılan ve bu talepleri siyasete taşırken kırda, kentteki emekçi insanlarla arasında ciddi bir bağ oluşturmayı da başaran bir hareket haline geldi CHP o yıllarda. Bunu unutursak bugünü de değerlendirmede hatalar yaparız.

CHP ile CHP dışındaki sosyalist solun ilişkileri gerilimli değil miydi?

1970'li yıllarda birbirine bir anlamda rakip, bir anlamda da birbirinin tamamlayıcısı olan geniş bir sol oluşmuştu. Bu dönemin özelliklerini daha önce tartışmıştık. Ecevit "toprak işleyenin, su kullananın" ve "düzen değişikliği" sloganlarının temsil ettiği sınıfsal bir platforma geçtiği için, partisini geleneksel anlamda "sol" bir akıma katmayı başardığı için, tüm Türkiye siyasetini sola kaydırdı ve böylece Ecevit'in solundaki sol da gelişti. Böylece, aydınlanmacı/Kemalist/antiemperyalist geleneğin mirasını koruyan, bir yandan da sınıfsal bir açılıma yönelen CHP bir uçta, diğer uçta da Marksist akımlarla bağlantılı sosyalizme, hatta komünizme kadar uzanan modern bir sol yelpaze oluşmaya başladı bu birkaç yıllık kısa dönem içinde.

Ecevit'in "bizim dışımızdaki sol" dediği akımlardan uzak durmaya özen gösterdiğini de biliyoruz.

Doğrudur. Özellikle partisinin içine sosyalist soldan sızmalara karşı çok duyarlı olduğu malumdur. Bu da doğaldır. CHP'yi bir cephe değil, sosyalist hareketin dışında hedefleri, yöntemleri olan sol bir parti yapmak isteyen bir liderin doğal, saygın tavrıdır bu. Ancak öte yandan, Türkiye bağlamındaki bir genellik içinde, sosyalistlerle arasındaki ayrılıkların "hasmane çelişkiler" içermediğinin de farkındaydı.

Nitekim iktidar koşullarında artan şiddet ve terör ortamında, devrimci solun eylemleriyle aşırı sağdan, özellikle MHP ile ülkücü gelenekten kaynaklanan şid-

deti Ecevit aynı kefeye koymadı. Daima şiddetin kaynaklarının faşizan akımlarda olduğunu, bir ölçüde de derin devlet ile bağlantısı olabileceğini düşündü, ancak özellikle derin devletin üzerine fazla gidemedi, onu da söyleyeyim. "Devlet memuru görevini yapar," diye özetlenebilecek safdil bir anlayış içindeydi. Veya hareket kabiliyetinin sınırlarını zorlamak istemiyordu. Dolayısıyla 1999'da yeniden başbakan olan Ecevit, 1973-1980 yıllarındaki Ecevit'in hazin, trajik bir ikinci kopyasıdır.

12 Mart sonrasıyla 12 Eylül darbesi arasındaki dönemi Türkiye siyasetinde adeta kaçırılmış bir ikinci fırsat olarak mı görmeli? Çünkü düzen değişimi talepleriyle iktidar olunabiliyor.

Evet "düzen değişimi, toprak işleyenin su kullananın" sloganlarıyla Karaoğlan, Halkçı Ecevit iki seçimde de AP'nin önüne geçti. Süleyman Demirel bu durumu hazmedemezdi. Çünkü bugünlerde pek rağbette olan merkez çevre kuramını, sözünü etmeden benimsemiş bir siyasetçidir. "Halkı ben anlarım. Bunlar iki kaz gütmekten âciz elitlerdir. Halk sınıfları benden yana olduğu zaman, arada bir darbeyle filan tökezlesem bile uzun vadede sırtım yere gelmez."

Liderlerin sınıfsal kökenleriyle, izledikleri sınıfsal çizgiyi karıştırmamak gerek. Emperyalizmin ve metropol burjuvazisinin saldırgan, müfrit iki temsilcisi olan Nixon ve Thatcher'in ülkelerinin toplumsal tabakalaşmasının orta-alt katmanlarına mensup olduklarını hatırlayalım. Köylü çocuğu Demirel de aynı grubun bir örneğidir. Onun geleneksel siyaset anlayışı da buydu. Ama ne zaman ki halk sınıflarının desteğinin, üstelik si-

yasi hayatı boyunca ısrarla kaçındığı sınıfsal bir platform nedeniyle kendisinden kaydığını fark etti, faşizme, ülkücü teröre, köktendinciliğe hoşgörüyle yaklaşarak toplumun zincirleme bir süreçle darbeye sürüklenmesini adeta teşvik etti. Ecevit'in o tarihlerde kontrası Süleyman Demirel'dir.

Demokrasiyi korumak adına bir uzlaşma gerçekleşemez miydi?

Uzlaşma arayışlarını her ikisi de adeta sınıfsal reflekslerle reddettiler. Ecevit'in o tarihlerdeki sınıfsal refleksleri emekçi sınıflardan yanaydı esas olarak. Zaten 1978-1979 dönemindeki Ecevit hükümetinin karşı karşıya kaldığı ekonomik bunalımın sorumlusu bir önceki Demirel yönetimidir.

1974 sonunda CHP-MSP koalisyonu çöktükten sonra Demirel halk tabanının CHP'ye kaydığının farkına vardı ve sorumsuz bir popülizmle 1975-1977 yılları arasında Milliyetçi Cephe hükümetleri ile Türkiye ekonomisini kontrol edilemez bir buhrana sürükledi. 1977 seçimlerini de yüzde 42 civarında oy alan CHP'ye karşı kaybetti. Birkaç aylık yeni bir MC hükümetiyle iktidarı sürdürmeye çalıştı. Ancak 1978 başında Ecevit 14 bağımsız milletvekilini hükümete katarak ikinci kez iktidara geldi. Dikkat edelim, Demirel CHP dahil tüm sola karşı bir "milli cephe" stratejisi izlemektedir. İkisi de adeta sınıfsal reflekslerle uzlaşmayı reddediyorlardı. Demirel egemen sınıfların sola karşı tepkilerini temsil ederek, Ecevit ise ekonomik maliyeti halk sınıflarının sırtına yıkmadan bunalımı yönetmenin yöntemlerini arayarak...

Ecevit ekonomik bunalımı aşma çabalarında niçin başarılı olamadı?

Esas olarak Türkiye'nin egemen sınıflarına ve emperyalizme karşı yenik düşmüştür diyebiliriz. 12 Mart sonrasında Göreme Sokak'taki parti binasında yanına güçlü iktisat bilgisi olan solcu arkadaşları almıştır. DPT müsteşarlığına Bilsay Kuruç gelmiştir. DPT'deki İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Oktar Türel'dir. Gayri resmi dış ekonomik ilişkileri Necat Erder sürdürür. Hükümetin içinde de sola açık, en azından sermaye tarafından teslim alınmamış insanların bir hayli fazla olduğu söylenebilir. Kriz, esas olarak bir döviz kıtlığı krizidir. IMF programının da Ecevit'in büyük güçlüklerle sağlayabildiği kitle dayanağının erimesine yol açacağını herkes biliyor. "Önce dış kaynak gelsin," talebi de IMF programına karşı çıkma biçimini alıyor.

İskandinav dostları Ecevit'i yalnız bıraktı

IMF ile anlaşmadan dış kaynak bulma imkânı var mıydı?

O sırada iktidarda olan Avrupa'nın sosyal demokrat partilerine ilettiği çağrı şuydu: "Şu anda döviz yok. İthalat kısıntısı nedeniyle benzinde, sıvı yağda, pek çok temel tüketim malında kuyruklar oluştu. Bize destek olun. IMF'nin taleplerinin bir kısmını karşılayacağım ama önce bir dış kaynak gelsin. Kuyruklar kesilsin. Gerçekten zorunlu hale gelen devalüasyonu, fiyat ayarlamalarını yapabilmek için önce kuyrukların kesilmesi, bir parça rahatlamamız lazım." Avrupalılar bu isteklere itibar etmediler. "Önce IMF ile anlaş," dediler.

Bu olumsuz tepki nasıl açıklanabilir?

Bir kere Avrupa sosyal demokrasisi sermayenin o yıllarda patlak veren evrensel saldırısına karşı ortak bir direnme platformundan yoksundu. 1979 yılı Thatcher-Reagan döneminin başlangıcıdır ve Fransa hariç Avrupalı sosyal demokrasinin de neoliberal çizgiye teslim olmasının başlangıcını temsil eder.

Öte yandan 1975-1977 yılları arasında Demirel hükümetleri altında Türkiye ithalatının ancak üçte birini ihracatla sağlayabilecek hale gelmişti. İkinci Ecevit hükümeti ekonomiyi o derecede büyük bir dış tıkanma koşullarında devraldı. Ekonomiyi yöneten arkadaşlar kritik mallar planlaması yapmaya çalışıyorlardı: "Hangi mallarda kısa dönemde arzı sağlayabiliriz ki halkın temel gereksinimlerini karşılansın?" İşte o tarihlerde de biliyorsunuz, IMF programına teslim olmadığı için ve krizi halk sınıflarına mümkün mertebe az yükleyerek yönetme çabasında olduğu için TÜSİAD ve tüm sermaye örgütleri ve iş çevreleri tarafından açık bir karşı saldırı ve kampanya başlatıldı. Onun hikâyesini zaten biliyorsunuz.

Kamuoyu da bu saldırıların etkisi altında kaldı.

Kamuoyu da bir anda oraya yöneldi. Halk sınıfları açısından da iki boyutlu, ağır bir bunalım vardı. Anarşi ve terör olayları doğrudan doğruya halkın yaşamını olumsuz etkilemeye başlamıştı. Varoşlar, kasabalar, okullar silahlı çatışma alanları haline gelmişti. Bir rahatlama, kurtulma özlemi yaygınlaşıyordu ve darbenin psikolojik dayanağını oluşturuyordu. İkincisi de kıtlıklar, kuyruklar

biçiminde patlak veren ekonomik bunalım söz konusuydu.

Yakın tarihi hatırlamak bakımından anlattıklarınız elbette önemli ancak siz bunun ötesinde bir önem veriyorsunuz Ecevit'in 1970'lerdeki serencamına...

12 Mart sonrası CHP'sini hatırlatırken asıl vurgulamak istediğim şu: Türkiye tarihinde ilk defa sola ve solun evrensel değerlerine açık bir kitle partisi oluşmuştu. "Solun evrensel değerleri" ile sınıflı bir toplumda çıkarlar çatışmasının varlığını kabul eden ve çatışmanın gerçekleştiği her durumda tercihlerini emekten yana yapan bir siyasi tavrı kastediyorum.

Bütün kavramların bir kargaşa içine sürüklendiği bir dönemde siyasi partilerin niteliğini salt seçmen kitlesinin tabanına göre, yani bir partinin sol mu yoksa sağ mı olduğunu buna göre tanımlayan İdris Küçükömer'in yaklaşımına kapalıyım.

Biraz daha genişleteyim: Evrensel aydınlanma değerlerine karşı çıkan bir "sol" olamaz. Biraz önce söylediğim sınıfsal tavırdan kopuk bir sol olamaz. Nihayet dünya ekonomisinin bağımlı çevresinde yaşıyorsanız bağımsızlık arayışından kopuk olan, yani emperyalizme karşı tavır almayan bir sol da olamaz. Bazen "laiklik" diye özetlediğimiz çizgi Türkiye Cumhuriyeti bağlamında aslında evrensel aydınlanma geleneğini izlemek anlamına gelir. İsmet Paşa veya Deniz Baykal'ın CHP'si gibi sadece bu geleneğe sahip olunarak "sol" olunamaz.

1970'li yılların CHP'sinde olduğu gibi diğer öğelerin de bulunması gerekir. O yıllar bize göstermiştir ki, aydınlanma geleneğini benimsemek, emekçiler lehine bir

sınıf çizgisi izlenirse, halk sınıflarıyla bütünleşmeye engel olmamıştır. Ayrıca, İslami temaları kullanarak, dahası tarikat-cemaat bağlantılarıyla aydınlanma geleneğini açıkça reddetmek, sadece belli bir konjonktürde sağlayabildiği kitle desteği nedeniyle "sol" sayılamaz.

Bu yüzden geleneksel muhafazakâr ideoloji ile beslenmiş DP, AP ve AKP'nin halk sınıflarının desteğini kazandığı her konjonktür büyük bir ideolojik ve politik sapkınlık anlamına gelir. Esasen, "sol"un diğer iki kriterinden birini oluşturan sınıfsal pozisyonu bu partiler daima reddetmişlerdir. "Bağımsızlık" ölçütü bakımından da, Batı karşıtlığı ile antiemperyalist pozisyon arasındaki kritik ayrımı gözetirseniz, Türkiye'nin geleneksel partilerinin genellikle kırık not alacağını kabul edersiniz.

Özetle siz CHP'nin geçmişte gerçekten sol bir parti olduğunu, dolayısıyla bugün de olabileceğini düşünüyorsunuz.

Ecevit'in ilk dönemi yani CHP'nin 7-8 yıllık deneyimi için bu doğrudur. Bugünlerde "laiklik" diye anlaşılan aydınlanma geleneğini benimsemiş bir siyasi hareketin halk kitlelerinin de desteğini kazanabileceğini, kısacası, Avrupa tipi bir sol-sağ ayrımının Türkiye'de olabileceğini gösterdi.

Avrupa'da da bu ayrışımda "sol" çizgiyi siyasete taşıyan bir büyük parti her ülkede vardır. Bu, Fransa'da, İspanya'da sosyalist partilerden, Almanya ve İskandinavya'da sosyal demokrat partilerden, İngiltere'de İşçi Partisi'nden, istisnaen bazen komünist partilerden oluşuyor. Sağda da esas olarak egemen sınıfların ideolojisi-

ni benimseyen, ancak orta sınıfların, profesyonel katmanların, beyaz yakalıların desteklerini de sağlamaya çalışan partiler var. Türkiye'yi Avrupa türü siyasal yelpazeleşmeye dönüştürme fırsatı böyle doğmuştu.

Sizin CHP ile fazla muhabbetiniz olmamıştır, buna rağmen bu partinin 1970'lerdeki dönüşümüne niçin bu kadar önem veriyorsunuz?

Türkiye'nin Batı Avrupa türü bir siyasi yelpazelenmeye geçmesine ben CHP'nin güçlenmesine katkı yaptığı için değil, sosyalist solun gelişimine de katkı yaptığı için önem veriyorum. "Sol" kriterlerine baktığımızda, sosyalist sol daima var olmuştur, ancak sol yelpaze içinde yalnız kaldığı konjonktürler onun gelişimi için çok elverişsiz şartlar içermiştir. Sola kayan büyük bir merkez partisi, sosyalist olan ve olmayan solun bütünüyle gelişimi için olumlu koşullar yaratıyordu.

Türkiye toplumunun bütününde halk sınıflarının laik aydınlanmacı dünya görüşüyle bu dönemlerde barışık olmaları anlamına gelir. Bu nedenle 1970'li yıllarda sola kayan CHP büyük önem taşır.

Benim CHP ile ilişkilerime gelince, 1960'lı, 1970'li yıllarda daima sosyalist akımların içinde, kenarında yer aldım. Yayınlarımın, katkılarımın Marksist çizgide olduğu açıktır. Bu nedenlerle CHP ile hiçbir zaman yakın ilişkilerim olmadı, örneğin Ecevit'in beyin takımını oluşturan (ve bazı arkadaşlarımın yer aldığı) Göreme Sokak grubuna katılmadım, davet de almadım. 1980'li yılların ortalarında Almanya'daki Türk derneklerinin bir daveti sonunda Ecevitler, gazeteci Haluk Şahin ve ben iki hafta kadar birkaç şehirde konuşmalar yaptık. Benim sosyalist

çizgimi zaten biliyordu, o konuşmalarda da aramızdaki farklılıklar ortaya çıktı. Herhalde bu nedenle Bülent Bey, o günlerde hemen hemen baş başa sohbet edecek hiçbir fırsat yaratmamak için özen gösterdi. Başka vesilelerle de bir araya hiç gelmedik. Arkadaşlarımız CHP hükümetlerine, bürokrasinin üst katlarına girdiler, onlarla ilişkilerim elbette sürdü, ancak çalışmaların içinde yer almadım.

Buna karşılık rahmetli arkadaşım, Ecevit'in Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün'den gelen farklı bir davete olumlu yanıt verdim. 1978-1979 yıllarında UNCTAD çalışmalarında, Birleşmiş Milletler çerçevesinde düzenlenen uluslararası ekonomik konferans ve kongrelerde TC delegasyonları içinde yer aldım, bu toplantılarda Türkiye'yi "Üçüncü Dünyacı" bir çizgiye getirmek doğrultusunda, örneğin 77'ler Grubu denilen gelişmekte olan ülkeler grubuyla paralel hareket etmesine katkı yapmaya çalıştım. Bu deneyimlerimi daha önce anlatmıştım.

1973 sonrası CHP'nin sola açılma çizgisinin 12 Eylül sonrasında izdüşümleri olmadı mı?

12 Eylül darbesinin egemen sınıflar açısından ana başarısı 1970'li yılların sonunda gerçekleşen sol filizlenmenin kökünе kibrit suyu dökmekti. Bu pek kolay olmadı. 12 Eylül rejimi ve onun emek karşıtı ekonomik ve sosyal politikalarda kesintisiz bir devamı olan ANAP iktidarının barutu 1988'de tükendi.

Tartışmış olabiliriz ama tekrarda zarar yok. İşçi sınıfı ve köylülüğü ilgilendiren bölüşüm göstergeleri de 1988'de dibe vurmuştur. Bu göstergeler ne zaman zirvededir? Kullanılan göstergeye göre 1976 ile 1979 ara-

sında bir tarihte bölüşüm göstergeleri emek açısından zirveye ulaşır. 1983 sonrasında Turgut Özal bugünkü AKP'yi kısmen hatırlatan sınıfsal olmayan bir popülizm uygulamaya çalıştı. Ücretleri, destekleme politikalarını baskı altında tutarken, imar aflarıyla, belediyecilikle, kentsel rantlara karşı yoksulların iştahını artırarak, vergi iadesi ve Fak-Fuk-Fon uygulamalarıyla fakir fukarayı sınıfsal konumları dışında "gözetme" uygulamaları izledi. Kısmen de başardı. Örneğin 1987 yerel seçimlerini kazandı. Ancak, oraya kadar...

1988 sonrasında SHP lideri Erdal İnönü, Ecevit'in önceki işlevini çok kısa bir zaman aralığında üstlendi. Halk sınıflarının ekonomik durumlarında gerçekleşen on yıllık bir bozulmaya karşı 1988-1989 kalkışmalarının rüzgârına dayandı. 1989 yerel seçimlerinde tüm büyük kentlerin belediyelerini SHP kazandı, birinci parti oldu. Ecevit'in 1970'li yıllardaki kitle tabanı SHP'ye yöneldi.

Ama tabii çok daha düşük bir oy oranıyla.

Öyle, ama bir kere birinci parti oldu. Bu önemlidir. İkincisi de Ecevit'in DSP'si ile oyları paylaştı. Dolayısıyla ikisini toplarsan 1977'ye yaklaşılmış olabilir. 1989'da, adeta 1974-1977 konjonktürü yeniden canlanıyor gibiydi. 1989 sonrasında kritik bir dönemeç var. Bu dönemeçteki seçenekleri, SHP'nin tereddütlerini daha önceden anlattığım için şimdi tekrarlamayacağım.

Sadece şunu ekleyelim: Karar veremedi İsmet Paşa'nın oğlu. Bütün sınıfsal içgüdüleri onu düzenden yana tavır almaya itiyordu. Öyle yaptı ve 1991 seçimlerinde üçüncü parti oldu. Oy kaybına yol açan etkeni, bence, bazılarının yaptığı gibi seçimlerde HEP'le işbirliği

yapmasına değil, 1973-1979 arasında Ecevit'in yaptığı "halk muhalefetinin sözcüsü olma" seçeneğini açık seçik üstlenmekten kaçınmasına bağlamak gerekir.

Erdal İnönü esasen siyasete fazla ısınamadı...

İsmet Paşa'nın oğlu siyasetin kirlerini de kaldıramadı. Sivas katliamında sorumluluğu vardır. Başbakan yardımcısıdır. Olaylardan haberdardır. Demirel Çankaya'da, Tansu Çiller başbakanlıktadır. O olayları derhal bir helikoptere binip, oradaki garnizonu harekete geçirip önleyebilirdi. Yürekli değildi. Tansu'nun başbakanlığında onun yardımcısı olmayı da midesi kaldırmadı. Öte yandan Deniz Baykal'ı iki kere kongrelerde yenilgiye uğratmasına rağmen Baykal kesintisiz gagalayıp durdu İnönü'yü. Ama Tansu Çiller bir yanda, Deniz Baykal öte yanda, Sivas'ta veya başka yerlerde mücadele edilmesi gereken şeriatçılar dört bir tarafta... Bunları midesi kaldırmadı. Çekti gitti.

Baykal'ın yapamadığı fırsatçılığı AKP yapıyor

CHP-SHP hareketinin neoliberalizmle uzlaşmasında ekonomik krizler rol oynamadı mı?

1994 yılında da partisi adına ekonomik krizi yönetme görevini Karayalçın, Çiller'le birlikte üstlendi. O tarihten sonra orta sol partilerde, yani ister SHP'de ister DSP'de hatta ister CHP'de olsun, alternatif ekonomik ve sosyal politika arayışları bitmiştir. İşte bu büyük bir tarihi fırsatın kaybolması anlamına gelir. Bu fırsatı yeniden yaratma imkânı son defa DSP hükümetinin Türkiye'yi

sürüklediği 2001 krizi sonrasında CHP için doğdu. Kişilik olarak Baykal'ın 1973-1979'un Ecevit'i gibi dağa taşa Karaoğlan yazdırtacak bir karizması yoktu. Ama halk muhalefetinin sözcülüğüne soyunma denemesini yapmaması için hiçbir nesnel, öznel engel yoktu. Yani o ağır kriz koşullarında sırf kariyerist motivasyonlarla köylülüğe, gecekondu ahalisine, işsizlere, emeklilere, kayıtlı, kayıt dışı işçilere, sınıf terminolojisiyle halkın nefretini siyasete, belki de iktidara taşıma fırsatçılığını yapmayı düşünebilirdi. O fırsatçılığı AKP yapıyor. Halk sınıflarının nefretine binerek iktidara geçme fırsatını kullanıyor.

Baykal'ın mayası halk sınıflarına açılmaya müsait değil.
AKP devrimci hareketlerin geleneklerini taban örgütlenmesinde tekrarlayarak kazandı

Baykal'dan bunu beklemek gerçekçi mi?

Baykal'ın mayası halk sınıflarım açılmaya müsait değil. Esas olarak burjuva ideolojisine teslim olmuş bir kişidir.

AKP ise eski DP-AP geleneğinin farklı bir versiyonunu izledi. Yani bu sefer bir yandan öncekilere göre tarikat-cemaat bağlantıları üzerine daha fazla siyaset oluşturarak, bir yandan da çeyrek yüzyıl öncesindeki devrimci hareketlerin geleneklerini taban örgütlenmesi düzleminde tekrarlayarak büyük bir zafer kazandı.

Hükümetteki üç parti, DSP, MHP, ANAP parlamentodan tasfiye edildi. Neoliberalizmle özdeşleşmiş olan diğer parti yani DYP de, ayrıca RP de tasfiye edildi. Bir seçimde beş partinin birden tasfiyesine dünya demokra-

si tarihinde rastlanmamıştır. AKP de kitle nefretinin sırtına binerek ve varoşların, köylerin oylarıyla iktidara geldi. Önceki parlamento dışında kalmış olan CHP de okumuş yazmış orta sınıfların ve beyaz Türkler'in oylarını toplayarak ikinci parti olarak Meclis'e girdi. Laiklik, anti-emperyalizmden çok şoven milliyetçiliğe kayan bir dış siyaset ve neoliberalizmle örtülü bir uzlaşma sinyali vererek sınıfsal muhalefet çizgisinden itinayla uzak durmak... Bu öğelerle sol bir parti olma seçeneği reddedilmiştir.

Peki, İslamcı bir parti halk muhalefetini gerçekten temsil edemez mi?

DP, AP ve sonra DYP geleneği, (Demirel'in sınıf kavgası koşullarda kurduğu ittifaklardan doğan sorunlar bir tarafa) bir ayakları ile modernleşmeci, bir ayaklarıyla tutucudur. Modernleşmeyi reddeden, dahası, aydınlanmacı gelenekle açıktan mücadele önceliği taşıyan bir İslamcı geleneğin siyasi iktidara gelmesi ideolojik bir hegemonyayla tamamlanırsa, halk sınıflarının büyük bir travmadan geçmesi kaçınılmaz olur. Emeğiyle geçinmek dışında seçeneği olmayan insanlar artık sorunlarını algılarken, çözüm yolları ararken tavır ve reflekslerini sınıfsal konumları dışında ifade etmeye sevk edilirler.

Bu konuda çarpıcı bir örnek vereyim size. Eğitim-Sen'in bir toplantısında Ankara'nın varoş semtlerinde öğretmenlik yapan bir sosyal bilimler öğretmeninin bir konuşmasını aktarıyorum. Sınıfında ders verirken, "Türkiye'de dini duygular yoksul insanlarda daha güçlü," anlamına gelecek bir ifade kullanmış. Öğrencilerinden biri de, "Allah'a şükür ki yoksuluz," tepkisinde bulunmuş. İşte, sınıfsal refleksin nasıl yok olduğuna dair tipik bir

örnek. Bu Türkiye'nin giderek Ortadoğu toplumlarının kolektif psikolojisine ve ideolojik koşullanmalarına sürüklenebileceğini gösteren bir olgudur.

Süleymancı tarikatına ait Kuran kursunun kız öğrencileri çöken bina altında kalıp ölünce, babalarının "Ne mutlu onlara ki namuslarıyla şehit oldular," diyerek felaketi sineye çekmeleri, sorumlulardan hesap sormamaları, şikâyette bulunmamaları ne anlama geliyor? Bu zihin yapısıyla vatandaşlık bilinci, demokrasi kültürü, hatta demokrasinin kendisi mümkün müdür?

Ortadoğu toplumlarında yoksul insanları ezen toplumsal bunalımlardan kaynaklanan tepkiler, refleksler, içte ve dışta sömürünün kaynağını oluşturan sınıf düşmanlarını ve emperyalizmi hedef almıyor. Batı kültürlerine, onları temsil eden aydınlara, seçkinlere, "modern" hayat tarzlarına karşı tepkiler halinde ortaya çıkıyor. Batı düşmanlığıyla antiemperyalizm çok farklı şeylerdir. Yani bu İran'da Ahmedinejat'a, Filistin'de Hamas'a, Mısır'da Müslüman Kardeşler'e iktidar yollarını açar. Pakistan'da mezhep ve tarikat kökenli karmaşa ve kargaşalar, Irak'ta Şii-Sünni fanatizminin kan dökmesi, o alttan kaynayan dini akımlara karşı zar zor ayakta duran baskıcı ve uydurma laik iktidarlar ortadan kalkar kalkmaz toplumları biçimlendiriveriyor. Bu Ortadoğu türü dönüşümlerin yumuşak bir versiyonuna Türkiye de sürükleniyor.

Bir anlamda neoliberal küreselleşmeye karşı halk tepkilerinin patlak verme biçimi bunlar.

Bu tür tepki biçimleri Ortadoğu'ya özgü değil. Örneğin ABD'de büyük sermayeyi temsil eden sağ kanat

Cumhuriyetçiler, "değer yargıları" dünyasında beyaz işçi sınıfının tutucu özellikler taşıyan tavırlarını kaşıyarak seçmen tabanlarını genişletme yöntemlerini izlemişlerdir. Silah taşıma özgürlüğü, kürtaj, yabancı düşmanlığı, azınlık hakları gibi konularda kültür savaşları diye adlandırılan bir çatışma alanı, ekonomik çıkar karşıtlıklarına dayalı mücadele alanlarının yerine geçmiştir.

Dolayısıyla egemen sınıflar bu türden gündem kaydırmalarını pek severler. Ancak Ortadoğu'da problem ve sonuçları daha ciddidir. Halk, küreselleşmeden kaynaklanan baskılarla karşı karşıyadır. Emperyalizm ve yerli egemen sınıflardan kaynaklanan yoksullaşma, dışlanma, yabancılaşma şokları karşısında çaresizleşir. Ancak sorumluluğu emperyalizmde, yerli burjuvazide, neoliberalizmde değil, Batı'da arar, Batı'nın değerler sistemi, aydınlanma geleneği başta, külliyen reddedilir. Batı hayat tarzını ülkenizde sürdürenlere tepkiler öne çıkar. İnsanların yedikleri, içtikleri, ramazanda oruç tutan tutmayanlar, kadınların giyim-kuşamı, erkeklerle ilişkileri... Bu alanlara uzanan tepkiler aslında sınıfsal kökenli olan tepkileri, egemen sınıflar ve emperyalizm için zararsız alanlara yöneltir. AKP'nin Türkiye'ye getirdiği veyahut da AKP'yi iktidara getiren ikilem ve açmaz budur.

Yani ekonomik ve sosyal anlamda tutucu olan bir gündemin halk sınıflarınca benimsenmesine yol açan ideolojik bir dönüşümün içindeyiz. Öte yandan benzer şoklar karşısında insanlığın sosyal mücadeleler tarihiyle uyum gösteren tepki biçimleri, mesela Latin Amerika'da çıkıyor. Latin Amerika'da sosyalist, sosyalizan veya daha önce tanımladığım ölçütlere göre sol akımlar direnme hareketlerini temsil ediyor, zaman zaman iktidara geliyor. Ilımlısından radikaline uzanan bir yelpazede, ancak

hepsi sol olarak nitelenebilecek hareketleri kastediyorum.

Türkiye'de sessiz bir karşı devrim gerçekleşiyor

Türkiye'de örneğin 1989'da patlak veren işçi sınıfı kalkışmalarında gözlemlediğimiz direnme biçimleri bugünkü Latin Amerika'da gözlenen solcu mücadele yöntemleriyle paraleldi. 15 yıl içinde halk tepkileri biçimleri ve içerikleriyle Latin Amerika türlerinden Ortadoğu'ya kaydı. Bu nedenlerle mesela AKP'nin ikinci zaferini Türkiye'de demokratik devrim tamamlandı diye yorumlayan arkadaşları anlamam mümkün değildir. Türkiye'de tam aksine sessiz bir karşı devrim gerçekleşiyor. Bu karşı devrimin yarattığı sorunları sosyalist solun tek başına aşması mümkün değil. Teslim olmak aşmak anlamına gelmiyor. Teslim olmak sürüklenip gitmek anlamına geliyor.

Demokrasi az veya çok oy almak meselesi değil, cemaate, tarikata dayalı demokrasi olmaz. AKP'nin temsil ettiği akımın tasfiye edilmesi lazım, yöntem ne olursa olsun...

Bu tartışmanın arka planında demokrasi anlayışlarındaki farklılıklar da yatmıyor mu?

Tabii her şeyin önünde demokrasi sorunsalı var. İstanbul'dan geldiğiniz için ben tabii sizden ürküyorum. Kendi oğullarım var, babaları altmış küsur yıl önce komünizmden hapis yatmış oğullarım yaşlarında amca çocuklarım var. Bunlarla konuşurken de ürküyorum ba-

zen. Nezaketlerinden mi ses çıkarmıyorlar? Babadan kalma sosyalist refleksleri ne kadar ayakta diye tereddüde sürükleniyorum.

Ben bu tür bir demokrasi ile hiçbir zaman uzlaşamam. Yani "Türkiye'de oyların yüzde 47'sini almıştır, konu kapanmıştır," söylemiyle benim uzlaşmam mümkün değil. Bir kere cemaat ve tarikatlara bağlı insanlara dayalı bir demokrasi olamaz. Çünkü biraz önce değindiğim Süleymancılar örneğinde olduğu gibi bu bağlantılar içindeki insan özgür birey değildir. Bunu, demokratik kitle örgütlerindeki, sendikalardaki, üretici birliklerindeki, meslek kuruluşlarındaki, sol siyasi parti ve derneklerdeki bireylerle karşılaştıramazsınız. Zira bu örgütlerde birey hâlâ ve sonuna kadar bireydir. Sol örgütlerde bazılarının adeta patolojik olarak gördüğü yoğunlukta tartışma ve fikir ayrılığı da bunu göstermiyor mu? Sosyalist gelenek özgür insanların geleneğidir. İnsanlar birey olarak tartışmalara katılırlar, kararlar alındıktan sonra disipline uyar veya uymazlar. Ama cemaat ve tarikatların giderek ağır bastığı bir parlamenter sistemin irade ve seçim özgürlüğüne dayalı bir demokrasi olduğunu söylemek mümkün değil. Benim bu türden bir demokrasi anlayışına hiç saygım yok. Örgütsüz halktan demokrasi çıkmaz.

Halkın ekonomik toplumsal çıkarlarını izlemek üzere fiilen örgütlü olmadığı bir toplumun ürettiği parlamenter rejimi demokratik olarak nitelendiremem ve bu sistemin yarattığı sonuçlarla uzlaşmam mümkün değil. Türkiye'nin demokrasiye geçmesi için bugün AKP'nin temsil ettiği politik ideolojik akımın yıkılması lazım. Bu hangi yöntemle olursa olsun. İdeal beklentim halk sınıflarının yeniden örgütlenerek AKP'nin yenilmesidir. Ama

mesela Anayasa Mahkemesi AKP'yi kapatır ve bu da AKP'nin temsil ettiği siyasi İslam akımının tasfiye sürecini başlatırsa bu da iyi bir şeydir. Refah Partisi'ni zayıflattığı için benim 28 Şubat ile ilgili değerlendirmem olumsuz değil.

AKP tasfiye edilmeli derken askeri darbeyi bir seçenek olarak söylemiyorum

AKP tasfiye edilmelidir derken askeri darbeyi de bir seçenek olarak savunuyor musunuz?

Bunu söylemiyorum. Zira darbe bu sorunları kalıcı olarak çözmez; sadece erteler, dondurur, ileride daha ağırlaşarak geri gelmesine yol açar. Ama sol siyaset insanların olduğu her yerde, her düzlemde yapılmalıdır. Askerin saflarında da yapılmalıdır. Siyasetin askerlere taşınmayacağına dair bir tabu mu var? Tarikatların orduya sızmasına karşı duyarlılığı destekleyeceksiniz. Bu duyarlılığı sığ hukuk normlarıyla aşındırma eğilimlerine karşı çıkacaksınız. Bu eğilimlerin antidemokratik özünü teşhir edeceksiniz. Aydınlanmacı geleneğin Cumhuriyet'in bir şanlı edinimi olduğunu, ancak bunun Kenan Evren'in Atatürkçülüğü ile aynı şey olmadığını açıklayacaksınız. 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinin kirli sicillerinin askerler tarafından algılanmasını, eleştirilmesini isteyeceksiniz.

Kürt sorunu konusunda ne düşünüyorsunuz?

Toplumun sorunları konusunda en önemli tıkanıklık Kürt sorununun çözümü üzerindedir. Sol siyasetin Kürt sorunu üzerinde de askerlerle iletişim kurması gerekiyor.

Örneğin Türkiye toplumunun yakın geleceği için en tehlikeli olasılıklardan biri DTP'nin tasfiyesidir. Güneydoğu'da hükümetin tarikatlar, cemaatler, aşiretler, Fethullahçılar, Hizbullah aracılığıyla DTP'ye dönük halk desteğini yok etme çabası, asker-yargı ittifakıyla DTP'nin ve Kürt partilerinin kapatılmasıyla birleşirse ne olacak?

Anlaşılması güç bir şovenizme savrulan CHP Güneydoğu'yu kaybetmiştir. O hatasından dönmek için çok geç kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin üretim ilişkileri, toplumsal yapı ve değer sistemleri bakımından en geri bölgesi kökten dincilliğin, siyasi İslam'ın kalıcı bir biçimde kontrolü altına girecek. Ve seçim sisteminin özellikleri dikkate alınırsa, başka bir kazaya uğramadığı takdirde AKP'yi iktidardan uzaklaştırmak fiilen imkânsız olacak.

DTP, Kürt hareketinin aydınlanma geleneğine en yakın olan, sola açık bir akımı temsil ediyor

Hükümet-tarikat-asker işbirliğiyle tasfiye edilmek istenen DTP ise Kürt hareketinin aydınlanma geleneğine en yakın olan, sola en çok açık olan akımını temsil ediyor. Laik, antifeodal özellikleri ağır basan ve bu nedenlerle demokrat özellikler taşıyan bir Kürt akımı vardır.

Eskiyi bir yana bırakalım 1960'lı yıllardan sonra sosyalist hareketin içinde Kürtler ön planda yer almışlardı. Bu akım, ağalık, şeyhlik, aşiret ve tarikat-cemaat düzenine, ortaçağ değerlerine karşı mücadele ederek Kürt halkı saflarında güçlü taban oluşturdu. Bu akımın bir kanadının şiddete, silahlı mücadeleye, terôre yönelmesi bir trajedidir. Bu akımı parlamenter siyasete taşımış olan DTP'nin ve önceki, belki de sonraki diğer Kürt

partilerin legal politikadan tasfiyesi kime hizmet edecektir? Güneydoğu'yu bir bütün olarak bir ucu Türkiye Hizbullah'ına, bir ucu da Fethullah akımına uzanan İslamcı köktendinciliğe teslim etmeye askerlerin, yargının katkı yapmasına karşı sol siyasetin mücadele etmesi gerekmez mi? Bu mücadelede, aynı çevrelerin uyarılması temel öncelik taşımalıdır.

DTP, Ortadoğu'nun en ilerici Kürt akımıdır

Kürt sorununun kazandığı sınır ötesi boyut askerlerin ve milliyetçi çevrelerin duyarlılığını artıran bir etken olmuyor mu?

Bugün DTP'nin temsil ettiği gelenek ortadoğu coğrafyası içindeki en ilerici Kürt akımıdır. Fazla abartmayalım. Hem Irak'ın kuzeyinde hem de Türkiye'nin güneyinde geri değer sistemlerinin en yoz biçimleri de var. Kadının konumu, töre cinayetleri başta olmak üzere. Buna mukabil parti tercihleriyle tesettür arasındaki ilişkiyi araştıran bir anket vardı. Hatırladığım kadarıyla DTP'ye oy verenlerin İslami biçimde tesettür oranının AKP'ye ve MHP'ye oy verenlerden daha az olduğunu hatırlıyorum. Bunları sadece sembolik, önemsiz şeyler gibi görmeyelim. Türkiye'de modern, isterseniz aydınlanmacı dünya görüşüne yakın bir Kürt hareketinin var olması bir talihtir. Türkiye İşçi Partisi'nin içinde çok saygın, Türkiye'nin sosyalist mücadelesine katkı yapan değerli, pırıl pırıl Kürtler vardı. Tarık Ziya Ekinci gibi insanlar Türkiye için bir şanstı. Ama Kürt hareketinin bugünkü bölünmelerini soracak olursanız, bu konularda fazla bilgim yok.

Yine de DTP'nin temsil ettiği eğilim için iyimsersiniz.

Kısaca tekrarlayayım: Türkiye'nin demokratik, laik, sola açık özellikleri ağır basan bir Kürt hareketine ihtiyacı var. DTP bu özellikleri taşıdığı ölçüde ona destek vermemiz gerekir. Eğer bu geleneği şiddetten, silahtan arındırabilirsek ve Türkiye Cumhuriyeti ile Türk halkı ile kaynaştırabilirsek büyük bir başarı sağlamış oluruz. Bir kere Türkiye'nin aydınlanmacı, laik geleneğinin bir öğesi ve güvencesi olacaktır. İkincisi, Türk ve Kürt emekçileri arasındaki yapay ayrımın giderilmesine katkı yaparak solu güçlendirecektir. Üçüncüsü bölünme eğilimlerine son verecektir. Dördüncüsü de Ortadoğu Kürtlerinin en kalabalık, en gelişkin, kültürel ve ideolojik anlamda en ilerici öğesi Türkiyeliler olduğu için Barzani, Talabani aşiretlerinin Irak'ını Türkiyeli Kürtler için bir çekim merkezi olmaktan çıkaracaktır. Tam aksine, Türkiye, Ortadoğu Kürtleri için bir çekim merkezi olacaktır.

Samimi kanaatim şudur. Kürt bölgelerine Hizbullah veya Fethullah'ın hâkim olması telafisi imkânsız bir dönüşümün ilk adımı olacaktır. Bunun dışındaki tüm seçenekler ehvendir. Ancak bunu önlemek için öbür tarafta kafaların değişmesi lazımdır.

Öbür taraf derken?..

CHP tarafını, askerler tarafını, devlet aygıtını, bürokrasiyi, kendini Kemalist olarak nitelendirenleri kastediyorum. Algılamalar bakımından bu çevrelerde büyük bir kafa açılması ihtiyacı var. Bu açılmayı başlatan yine CHP olabilir. Çünkü sözünü ettiğim diğer çevreler-

le ideolojik iletişime en yakın olan hareket odur. DTP ile mücadele ederken PKK ile mücadele ettikleri iddiasıyla mesafe alınamaz. Eğer Kürt sorununun çözümünde tren tamamen kaçmamışsa sözünü ettiğim çevrelerin uyanması gerekir. İnisiyatifin AKP'nin elinde görünmesi de büyük bir ayıptır.

Ama şu anda tamamen öyle.

Büyük bir ayıptır. Çünkü doğru teşhis edelim. AKP'nin dayandığı siyasi İslam'ın ne demokrasiyle ne de milliyetçilikle en ufak ilgisi yok. Bu gelenek, "Bizde kavmiyet yoktur," diyor. Tayyip Erdoğan da bunu bir kere, sanırım Sudan'da söylemişti. Kavmiyet olmayınca Türkleri, Kürtleri birleştiren ortak nokta İslam olacaktır. Kürt toplumunun taleplerini böyle aşabileceklerini sanıyorlar. Milliyetçi önyargıları olmadığı için belki de başarılı olurlar.

Türkiye dışındaki İslamcı Kürt akımlarıyla ilişkileri geliştirir, Kürtçeyi serbest bırakır. İslam birleştirici öğe olarak otaya çıkar, gerilimleri yumuşatır. Türkiye'nin diğer egemen siyasi akımları, devlet faşizminin belirlediği ideolojik perspektiflerin baskısına teslim oldukça alternatif çözümler imkânsız hale geliyor. Bu açılım yapılmadığı sürece iyimser olamıyorum. DTP içinde örneğin Aysel Tuğluk'un Kemalizm'e, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş geleneğine saygıyla yaklaşan, iletişim kurma gereğini vurgulayan yazılarını okudum. Bu tür mesajları okumayı reddeden bir çizgi diğer tarafa egemen olacaksa Türkiye'de de bir umut yok gibi görünüyor bana.

AKP son dönemde Güneydoğu ile bağlantı kurabilen tek büyük parti olarak görünmeye başladı.

Taban örgütlenmesi bakımından varoşlarda çok başarılı olduğu malum. Benzer yöntemlerle Güneydoğu'da da gelişiyor. 12 Eylül rejimi de İslam'dan birleştirici harç olarak faydalanmak istedi. Şimdiki siyaset, bir yandan tarikatlardan, bir yandan da devlet kurumlarını kullanma imkânından yararlanarak bu yönelişi daha ileriye taşıyor. Asker de bir yerde bu politikayı destekliyor gözüküyor.

Güneydoğu'da asker şeriatçılıkla mücadeleyi artık bırakmış durumda. Amerika'nın çözümü de bu doğrultuda.

Zaten askeri derin devlet Güneydoğu'da Hizbullah'ı örgütlemişti PKK'ya karşı. Hizbullah'ı desteklemek Amerika'nın Afganistan'da geçmişte Taliban'ı desteklemiş olması gibi bir şeydir. Sonunda bu hareketlerin kontrol edilemez ivmeleri var. Bir yere kadar yönlendirirsin. Devlet ve askeriye orada sonunda kontrol edemeyeceği canavarlar yaratma konusunda İslamcılarla işbirliği yaptı. Sen ne kadar kendini laikliğin muhafızı telakki etsen de bir noktadan sonra nihayetinde bir halk ordususun. Herkesin askerlik yaptığı bir kurumdur ordu. Sonunda senin tabanın da külliyen tarikat erbabından oluşursa, fildişi kulende ne kadar kalabileceksin? Yarattığın canavar seni de yutacak sonunda. Cüneyt Ülsever gibi eskiden AKP'yi desteklemiş bir liberal yazar bile fark ediyor ki AKP'nin taban örgütlenmesi Milli Görüş hareketine dayanıyor. Sormak gerekiyor. Niçin hiçbir cuma namazı çıkışında Filistin halkına karşı uygulanan çok ağır zul-

me, Irak'taki Amerikalıların Felluce ve başka yerlerdeki katliamına, Amerikalıların Ebu Garib'deki ve Guantanamo'daki işkencelerine karşı protesto gözlemedik?

Görülüyor ki taban örgütlenmesi ile üst düzey örgütlenmesi arasında çok sıkı emir-komuta zinciri var. Özgür, demokratik iradeyi İslamcı akımlarda arayanlar, bu örnekten uyansınlar. Bu tür emir-komuta zincirleri Türkiye sosyalistleri saflarında hiç olmadı. Bir ayakları İslami solla haşır neşir olan Nuray Mert gibi yazarlar bu ikilemi vurguluyorlar ve "Nerede İslamcılar?" diye soruyorlar. Sosyalist gelenekten gelenler, Irak'taki ABD'nin, emperyalizmin gerçek yüzü olduğunu biliyorlar. Doğrudan emperyalizmle mücadele etmeden Batı'nın din, kültür, yaşam tarzı sembolleriyle mücadele etmenin anlamsız olduğunu algılıyorlar.

Laikliğe büyük ölçüde soldan bakarak önem veriyorsunuz?

Laiklik her şeyden önce sosyalistlerin sorunudur. Halk katmanlarının laik ve sosyalizan bir muhalefete itibar ettiği dönemler olmuştur Türkiye'de. Bu, Türkiye'de işçi hareketi ve keza işçi hareketinin dışındaki sol ve devrimci hareketler için geçerlidir. Büyük kitleleri sürükleyen 1 Mayıs'lar oldu. 15-16 Haziran kalkışması oldu. Daha yakın geçmişte, Zonguldak yürüyüşleri, bahar eylemleri oldu. Türkiye işçi sınıfı bu eylemlere katıldığında dinsiz miydi? Hepsi dindar insanlardan oluşuyordu. Ama onların dini inançları Türk toplumunun geleneğinde var olan ve laik yaşam tarzıyla uyuşma halinde olan halk İslam'ı idi. Yani sınıfsal konumunun etkilediği dünya görüşleriyle dini inançları ayrı mekânlardaydı.

Dini düşünce o insanlarımızın özel hayatını oluşturuyordu. Onun için halk sınıfları nezdinde laik hayat tarzının tasfiyesi doğrultusunda atılan her adım Türkiye'de solun da zayıflamasına yol açıyor.

Bu açık gerçeği ne yazık ki liberal sol algılayamıyor. Küreselleşmeye karşı, sermayenin ve emperyalizmin genel saldırısına karşı Latin Amerika ve Türkiye tepkileri arasındaki farkları burada aramak gerek. Tren tamamen kaçmış mıdır? Onu bilemem. Bir büyük ekonomik kriz durumu değiştirir mi? Ben genelde ve Türkiye'de büyük ekonomik ve toplumsal krizlerin solu zayıflattığı düşüncesindeyim. Yeni bir kriz ters sonuç verebilir mi? Emin değilim. Belki daha kötü olur. Daha da kötüye gidebilir.

Daha gidecek yeri kaldı mı acaba?

Gidecek yeri var. Şu andaki Türkiye'deki resmi pozisyonla Mısır arasında fark var mı? Hangisi daha kötü? Mübarek'in Müslüman Kardeşler'i iktidarın hasmı, bizimkinin Müslüman Kardeşler'i ise hasım değil, siyasi iktidarın tabanı... Bizimki tabanını henüz teslim olmadan kontrol ediyor. Taban ise iktidarı er veya geç tamamen kontrol edeceğine inandığı için sokağa dökülüp İsrail'i, Amerika'yı protestolara sürüklenmiyor. İktidar da "İsrail'le konuşmak benim işim, siz karışmayın," diyebiliyor şimdilik. Bir noktadan sonra taban seni tamamen teslim almaz mı? Dikkat ediniz burada Müslüman Kardeşler, Hamas, Irak, El Kaide, Taliban gündeme geliyor. Maalesef Ortadoğu terminolojisiyle Türkiye'nin geleceğini tartışıyoruz.

Yani geleceğe ilişkin öngörüler, örnekler Ortadoğu'dan.

Evet, Bolivya, Şili, Brezilya, Meksika gibi örneklerle, o örneklerdeki sol seçeneklerin terminolojisi ile tartışmıyoruz. Hatta daha da kötüsü Fransa-Almanya terminolojisi ile dahi tartışmıyoruz. Avrupa'daki kaymalar da eski terminolojinin içindedir. Biz burada farklı bir dünyadayız. Artık Pakistan, Mısır, Irak veya Kuzey Afrika dünyası içinde mi geleceği düşünüyoruz? Yoksa bunu tersine çevirecek bir direnme odağı var mı? O nedenden dolayı örneğin Cumhuriyet mitinglerini ben bazı arkadaşlarımızın maalesef algıladığı gibi Nişantaşı, Karşıyaka semtlerinin "beyaz Türklerinin" sorunlarına bağlamıyorum. İyi kötü birkaç yüz bin kişinin plajlarda bikinili, kent merkezlerinde mini etek ile dolaşma veya ramazanda Boğaz'da şarap içme özgürlüğü için toplandığını ileri sürmek büyük bir haksızlık. Bu tür duygulara da hitap etmekle beraber olayı o kadar basite almamak lazım.

"Beyaz Türkler" olarak aşağılanan aydınlık insanlar bundan otuz yıl önce emekçilerle beraber 1 Mayıs'a gidiyorlardı. Yani 1 Mayıs mitinglerinin, daha da açıkçası solun gücü bu birliktelikten geliyordu. Aydınlanmacı geleneği benimseyen, Batılı değerleri ve hayat tarzını korumak isteyen insanlarla emekçi sınıfların birleştiği bir tarih dönemecinden geçtik biz. 1960'lı yıllarda başlayıp 1980'e kadar giden dönem biraz buydu. Anadolu'da nereye giderseniz gidin Cumhuriyet mitinglerinin insanlarıyla diyalog kurarsınız. Karşınıza öğretmen olarak, avukat olarak, doktor olacak çıkacaklardır bu çocuklar.

Türkiye toplumu hızla tutuculuğa savrulurken mühendis-mimar, tabip odalarının, baroların gericiliğe teslim olmamasını bu insanlar sağladı. Halk sağlıkçısı hekimler, bütün dünyada ekonomik tutuculuğun temsilcisi olan doktorların neoliberalizme teslim olmaması doğrultusunda büyük başarılar sağladılar. Bütün bu örgütlerin karmakarışık durumda olduğunu da biliyorum. Bir yandan Kürt hareketi çekiyor. Bir yandan bu Kemalistler çekiyor. Böyle ortada sıkışmış durumdalar. Buna rağmen ayakta tutabiliyorlar örgütlerini. Bu nedenle Türkiye'de solun temel bileşkeleri üzerinde anlaşan insanlar arasındaki şiddetli husumeti gözledikçe birbirinize sevgiyle, hoşgörüyle bakın demek istiyorum. Solun temel bileşkelerinde anlaşanlar için söylüyorum bunu.

Solun temel bileşkelerinde anlaşanlar bile Kürt sorunu gündeme gelince çatışıyorlar.

Yani bu çatışmalar patlak verince benim aklıma, bugünlerde başka nedenlerle bir felaket toplumu haline gelen Zimbabwe geliyor. Afrika ülkeleri için büyük bir şans sayılabilecek az sayıda etnik gruplaşması olan, yani sadece iki büyük etnik grubun yaşadığı bu ülke, bir arada yaşamanın kurallarını bulabilmişti o zaman. İngilizce dışında 1.5 resmi dil vardı. Şona en kalabalık grup ve o resmi dil. Ndebele dili ise bazı resmi işlemlerde kullanılır, ancak resmi dil statüsünde olmadan...

Yani bir Zimbabwe kadar olamayacak mıyız?

Onu diyecektim. Zimbabwe kadar olamayacak mıyız? Resmi işlemlerin bazılarında, hepsinde değil, Kürt-

çenin resmen kullanılması ve bir eğitim dili olması... Böyle olursa Türkiye parçalanacak diyenlerle konuşmak imkânsız değilse bile çok güçtür. Bunlar karmaşık meselelerin, başlangıçta çok güç olmayan çözümleridir. Ama geciktikçe mesele çözülmez hale geliyor.

Bir yandan da Türkiye'nin güneyindeki Kürt devletleşmesinin yarattığı sorunlar var. Orada bile bugünden biraz spekülatif olmakta sakınca görmemeli. Sevmediğim bir adamın, Turgut Özal'ın perspektifine yaklaşmak istemem ama Attila İlhan Atatürk'ün "İki taraf isterse bir Suriye-Türk federasyonu niye olmasın?" diye düşündüğünü belgelemişti.

Türkiye'nin Kürt sorunu üniter bir devlet yapısı içinde olumlu bir çözüme ulaştıktan sonraki bir tarihte bir Türkiye ve Irak Kürdistanı konfederasyonunu gündeme getirmek imkânsız olmayabilir. Türk/Kürt konfederasyonu değil, Türkiye/Irak Kürdistanı konfederasyonundan söz ediyorum. Yalçın Küçük zaman zaman "Musul'u almazsak Diyarbakır'ı kaybederiz," diye bir sloganı, içeriğini işlemeden ortaya atar. Şimdiki Irak coğrafyası içinde dahi, göreceli olarak en laik düzenlemeler Kürt bölgesinde. Ama tabii bunlar spekülatif zihin temrinleri.

Ama şu anda da konuşulan bir şey bu aynı zamanda.

Ama tabii bu tür zihin spekülasyonları sorumsuzluk boyutuna gelmemeli. Arap dünyası ile yepyeni bir çatışma alanı gündeme gelecektir. İran ve Suriye'nin Kürt sorunları var. Yani bir probleme basit bir çözüm getirdiğini zannederken konuyu işin içinden çıkılmaz hale getirmemek gerekir.

Ancak bu boyuta geçince, sorunun Türkiye'deki Kürtlerle sınırlı olmadığı açık seçik ortaya çıkıyor.

Şöyle de düşünebiliriz: Türkiye Kürtleri ekonomik ve kültürel düzlem olarak komşu kardeşlerine göre en iyi durumdadır. Öyle bir çözüm getirelim ki onlar bizi örnek alsınlar. Diğer Kürtler bize özlemle baksınlar. Dil sorunu, otonomi sorunu, yerel özerklikler sorununu ipin ucunu kaçırmadan niçin çözemeyelim?

TC sınırları içinde federasyon düşünmemek gerekir, o bölünmenin ilk adımı olur. Ama başka her konuda problemsiz ve kompleksiz bir düzenleme oluşursa, Türkiye bir çekim noktası olarak görülebilir. Yalnız Türkiye'de demin söylediğim o karmaşık İslamcı, şeriatçı unsurların belirleyici olmadığı, gerçekten demokratik, plüralist bir yapı söz konusuysa bunları konuşabiliriz.

1970'li yıllar sonrasını düşünürsek, Ecevit'in solunda sol var ve en azından geniş hatlarıyla birleşmiş durumdalar. Ama 1980'li yıllardan sonra halkın dayanacağı bir şey yok. Kendi örgütlenme biçimleri yok gözüküyor. Yaptığınız AKP analizinde bir şey dikkatimi çekti. Bir dinci akım çıkıyor, yine aynı halka gidiyor. AKP halkın taleplerine sahip çıkar görünüyor ve başarılı oluyor. Dinci akımların feodal ilişkilerle bağlantısı, oradan aldığı bir kuvvet yok mudur? Şerif Mardin diyor ya: "Öğretmen yenildi, şeyh kazandı." Dava yeni görünebilir. Ama tüm Cumhuriyet'e yayılan bir kavga söz konusudur. Kendi memleketlerimize gidince fark ediyoruz ki bizim bildiğimiz dönemlere göre çok fazla dincileşme var, bu sayıda kara çarşaflı kadın görmemiştim ben. Memleketin dokusundaki bir şeyleri kaşıyıp buraya getirmek nasıl açıklanabilir?

Çok zor sorular, tam yanıtlamak mümkün değil. Ama biraz "serbest atış" yapabiliriz. Bir kere 12 Eylül çok kötü bir dönüm noktası oldu. Daha sonraki, yani 12 Eylül furyası geçtikten sonraki dönemde Türkiye, dinci akımların güçlendiği İslâm dünyasının şablonundan bağımsız olarak bir Latin Amerika ve örneğin Yunanistan şablonuna kayabilir miydi? Yunanistan'da sağ ve sol ayrımları geleneksel Avrupa şablonuna uyuyor. Komünist, sosyalist partiler, PASOK var. Bir de geleneksel sağ partiler var. Yani Türkiye İslam dünyasındaki savrulmanın dışında kalarak bu doğrultuda gelişebilir miydi? Ayrıca Türkiye neresidir? Avrupa, Latin Amerika Hıristiyan dünyalardır. Avrupa'da kilisenin etkisinin zayıfladığı söyleniyor. Esasen oralarda din, büyük aydınlanma dönüşümlerinin sonunda değişimlere uğramıştır. Eksik, yarım kalmış da olsa belli bir aydınlanma sürecinden geçmiş olan bizler, son tahlilde Avrupalı mıyız? İslam dünyasında mıyız? Güç sorular bunlar.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü konusuna bir daha dönelim isterseniz. Bu çöküşe neden olan en temel unsurlar neydi? Sovyet ekonomisinin temel çelişkileri neydi?

Bir kere, reel sosyalizmin çöküşünü çok acı ve hazin bir olay olarak gördüğümü söylemem lazım. Sınıflı toplumlar ve onlara bağlı olarak sömürü, eşitsizlik, adaletsizlik olguları ortaya çıktıktan bugüne kadar uzanan uzun tarih içinde insanlığın daha iyi bir toplum düzeni için evrensel özlemi, bu çöküntüyle çok ağır bir darbe yedi. Bu özlem elbette son bulmadı, ancak sosyalizmi kendi ölçüt ve tanımlarına göre gerçekleştirmiş olan bir rejim son buldu. Aynı rejim, en azından maksimum

programında, kâğıt üzerinde de olsa, komünizmi, dolayısıyla eşitsizliğin tamamen son bulduğu ve devletsiz bir toplum biçimini hedefliyordu. Elbette resmi söylemle gerçek hayat arasında çok büyük uçurumlar vardı, ama resmi söylemin, resmi ideolojinin içeriği de tamamen ihmal edilemez. Yakından izlemeye çalıştığımız bu toplum, bizi sürekli olarak hayal kırıklığına uğratıyordu. Ama bazen olumlu sürprizlerle de karşılaşıyorduk. Ütopyalar aramanın boş hayal olmadığı, gerçek hayatta, düşe kalka da olsa, bu doğrultuda bir gidişin mümkün olabileceğine dair algılamalar, beklentiler şimdilik yok oldu. Bunun tüm insanlık için çok büyük bir kayıp olduğunu düşünüyorum.

Bunu söylerken, Sovyet sosyalizmini yücelttiğim sanılmasın. Marksist devrimciler, kuramcılar, sosyalizmin iki öğeye dayandığını belirtmişlerdi. Birincisi, iktidarın halkın yani işçi ve köylü sınıflarının elinde olmasıdır. Bu bir halk demokrasisidir. İkincisi, üretim araçlarının kolektif mülkiyetidir. Kolektif mülkiyet dahi, sadece burjuva mülkiyetinin lağvıyla gerçekleşmez. Mülkiyetin meyvelerinden yararlanma hakkının da toplumsallaşması gerekir. Bu da iktidarın gerçekten ve fiilen halkın elinde olması anlamına gelir.

Sovyet devriminin ilk günlerinden bu yana, siyasi iktidarın proletaryanın siyasi örgütü olma iddiasındaki Komünist Partisi'nin mi, doğrudan emekçi iktidarının aygıtları olarak ortaya çıkmış olan "sovyetler"in mi elinde olması gerektiği (örneğin Luxemburg ile Lenin arasında) tartışma konusu olmuştu. Sovyet deneyimi, parti iktidarı lehinde bir dönüşüme yöneldi. Tek başına bu olgu, Sovyet devriminin sınıfsal niteliğini ortadan kaldırmaz. Komünist Parti, hem fiilen işçi sınıfından bes-

lenerek, hem de burjuvalaşmaya, ayrıcalıkların kalıcılaşmasına, yozlaşmaya karşı sürekli özeleştiri ve yenilenmeye yöneldiği, kendisini temizleyebildiği sürece, sosyalizmin siyasi ölçütü (halk demokrasisi öğesi) tek parti iktidarına rağmen canlı kalabilirdi. Kolektif mülkiyetin gerçekten toplumsal mülkiyet olması da o zaman mümkün olur.

Sosyalizmin Sovyetler Birliği'nde ve başka yerlerdeki gerçek tarihi, devrimci dönüşümlerin bu öğeleri belli ölçülerde hayata geçirdiğini bize gösterdi. Anglosakson siyaset terminolojisinde "grassroots democracy" denilen doğrudan demokrasi öğeleri reel sosyalizmin en bozulmuş dönemlerinde dahi daima var oldu.

İkincisi, sistemin kendini savunması için, işçi sınıfını temsil eden tek parti iktidarının varlığı zorunlu olabilir, ancak parti içi plüralizmin var olması, gelişmesi, korunması gerekir. Şu şartla ki, sosyalizmin temel parametrelerini içeren programın sınırları içinde kalınsın. Bu konuda, çeşitli kapitalist ülkelerde sistemi koruyan anayasal, yasal, kurumsal ve paraya dayalı fiili güvencelerin varlığını hatırlatmak, bazılarını örnek göstermek mümkündür. Parti'nin "kendini temizleme" süreçleri, Lenin döneminde, hatta 1920'li yılların sonuna kadar parti içi demokrasiyi koruyarak sürdürülebildi. Belli bir karar alınıncaya kadar fraksiyonların varlığını barındıran "demokratik merkeziyetçilik" ilkesi, o tarihlerde plüralizmin gerçek bir güvencesi olarak işledi. Stalin ise temizleme sürecini, fraksiyonları, aykırı düşünenleri önce parti dışına atarak, sonra mahkûm ederek, öldürerek tasfiye etti.

Çin devrim tarihinde ise çokseslilığı koruma geleneği daha da uzun sürdü. Stalin yöntemleri devrim ön-

cesinde benimsenmemişti. Devrim sonrasında, önce "bin çiçek açsın" dönemi, daha sonra ise parti içinde "Kapitalist yolu tutanlara karşı, karargâhı bombalayın," sloganıyla başlatılan Kültür Devrimi, sosyalizm tarihinin ileriki kuşaklara bırakacağı zengin bir mirasın öğeleridir.

Bu deneyimler başarısızlığa uğrayınca, siyasi iktidarın sınıfsal içeriği bozulur, yozlaşır, devrimci dönüşüm yıllarında doğrudan doğruya işçilerden, köylülerden beslenerek oluşan yönetici kadrolar kemikleşmeye başlar. Reel sosyalizmin geleneksel biçiminde yolsuzluk yoktur, zira yolsuzluğun tarafları burjuvazi ve burjuvaziyle iş ilişkileri içine giren devlet aygıtıdır. Üretim araçlarında özel mülkiyet kalktığı için bu karşı karşıya geliş mümkün değildir. Buna karşılık iyi tanımlanmış ayrıcalıklar vardır. Bu, "herkese emeği kadar toplumsal pay" ilkesinin çarpık bir uygulamasıdır, zira yöneticileri "en nitelikli emek türünü sağlayanlar" olarak yorumlamaktadır ve örneğin Lenin'in Ekim Devrimi'nin hemen arifesinde *Devlet ve Devrim* adlı yapıtında, siyasi kadrolar için önerdiği ölçütlere aykırıdır. Ancak bu çarpıklık tek başına sistemin bozulması anlamına gelmez. Ne zaman ki ayrıcalıklar, kayırma, torpil yöntemleri sayesinde niteliksel avantajların kuşaklar arasında tevarüsüne yol açar, adeta kendi içinden beslenen bir yarı sınıflaşma meydana çıkmış olur.

Mao'nun "Karargâhı bombalayın," çağrısı, bu eğilimleri başlangıç aşamasında durdurmak, kurutmak amacını izliyordu. Sovyet yöneticilerinin Mao'dan nefret etmelerinin ardında, aslında kendi iktidarlarına yönelik bir tehdit algılaması da vardı. Sözünü ettiğim yozlaşmanın ileri aşamalarında, tek başına devlet mülkiyeti sosyalizmin belirleyici niteliği olmaktan da çıkar. Devlet, de-

mokrasiyi, halk iktidarını içermediği için, devlet mülkiyeti kolektif, toplumsal mülkiyet olmaktan çıkar. Bu sürecin belli bir aşamasında, örneğin SSCB'de 1960'lı yıllarda başlayan, meta üretiminin bölüşüm ilişkilerine taşınması eklenince, sosyalizmin özüne dönük ek bir bozulma da başlamış olur.

Para, mal (meta) kategorilerinin, piyasa mekanizmasının (kısmi de olsa) varlığı ile sosyalizmin ve planlamanın diyalektiğini nasıl tahlil etmek gerekir?

Bu soruyu *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*'de inceledim, tartıştım. Burada ayrıntıya girmeden özet bir değerlendirme yapayım. Piyasa mekanizması kaynak tahsisini sağlayan tarafsız bir mekanizmadır. "Miyop" olduğu için, yani sadece bugünün kıtlıklarına göre işlediği için, uzun dönemde iyi sonuç vermez. Kısa dönemde ise etkilidir, alternatif mekanizmaların, örneğin, direktiflerle (diyelim vesika-karne yöntemleriyle) kaynak tahsisini yönetmenin içerdiği pek çok sorunu içermez. Ancak, kısa dönemde dahi bazı özel koşullarda (savaşlar, doğal felaketler gibi) piyasa dışı mekanizmalar ehven olabilir. Bölüşüm ilişkileri ise hiçbir toplum biçiminde tamamen piyasa mekanizmaları tarafından belirlenmez. İşgücünü metalaştıran kapitalizmde dahi, sınıf mücadelelerinin biçimlendirdiği belli bir tarihsel süreç sonunda, bölüşüm, kısmen veya büyük ölçüde, piyasa dışı kurumsal, yasal, siyasi düzenlemelerce biçimlenmeye başlamıştır.

Sosyalist ekonomilerde kısa dönemli kaynak tahsisi sorunlarının çözümünde piyasa mekanizmasının öneminin vurgulanması, işin tuhaf tarafı, Stalin'in ölümünden kısa bir süre önce yazdığı bir makaleyle başlar. Bu

algılama 1960'lı yıllarda hayata geçirilmeye başlandı. İşletmeler arası piyasa benzeri (alış-satışa dayalı) ilişkiler geliştirildi. Kâr kategorisinin işletmelerde kaynak israfının önlenmesi için önemli, bazen tek başarı göstergesi olarak kullanılmasına başlandı. Burada önemli bir ayrım vardır: "Kâr", işletmelerin başarı derecesini ölçen, hataların düzeltilmesine katkı yapan bir hesaplama kategorisi olarak kalacak mıdır? Yoksa tanım gereği, "herkese emeğine göre pay" dağıtmayı temel bölüşüm ilişkisi olarak tanımlayan sosyalizme, bir de bir gelir türü olarak "kâr" eklenecek midir? Yugoslav sosyalizmi kârları işletme çalışanlarının tümünün paylaşmasına dayalı bir özyönetim modeli geliştirdi.

Bu uygulama, işletme çalışanlarının katkısı olmayan rant türü, tekelci avantajları emek dışı gelir türleri olarak sisteme sokmuş olur. Sovyet reformcuları daha da ileri gittiler. İşletme yöneticilerinin karar alma alanlarını genişlettiler ve bu arada onlara istihdamı, toplam ücret ödemelerini de belirleme yetkisi verdiler. Bu yetkilerin kullanımı sonunda artan işletme kârlarının bir bölümü "prim" adı altında yöneticilere intikal etti. Böylece, ücret kâr karşıtlığı, giderek artı-değer öğesi işletme düzleminde oluştu. Bu, sosyalizm karşıtı bölüşüm ilişkilerinin doğrudan üretim sürecine taşınması anlamına gelir.

Bu olguya, dikey hareketliliğin azalması, siyasi kadroların, yönetsel ve ekonomik bürokrasinin yani *nomenklatura*'nın, "içten beslenme" eğilimlerinin artışı gibi sosyolojik bozulma öğeleri eklenirse, bir üretim biçimi ve toplumsal sistem olarak sosyalizmin Gorbaçov iktidara geldiğinde çözülme sürecine girmiş olduğunu söyleyebileceğimizi sanıyorum.

Gorbaçov'un "glasnost - perestroyka" reformları sistemi kurtarabilir miydi?

Ben, SSCB'deki sosyalizmin aşınma ve yozlaşma eğilimlerinin, ancak kökten bir demokratikleşme ile aşılabileceğini, ancak bu demokratikleşmenin sosyalizmin ve rejimin güvencesi, işlerliği bakımından büyük önem taşıyan tek parti (Komünist Parti) yönetiminin korunarak gerçekleşmesi gerektiğini düşünüyordum. Öte yandan ekonomik güçlüklerin, biraz önce söylediğim çerçeve içinde kalmak (yani bölüşüm ilişkilerini dışta tutmak) koşuluyla belli bir piyasa plan senteziyle aşılabileceğini düşünüyordum. Gorbaçov reformlarının gündeme geldiği tarihlerde Çin ekonomik yönetimde bu sentezi başarıyla uyguluyordu. Bu nedenle, Gorbaçov programının "glasnost" öğesinin, siyasi reformları, demokratikleşmeyi içerdiği için, ekonomik reformları içeren perestroyka öğesinden daha önemli olduğunu düşünüyordum. Hatta ekonomik reform perspektifi, Marksizm'le bağları kopmuş, yepyeni öğrendikleri neoklasik iktisadın büyüsüne kapılmış bir iktisatçı güruh tarafından teslim alınmaktaydı. Burada, şunu söylemek lazım: Marksist iktisat, bir optimizasyon sorunsalıyla uğraşmaz, onun ana uğraş alanı, bölüşüm, değer, sermaye birikimi ve büyümedir. Neoklasik iktisat ise kısa vadeli optimizasyon, etkin kaynak tahsisi sorunlarına yanıt arayanlara kestirme, matematiksel reçeteler getirir. Kırk, elli yıl sosyalizmin inşa sorunlarını makroekonomik perspektiflerle, planlama yöntemleriyle çözmeye çalışan ve bu uğraşları içinde Marksizm'den esinlenmiş olan Sovyet iktisatçılar ilgi odaklarını kısa dönemli kaynak tahsisine kaydırınca, birdenbire neoklasik iktisadın şık, matematiksel modellerinin efsununa kapıldılar ve reform gün-

demini tahripkâr bir doğrultuda ilerletmeye katkılar yaptılar.

Ekonomik sorunların aşılmasının temel bir önkoşulu olarak, ekonomik bürokrasinin doğru ve dürüst davranması için, ek bir motivasyonun, adeta rüşvetin gerekli olduğu kabul edildi. Bu "müşevvik" olarak da *kâr* kategorisi kabul edilip saygınlaştı, bir bölüşüm kategorisi haline geldi, bu arada diğer rant kazanç türleri de yaygınlaştı.

Reform, sosyalizmin temel ilişkilerini aşındırmadan uygulanacaksa bu emek dışı gelir türlerinin oluşmasına kapının açılmaması gerekiyordu. Sorumlulukları daha ağır olan yönetici kadronun, düz işçiden çok daha yüksek ücret-maaş alması, hatta (beğenmesek de) maddi ayrıcalıklardan yararlanması, sosyalizmin temel ilişkileriyle çatışmaz. Şu şartla ki bu sorumluluk, "doğru, dürüst ve toplumsal çıkarlara uygun biçimde" davranılarak yerine getirilsin.

Geleneksel Sovyet sisteminde, bu davranış biçimi, "halka, topluma ve sisteme hizmet" misyonuyla görev yapan kadroların yaygınlığıyla ve Parti'nin toplumsal hayatın tüm bozukluklarını denetleyen çalışma biçimiyle hayata geçirilmişti. Bu öğeler çözülmeye başlayınca, üstelik merkeziyetçi, direktiflere dayalı ekonomik yönetimin rolü azaldıkça, yönetici kadrolar kişisel kazançlarını "toplumsal çıkarı ihlal eden" kararlarla artırma imkânlarına sahip olduklarını fark ettiler.

Bu eğilimlerin yaygınlaşmaya başlaması nasıl önlenebilirdi?

Bence tek çözüm, tabandan başlayan, kitlelerin katıldığı, çok yaygın bir demokratikleşme hareketiydi. Bu,

bir boyutuyla burjuva demokrasisinin geleneksel kazanımlarını (hukuk devleti, insan hakları) içermeli, böylece aydın kesimlerin desteklerini almalıydı. Diğer boyutuyla da burjuva demokrasisini aşmalıydı. "Aşma" ise sosyalist devrimlerin başlangıç aşamalarında hep var olan doğrudan demokrasi süreçlerine dönüşü gerektiriyordu. Kitlelerin yönetimi denetlemesi, çürük yumurtaların ayıklanmasını sağlaması, Komünist Parti'nin bu sürece katkı yapması, yani demokratik bir devrimi tek parti yönetimiyle bağdaştırarak gerçekleşebilirdi. Bir anlamda, Mao'nun "Kültür Devrimi"ni Sovyet koşullarına uyan, yani bir Avrupa ülkesi olan Rusya'nın tarihsel birikimiyle uyumlu bir türünü hayata geçirmek...

Tabii bu söylediklerim, olaylar bittikten sonraki gözlemlere dayanıyor. "Hariçten gazel" okuyorum. Ben de, başta, Gorbaçov reformlarının bu doğrultuda bir dönüşümü başlatacağını umdum. Ancak glasnost, adım adım sosyalizmi tasfiye etmek isteyen çevreler tarafından tutsak alındı.

Bu sürecin çok öğretici bir hikâyesi, o dönemde sosyalizmi koruyan ve canlandıracak bir dönüşümü savunan Politbüro üyesi Ligaçev tarafından anlatılmıştır. Anıları Türkçe (sanırım Kaynak Yayınevi'nce) yayımlandı. Amerikalıların, AB'nin, CIA'nın rolleri ortaya çıkıyor. Bu çevrelerin programını, yine Politbüro üyesi olan Yakovlev yönetime taşıyor. Daha sonra SSCB Anayasası'nı bir dizi iç darbeyle çiğneyen ve Gorbaçov'u deviren Yeltsin bu işlevi üstleniyor. "Karşı devrim"i, Rusya Cumhurbaşkanı konumundan yöneten Yeltsin, ya Kiev'de ya da Minsk'de Beyaz Rusya ve Ukrayna cumhurbaşkanları ile bir araya geliyor. İçkili bir sofrada SSCB'ye son vermeyi kararlaştırıyorlar. İçki âlemi bittiğinde

Yeltsin sızmıştır ve masadan diğer iki cumhurbaşkanı tarafından taşınarak kaldırılır. Gerçekte ise Baltık Cumhuriyetleri dışında SSCB'nin dağılması muhtemelen gündeme gelmeyecekti. Bir büyük tarih sayfasının böyle kapanması her bakımdan hazindir.

Sonra, Jeffrey Sachs yönetiminde Amerikalı uzmanlar Rus ekonomisinin kapitalizme dönüş sürecini bir dizi şok tedavisi ile üstlendiler. Sovyet toplumunun birikimleri yağmalandı, olağanüstü bir hızla "oligark" diye adlandırılan bir yağmacı vurguncu grup ekonomiye egemen oldu. On yıla yakın bir süre boyunca Rus ekonomisi her yıl küçüldü. İnsanlık tarihinde çok ender görülen bir felaket Rusya'da gözlendi. Ortalama yaşam beklentisi bu dönem içinde kısaldı.

Bugünkü Çin'in durumunu ve geleceğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çin'de "dörtlü çete" yenilgiye uğratılınca, Maocu perspektifle sosyalizmi koruma stratejisi de tarihe karıştı. Buna karşılık, olağanüstü pragmatik bir ekonomik politika izleyen liderler, Sovyetler'deki gibi tahripkâr bir şok tedavisine savrulmaktan ısrarla kaçındılar, neoliberal reçetelerin özelleştirme ve sermaye hareketlerinde sınırsız serbestleşme gibi öğelerini reddettiler. Buna karşılık, küçük ticarette, hizmetlerde özel girişimin önünü açtılar, bir anlamda buna, "alttan özelleşme" diyebiliriz, ayrıca, yerel yönetimlerde, esnek özellikler taşıyan yarıkamusal işletmeleri geliştirdiler. Spekülatif olmayan üreten yabancı yatırımlara kapıları açtılar. Piyasa mekanizmasını boğan kısıtları kaldırdılar. Buna karşılık ülkeyi yönetmede Parti'nin otoritesinin zayıflamasını titiz-

likle önlediler. Demokratikleşme eğilimlerine uzak durdular.

Bu noktaya kadar, mülkiyet ilişkilerinde sosyalizmin temel öğelerinin tasfiyeye uğramadığı söylenebilir. Ancak daha sonra, 1990'lı yılların başlarında çok kritik bir adım atıldı. Çin sosyalizminin halk sınıfları için çok önemli edinimleri olan işçi ve köylü sınıflarının eğitimini, istihdamını, sağlığını, yaşlılığını ömür boyu güvence altına alan düzenlemeler aniden kaldırıldı. Çinliler bu düzenlemelere "demir çanak" politikaları da derlermiş. Zamanla büyüyen bir demir çanaktan birlikte beslenen bir aile sofrası benzetmesi söz konusu. Batılılar, "beşikten mezara sosyal güvence" diye adlandırırlar. Kırsal işgücünün göç etmesi frenleniyor, komünler, kolektif çiftlikler, kent ekonomisinde ise devlet işletmeleri istihdam güvencesi sağlıyor, sosyal hakların önemli bölümleri bu işletmelerin bünyelerinden karşılanıyordu. Bu düzenlemeler, emeğin meta olmaması, yani üretim sürecinin sosyalist ilişkiler içermesi anlamına geliyordu.

Bu düzenlemeler sayesindedir ki Çin sosyalizmi, ilk kırk yılı boyunca yaşam beklentisi, eğitim, sağlık düzeyleri bakımından olağanüstü mesafeler aldı. Örneğin sosyal göstergelerin düzeyleri ve düzelme hızları bakımından Hindistan'la arasındaki farklar hızla açıldı.

1990'lı yıllarda bu güvenceler kaldırıldı. Devlet memurları ve bazı kazanılmış haklar dışında eğitim, sosyal güvenlik, sağlık paralı hale getirildi. Kırsal bölgelerden göç serbest bırakıldı, böylece 40-50 milyonluk ve sosyal güvencelerden tamamen yoksun bir göçmen işçi kitlesi Çin'in iktisadi mucizesinin emek tabanını oluşturdu. Bu ortamda Çinli emekçiler, gelirlerinin önemli bir bölümünü tasarruf etmek zorunda kaldılar. Sonunda, dünya

iktisat tarihinin bir dizi rekoru kırıldı. Milli gelirin yüzde 50'si tasarruf ediliyor, yüzde 45'i sermaye birikimine tahsis ediliyor, ortalama büyüme hızları yüzde 10'un üzerine çıkıyor. Bu, emeği İngiliz sanayi devrimi koşullarında metalaştırmak anlamına gelir.

Çin Başbakanı Wen Jiabao geçenlerde finansal kriz üzerine *Financial Times*'a bir mülakat vermiş ve şunları söylemiş: "Kriz, 12 milyon göçmen işçinin kırsal bölgelere dönmesine yol açtı. Bu yüzen gezen bir nüfus olduğu için iş olanakları açılınca yine kentlere gelecekler. Çin'in modernleşmesine yaptıkları katkılardan ve kriz ortamında büyük bir işgücü rezervi oluşturmalarından ötürü göçmen işçilere şükran borçluyuz."

Bu ifade gösteriyor ki, ilkel sermaye birikiminin çağdaş bir biçimi Çin'de bilinçli olarak uygulanmıştır.

Şimdi, krize karşı iç pazarı destekleyen 600 milyar dolarlık bir paketle mücadele etmeyi kararlaştırdılar. Bu paketin önemlice bir bölümünün sosyal harcamalara ayrılacağı söyleniyor. Çin Komünist Partisi, acaba krize karşı mücadele vesilesiyle sosyalizmin geçmiş edinimlerini Çin emekçilerine geri verecek midir? Aşırı sömürü, ucuz emek maliyetleri üzerine kurulu ihracat önceliği tarihe karışırken, "sosyalizme dönüş" tekrar gündeme gelebilir mi?

İşçilerin, köylülerin, işsizlerin tepkilerinden çekindikleri anlaşılıyor. Sosyalizmin kazanımlarının tasfiyesine karşı duyulan bu tür tepkiler, çok yüksek büyüme hızları sayesinde sınırlı kalmıştı. Kriz ortamında patlak veren sosyal gerilimler, parti içinde hâlâ var olan (ve "solcu", "tutucu" diye yaftalanan) sosyalizme bağlı kadroların siyasi gücünü artırır mı? Şimdiden bilemeyiz, göreceğiz.

Kısacası sosyalizmin tarihsel deneyiminin büyük bir başarısızlıklar zinciri olduğunu da saptamış olmuyor muyuz? Böyleyse, nasıl bir dünya hayal ediyorsunuz?

Genel olarak Sovyet tipi sosyalizm tarihe karıştığına göre, ortada sistemik bir başarısızlık olduğu açıktır. Ancak bu tarih dönemecine bir de sınıfsız bir toplum özlemini ve mücadelesini sürdürenler için taşıdığı olumsuz dersler açısından değil de, bıraktığı olumlu miras ve deneyimler açısından bakalım.

Bir örnek vereyim: Geçen yıl Elektrik Mühendisleri Odası Ankara Şubesi, "Kamu Girişimciliği" konulu bir sempozyum düzenledi. Davetliler arasında Amerika'da sol çevrelerde belli bir ünü ve saygınlığı olduğu anlaşılan Michael Albert adında biri de vardı. Albert, sunuşunda, sosyalizmin geleneksel anlayış ve uygulamalarının, öncelikle de üretim araçları üzerindeki kamu mülkiyetinin insanlığın eşit, sömürüsüz, adil bir toplumu oluşturmak için gerekli olabileceğini, ancak yeterli olmadığını söyledi. Bir dizi örnek de verdi. Örneğin doğal yeteneği yüksek kişilerin "herkese katkısı kadar" ilkesine göre pay almasının adaletsizliğini ifade etti. Veya nitelikli emeğe dayalı mesleklerin, örneğin hekimliğin, insana manevi tatmin de sağladığı için, ayrıca ödüllendirilmesi gerekmediğini söyledi. Bu nedenle, ona göre, adaleti sağlamak istiyorsak hekimler, zaman zaman insanları tatmin etmeyen, eziyetli sıradan işleri, örneğin çöpçülük de yapmalıdırlar. Başka sağduyulu örnekler de verdi.

Bu sempozyumun kapanış oturumunda sentez özellikleri taşıyan bir bildiri sunma görevi bana verilmişti. Ben, diğer temaları tartıştıktan sonra Michael Albert'in "sosyalizmin kuramcılarının ve tarihsel uygulamalarının

hayata geçiremediği için eşitsizliğe yol açan öğeler" üzerindeki örnekleri tek tek ele alarak gösterdim ki, verdiği örneklerin istisnasız hepsi, ya sosyalizmin kuramcıları tarafından algılanmış, tartışılmıştır, ya da SSCB, Yugoslavya, Çin gibi sosyalizmi uygulayan ülkelerin bazı dönemlerinde aynı sorunları aşma denemeleri hayata geçirilmiştir.

Örneğin Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde "katkıya göre pay alma" ilkesinin aslında bir "burjuva hakkı" olduğunu vurgulamıştı ve bu hakkın komünizme geçişte "herkese ihtiyacına göre" ilkesiyle aşılacağını ileri sürmüştü. Ve Kültür Devrimi sırasında Çinli kafa emekçileri (örneğin diplomatlar) her yıl belli bir süre köylerde, üretimde çalışmakla yükümlü kılınmışlardı.

Albert'in eleştirdiği her eksiklik, çarpıklık, hem Marksist yazında hem de toplumsal mücadeleler ve reel sosyalizmin tarihinde algılanmış, incelenmiş, eleştirilmiş, sonuçlarının onarılmasının yöntemleri önerilmiş, tartışılmış, zaman zaman uygulanmıştır. O konuşmamı şu vurgulamayla bitirdim: "Kurama ve tarihe bakarsak yeterince öğreti ve ders var. Olumlu dersler, başarılar bakımından yeterli sayıda ders ve deneyim vardır. Fakat olumlu deneyimler, zaman ve mekân bakımından parça parçadır. Ama tüm bu olumlu-olumsuz derslerden ve devrimci düşünürlerden yapılacak bir taramadan bir sentez türetilebilmesi mümkündür. Bu sentez, yeni bir mücadele dönemine girenlere rehberlik edebilecektir."

Böyle derli toplu bir inceleme yok...

Bugün de aynı şekilde düşünüyorum. Ancak böyle bir senteze ulaşmak için, günlük veya yakın geçmişe ait

fikir ayrılıklarından, eylem farklılıklarından kaynaklanan çatışmaları bir yana bırakmak gerekiyor. Mao, bazı metinlerinde, bu türden farklılıkları, "halkın içindeki çelişkiler" diye ayrıştırmış, bunların çözümünün, aşılmasının da demokratik diyebileceğimiz yöntemlerle mümkün olabileceğini ima etmişti. Devrimci hareketlerin başarılı dönemleri, çoğu kez bu anlayışın egemen olduğu dönemlerdir de.

Bir örnek vereyim. Moskova'da Aleksandrovski Bahçeleri diye bilinen bir yere, Bolşevik devriminin ilk yıldönümünde Lenin'in isteğiyle bir dikilitaş yerleştirilmiş. Dikilitaş'ın üstünde 19 kişinin adları var. Lenin'in isteğine göre oluşturulduğu anlaşılan listedekiler uluslararası sosyal muhalefetin ütopik, devrimci ve reformist akımlarını kapsamaktadır. Burada Thomas More, Campanella gibi ütopik sosyalistler var. Proudhon ve Bakunin gibi anarşistler var. Sosyalizmin reformculuğa açık kanadından Lassalle, Jaures, devrimci kanadından Liebknecht, Plekhanov ve elbette Marx ve Engels var. Devrimden hemen sonra Bolşevikler, sözünü ettiğim düzen karşıtı sosyal muhalefetin ve "başka bir dünya inşa etme" çabalarının kapsadığı aile ağacının özet bir resmini dikilitaşa yerleştirivermişler. Üstelik bu aile ağacındakilerin araları da her zaman iyi olmamıştır. Marx'ın Proudhon'la ve Bakunin'le, Bolşeviklerin Plekhanov'la kavgaları ünlüdür.

Buna rağmen 1918'deki anlayış, bu kavgaları, aile içi ayrılıklar olarak algılamıştır. Bu ayrılıklar, "aynı yolun yolcuları" arasındaydı. "Sınıfsız, eşitlikçi, adil ve özgür bir başka dünya inşa etme" hedef ve özleminde değil, o amaca ulaşmanın yol ve yöntemlerinde, taktik ve stratejilerinde oldu.

Tahayyül ettiğim dünyaya gelince, insanlığın uzun tarihi boyuca sınıflı toplumların çarpıklıklarına, eşitsizliklere, sömürüye, paraya ve ekonomik güce dayalı tahakküme karşı mücadele eden ve yüzlerce yıldan beri "başka bir dünyanın mümkün olduğu" çağrısını yapan kişilerin, akımların, hareketlerin nihai özlem ve amaçlarından farklı değil. Ben, kendimi, yöntemlerde anlaşamasalar bile, bu büyük özlemde, amaçta birleşenlerin ait olduğu aile ağacının içinde görüyorum.

Hocam bir de Avrupa Birliği'ni ve geleceğini konuşalım, nasıl değerlendiriyorsunuz?

AB'ye tam üyelik başvurusunun hemen ertesinde, Türkiye'deki liberal çevreler bir coşku ortamına girdiklerinde İktisat Fakültesi Mezunları'nın yıllık toplantılarından birine çağrılmıştım. Aynı gün konuşan Kâmuran İnan, yanlış hatırlamıyorsam, bu girişime karşı çıkanları neredeyse ihanetle suçlamıştı. Biraz da bu ruh hallerine tepki olarak konuştum. Bir süre önce Avrupa'daki çeşitli bilim ve siyaset çevreleriyle de temas kurma fırsatı bulmuştum. Bu gözlemlerime dayanarak Türkiye'nin tam üyeliğinin gerçekleşme olasılığının çok zayıf olduğunu ifade ettim. Bu başvuru sonrasında karşılaşılacak çeşitli engellemelerin, kötü muamelelerin Türkiye toplumunda esasen var olan paranoid, karanlık, gerici eğilimleri alabildiğine besleyeceğini ve sırf bu yüzden bu başvurunun yanlış olduğunu söylemiştim.

Aradan geçen olaylar ve gelişmeler bu öngörüyü doğrulamıştır. Hâlâ tam üyelik başvurusuyla başlayan serüvenin yanlış olduğunu düşünüyorum.

Öte yandan AB komisyonu neoliberalizme kraldan çok kralcı boyutlarda gönül vermiştir. Benimsediği ekonomik model bakımından Amerikalılardan daha çok Amerikancıdır. Halbuki ülkeler, devletler düzleminde Avrupa (İngiltere'yi ve yeni üyeleri dışlarsak) dünya coğrafyasının neoliberal modele en az savrulan yöresidir. Türkiye'yle ilişkilerinde komisyonun tavrı egemendir. Ekonomik sosyal politikalar söz konusu olduğunda IMF'yi referans gösterirler. Dolayısıyla, AB ile ilişkilerimizde, Avrupa'nın sosyal mücadeleler tarihi sonundaki edinimlerinin Türkiye'deki reformlara taşınacağını ümit etmenin boş hayal olduğu hızla ortaya çıktı.

Yasal düzlemdeki demokratikleşmeye bazı katkıları olduğunu kabul edebiliriz ama bu konuda da AB'nin demokrasi anlayışının sınırlarına geliyoruz. Laiklik, onlar için çok arka planda rol oynar. Parlamenter sistemin temsili özelliğini tahrip eden yüzde 10'luk seçim barajı Kopenhag Kriterleri içinde yer almaz. Türkiye toplumunu kolektif bir paranoya içine sürükleyen "telekulak" rezaleti, bir polis devletine doğru savrulmanın inkâr edilmez belirtileri karşısında tepki yoktur.

Parlamento dışı muhalefet Ukrayna'da, Gürcistan'da AB-ABD yanlılarına iktidar yolunu açarsa demokratik değişim söz konusudur. Türkiye'de Kemalistler, emperyalizm karşıtları benzer muhalefete geçerlerse, bir dizi hukuk dışı uygulamayla başlarının ezilmesi AB'ye göre caizdir. "ABD emperyalizmine karşı AB seçeneği" söylemi ise Avrupa'nın emperyalist sistemin metropolünde yer aldığını, sistemin çevresi söz konusu olduğunda, bazı konularda, örneğin sosyalist blokun çökertilmesine, Yugoslavya'nın parçalanmasına yol açan yol haritalarında ABD'ye de akıl verecek emperyalist refleksleri istis-

nasız uyguladığını unutmamak gerekir. 11 Eylül saldırısının ardından Amerika'nın dünyanın dört bir köşesinden topladığı İslamcı, El Kaideci şüphelilerin sorgulandığı işkence merkezlerinden bazılarının AB üyesi gizli servislerce işletildiği ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, Aydınlanma'nın, Rönesans'ın, edebiyatın, felsefenin, müziğin, eleştirel düşüncenin Avrupa'sı, modern sosyalizmin anavatanı olan Avrupa da vardır. AB, Fransız Devrimi'nin, 1830, 1848, 1870 devrimlerinin Avrupa'sının mirasçısı değildir. Bu mirasın değeri söz konusu olduğunda kendimi sonuna kadar "Avrupacı" görüyorum. Bu ilerici Avrupa'nın temsilcileri, AB Komisyonu'nun sermayenin Avrupa"sını inşa eden stratejisini şiddetle eleştirmektedir.

Bizim liberal AB tutkunlarının bu eleştirileri hiç izlememeleri üzücüdür.

Dünyanın geleceğini nasıl görüyorsunuz? Küreselleşme ve kapitalizm önümüzdeki dönemde size göre nasıl şekillenecek? Bu çerçeve içinde son küresel krizi nasıl değerlendirmek gerekir? Sonuçları ne olabilir?

Kapitalizmin "Altın Çağı"nın defterini düren çok kötü bir otuz yılı, ağır bir uluslararası krizle birlikte geride bırakıyoruz. Bu dönüşümün öncesini ve sonrasını kavrayarak yaşamış bir kişi olarak, zaman zaman kötümserliğe kapıldım. Bence kapitalizmi yaşanabilir hale getiren iki öğe vardı. Birincisi, kapitalizmin devrimci geleneğinin bugüne taşıdığı tarihi mirasla ilgilidir. Batı burjuvazisi feodalizme, ortaçağın gerici değerler sistemine karşı ayaklanarak, bunları yıkarak, Aydınlanma'nın değerlerini sahiplenerek toplumlara egemen oldu, kapita-

lizm böyle oluştu. Avrupa'da bugün hâlâ özendiğimiz fikir ve ifade çeşitliliği, eleştirel düşüncenin kök salmış olması bu geçmişin yansımalarıdır. İkinci öğe, yüz elli yıllık bir işçi sınıfı mücadelesinin, ihtilaller Avrupası'nın kapitalizmini sonunda refah devleti doğrultusunda islah etmesi, bu dönüşümün toplumsal hayatın niteliğini de kökten düzeltmesi olmuştur.

Her iki öğe, Türkiye'ye farklı biçimlerde, farklı kanallardan ve çeşitli eksiklerle damgasını vurdu. Aydınlanma geleneği Kemalist devrimlerle, refah devleti kazanımları sosyal devlet biçiminde taşındı. Son otuz yıl boyunca, hem Batı'da hem Türkiye'de kapitalizmin bu tarihi kazanımları hızla aşındı. Batı'da tutucu akımlar güçlendi, paranın, sermayenin gücü siyasete, medyaya, iletişime egemen oldu, sanat hayatını etkiledi, sosyal demokrasi sermayenin, emperyalizmin egemenliğine teslim oldu. Refah devletinin araçları adım adım tasfiye edildi. Bölüşüm, piyasa ilişkilerine daha fazla tabi oldu. Bu da emeğin direnme gücünü azalttı. Emekçi sınıflar, tüketim toplumunun iğvalarına ve bireyciliğe teslim oldular.

Sosyal demokrasi tüm eleştirel geleneğini rafa kaldırdı. Amerika'da Evangelist köktendinciliğin, kültürel gericiliğin aşırı güçlenmesi, Bush-Cheney ikilisinin sekiz yıllık iktidarına katkı yaptı. Avrupa devrimci geleneğinin mirasçısı iki ülkede, Fransa ve İtalya'da ise Sarkozy ve Berlusconi gibi şarlatanların iktidarları, Britanya sosyalizminin Blair-Brown gibi Amerikan hayranlarının denetimi altına girmesi bu dönüşümün yansımalarıdır.

Türkiye'de de benzer gelişmeler oldu. Bunları daha önce tartıştım. Siyasete, ideolojiye köktendinciliğin, si-

yasi İslam'ın, tarikat-cemaat örgütlenmelerinin, gericitutucu akımların egemenliği, ekonomik ve toplumsal hayata sermayenin artan egemenliğiyle paralel seyretti.

Dünya Sosyal Forumu, Mumbai, 2004

Bu dönem içinde akıntıya kürek çeken ilk önemli gelişme, Dünya Sosyal Forumu oldu. Küreselleşme karşıtları güçlü bir tepki gösterdiler. Ben, bunlardan Mumbai'dekine (2004) katıldım. Konuşmalar yaptım. Yoksul insanların, yoksul ülkelerden gelen sözcülerin gerçek bir toplumsal muhalefet hareketinin içinde olduğunu algılamaktan mutluluk duydum. Emperyalizmin çeşitli tezahür biçimlerine dönük eleştirilerin kapitalizmi hedefleyen boyutlar da kazandığını görmek sevindirici oldu. Daha sonra, bu rüzgâr Latin Amerika'ya yayıldı. Oradaki ülkelerin çoğunluğunda yerel alternatifler içinde sol olarak nitelendirilecek akımlar iktidardadır. Bo-

livya ve Venezuela'daki yönetimler şu veya bu biçimde sosyalizmi hedefleyen programları izlemeye çalışıyorlar.

Dünya Sosyal Forumu, Mumbai, 2004

Bu gelişmelerin global krizle bağlantısı nedir?

ABD'deki finansal krizin nedenlerini burada ayrıntıyla tartışamam. Çok boyutlu bir kriz söz konusu. Birbiriyle çelişmeyen birkaç kriz hikâyesi anlatılabilir. Ben birini kısaca özetlemeye çalışayım.

Parazit özellikleriyle finans kapitalin kazanç tutkusunun sınır tanımazlığı, finansal varlıkların abartılı şişkinleşmesine ve finans sektörüne intikal eden çeşitli kâr benzeri getirilerin tırmanmasına yol açtı. Ancak bu şiş-

kinliğin bir yerde reel ekonomi tarafından ödenmesi gerekiyordu. Artı-değerin finans kapitale intikal eden öğelerinin artış hızı da, ekonominin büyüme hızı ve üretken kesimlerde düşmekte olan ortalama kâr haddi tarafından sınırlanmayı kabul edememekteydi. Bu çelişkinin, gerilimin kamçıladığı, şişirdiği balonların dünya ekonomisine de taşıdığı dengesizliklerin dıştan veya içten gelecek bir dürtüyle patlaması veya sönmesi kaçınılmazdı. Sonunda balonun sönmesi değil, patlaması gerçekleşti.

Daha da önemlisi, kriz kapitalizmin çıplak yüzünün ortaya çıkmasına imkân verdi. Finansal krizin adım adım gelişimi gözlenince, kapitalizmin özünü oluşturan çıplak kazanç hırsının, başıboş bırakıldığında en basit insani değerlerin külliyen çiğnenmesine, ahlaki çöküntüye refakat edeceği açık seçik gözlendi.

Krizin, son yirmi-otuz yıl içinde Amerikan ekonomisinin en başıboş ve kuralsız bırakılmış sektörü olan finans kesiminde patlak vermesi rastlantı değildir. Krizin arka planındaki kriminal ahlakdışı boyutlarla ilgili sayısız örnek var. Borsayı denetleyen kurumlardan birinin başında görev yapmış olan Madoff adlı bankerin, bizim Banker Kastelli yöntemlerinin çok daha incelmiş biçimleriyle, Amerikan burjuvazisinin en seçkin temsilcilerini, bazı dev bankaları 80 milyar dolara ulaşan oyunlarla dolandırdığı ortaya çıktı.

Krizi başlatan ipotekli konut piyasasının en alttan en üste (yani yedi yatırım bankasına, beş-altı dev değerlendirme kuruluşuna) kadar uzanan aktörlerin istisnasız tümünün şu veya bu şekilde sahtekârlık, dolandırıcılık olarak nitelendirilmesi gereken davranış normları içinde oldukları ortaya çıktı. Batık şirket ve banka yöne-

ticilerinin krizin en yoğun aşamasında gösterdikleri açgözlülüklerin, utanmazlıkların örnekleri saymakla bitmiyor.

Geçmiş tarihlerde, Türkiye gibi çevre ülkelerindeki krizlerde faturayı yöneticilerin, bürokratların yolsuzluklarına çıkaran, "crony" (yani, ahbap-çavuş) kapitalizmi diye bir kavramla suçlama yapan burjuva ideologları, emperyalizmin IMF, Dünya Bankası gibi üst organları, kapitalist sistemin göbeğinde patlak veren bu sistematik rezaletler karşısında suskun kaldılar.

Buradan nereye geliyorum? Kapitalizmin, çağdaş biçimiyle burjuva ideolojisinin meşruiyeti, saygınlığı çok ağır yaralar almıştır. Sosyalist, devrimci, düzen karşıtı sol için dünya çapında yepyeni fırsatların açıldığı bir döneme giriyoruz. Krizden önce Latin Amerika'da başlayan sola yönelme, emperyalizmin metropollerine niçin taşınmasın? Geçenlerde bir web sitesinde okuduğuma göre, Rasmussen Raporları adlı bir kuruluşun, telefonla yaptığı bir anket Amerikalıların yüzde 20'sinin "Sosyalizm kapitalizmden iyidir," kanısında olduğunu ortaya koymuş. Yüzde 53 kapitalizmi yeğliyor, yüzde 27 ise kararsız. 30 yaşın altındaki gençlerin ise yüzde 33'ü sosyalizmi, yüzde 37'si kapitalizmi yeğliyor, kararsızlar yüzde 30. Üstelik bu sonuçlar, sosyalizme dönük etkili politik örgütlenmelerin, kitle çalışmalarının hemen hemen bulunmadığı, ideolojik tutuculuğun kök saldığı bir ülkede oluyor. Amerika'da bu potansiyel varsa, Avrupa'da, Asya'da, özellikle Hindistan'da, Çin'de, eski sosyalist blokta antikapitalist rüzgârların güçlenmesi niçin olmasın? Bu gerçekleşirse dünya dengeleri kökten sarsılacaktır.

Üçüncü Dünya'ya ne oldu? Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkiler nasıl şekilleniyor? Brezilya, Rusya, Hindistan gibi ülkelerin dünya ekonomisi içerisinde artan paylarıyla önümüzdeki dönemde nasıl bir rol oynayacakları düşünülebilir?

ABD hegemonyasının son bulmakta olduğunu gözlemekteyiz. Ancak emperyalizm ayaktadır. Siyasi askeri boyutu ikincil olan, sömürü, bağımlılık, artık aktarımı öğelerinden oluşan ve metropol ile çevre arasında kutuplaşmış bir sistemden söz ediyoruz. Bu sistemin tarihe karışması için kapitalizmin sonunu beklemek gerek. Bu anlamdaki "tarihin sonu"nu beklerken, Üçüncü Dünya'nın büyük, göreli olarak güçlü, bağımlılığa karşı duyarlı, özgüvenli ülkelerinin emperyalizmin siyasi askeri hegemonik öğelerine, hatta ekonomik bağımlılık ilişkilerine karşı başkaldırabileceği bir döneme de galiba giriyoruz. BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) bloku veya Şanghay Anlaşması gibi gruplaşmalar, bir anlamda eski Bağlantısızlar Grubu'nun işlevlerini üstleniyorlar. Dünya Ticaret Örgütü müzakerelerinde, Güney ülkeleri arasında etkili dayanışma örneklerine tanık olduk.

Ancak burada kritik bir husus, Üçüncü Dünya'nın ensesi kalın temsilcilerinin yeni emperyalist yönelişlere savrulup savrulmayacağıdır. Örneğin Çin, bu hususlarda kendi tarihinin derslerini özümsemiş bir devlet olarak, şimdilik bugünün mazlum milletleri ile ilişkilerinde küçüklerin, yoksulların, güçsüzlerin duyarlılıklarını gözetmektedir. SSCB'nin tarihe karışmasının Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki maliyeti çok ağır oldu. Çin'in potansiyel ve yeni bir süper güç olarak (ve dünyaya ba-

kışını değiştirmeyerek) tarih sahnesine geçmesi, herkes için çok hayırlı olacaktır.

Gelişmiş ülkelerin daha az gelişmiş ama sanayileşmekte olan ülkelere "Dünyayı fazla kirletmeyin," çağrısını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bir yanda giderek kirlenen bir dünya ve küresel ısınmayla insanlığın sonunu bile getirebileceği söylenen çevre sorunları, diğer yanda daha fazla refah peşinde koşan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler... 1 milyar 300 milyon nüfuslu Çin'in ya da bir o kadar Hindistan'ın AB ya da ABD düzeyinde otomobil, buzdolabı vb. araçlara sahip olma isteği, diğer yanda hızla tükenen kaynaklar... Ne olacak?

Sözü edilen çağrı samimiyetsizdir, ikiyüzlüdür. Öte yandan, Üçüncü Dünya'nın ABD'nin kişi başına düşen özel tüketim, askeri üretim ve israf düzeylerinin yarısına dahi ulaşmasına, yeryüzünün kaynakları imkân vermez. Troçki'nin umduğu gibi, sosyalist devrimler, kapitalist metropollerden başlayarak (veya onları da kucaklayarak) gerçekleşseydi, kamusal tüketim normlarının egemen olacağı farklı ve israfsız hayat tarzları dünyayı kucaklayabilirdi. Sosyalist Çin, bir bisikletliler toplumuydu. Kapitalistleşmeye yönelme, "araba sevdası" ile paralel seyretti. Bu sorunların çözümü, çok büyük bir ekonomik ve ekolojik çöküntü gündeme gelmezse, ufukta görünmüyor.

Ali Boratav (Müeyyet'in oğlu), Korkut Boratav, Dr. Can Boratav, önde "Sakıncalı Doktor" Müeyyet Boratav ve Sinan Boratav

Hoca Korkut Boratav

1935'te, babası Pertev Naili Boratav'ın lise öğretmenliği yaptığı Konya'da doğdu. Babası Boratav (1907) Gümülcine doğumluydu. Annesi Hayrünnisa Antalya İbradılı.

1959'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi.

1960'ta, "Maliye Teorisi" yüksek lisans eğitimi sonunda Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (SBF) asistan olarak girdi.

1964'te iktisat doktoru oldu.

1965'te İngiltere/Cambridge'te ünlü iktisatçı Morice Dobb'la iki yıl çalıştı.

1972'de Sosyalist Planlamada Gelişmeler konulu teziyle doçent oldu.

1975'te BM'de uzman olarak çalıştı.

1977'de SBF'ye tekrar döndü.

1980'de Ankara Üniversitesi Senatosu'nca profesörlüğe yükseltildi.

1983'te, 12 Eylül yönetiminin üniversitelerde başlattığı büyük solcu kıyımında 1402'lik oldu, üniversiteden uzaklaştırıldı.

1984-1986'da Zimbabwe Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı.

1987'de Danıştay kararıyla yeniden SBF'ye döndü.

2002'de emekli oldu. Halen Ankara'da eşi Çiğdem Boratav'la birlikte yaşıyor.

Korkut Boratav'ın üç çocuğu var. Oluş Naili, Sinan, Elvan.

Kardeşi Murat Boratav Fransa'da yaşıyor, fizik profesörü.

Çok üretken bir akademik yaşamı olan Boratav'ın kitapları, çalışmaları şunlar:

- *Türkiye'de Devletçilik, 1923-1950: İktisadi Düşünceler ve İktisadi Mevzuat* (SBF Maliye Enstitüsü, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi No. 16, 1962)
- *İktisadi Düşünceler ve İktisadi Mevzuat* (SBF Maliye Enstitüsü, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi No. 16, 1962)
- *Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı: Kavramlar ve Metod Meseleleri* (SBF, doktora tezi, 1965)
- *Gelir Dağılımı: Kapitalist Sistemde, Sosyalist Sistemde, Türkiye'de* (100 Soruda Dizisi, Gerçek Yayınevi, 1969)
- *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* (SBF; Savaş Yayınları, 1973)
- *Türkiye'de Devletçilik* (100 Soruda Dizisi, Gerçek Yayınevi; Savaş Yayınları, 1974; İmge Kitabevi Yayınları, 2006)
- *Uluslararası Sömürü ve Türkiye* (YSE İş Sendikası Temel Eğitim Dizisi, 1979)

- *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* (SBF, 1980; Birikim Yayınları; İmge Kitabevi Yayınları, 2004)
- *İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları: Seçme Yazılar* (Belge Yayınları, 1983)
- *Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu* (Ş. Pamuk ve Ç. Keyder ile birlikte, Kaynak Yayınları, 1984)
- *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı için Konut Sektörü ve Politikaları Üzerine Bir Model Önerisi* (H. Ersel ve Y. Kepenek ile birlikte, Kent Koop, 1984)
- *Die Türkische Wirtschaft im 20. Jahrhundert: 1908-1980* (Dagyeli Verlag, *Türkiye İktisat Tarihi*'nin çevirisi, 1987)
- *Stabilization and Adjustment Policies and Programmes-Country Study 5: Turkey* (WIDER, 1987)
- *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007* (*Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985* adıyla, Gerçek Yayınevi, 1988; İmge Kitabevi Yayınları, 2003-7. baskı, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008)
- *İktisat ve Siyaset Üzerine Aykırı Yazılar* (BDS, 1988)
- *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* (Gerçek Yayınevi, 1991; İmge Kitabevi Yayınları, 2005)
- *Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler* (Editör, Ergun Türkcan ile birlikte, Tarih Vakfı/Yurt Yayınları, 1993)
- *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri* (Tarih Vakfı/Yurt Yayınları, 1995; İmge Kitabevi Yayınları, 2004)
- *Türk KİT Sisteminin İktisadi Değerlendirmesi, Araştırma Raporu* (Y. Kepenek, E. Taymaz, T. Bali, N. İ.

Ertuğrul ve M. A. Candan ile birlikte, KİGEM ve Friedrich Ebert Vakfı, 1998)

- *Yeni Dünya Düzeni Nereye?* (İmge Kitabevi Yayınları, 2000, 2004)
- *Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı* (E. A. Tonak, O. Türel, C. Somel, T. Şengül, H. Arslan ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 2000, 2004)
- *Türkiye Ekonomisinin Son Durumu* (Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, No. 10, 2002)
- *Marksizm ve...* (A. Özkanaç, A. E. Doğan, A. Yalçınkaya, B. Ünlü, C. Eroğul, F. Alpkaya, M. Özuğurlu, O. Karahanoğulları, Ö. Sezgin, S. K. Çelik, T. Timur ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 2003)

Dizin

A

Abadan, Nermin, 138, 171, 188
Acıpayamlı, Orhan, 10, 102, 103
Adıvar, Adnan, 108, 116
Adil, Esat, 112
Ağırnaslı, Niyazi, 96
Ahmedinecat, Mahmud, 323
Akalın, Cüneyt, 171
Akalın, Erdal, 13, 215, 282
Akalın, Güneri, 13, 208, 209
Akat, Asaf Savaş, 215, 291
Akseki, İbradı, 46
Aksoy, Muammer, 21, 84, 138, 171, 183, 202
Akşin, Sina, 215, 218
Akşit, Bahattin, 34, 281
Aktan, Gündüz, 196
Aktan, Reşat, 132, 138
Akyol, Mete, 70
Akyüz, Yılmaz, 35, 137, 171, 285, 286
Alantar, Erdal, 67
Albert, Michael, 351
Aldoğan, Sadık, 116
Ali, Oruç, 47
Ali, Sabahattin, 41, 59, 67, 76, 121
Alican, Ekrem, 97
Alkan, Türker, 215
Alpay, Şahin, 171, 172, 173
Anadol, Çağatay, 270
Ansal, Hacer, 280
Arbaş, Avni, 67
Aren, Sadun, 11, 18, 19, 124, 128, 130, 131, 132, 138, 141, 170, 171
Arıcanlı, T., 33
Arın, Cengiz, 280
Arif, Ahmet, 73
Arrighi, Giovanni, 218, 247
Arslan, Hakan, 37, 368
Atatürk, Mustafa Kemal, 10, 71, 73, 104, 105, 107, 110, 117, 337
Atay, Oğuz, 10, 86, 87
Atsız, Nihal, 41, 67, 76
Avcıoğlu, Doğan, 12, 127, 168, 170, 268
Aybar, Mehmet Ali, 112, 169
Aybay, Rona, 243, 285
Aydemir, Talat, 241
Ayiter, Kudret, 100

B

Bakunin, Mihail, 353
Bali, Taylan, 36, 367
Balta, Tahsin Bekir, 124
Banker Kastelli, 360
Baran, Paul, 145
Barlas, Cemal Sait, 86
Barzani, 330
Başgöz, Ilhan, 95
Başoğlu, Muzaffer Şerif, 58
Bayar, Celal, 9, 56
Baykal, Deniz, 10, 11, 14, 100, 101, 104, 128, 129, 137, 306, 315, 320, 321
Bazin, 68
Belli, Mihri, 120, 169, 173, 177, 187
Bengül, Nejat, 128, 132, 138
Berkes, Mediha, 58
Berkes, Niyazi, 8, 9, 51, 53, 58, 59, 63, 65, 66, 112
Berksoy, Taner, 291, 293
Berktay, Erdoğan, 169, 173
Berktay, Halil, 171, 172, 178, 191, 215, 220
Berlusconi, Silvio, 357
Bettelheim, 150
Bilge, Suat, 126
Bilgi, Alaattin, 10, 85
Blair, Tony, 357
Boran, Behice, 8, 9, 53, 56, 58, 59, 63, 65, 66, 112, 170
Boratav, Ali, 61, 206
Boratav, Can, 61, 119, 364
Boratav, Çiğdem, 10, 15, 28, 37, 47, 63, 70, 81, 83, 91, 92, 93, 94, 96, 101, 102, 103, 122, 154, 156, 157, 158, 165, 190, 197, 213, 222, 223, 253, 259, 262, 268, 279, 284, 366
Boratav, Elvan, 155, 156, 158, 253, 279, 366
Boratav, Hayrünnisa, 43, 49, 93
Boratav, Jacqueline, 83
Boratav, Korkut, 7, 8, 12, 15, 16, 29, 39, 85, 86, 87, 142, 175, 177, 205, 212, 213, 365, 366
Boratav, Murat, 48, 50, 52, 53, 68, 74, 76, 82, 83, 84, 155, 197, 366
Boratav, Müeyyet, 61, 119
Boratav, Naili, 45, 61, 93
Boratav, Oluş Naili, 101, 122, 155, 156, 280, 366
Boratav, Pertev Naili, 8, 39, 41, 42, 43, 53, 58, 64, 90, 91, 365
Boratav, Sıdıka, 44, 45, 61, 62, 93
Boratav, Sinan, 15, 190, 213, 253, 280, 364, 366
Bourdieu, Pierre, 289
Bozkurt, Mahmut Esat, 108
Brecker, Karl, 275
Brown, 357
Bulutay, Tuncer, 22, 132, 137, 203, 204, 205, 212, 285
Burian, Orhan, 58
Bush, George W., 117

C

Cahit, Hüseyin, 121
Campanella, Tommaso, 353
Candan, Mehmet Ali, 36
Cemal, Hasan, 14, 268, 270
Cemgil, Adnan, 58, 190
Cemgil, Sinan, 183, 190
Cengiz, Ertan (Taner Timur), 172
Cevdet, Melih, 120
Cheney, Dick, 357

Ç

Çandar, Cengiz, 180
Çayan, Mahir, 12, 183, 186, 187
Çelenk, Halit, 175, 219
Çetik, Mete, 60, 63, 64
Çetiner, Yılmaz, 232
Çiller, Tansu, 304, 305, 320
Çolakoğlu, Nuri, 171, 178

D

Davies, Rob, 248
Demirel, Süleyman, 306, 311, 312
Derviş, Kemal, 98, 304, 306, 308
Devecioğlu, Veli, 221, 283
Dino, Abidin, 67
Divitçioğlu, Sencer, 88, 89
Dobb, Maurice, 11, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 365
Doğramacı, İhsan, 13, 206, 207, 208
Dursunoğlu, Cevat, 40, 108

E

Eberhardt, Wolfgang, 135
Ebert, Friedrich, 293, 294
Ebiri, Kutlay, 12, 192
Ecevit, Bülent, 9, 13, 57, 194, 198, 227, 230, 231, 232, 233, 236, 237, 238, 239, 306, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 338
Eckstein, 52, 134
Ege, Süleyman, 86
Eğilmez, Saim, 70, 91, 156
Ekinci, Tarık Ziya, 329
Engels, Friedrich, 353
Erdem, Ali Naili, 186, 243
Erder, Necat, 129, 313
Erdoğan, Recep Tayyip, 331
Erdost, Cevdet, 272
Erdost, Muzaffer, 12, 86, 95, 177
Erhat, Azra, 120
Erim, Nihat, 10, 98
Eroğul, Cem, 137, 171, 205, 280
Erol, Turan, 243
Ersel, Hasan, 160, 215, 217
Ersoy, Mehmet Akif, 77, 78
Ertuğrul, İlter N., 36, 368
Evren, Kenan, 13, 43, 206, 242, 243, 327
Eyüboğlu, Sabahattin, 120

F

Feyzioğlu, Turhan, 129
Fikret, Tevfik, 77, 78, 79
Fişek, Kurthan, 220, 243
Franko, 181

G

Galip, Reşit, 41
Gedik, Süleyman, 13, 203, 204
Geray, Cevat, 12, 77, 171, 201, 205, 213
Gerger, Haluk, 212, 219, 281
Gezmiş, Deniz, 168
Gorbaçov, Mihail, 300, 344, 345, 347
Göksel, Atilla, 259, 261
Göksel, Sema, 261
Göksel, Yiğit, 259, 260, 261, 264, 265
Gökyay, Orhan Şaik, 76
Göle, Celal, 18
Gönlübol, Mehmet, 13, 208, 209
Güçbilmez, Erdoğan, 160, 171, 172
Gülalp, Haldun, 209, 210, 211, 285
Güldemir, Ufuk, 14, 269, 270
Güllüoğlu, Şükrü, 40
Günaltay, Şemsettin, 57
Güneş, Turan, 186, 198
Günyol, Vedat, 120
Gürsel, Seyfettin, 291
Gürsoy, Bedri, 11, 19, 102, 123, 124, 132, 160, 161

H

Halide Teyze, 63
Hamas, 323, 334
Hamitoğulları, Beşir, 13, 204, 205
Hamurdan, Yusuf, 162
Harcourt, 145, 152
Harris, Laurence, 275
Hassan, Ümit, 171
Hayek, Friedrich August von, 147
Hızır, Neriman, 76

Hızır, Nusret, 58, 76
Hikmet, Nâzım, 9, 67, 73, 74
Hirsch, Ernst, 133, 134, 135, 136
Hûsnû, Şefik, 112

I-İ

Işıklı, Alpaslan, 194, 213, 281, 283
İbarruri, Dolores, 181
İdris, David, 48, 49, 83, 84
İlhan, Attila, 11, 53, 73, 79, 120, 121, 135, 337
İlhan, Ayşe, 41
İnan, Hüseyin, 183
İnan, Kâmuran, 354
İnan, Nurkut, 207, 208, 215
İnanç, Remzi, 72
İnönü, Erdal, 14, 71, 290, 291, 292, 319, 320
İnönü, İsmet, 9, 10, 11, 55, 57, 71, 97, 103, 107, 108, 112, 115, 116, 117, 241, 315, 319, 320
İskit, Temel, 196
İsmail, 13, 259, 262, 263, 264

J

Jairo, 255, 276
Jaures, 353
Jayawardena, Lal, 273
Jiabao, Wen, 350
Johanssen, Leif, 23

K

Kaddafi, Muammer, 11, 150
Kadri, Yakup, 111
Kaldor, Nicolas, 145, 151
Kalecki, Michal, 24
Kalpakçıoğlu, Naci (Fethi Naci), 86, 162
Kamer Abla, 94
Kansu, Şevket Aziz, 59, 126
Karabekir, Kâzım, 108
Karacan, Nuri, 215, 216
Karamuk, Ziya, 40
Karamustafaoğlu, 70
Karaosmanoğlu, Atilla, 10, 97, 98, 128
Karataş, Mustafa, 87
Karayalçın, Murat, 217, 320
Kaypakkaya, İbrahim, 183
Kemal, Behçet, 121
Kemal, Namık, 79
Kepenek, Yakup, 36, 215, 216, 217, 367
Kesici, İlhan, 99
Keskin, Hakkı, 192
Keyder, Çağlar, 215, 272
Keynes, John Maynard, 24, 88, 89, 130, 151
Kıray, Emine, 272
Kıray, Mübeccel, 272, 273
Kırıkoğlu, Kâmil, 194
Kışlalı, Ahmet Taner, 13, 206, 207
Kıvılcımlı, Hikmet, 169
Kızıltuğ, Yaşar, 72, 74
Kirby, Fay, 66
Koç, Vehbi, 239
Koç, Yıldırım, 280
Koçaş, Sadi, 98
Koloğlu, Mahmut, 80, 89, 90, 91, 99
Korkut, Saffet, 58
Kornai, Janos, 23, 24
Köklü, Aziz, 12, 19, 126, 133, 161, 190, 191, 192, 281, 282
Köni, Yunus Kâzım, 75
Köprülü, Fuat, 9, 39, 41, 56
Köse, Ahmet Haşim, 35, 271
Köymen, Oya, 217
Kruşçev, Nikita, 148
Kurdoğlu, Çelik, 197, 209, 210, 211, 215
Kuruç, Bilsay, 17, 34, 138, 192, 195, 209, 210, 215, 281, 313
Kuseyri, Mustafa, 12, 202, 203
Kutlar, Onat, 221
Küçük, Yalçın, 219, 337

Küçükömer, İdris, 57, 309, 315
Külebi, Cahit, 9, 75, 76, 77, 90

L

Lange, Oscar, 147
Lassalle, 353
Lefebvre, 82
Liebknecht, 353
Ligaçev, 347
Luxemburg, Rosa, 267

M

Machel, Samora, 244, 256, 266
Madoff, 360
Madra, Ömer, 171
Mahçupyan, Etyen, 193
Mandela, Nelson, 256
Mansuroğlu, Mevdut, 40
Mao, Zedong, 150, 173, 175, 179, 200, 342, 347, 348, 353
Mardin, Şerif, 338
Margulies, 178
Marx, Karl, 88, 89, 143, 144, 145, 151, 188, 211, 352, 353
Mehmet, Fatih Sultan, 107
Menderes, Adnan, 10, 100, 101, 104, 239
Meray, Seha, 138, 171, 285
Mert, Nuray, 333
Mitterand, François, 229
More, Thomas, 353
Moyo, Nelson, 218, 247, 249
Moyo, Sam, 247
Mugabe, Robert, 245, 266, 277, 279
Muhsine Hanım, 93, 95
Müslüman Kardeşler, 323, 334

N

Nabi, Yaşar, 86
Naci, Fethi (Naci Kalpakçıoğlu), 86, 162
Necati, Enver, 41
Nesin, Aziz, 112, 219, 281
Nixon, 228, 311

O

Oğuz, Reşat, 192, 213
Oktay (Çiğdem'in kardeşi), 47, 190, 191
Oran, Baskın, 212
Ortaylı, İlber, 215
Oyan, Oğuz, 291
Ozankaya, Özer, 125, 126, 172

Ö

Ökçün, Gündüz, 137, 195, 200, 318
Öngen, Tülin, 212
Özal, Turgut, 98, 197, 219, 220, 237, 238, 239, 272, 288, 290, 305, 319, 337
Özyürek, Mustafa, 129

P

Pamuk, Şevket, 192, 193, 195, 215, 272
Parla, Taha, 217
Pasinetti, 145, 151
Passos, John dos, 87
Peker, Recep, 9, 57
Perinçek, Doğu, 173
Plekhanov, 353
Proudhon, 353

R

Rahmi Baba, 72, 75
Reagan, 198, 229, 233, 234, 314
Reuter, Ernst, 135
Rıfat, Oktay, 120
Ricardo, 143
Robinson, Joan, 145, 151

Rodrik, D., 33
Rûştû, Tevfik, 108, 116

S

Sabuncu, Yavuz, 137
Sachs, Jeffrey, 348
Salazar, 181
Saltık, Haydar, 238
Samuelson, Paul, 97, 99, 100, 102, 151
Sander, Oral, 137
Saracoğlu, Şûkrû, 8, 53, 54, 55, 111, 120
Saraç, Tahsin, 281
Sarah, 83
Sarkozy, Nicolas, 357
Satılgan, Nail, 280
Savcı, Bahri, 21, 171, 183
Savran, Gülnur, 280
Savran, Sungur, 215, 280
Saydam, Refik, 108, 110, 111
Sazak, Emin, 119
Seddon, 178
Selik, Mehmet, 19, 171, 203, 204, 205
Selim, Yavuz Sultan, 47, 107
Selvi, Yusuf, 74
Semiramis, 192, 213
Serengil, Öztûrk, 220
Serin, Necdet, 12, 190, 191, 192, 213
Sertel, Zekeriya, 121
Serteller, Sabiha, 121
Servet, 71
Sezgin, Ömûr, 280
Sihanuk, Norodom, 178
Sirer, Reşat Şemsettin, 8, 39, 40, 43, 44, 60, 63, 112
Sirer, Şemsettin, 9, 57
Smith, Ian, 244, 260, 269
Somel, Cem, 37, 368
Somer, Kenan, 163
Somer, Tarık, 212
Sonat Arslan, 280
Soysal, İlhami, 165
Soysal, Mümtaz, 12, 21, 138, 171, 182, 183, 184, 191, 293
Soysal, Sevgi, 183
Sönmez, Atilla, 164
Sönmez, Mustafa, 280
Sönmez, Sinan, 280
Sraffa, Piero, 11, 142, 143, 151, 248
Stalin, 86, 281, 299, 341, 343
Su, Güngör, 70
Su, Ruhi, 70
Sunar, İlkay, 199
Sur, Fadıl Hakkı, 100, 125, 126
Süleyman, Kanuni Sultan, 107
Sûreya, Cemal, 87
Sûreyya, Şevket, 115, 170
Sweezy, Paul, 145, 146, 150

Ş

Şahin, Haluk, 317
Şair Eşref, 47
Şanda, Hüseyin Avni, 58
Şapolyo, Enver Behnan, 75
Şaylan, Gencay, 225
Şefik, 196, 197
Şen, Mustafa, 281, 303
Şenel, Alâeddin, 207
Şengül, Tarık, 37, 368
Şenses, Fikret, 291
Şeref, Mustafa, 108
Şeref, Muvaffak, 58
Şimşek, Hikmet, 243

T

Tahir, Kemal, 85, 162
Takaşi, 146
Talabani, Celal, 330
Talas, Cahit, 34, 100, 124, 138, 183
Tanör, Bülent, 181, 215
Taylor, Lance, 32, 271, 272, 273, 286
Taymaz, Erol, 36, 294, 367

Terzi Fikri, 181
Tezel, Yahya, 13, 208, 209
Teziç, Erdoğan, 12, 186
Thatcher, Margaret, 198, 229, 233, 235, 311, 314
Timur, Taner (Ertan Cengiz), 128, 137, 171, 172, 280
Tintin, 10, 79, 92
Togan, Sübidey, 42
Togan, Zeki Velidi, 8, 41, 42
Tonak, E. Ahmet, 37, 280, 368
Tonguç, İsmail Hakkı, 112
Topçuoğlu, Hamide, 89
Tökin, İsmail Hüsrev, 107, 115
Tuğ, Baki, 12, 182, 183
Tuğluk, Aysel, 331
Tuncer, Baran, 100
Tunçay, Mete, 66, 128, 137, 171, 215, 285
Tural, Cemal, 165, 169
Turkay, Orhan, 13
Tükel, Turhan, 87, 88
Türel, Oktar, 29, 37, 271, 287, 291, 296, 313, 368
Türkcan, Ergun, 29, 225, 294
Türkmen, İlter, 196

U

Uluatam, Özhan, 137
Ulusu, Saim Bülend, 239
Unat, İlhan, 138, 189
Urüğ, Necdet, 165, 166
Uyar, Tomris, 203

Ü

Ülsever, Cüneyt, 332
Ünsal, Engin, 70
Üstündağ, Mustafa, 262
Üstünel, Besim, 132, 138, 191
Üşür, İşaya, 280

V

Veli, Orhan, 74, 120, 121
von Mises, 147

W

Wittfogel, Karl, 89

Y

Yalçın, Aydın, 11, 88, 89, 128, 129, 130, 132, 203, 204, 205, 211
Yalçın, Nilüfer, 129
Yalman, Galip, 280, 281
Yavuz, Fehmi, 130, 134, 171
Yeldan, Erinç, 35, 271
Yeltsin, Boris, 347
Yentürk, Nurhan, 33, 287
Yıldırım, Nuri, 171, 173, 215
Yıldızoğlu, Ergin, 37
Yınal, Fazıl, 40
Yücel, Hasan Âli, 9, 40, 57, 60, 108, 112, 120

Z

Zabunoğlu, Yahya, 186
Zarakolu, Ragıp, 216, 280
Zehra Teyze, 45, 46

AYDINLIK BİR ADAM

Korkut Boratav

Söyleşi: Hakan Güldağ - İbrahim Ekinci

Korkut Boratav, dünya çapında bir iktisatçı, Mülkiye'nin efsane hocası; kapitalizmi, sosyalizmi, devletçiliği, gelir dağılımını, KİT'leri, planlamayı, tarım politikalarını, iktisat tarihini sıkılmadan öğrendiğimiz isim. Hep ortalarda görünen "ekonomist"lerden oldukça farklı. İktisat bilimini piyasalar için değil halk için yapan, ekonomik krizleri anayasa kitapları havada uçuşmadan çok önce haber veren, Türkiye'nin yüz akı Boratav Hoca'nın diğer eserlerini de yayınlamanın yanı sıra, onu daha yakından tanımamızı sağlayacak anılarını kitaplaştırdığımız için, İmge Kitabevi Yayınları olarak mutluyuz.

Merakla beklenen ve ilgiyle okunacağına inandığımız onurlu bir yaşamın dökümü olan bu anılar iki seneye yakın süren söyleşilerden oluşuyor. Hakan Güldağ ve İbrahim Ekinci, "Aslında bu kitabın iki-üç katı büyüklüğünde bir metin için gidilecek yol vardı. Fakat Hoca'yı çok yormak istemedik," diyorlar...

Bu kitapta Boratav Hoca'nın yaşamöyküsüyle görüşleri yan yana akıyor. Özellikle, son aylardaki açılım tartışmalarının hareket noktası olan Kürt sorununa ve Türkiye'nin canlı gündemine ilişkin çarpıcı analizleriyle dikkat çekiyor.

Nasıl oldu da bilimin, medeniyetin peşinden gitmek üzere kurulan Cumhuriyet, neden bir türlü sağlıklı bir demokrasiye ulaşamadı? Türkiye'nin 'sol' partileri, nasıl oldu da halka, halkçılığa bu kadar yabancılaşabildi? İlerinin geriyle, solun sağla, özgürlükçülüğün totalitarizmle karıştığı bu çağda, kendi tarihini doğru inşa etmek isteyen biri nerede durmalıdır?

Korkut Boratav, iktisatçılığının yanı sıra ömrünce bu konulara da kafa yoran, mücadele eden bir isim. Söyleşinin bir yerinde söylediği şu cümleyle onu anlamaya başlayabiliriz: "Elim kalem tuttukça menfur saldırılara karşı çıkacağım."

Yayınları sayısız esere kaynak gösterilen bu "Aydınlık Adam"ın anılarının hepimize yeni bir ufuk açacağına inanıyoruz.

İMGE kitabevi
imge.com.tr
İnternet kitabevi
ISBN 978-975-533-648-0